

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

DOĞU AKDENİZ VE ASYA MEDENİYETLERİNİN ORTAÇAĞ İNGİLİZ
EDEBİYATINA TESİRİ:
CHAUCER'IN *CANTERBURY HİKÂYESLERİ*

Oğulcan ŞİMŞEK

Danışman
Prof. Dr. Arda ARIKAN

Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

DOĞU AKDENİZ VE ASYA MEDENİYETLERİNİN ORTAÇAĞ İNGİLİZ
EDEBİYATINA TESİRİ:
CHAUCER'IN *CANTERBURY HİKÂYESLERİ*

Oğulcan ŞİMŞEK

Danışman
Prof. Dr. Arda ARIKAN

Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

Akademik Beyan

T.C.

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ;

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Doğu Akdeniz Ve Asya Medeniyetlerinin Ortaçağ İngiliz Edebiyatına Tesiri: Chaucer’ın *Canterbury Hikâyeleri*” adlı bu çalışmanın akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını beyan ederim.

Oğulcan ŞİMŞEK

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ŞEKİLLER LİSTESİ	vi
TABLolar LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
ÖZET	ix
ABSTRACT	x
LE RESUME.....	xi
ÖNSÖZ	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CHAUCER DEVRİNDE İNGİLİZ EDEBİYATI

1.1 14. Yüzyıl İngiliz Edebiyatına Genel Bir Bakış: Orta-İngilizce ve Fransız Tesiri.....	3
1.1.1 Norman İstilasından Sonrası Britanya’da Fransızca, Kilise ve Edebiyat	5
1.1.2 Romans ve İngiliz Edebiyatına Giriş	9
1.2 14. Yüzyıl İngiliz Edebiyatının Başlıca Temsilcileri ve Eserleri	10
1.2.1 Gawain Poet (takr. 1350-1400): <i>Sir Gawain ve Yeşil Şövalye</i>	11
1.2.2 William Langland (takr. 1332-1400): <i>Piers Plowman</i>	12
1.2.3 John Gower (takr. 1325-1408): <i>Confessio Amantis</i> ; <i>Vox Clamantis</i> ; <i>Mirour de l’Omme</i> veya <i>Speculum Meditantis</i>	13
1.2.4 İncil Tercümesi: Wycliffe İncili (takr. 1382-1395)	15
1.2.5 Juliana of Norwich: İngiliz Edebiyatında İlk Kadın Yazar	16
1.2.6 İskoç Edebiyatı ve John Barbour: <i>The Brus</i> (takr. 1325-1395).....	18
1.2.7 Efsanelerin Yayılması: <i>Cursor Mundi</i> veya <i>Cursor o Werld</i> (1320-1325)	19

İKİNCİ BÖLÜM

ORTAÇAĞ İNGİLİZ EDEBİYATINDA AKDENİZ TESİRİ

2.1 Klasik Edebiyat: <i>Vtraque Lingua</i> , Greco-Roman Kültür	21
2.1.1 Latin Edebiyatı Tesiri	22

2.1.1.1	Geoffrey Monmouth, <i>İngiliz Krallarının Tarihi</i> : Latin Edebiyatının Sürdürülmesi.....	26
2.1.1.2	William Worcester, <i>The Boke of Noblesse</i> ve <i>Codicille</i> (1475): Latince Uzaklaşmanın Başlaması	28
2.1.1.3	Şair John Gower'ın Mezarında Latince Unsurlar	29
2.1.1.4	Belâgat Sanatı	30
2.1.1.5	Canterbury Hikâyeleri'nde Latince Tesiri	32
2.1.2	Grek Edebiyatının Tesiri.....	34
2.1.2.1	Grekçe Kelimelerin Alınması	35
2.1.2.2	Chaucer'ın Eserlerinde Mitolojik Motifler: <i>Canterbury Hikâyeleri</i> ve <i>Şöhret Konağı</i>	37
2.1.2.3	<i>Gesta Romanorum</i> Derlemesi: Argos ve Io Miti	40
2.2	İtalyan Tesiri	41
2.2.1	Chaucer'ın İtalyan Edebiyatına Hâkimiyeti ve Şiir.....	42
2.2.2	Dante ve Chaucer.....	43
2.2.3	Boccaccio ve Chaucer.....	45
2.3	Ortaçağ Avrupa Medeniyeti Üzerinde Doğu Tesiri: Siyaset, Bilim ve Edebiyat.....	48
2.3.1	Haçlı Seferleri: Doğu Seferlerinin Siyasî Hayata Tesiri.....	48
2.3.2	Doğu Metinlerinin Batı Edebiyatına Girişi: Tercüme Faaliyetleri	54
2.3.3	Simya Uğraşı ve Doğudan Devşirilmesi.....	57
2.3.4	Doğu Astrolojisinin Avrupa ve İngiliz Edebiyatına Girişi ve Tesiri	64
2.3.5	Alem-i Sağır ve Alem-i Kebir: <i>Mikrokozmos</i> ve <i>Makrokozmos</i>	66
2.3.6	Chaucer, Canterbury, ve <i>Canterbury Hikâyeleri</i> Hakkında	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ VE ASYA MEDENİYETLERİNİN CHAUCER'IN *CANTERBURY HİKÂYELERİ* ESERİNDE TESİRİ VE TEMSİLİ

3.1	<i>Prologue</i> Kısımına Ait Bulgular.....	75
-----	--	----

3.1.1 Şövalye Karakteri ve Kıbrıs Kralı I. Petrus'un Doğu Akdeniz Haçlı Seferleri: İskenderiye, Antalya, ve Ayas Seferleri; Balat'ta Menteşeoğulları ile Mücadelesi	76
3.1.2 Hekim Karakteri: Doğu Akdenizden Tercümeler, Tıp, Astroloji, ve Simya	82
3.1.2.1 “Deyscorides”: Anavarzalı Dioskorides	85
3.1.2.2 “Rufus”: Efesli Rufus ve Tıp ile Eczacılıkta <i>Humour</i> Mefhumu	86
3.1.2.2.1 Chaucer'ın Hekimi ile Tıpta ve Eczacılıkta <i>Humour</i> Mefhumu ..	87
3.1.2.3 “Olde Ypocras”: İstanköylü Hipokrat	88
3.1.2.4 “Galyen”: Bergamalı Câlînûs.....	91
3.1.2.5 “Haly”: Ali Mecusî	92
3.1.2.6 “Serapion”: Serafyun	93
3.1.2.7 “Razis”: Râzî	94
3.1.2.8 “Avycen”: İbni Sina	95
3.1.2.9 “Averrois”: İbni Rüşd.....	97
3.1.2.10 “Damascien”: Yuhanna Dımaşkî	99
3.1.2.11 “Bernard”: Bernard de Gordon	101
3.1.2.12 “Gatesden”: John of Gaddesden	102
3.1.2.13 “Gilbertyn”: Gilbertus Anglicus	102
3.1.2.14 Hekim'in Kıyafeti: İran Mavisi, Tafta Kumaş ve Sandal	103
3.2 “Şövalyenin Hikâyesi” Kısımına Ait Bulgular: İskitler ve Kral Karun.....	104
3.3 “Değirmencinin Hikâyesi” Kısımına Ait Bulgular ve <i>Usturlap Üzerine Bir Risale</i>	107
3.3.1 Chaucer, İranlı Meşşala ve <i>Usturlap Üzerine Bir Risale</i>	107
3.4 “Hukukçunun Hikâyesi” Kısımına Ait Bulgular	111
3.4.1 Nicholas Trevet: <i>Les Cronicles</i>	113
3.4.2 Tars Kralı (<i>King of Tars</i>)	118
3.4.2.1 <i>Tars Kralı</i> ve “Hukukçunun Hikâyesi” Metinlerinin Mukayesesi....	120
3.4.2.2 <i>Tars Kralı</i> ve Akdeniz'de Tarihî Vakalar: Gazan Han, Moğollar, Ermeni Prenses, Tarsus Şehri, ve Şam	124

3.4.2.3	Prences Tarsia ve <i>Tars Kralı</i>	128
3.4.2.4	Doğu Akdeniz ve Türk Unsurları	129
3.4.2.5	<i>Tars, Turs, Tartar</i> : Tars, Türk, Tatar	130
3.4.2.5.1	“Şövalyenin Hikâyesi” Kısımında <i>Tars</i> : Türkistan	133
3.4.3	İskenderiye’den Chaucer’a: <i>Annales Eutychii</i>	133
3.5	“Keşişin Hikâyesi” Kısımına Ait Bulgular: Palmira Kraliçesi Zeynep	135
3.6	“Silahtarın Hikâyesi” Kısımına Ait Bulgular	139
3.6.1	Marco Polo’nun Seyahatnamesinden Alınanlar	140
3.6.2	“ <i>Sarray</i> ”: Saray-Batu, Saray-Berke, Saray-ı Cedid	142
3.6.3	“ <i>Tartarye</i> ”: Moğol Ülkesi Tatarya	144
3.6.4	“ <i>Cambyuskan</i> ”: Cengiz Han	145
3.6.4.1	“ <i>Aldiran</i> ”: Aslan Burcu ve El-Diran Yıldızları	146
3.6.5	“ <i>Cambalo/Cambalus</i> ”: Cengizhan’ın Oğlu, Balaklava Şehri ve Qalb el-Esad Yıldızı	148
3.6.6	“ <i>Algarsyf</i> ”: Saif ül-Cabbar Yıldızı	149
3.6.7	Theodora Hatun: Orhan Gazi’nin Hanımı	150
3.6.8	Cengiz Han’ın Eşi Elfeta: Feka (فكة) Yıldızı ve <i>Atazir</i>	151
3.6.9	“ <i>Canacee</i> ”: Cengiz Han’ın Kızı, Burçlar, Orta Asya’da Ensest	153
3.6.9.1	“Afnamecinin Hikâyesi”: Hun Atilla ve Orta Asya’da Ensest	157
3.6.10	İki Hükümdar ve Mucizevî Hediyeler	160
3.6.10.1	Sihirli Yüzük ve Mühr-i Süleyman	161
3.6.10.2	Mucizevî Ayna: Sultan Nâsır’ın Topraklarında İskenderiye Feneri ve Heysem	165
3.6.10.2.1	“ <i>Alocen</i> ”: Mercek Alimi İbnü’l-Heysem	168
3.6.10.3	“ <i>Steede of Bras</i> ”: Mekanik At	170
3.6.10.4	<i>Binbir Gece Masalları</i> ve Mucizevî Hediyeler: Mekanik At, Süleyman’ın Yüzüğü, Süleyman ile Musa’nın Hünelerleri	172
SONUÇ		175

KAYNAKÇA.....	177
ÖZGEÇMİŞ	208

ŞEKİLLER LİSTESİ

Resim 1: Dante'nin temsil edildiği eserdeki madalyon ve onu çevreleyen simya uğraşını hakkındaki dörtlük (sayfa: 63).

Resim 2: Chaucer Usturlabı, British Museum (sayfa: 109).

Resim 3: Meşşala tasviri ve bir dörtlük (sayfa: 110).

Resim 4: İskenderiye Feneri'ni resmeden iki adet 2. yüzyıl sikkesi (sayfa: 167).

Resim 5: Minare örnekleri (sayfa: 168).

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: “Keşişin Hikâyesi” (“*Monkes Tale*”) ve *De Casibus* eserleri arasındaki benzer kısımlar (sayfa: 46).

Tablo 2: *Humour* teorisine göre kara safra ve nuhamenin emareleri (sayfa: 88).

Tablo 3: “Hukukçunun Hikâyesi” metninin eskiye dayanan kaynakları (sayfa: 113).

Tablo 4: *Tars Kralı* ve “Hukukçunun Hikâyesi” metinleri arasındaki benzerlikler (sayfa: 121).

Tablo 5: Cambyuskan isminin Marco Polo’nun farklı edisyonlardaki *Seyahatname* eserindeki muadilleri (sayfa: 142).

KISALTMALAR LİSTESİ

<i>A.v.</i>	<i>ante versum</i> , verilen “mısradan önce”, mısra numarası olmayan kısımlarda kullanılmıştır.	<i>Cap.</i>	capitulum
<i>Bkz.</i>	bakınız	<i>Hay.</i>	hayatta olduğu yıllar
<i>ch.</i>	chapter	<i>Gr.</i>	Grekçe
<i>Fr.</i>	Fransızca	<i>Ita.</i>	İtalyanca
<i>It.</i>	<i>italics mine</i> , italikler benim	<i>Lat.</i>	Latince
<i>İng.</i>	İngilizce	<i>Terc.</i>	tercümesi
<i>Km.</i>	kilometre	<i>Tr.</i>	Türkçesi
<i>P.v.</i>	<i>post versum</i> verilen “mısradan sonra”, mısra numarası olmayan kısımlarda kullanılmıştır.	<i>Takr.</i>	takribî
<i>Tev.</i>	tevellüt	<i>v.</i>	<i>versus</i> , mısra

ÖZET

Canterbury Hikâyeleri Geoffrey Chaucer tarafından 14. yüzyılda yazılmış manzum bir eserdir; Orta İngilizce dilinde yazılmış olup, İngiliz edebiyatının klasikleri arasında yer alır. Çerçeve-anlatım ile birbiri ardına anlatılan bir dizi hikâyeden meydana gelen bu eserin ele aldığı mekânlar Britanya adası ile sınırlı değildir. Öyle ki, eserde hikâyeler Güney Anadolu, Suriye ve İskenderiye'nin de yer aldığı Doğu Akdeniz coğrafyasına ve daha doğuda kalan Tatar, Moğol, İskit ve diğer Türk kültürlerinin bulunduğu Asya coğrafyasına da taşınmıştır.

Canterbury Hikâyeleri'ni meydana getiren kısımlar dikkatle incelendiğinde eserin Doğu Akdeniz ve Asya medeniyetlerine temas eden birçok noktaya sahip olduğu, Antalya, İskenderiye, Suriye ve Anadolu'da vuku bulan tarihî meseleleri kaynak olarak ele aldığı ve eserin muassırları olan 14. yüzyıl Avrupa ve İngiliz edebiyatının da aynı şekilde bu coğrafyalardan gelen motifleri taşıdığı görülür.

Bu çalışmanın hedefi evvela *Canterbury Hikâyeleri*'nin saniyen ise 14. yüzyıl Avrupa ve bilhassa İngiliz edebiyatının Doğu Akdeniz ve Asya medeniyetlerinin ne şekilde tesiri altında kaldığını göstermektir. Yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden biri olan metin taraması, etimolojik araştırma ve kaynak incelemesine dayanan bu çalışmada kuramsal olarak da yorumsamacı (hermenötik) bir yol takip edilmiştir. Avrupa ve bilhassa İngiliz edebiyatından başlayarak *Canterbury Hikâyeleri*'nde yer alan Doğu Akdeniz motiflerinin tespit edilerek kaynakları ile beraber ortaya konulması çalışmanın özgün değerleri arasındadır.

Anahtar Kelimeler: 14. Yüzyıl, İngiliz Edebiyatı, Ortaçağ Avrupa Edebiyatı, Doğu Akdeniz, Chaucer.

ABSTRACT

THE INFLUENCES OF THE LEVANTINE MEDITERRANEAN AND THE ASIAN CIVILIZATIONS ON THE MEDIEVAL ENGLISH LITERATURE: CHAUCER'S *THE CANTERBURY TALES*

The Canterbury Tales is a poetic work composed by Geoffrey Chaucer in the 14th century, written in the Middle English tongue; the work is among the English literature classics. The setting of place utilized by this work using the frame-narrative is not limited with the Great Britain. On the contrary, the tales studied also refer to the region today known as Levantine Mediterranean or Eastern Mediterranean which are composed of the smaller regions of Southern Anatolia, Syria and Alexandria as well as beyond this the region of Asia where the Tartar, Mongol, Scythian, and other Turkic cultures are found.

Investigating the parts composing *The Canterbury Tales* carefully, it is seen that Chaucer's work has various points connecting with the Eastern Mediterranean and the Asian civilizations. Moreover, it takes the historical events experienced in Antalya, Alexandria, Syria and Anatolia. Hence, in the same way, 14th century European and English texts convey the patterns and motifs of the regions mentioned above.

This study aims to reveal how the Eastern Mediterranean and the Asian civilizations have influenced *The Canterbury Tales*. Also, the European, and with more accent, the English literature of the 14th century. This study's research method belongs to the qualitative research tradition, namely, textual analysis, etymological research, and document analysis. The theoretical framework structured for this study is based on hermeneutics. Starting with the European and especially the English literature to find and locate the cultural motifs belonging to the Eastern Mediterranean cultures in *The Canterbury Tales* is the original cause of this study.

Keywords: 14th century, English Literature, Medieval European Literature, Eastern Mediterranean, Chaucer.

LE RESUME

LES INFLUENCES DES CIVILISATIONS DU BASSIN LEVANTIN ET DE L'ASIE SUR LA LITTERATURE ANGLAISE DU MOYEN AGE: *LES CONTES DE CANTERBURY* DE CHAUCER

Les Contes de Canterbury est une œuvre poétique, composée par Geoffrey Chaucer au XIVe siècle; ayant été écrite en moyen-anglais, l'œuvre figure parmi les classiques de la littérature anglaise. Les histoires que l'on trouve dans un récit-cadre ne se limitent pas à l'île de Bretagne, mais au contraire se réfèrent aux régions connues sous les noms de Bassin Levantin ou de la mer Levantine, jonchant l'Anatolie, la Syrie et Alexandrie. Ces écrits s'intéressent même à d'autres pays asiatiques, où vivent encore (ou vivaient) les tartares, les mongols, les scythes et les turcs.

En inspectant soigneusement le découpage des Contes de Canterbury, on voit que l'œuvre de Chaucer possède des points communs avec les civilisations du Bassin Levantin et l'Asie; de plus, l'œuvre s'appuie sur les événements historiques survenus à Antalya, Alexandrie, en Syrie et en Anatolie pour ses contes; de plus, les autres œuvres contemporaines des littératures européenne et anglaise du XIVe siècle nous rapportent de la même façon les motifs culturels des régions susmentionnées.

Le but de cette étude est de révéler dans quels moyens et façons les civilisations du Bassin levantin et d'Asie ont influencé d'abord les Contes de Canterbury, puis les littératures européennes. Nous mettrons l'accent sur la littérature anglaise, ou, l'objectif principal de cette étude, en commençant avec les littératures européennes (et en particulier anglaise), est de trouver et repérer les motifs culturels appartenant au Bassin levantin et à l'Asie.

Mots-clés: Le XIVe siècle, la littérature anglaise, la littérature européenne médiévale, la mer Levantine, les asiatiques médiévaux.

ÖNSÖZ

Chaucer'ın *Canterbury Hikâyeleri* eseri, İngiliz ve bilvasıta Avrupa edebiyatının Ortaçağda verdiği mühim bir eser olarak klasikler arasında yer alması ve enstitümüzün çalışma sahası olan Akdeniz'e ve bu nispetle Anadolu ve Doğu'ya da ait birçok kültürel değeri taşıması sebebiyle bu çalışmanın ana hedefi olmuştur. Eser taşıdığı Doğu'ya ait motiflerin daha önceden tamamen değil sadece kısmî olarak incelenmesi ve cevaplanmamış, tespit edilememiş ve de kimi zaman fark edilememiş noktalara sahip olması sebebiyle bu çalışmanın tercihi olmuştur. Çalışmanın maksadı kısaca *Canterbury Hikâyeleri* üzerinden Doğu ve Batı arasındaki kültür ve fikir teatisini Akdeniz coğrafyasıyla ele almak, iki tarafın Ortaçağda bu eser ve faydalandığı kaynaklarla ne şekilde meczedildiğini göstermek olmuştur.

Eser ele alınırken ilgili kısımlar hakkında kaynaklara geçmiş okumalar yapıp, önceden fark edilen veya edilemeyen tüm noktalar bir araya getirilip eldeki bilgilerle cevaplanmaya çalışılmıştır. Bunları yaparken edebiyatta tercüme üzerinden ilerlemenin mümkün olmaması sebebiyle kabiliyetim dahilinde ilgili metinler tarafımda yapılan tercümeleri ile birlikte verilmiş, tercüme ve okumada yardım veya doğrudan kaynak alınan kısımlarda ise hak sahiplerine atıf yapılmıştır. Çalışmanın Avrupa ve İngiliz edebiyatından başlayıp kademeli olarak Chaucer üzerinden Akdeniz'e daralan ilerleyiş şekli "Giriş" kısmında hâlihazırda ele alınmıştır.

Bu çalışmanın fikir sahibi olup, başından sonuna kadar teşviğini, dikkatini ve emeğini esirgemeyen hocam Arda Arıkan'a teşekkür ederim. Bununla beraber yine zahmet verdiğim, yardımlarını ve meraklarını eksik etmeyen ailem ve arkadaşlarıma da teşekkürü borç bilirim.

GİRİŞ

Canterbury Hikâyeleri, 14. yüzyılın İngiliz şairi Geoffrey Chaucer (1343-1400) tarafından yazılmış, kültürel olarak birçok kaynaktan beslenmiş bir eserdir. Chaucer tarafından kaleme alınan hikâyeler sadece Avrupa kültürüne değil, bir o kadar da Doğu Akdeniz ve Asya kültürlerine ait motiflere havâdir. Chaucer'ın ortaya koyduğu bu eser zamanının diğer çalışmalarından ayrı, müstakil bir şekilde sadece kendi sanatı, hayâl gücü ve yaratıcılığının mahsülü olmayıp, şairin tesiri altında kaldığı muasırlarının ve toplu bir şekilde de Avrupa ve Asya'nın kültürel izlerini ve kazanımlarını taşır.

Bu çalışmanın hedefi evvela *Canterbury Hikâyeleri*'nin saniyen ise 14. yüzyıl Avrupa ve bilhassa İngiliz edebiyatının Doğu Akdeniz ve Asya medeniyetlerinin ne şekilde tesiri altında kaldığını göstermektir. Yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden biri olan metin taraması, etimolojik araştırma ve kaynak incelemesine dayanan bu çalışmada kuram olarak yoruma dayanan hermenötik bir yol takip edilmiştir. En geniş anlamıyla Gadamer'in ortaya koymuş olduğu bu yoruma dayalı yolu takip eden bu çalışmada metnin gerçeklikleriyle bizim bu dünyadaki tecrübelerimizi metin incelemesi yoluyla yakınlaştırma çabası güdülmüştür (Topakkaya, 2007). *Canterbury Hikâyeleri*'nde yer alan başta Doğu Akdeniz olmak üzere Britanya kökenli olmayan ve bilhassa Doğu Akdeniz ve Asya coğrafyalarından gelen motifleri tespit edilerek metnin asıl kaynağına inerek çalışmayı ilerletmek hedeflenmiştir. Çalışmanın hedefine uygun olarak, eserde yer alan Doğu Akdeniz medeniyetine temas eden noktaları göstermek için bu çalışmaya çemberi geniş tutarak şairin tesiri altında kaldığı yakın yüzyıllar ve coğrafi sınırlar dahilinde başlanacaktır. Ortaçağ boyunca ve özellikle de 14. yüzyıla kadar Avrupa edebiyatının Akdeniz medeniyetine taalluk eden noktaları ele alınacaktır. Doğu Akdeniz ile kastedilen, Akdeniz'in İtalya'nın doğusunda kalan kısmıdır, günümüzün Libya, Mısır, İsrail, Suriye, Lübnan, Güney Anadolu, Ege Denizi, Kıbrıs ve Yunanistan coğrafyalarının bir araya getirdiği bir medeniyet zinciridir. Asya kültürü ile kastedilen ise, Karadeniz'in kuzeyinde ve doğusunda kalan coğrafyada yer almış, Türk, Tatar, Moğol, İskit ve Hunlardır.

Çalışmada, Doğu Akdeniz'e ait kültürel ve tarihî unsurların Chaucer'a ve *Canterbury Hikâyeleri*'ne hangi kaynaklardan ve yollardan, nasıl intikal ettiği ortaya konulacaktır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında ise başta geniş tutulan çember kademeli olarak Chaucer'ın *Canterbury Hikâyeleri* üzerinde daraltılacak ve eserin sahip olduğu Doğu Akdeniz'e ait

motifler tane tane, Chaucer'dan geriye giden kaynaklarına da işaret edilerek, ortaya konulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CHAUCER DEVRİNDE İNGİLİZ EDEBİYATI

1.1 14. Yüzyıl İngiliz Edebiyatına Genel Bir Bakış: Orta-İngilizce ve Fransız Tesiri

11. yüzyılın sonundan başlayıp 14. yüzyılın sonuna kadar uzanan zaman dilimi, İngiliz edebiyatında Eski İngilizce¹ devrinden sonra gelen edebî olarak zengin bir geçiş devridir (Wyatt ve Collins, 1949: 42). Eski İngilizcenin ardından gelen bu devir *Middle English* diye tabir olunan Orta İngilizce devridir. Bu devrin 1066 yılında Norman İstilasası ile başladığı, tesirlerinin 12. yüzyılda hissedilmeye başlandığı ve 1500 yılı civarında Rönesansın başlaması ile sonlandığı kabul edilmektedir (Baugh, 1963: 240).

İngilizcenin Fransız tesiri altında şekil değiştirmeye başlaması Norman İstilasası ile Britanya adasına nüfuz eden Fransızcanın (Urgan, 1991: 45) İngiliz edebiyatı üzerindeki tesirinin en yoğun hissedildiği zamanlara denk gelir, 12. yüzyıldan itibaren Fransızca İngiliz kilisesi ve edebiyatında hâkimiyeti ele geçirmiştir (Coote, 1988: 63). Devrin Aziz Albans Katedrali tarihçileri tarafından kroniklere Norman İstilasası'ndan sonra, İngiltere'de neredeyse hiç İngiliz soylusu kalmadığı ifadesi kaydedilmiştir; yine 1075 yılında bir kilise meselesi olan Londra Konsülü Kararnamesi imzalayan yirmi beş başrahipten² on üçü İngiliz iken, on iki yıl sonra bu sayı üçe düşmüştür (Baugh, 1963: 132-133). Bu değişimin büyüklüğü 20.000 yabancı, 20.000 İngilizin yerine geçmesi ile de ifade edilir; yabancılar tahtı, kontlukları, piskoposlukları, manastırları ve çok daha büyük mülkiyeti bilhassa büyük kentlerde ele geçirmiş ve asıl sahipleri olan varlıklı İngilizler ise ya Normanlara karşı verilen savaşlarda hayatlarını yitirmişler yada öldürülmemek için mülklerini bırakıp kaçmışlardır (Powell, 1894: 240).

Eski İngilizce ile yazılmış edebî eserlerin ve yazmaların muhafaza edilememesi ciddi bir kültür erozyonunu akla getirmektedir. Eski İngilizce ile kastedilen adanın Normanlardan önceki işgalcileri olan Anglo-Saksonların edebiyatıdır, nitekim “İngiliz tarihinin bir bütün teşkil ettiğini göstermek kaygusu bugün dil ve edebiyatta Anglo-Sakson yerine Eski İngilizce tabirinin kullanılmasına yol açmıştır” [sic] (Turhan, 1952: 2). Yazmaların zaman içinde kaybolmasının sebepleri arasında yazmaları koruma işini yapan yegane müessese olan

¹ *Old English* (Harvey, 1970, ‘English’).

² Başrahip yani ‘*abbot*’ bir manastırdakilerin (İng.: *abbey*) lideridir (“*abbé*,” 1968).

kilisenin Normanlar tarafından idare edilmeye başlanması ve Normanların İngiliz yazmalarını korumak için dikkat sarf etmediği de ifade edilir (Wyatt ve Collins, 1949: 13).

İngilizceye ve İngilizce edebiyata karşı Fransızlar tarafından alınan istihkârane tavır, Eski İngilizcenin esasen bir Cermen dili olması ile de izah edilebilir. Angıllar ve Saksonlar 5. yüzyılda Avrupa'dan Britanya adasına gelen, Cermen kavmine mensup, esasen adayı istila etmiş kabilelerdir. Cermen dilleri Fransızlar tarafından pagan lisanları olarak kabul görmüştür. Örneğin, mutaassıp bir Hristiyan Fransız olan Kral Louis de Pieux (İmanlı Lui) paganların edebiyatına tahammülsüzdür. İmanlı Lui için şu yorum da getirilmiştir: “Gençliğinde öğrendiği kâfir şiir bestelerini reddetti; onları ne okumak, ne duymak, ne de öğretmek istedi”³ (Banniard, 2003: 28). Diğer taraftan, edebiyat Ortaçağda sadece bir sanat anlayışı ile değil, aynı zamanda bir eğlence vasıtası olarak da icra edilmiştir. Norman İstilasası'ndan sonraki devirde şairler ‘*patron*’⁴ denilen varlıklı kişilerin himayesine girmeye gayret etmişlerdir, çünkü Antik devir ve Ortaçağ şiirinde *patron*lar şairlere hayatlarını idame ettirmeleri için gereken maddî desteği sağlamaktadır; bu ‘*patron* ve şair’ ilişkisinin⁵ örnekleri Anadolu Türklerinin divan edebiyatında (Güler ve Yaşar, 2015: 24-25) ve İran şiirinde de aynı şekilde görülür (Murray, 1824). Norman İstilasası'ndan sonra artık İngilizce konuşan *patron*lar da yerlerini Fransızca konuşan varlıklı sınıfa bırakmış ve bu yeni *patron*lar İngilizce değil Fransızca eserler talep ederek bu arz-talep meselesine binaen İngiliz şiirinin gidişatına müdahil olmuşlardır (Heath, 1894: 345; Baugh, 1963:139).

Fransızcanın şarkılar vasıtası ile de Britanya adasında yayıldığı düşünülür. Öyle ki bir şarkı öğrenildiğinde seyahat eden bir kişi tarafından gittiği yerlere götürülerek kişiden kişiye geçerek zihinlere nüfuz edebilmektedir. 14. yüzyılda ise dil öğrenimi önemli bir mesele olmuş, seyahat etmek ise sıklıkla yapılan bir iş hâline gelmiştir (Leach, 2005: 264-265). Bu devirde Fransızca konuşmak üzere İngilizler teşvik edilmektedir ki bu iki dil arasındaki geçişliliği hızlandırmıştır; henüz İngilizce bu devirde birçok kola ayrılmış bir dil iken Fransızca nispeten daha müspet ve oturmuş bir lisandır, bu devirde iki dilin artikelleri olan ‘*the*’, ‘*le*’ ve ‘*les*’ birbirlerinin yerine dahi kullanılmıştır. Bunun üzerine kimilerinin alaycı mütalaaları istinaden İngilizce “kabaca telaffuz edilen Fransızca” iken, 13. asırda ise

³ “Poetica carmina gentilia quae in iuventute didicerat, respuit, nec legere, nec audire, nec docere voluit” (Thegani Vita Hludowici, c. 19).

⁴ ‘*Patron*’, bir kişiye, harekete veya sanata himaye sağlayan, onaylayan veya maddî manevî destek olan kişidir (“*Patron*,” 1964).

⁵ “Câize: Eskiden şairlerin yüksek mevkîlerde bulunan kişilere sundukları medhiyeler karşılığında aldıkları hediye” (Pala, 2004), “Eski şairlerin yazdıkları medhiyeler karşılığında aldıkları para ve ihsan” (Mevlevî, 1973; bkz. İnalçık, *Şair ve Patron*).

Fransızca Urban li Cortis'e göre kibar çevre tarafından bilinen güzide bir dildir (Crouch, 2017: 69).

1.1.1 Norman İstilasası Sonrası Britanya'da Fransızca, Kilise ve Edebiyat

İngilizcenin hangi tarihte Fransızcanın yerini aldığı bilinmemekle beraber eldeki verilen 14. yüzyıla işaret etmektedir, bu devirde edebiyatta İngilizce eserler ses getirmeye başlamıştır. İngiltere Kralı II. Richard 1380'lerde Chaucer, Thomas Usk ve John Clanvow gibi İngiliz edebiyatçıları sarayına kabul etmektedir. İskoç kralları II. Robert (1371-1390) ve III. Robert (1390-1406) ise her ne kadar krallığın haricî meselelerinde Fransızcaya başvursalar da 1389 yılında parlamentoda tartışılacak bir barış anlaşmasının hükümet tarafından ücretle İskoç İngilizcesine tercüme ettirildiği bilinir, zira Fransızca bu zamanda sadece küçük bir zümreye münhasır kalmıştır (Crouch, 2017: 71). Gloucester'lı Robert (Robert de Gloucester) *Chronique Métrique* eserinde, Normanların Fransızcadan başka dil bilmedikleri, evde bunu konuştuklarını ve züriyetlerine miras bıraktıklarını 13. yüzyılda kaydetmiştir (Lucken, 2015: 41). 15. yüzyıla gelindiğinde ise İngiltere'de Fransızca artık eğitilmiş, güzide bir zümrenin dili hâline gelmiştir (Lucken, 2015: 40).

Fransızcanın Orta İngilizce devrinde İngilizce üzerindeki hâkimiyetinin bir emaresi olarak, 15. yüzyılda *lingua franca*⁶ mahiyetinde bulunan Fransızca, Christine de Pisan (veya Pizan) tarafından "Tüm dünya için en müşterek olan" bir dil şeklinde tarif edilmiştir⁷. Bu devirde Eski İngiliz şiiri (*Old English Poetry*) artık ortadan kalkmış ve yerini yeni bir anlayış ile icra edilen, Fransızca ve İngilizcenin birbirine girifte olduğu Anglo-Norman (Coote, 1988: 22) üslubu ile yazılmış şiirlere bırakmıştır. Bunun devamında yine Fransız edebiyatının tesiri ile 14. yüzyılda *alliterative*⁸ şiirler ivme kazanmıştır (Ker, 1969: 45). Bu şiir türünün gelmesi ile beraber İngiliz şiirinde mecaz sanatları kuvvetlendirilmiştir.

Britanya adasında 1066 yılından itibaren konuşulmaya başlanan Fransızca, zamanla kıta Avrupasında konuşulan Fransızcadan farklılaşmış ve 'bozuk Fransızca'⁹ olarak tabir edilmeye başlamıştır. Nitekim 12. yüzyıldaki Fransızca eserlerin büyük bir kısmı aslında Britanya adasında, 'bozuk' olarak tabir edilen Anglo-Norman Fransızcası ile yazılmıştır. Bunlardan başlıcaları olarak *Roman de Brut*, yazarı Wace, tarih alanında *Estoire des Engleis*,

⁶a. İtalyanca, Fransızca, Grekçe ve İspanyolca kelime ve gramerinden müteşekkil, Levant [yani Şam] coğrafyasında kullanılmış olan lisan.

b. İki farklı halk arasındaki iletişim vasıtası olarak kullanılan herhangi bir lisan ("*Lingua Franca*," 1964)

⁷ "La plus commune par l'universel monde" (Coote, 1988: 63).

⁸*Alliteration*, bir şiir dizesinde birbirine yakın olan kelimelerin ilk hecelerindeki ses benzerliğidir, örneğin Coleridge'in dizesi: "*the furrow followed free*" (Harvey, 1970).

⁹ "Faus franceis d'Angletere"

Geoffroi Gaimar, bilim çalışmalarında *Comput* ve *Bestiaire*, hukuk alanında *Lei Willelme*, ve de felsefî eserler arasında ise *Roman de Philosophie*, Simon Freine gelmektedir. 12. yüzyıldan günümüze intikal eden Fransızca yazmaların hemen hepsi, Anglo-Norman yani Britanya Fransızcası temellidir. Dahası klasik *Chanson de Roland* (*Roland'ın Şarkısı*) eserinin dahi adada yazılmış olabileceği tahmin edilmektedir. Bunlar göz önüne alındığında edebiyatta Fransızca olarak tanınmış ilk dilin Anglo-Norman Fransızcası olduğu düşünülmektedir. ‘Fransızca’ ve ‘*Roman*’¹⁰ tabirlerinin ilk tespit edildiği eser yine yukarıda bahsedilen *Comput*, Philippe de Thaon’un eseri olup Anglo-Norman Fransızcasıdır (Lucken, 2015: 36-37).

Britanya adasında Fransızca, Anglo-Sakson kraliyetinin lisanı olan ve edebî eserler vermiş olan Eski İngilizcenin yerini almıştır. Fransızca, Fransa’dan önce Britanya adasında resmî dil sıfatını kazanmıştır. Bir azınlık dili olmasına rağmen Fransa ve İngiltere arasında bir vasıta vazifesi görerek, *lingua franca* kabilinde kullanılmıştır. Bu vasıfları ile Fransızcanın, ehemmiyet olarak Latinceye pek de uzak olmadığı ifade edilmiştir (Lucken, 2015: 38). Bu noktada, Fransızcanın Île-de-France dialekti, 1539 senesinde kraliyetin resmî idare lisanı olarak kabul edilmiştir¹¹ (Vuillemin, 2005: 87).

İngiltere’de Normanlar devrinde iki nevden Fransızca olduğu iddia edilmektedir, bunlar ‘bozuk Fransızca’ ve ‘has Fransızca’ olarak tabir edilmişlerdir. Bunlardan ilki yazılmayıp, halk arasında konuşulan mahallî bir ağız olarak, diğeri ise kişinin öğrendiği yani eğitilmişlerin bildiği Fransızca olarak Andre Crépin tarafından tarif edilmiştir, nitekim halk arasında konuşulan dilin İngilizce tarafından asimile edildiği de ifade edilmiştir (Lucken, 2015: 39). Kaldı ki dili bu konuşanlar dahi, Anglo-Norman Fransızcasını sık sık eleştirmişler ve “kötü bir Fransızca” konuştuklarını ifade etmişlerdir (Lucken, 2015: 46). Has olarak tabir edilen iyi Fransızca ise Latinceye denk bir lisan olup, sadece halk arasında konuşulan bir dil olmaktan ziyade eğitim ve kültürde bir vasıta olup, nesilden nesile kimliğini kaybetmeden geçecek bir miras olarak ifade edilmiştir. Bu mahiyette iki Fransızca arasında köy Latincesi ve Cicero’nun Latincesi benzetmesi yapılmıştır (Lucken, 2015: 48). Bu devirde Fransızca bilmeyenlerin okur-yazar olarak kabul görmedikleri dahi kayıtlara da geçmiştir, Wulfstan 1095 senesinde Fransızca bilmediği için vazifesinden şu şekilde azledilmiştir: “mübarek

¹⁰ “Franceis”, “roman”.

¹¹ Bunun kabulü I. Francis tarafından “Ordonnance de Villers-Cotterêts” isimli emirnamede geçen bir madde ile mümkün olmuştur; ilgili madde, CXI: “De prononcer & expedier tous actes en langage francoys: Et pource que telles choses sont souventesfoys aduenues sur lintelligence des motz latins contenuz esdictz arrestz. Nous voulons que doresenavant tous arrestz ensemble toutes autres procedures soyent de noz cours souueraines ou autres subalternes et inferieures, soyent de registres, enquestes, contractz, commissions, sentences, testamens et autres quelzconques actes et exploictz de justice, ou qui en dependent, soyent prononcez, enregistrez et deliurez aux parties en langage maternel francoys et non autrement.”

başpiskopos Wulfstan yetersizlik ve cahillik ile itham edildi, sanki aptal bir insanmış gibi, *lingua gallica*'yı bilmediği için ne kraliyetin kararlarına ne de kralın fikirlerine ve söylediklerine ortak olamayacağından vazifesinden azline karar verildi"¹² (Parisiensis, *Maiora*, an. 1095).

Norman İstilasının İngiliz edebiyatı üzerindeki bir diğer tesiri ise İngilizcenin basitleşmesine sebep olmasıdır; dil tabiatı gereği, halkın Fransızca konuşan istilacı yeni komşuları ile anlaşabileceği basit bir dil yapısı kazanarak eski çekimlerinden neredeyse tamamını yitirmiş ve Fransızca kelimeler almıştır (Baugh, 1963: 201-209). Dikkat edilmesi gereken husus, İngilizcenin Latince ve Fransızcaya ifade olarak cevap verememesi ile çekilen güçlülüdür. Öyle ki İngilizce artık neredeyse tüm çekimlerini yitirmiş, tamamen “insirafi olan Anglo-Sakson dili üç yüz senelik bir intikal devri geçirerek ... yarım insirafi bir hâl almıştır” (Turhan, 1952: 8-9). Chaucer’ın eserlerini anlamakta Fransızcanın tesiri mühimdir, zira o zamanlar Anglo-Norman lisanı olarak tabir edilen Britanya adasında konuşulan Fransızca coğrafyanın edebiyatına öncülük etmiştir. Eski İngilizce zamanla bu dilin de tesiri altında kalarak, bu dili konuşanlarla daha rahat anlaşabilmek maksadı ile fiil, isim ve sıfat çekimli olup, isim ve sıfatlarda cinsiyet ve tekil-çoğul ayrımlı bir dil olan Eski İngilizce bu çekim ve ayrımlarını birkaç istisnaî hâl dışında kaybetmiştir.

13. ve 14. asırlar arasında azizlerin hayatları¹³ ve romans (İng.: *romance*) türlerinde birçok yeni eser ve edebî tür İngiliz edebiyatına kazandırılmıştır (Greenblatt, 2013: 135). Norman istilasından sonra uzun müddet yerli halkın konuştuğu dil olarak kalan İngilizcenin edebiyatta tekrar görülmeye başlaması 13. yüzyıla tekabül etmektedir, Norman İstilasından üç yüz yıl sonra iki halk arasında kaynaşmanın tamamlandığı görülür. Bunlar ekseriyetle Fransızca ve Latince eserlerden yapılmış dinî eserlerin tercümeleridir, bunlara örnek Azizlerin hayatları ve Mukaddes Kitap’tan kısımlardır (Turhan, 1952: 8-9). İngiliz edebiyatının klasik eserlerinden büyük bir kısmı ise 12. ve 14. asırlar arasında yazılmıştır. 13. yüzyılda ortaya çıkmış klasikler arasında *The Owl and the Nightingale* ve Layamon’un *Brut* eseri gösterilirken, 14. yüzyıl İngiliz klasiklerinden başlıcaları Chaucer’ın *Canterbury Hikâyeleri* ve William Langland’ın *Piers Plowman* eseridir; bunları takiben kısa bir süre sonra 15. yüzyılda ise yine bir klasik olarak Thomas Malory’nin İngiltere’de Fransızca başlıkla bilinen eseri *Le Morte d’Arthur* (*Arthur’un Ölümü*) eseri gelmiştir. Bunların haricinde devrin en

¹² “... archiepiscopum beatus Wlstanus simplicitatis et illiteraturæ accusatur, et quasi homo idiota, qui linguam Gallicanam non noverat nec regiis consiliis interesse poterat, ipso rege consentiente et hoc dictante, decernitur deponendus” (Parisiensis, *Maiora*, an. 1095).

¹³ ‘Saints’ lives’ veya ‘hagiography’, Hristiyan aziz ve azizlerinin hayatlarının ve kerametlerinin anlatıldığı eserlerdir (“hagiographie,” 1968).

revaçta edebî türü olan romans edebiyatına ait birçok eser de ortaya bu asırlarda konulmuştur (Newbolt, 1922: 1-5).

14. yüzyıla gelindiğinde ise İngilizce artık bazı fiillerde basit çekimler almasına rağmen, okunduğunda günümüz Anglofonları tarafından dahi anlaşılabilir derecede çekimlerini kaybetmiştir (Wyatt ve Collins, 1949: 14). Chaucer'ın doğumundan hemen önce ise, yani 14. yüzyılın ilk yarısında İngilizceye Fransızcadan giren kelimeler sayı olarak tarihî zirvesine ulaşmıştır (Wyatt ve Collins, 1949: 15). Nitekim İngiliz edebiyatında 14. yüzyılın ikinci yarısı ise daha sonradan İngilizcenin ivme kazanıp yükselmeye başladığı *Chaucer Çağı*¹⁴ olarak adlandırılacaktır. 14. yüzyılın en kıymetli edebiyatçısı hem nesir hem şiir alanında Chaucer olarak kabul edilmiştir, Chaucer kendinden önce İngiltere'de, tarih kronikleri dışında, bulunmayan nesir yani düzyazının ve kendisinden sonra gelen şair neslinin bir emsali olmuştur (Newbolt, 1922: I), dahası 15. yüzyılda İngiliz şiirinin yeknesak bir hâl almasının bir sebebi de devrin şairlerinin yaratıcı eserler ortaya koymak yerine Chaucer'ı taklit etmeyi tercih etmeleridir (Wyatt ve Collins, 1949: 43). 14. yüzyılın edebiyatı ve kilise doktrini arasında bir çekişme olduğu da görülür. Ortaya çıkan tarikatlar mahalli idarelerde kiliseden aldıkları güç ile söz sahibi olmak istemiş, zaman zaman da çatışmalar vuku bulmuştur. Bunlardan en kuvvetlileri olan 13. yüzyılda Fransız Dominikenlerin ve İtalya yarımadasından gelen ve Fransisken *friar*'ların¹⁵ yozlaşmaları devrin eğitimli insanların gözünden kaçmamış ve hicivlerine malzeme olmuştur (Fletcher, 1916: 61). Esasında Fransisken tarikatı mensuplarının asıl tahsillerine ilaveten fizik ve tıp ile meşgul olmaya teşvik edilmiş olmaları sebebiyle, fakir halk ile güçlü bağlar kurmuştur; nitekim Papa III. Nicolas tarafından 1279 yılında "makul sebeplerle" dünyevî mallara sahip olmalarına verilen izin zamanla suistimal edilmiştir (Poole, 1894: 433). 14. yüzyılda yazılmış başlıca eserlerden *Piers Plowman* ve *Canterbury Hikâyeleri*, "Prologue"¹⁶ kısımlarında ruhanî olacağı yerde dünyevî olduğundan şikayetçi oldukları kilise müessesine tenkitte bulunarak başlamaktadır (Bennett, 1947: 13; Hodgson, 1967: 7); bununla beraber *Canterbury Hikâyeleri*'nde "Pardoner's Tale" kısmı ise yine yozlaşmış din adamları üzerine bir tenkittir.

Böylece, 14. yüzyılda İngiltere'de kilise hâkimiyeti hâlen kuvvetli olsa da edebiyatçıların belli bir dereceye kadar da olsa kilise adamları üzerinden kiliseye muhalefet edebildiklerini anlaşılmaktadır. Kilise bu devirde tekelinde bulundurduğu iyiyi kötüden tefrik

¹⁴ 'Age of Chaucer'.

¹⁵ *Friar*, ruhban veya rahip olmamakla beraber bir tarikat veya cemaate mensup kişidir ("frère," 1968).

¹⁶ *Prologue*, bir eserin ilk başlangıcından önce eseri tanıtım mahiyetinde yer alan, daha ziyade drama ve diğer edebî eserlerde kullanılan ve öyküye dahil olabilecek giriş kısmıdır ("prologue," 1968); 'önsöz' yani 'preface' ile karıştırılmamalıdır.

etme ve herkesin endişesi olan kişinin ruhunu kurtuluşa¹⁷ erdirmeye (Loomis, 1963: 3) gücünü bazen yararlı bazen ise zararlı bir tiranlık şeklinde kullanmaktadır (Fletcher, 1916: 60); bundan sonraki yaklaşık iki yüzyıl daha, merkezini dinî oyunların (*mystery plays*) oluşturduğu Ortaçağ tiyatrosuna ait eserler revaçta kalmıştır.

1.1.2 Romans ve İngiliz Edebiyatına Girişi

14. yüzyıl İngilteresinde yazılmış eserlerden bir çoğu romans türüne aittir ve Ortaçağdan günümüze intikal eden İngiliz şiirinin şekil ve de üslup olarak en iyi örnekleri yine buyüzyılda ortaya çıkmıştır (Burrow, 1971: 1). Romans edebî türüne adını veren *Romance* kelimesi aslen Romen dil ailesine ait olan Fransızca'yı kast ederek, Fransızca yazılmış şiirler için kullanılmıştır. Ortaçağ romans edebiyatının ise kesin olarak çizilmiş sınırları yoktur. Bu türdeki eserlerin ünlü kişilerin '*amelleri*' (Lat.: *gesta* yani *amellerlişler*) üzerine yazılmış olmaları sebebiyle zaman zaman kısmen tarihî mahiyetleri de vardır. Nitekim, ünlü veya efsanevî kişilerin maceralarını anlatan bu eserler her ne kadar hem 'hikâye' hem de 'tarih' anlamlarına gelen Fransızca '*histoire*' yahut 'hikâye' anlamına gelen İngilizce '*story*' kelimeleri ile beraber öykülenseler de, son tahlilde kesinlikle tarihî değil, edebî eserlerdir (Boffey, Gray, Kermode, ve Trapp, 2002: 332). Buna mukabil, '*histoire*' kelimesi ise mahallî tarihler için kaynak teşkil eden eserleri kastetmek için kullanılmıştır (Damiangrint, 1997: 190). Kelimenin günümüzdeki 'tarih' anlamını kesbetmesi ise Anglo-Norman yazar Geffrei Gaimar'ın *Estoire des Engleis* (1136/7) eseri ile olmuştur (Damiangrint, 1997: 190-191).

Romans eserlerinin İngiliz edebiyatına girişi ise Fransız edebiyatı vasıtasıyla olmuştur, dahası Fransa'da 11. yüzyılda ortaya çıkan *chansons de geste* olarak tabir edilen eserler zaman içinde romans eserlerinin zeminini meydana getirmiş ve romans edebiyatının ilk temsilcileri olmuştur. *Chansons*, Fransız dinî edebiyatında üç ana tema altındaki hikâyelerin anlatıldığı manzum eserlerdir ki bunlar *ahlakî*, *ruhanî* ve de macera ve mizah unsurları ile yazılan *récréative* temalar olarak sıralanır (Lévi, 1861a, "Chansons"). '*Chansons de geste*'¹⁸ türüne ait olarak adlandırılan bu eserler, aynen romans eserleri gibi, ünlü kişilerin maceralarının ve kahramanlıklarının anlatıldığı eserlerdir. Bu eserlerde ekseriyetle Batıda

¹⁷ *Salvation*, Hristiyanlıkta kişinin ruhunun günahlardan affolunup ölümünden sonra tanrı tarafından kabul edilmesidir ("Salvation," n.d.). Türkçeye tercümesi 19.yüzyılda J. W. Redhouse tarafından "kurtuluş, hâlas, selamet veya necat" şeklinde yapılmıştır (Redhouse, 1856).

¹⁸ Tercümesi 'Amellerin/İcraatların şarkıları' olarak yapılabilecek '*chansons de geste*' terimindeki '*geste*' kelimesi aslen tarihteki ünlü şahıslar tarafından yapılan veya başarılan işleri kastederek kullanılır.

Hristiyanlığın koruyucusu olarak edebiyatta efsanevî bir kişilik olarak resmedilen¹⁹ İmparator Şarlman²⁰ ve on iki arkadaşının maceraları Şarlman romansları (*Charlemagne romances*) olarak öykülenmiştir. İngiliz edebiyatına girmeden önce ise romans edebiyatı, Şarlman, Kral Arthur ve Truva²¹ olarak üç ana tema altında işlenmiştir (Wyatt ve Collins, 1949: 18). Fransız edebiyatında bunlar arasında en meşhur olanı Şarlman devrini anlatan, 12. yüzyılda yazılmış ve 14. yüzyılda popüler olmuş *Chanson de Roland* eseridir (Larousse, 1980). Kronikçilerin eserlerini hazırlarken her ne kadar edebî metinler olsalar da *chansons de geste* edebiyatında anlatılanlardan da faydalandıkları düşünülür (Bale ve Lapina, 2019: 17). Arthur ve Şarlman son tahlilde romans edebiyatının ilk ve orijinal kahramanlarıdır (Warton, 1774: XV).

Romans eserlerinin İngiliz edebiyatına girişi 12. yüzyıldan²² başlayarak Norman İstilasası ile Britanya adasına gelen Fransız kültürü vasıtası ile olmuştur (Coote, 1988: 22-25, 42). Bunların öncüsü Geoffrey Monmouth'un Latince kaleme aldığı *Historia regum Britanniae* (İngiliz Krallarının Tarihi) adlı eserdir. Eserde kuvvetle muhtemel efsanevî karakterler olan Kral Arthur ve Merlin'in maceraları anlatılmış ve halk arasında bu isimlere popülerlik kazandırmıştır. Romans eserlerinden en ünlüleri ise yukarıda mezkûr, 15. yüzyılda İngiltere'de yazılmış *Le Morte d'Arthur* ve 14. yüzyılda yazılmış *Sir Gawain and the Green Knight* (Sir Gawain ve Yeşil Şövalye) eseridir.

1.2 14. Yüzyıl İngiliz Edebiyatının Başlıca Temsilcileri ve Eserleri

Canterbury Hikâyeleri eseri her ne kadar İngiliz edebiyatı için 14. yüzyılın en meşhur eseri olsa da, aynı devirde yazılan birçok klasik eser de literatüre girmiştir; edebiyat üzerinde Chaucer'ın tesirini anlamak adına, çağdaşları tarafından yazılan başlıca klasik eserlerin bilinmesi ve okunması mecburidir, zira Chaucer bu devrin hem John Gower gibi İngiltere'deki, hem de Petrarca gibi Avrupadaki meşhur edebiyatçıları ile tanışmıştır.

¹⁹ “Hristiyanlık Tanrı'nın eseridir, nitekim Hristiyan toplumu Şarlman tarafından inşaa edilmiştir” (Lévi, 1861b).

²⁰ Charlemagne (Lat.: *Carolus Magnus*), 771 yılında Aquitaine Dükünü savaşta mağlup ederek Fransızların tek kralı olduktan sonra 800 yılında Papa Üçüncü Leo tarafından ‘Roma İmparatoru’ olarak taçlandırılan hükümdardır (Ladvocat, 1752). Nitekim o devirde Roma hanedanının devam ettiği imparatorluk başkenti Konstantiniyye’de hâlihazırda hüküm süren bir Bizans yani Roma imparatoriçesi mevcut olduğu için, Charlemagne’a Papa tarafından verilen ‘Roma İmparatoru’ ünvanı meşruiyete sahip değildir. Bunun farkında olan Charlemagne 802 yılında nikah vasıtası ile Roma hanedanına bağlanarak meşruiyet kazanmak için Bizans İmparatorçesine reddedilecek bir heyet yollamıştır (Ostrogorsky, 1956: 165).

²¹ “Truva” ile Homeros’un *İlyada* destanı kastedilir; edebiyat ve buna dahil dramada kullanılan başlıca motifleri Helen’in kaçıışı, Hektor’un ölümü ve de Truva şehrinin düşüşüdür.

²² Norman İstilasası 1066 yılında gerçekleşmiş olsa da Fransız kültürünün Britanya adasında günlük hayata ve edebiyata tesir etmesi vakit almıştır.

1.2.1 Gawain Poet (takr. 1350-1400): *Sir Gawain ve Yeşil Şövalye*

Gawain Poet, yani ‘*Gawain* eserinin şairi’ anlamında Gawain Şairi, 14. yüzyılda yaşamıştır. Aslen kendisi hakkında pek bir bilgi bulunmadığından klasik eseri *Sir Gawain ve Yeşil Şövalye* zaman zaman anonim bir eser olarak adlandırılır ve mahlası ise yazdığı şiirleri üzerinden kendisine yakıştırılır. Kendisine ait olduğu düşünülen toplam dört manzum eseri vardır, bunlar *Sir Gawain and the Green Knight*, *Purity*, *Pearl* ve de *Patience* (Tr.:, sırasıyla: *Sir Gawain ve Yeşil Şövalye*, *Pürlük*, *İnci* ve de *Sabır*) isimli eserlerdir ve hepsi *alliterative* şiir tarzında yazılmıştır. Bunlardan *Patience* eseri, *İncil*’in “Eski Ahit” kısmındaki Yunus ve Balina hikâyesi üzerinedir. *Purity* ise yine İsrailiyat literatüründen kitabî hikâyeleri anlatmakta ve Nuh Tufanı, Sodom ve Gomorra²³ ve de Belşazar motiflerini ele almaktadır. Bunlar arasında en uzun ve meşhur olanı, İngiliz klasikleri arasında da yerini almış olan *Sir Gawain ve Yeşil Şövalye* eseridir (Spearing, 1970: 2).

Pearl (Tr.: *İnci*) eserinde diğerlerinden farklı bir şekilde, ahir dünyaya kaybettiği sevdiğini bulmaya giden kahramanın gördükleri anlatılır. Aslen anonim olması sebebiyle *Pearl* eserinden bahsedilirken şair *Pearl Poet* olarak da bilinir. Eserin sahip olduğu teskin edici unsurları sebebiyle Romadan miras kalan *consolatio* geleneği devam ettirdiği de iddia edilmiştir. *Consolatio*, Eski Roma’da zenginlere düşen bir vazife olup, muhtaç kişilerin kayıpları üzerine para ile bir başsağlığı bestesi okutturulmasıdır. Buna göre bu gelenek Hristiyanlık üzerinden *Pearl* şiirine intikal etmiştir. *Consolatio* eserleri iki kısma ayrılmakta olup ilk kısmı kayıplıya, ikinci kısma ise kaybın sebebi üzerine yazılırdı, burada kayıp ile kastedilen ölüm yahut büyük çapta bir faciadır. *Pearl* şiirinin başında ise bir baba sırayla kızının cennetteki hayatı gösterilerek teskin edilmekte ve ilahi irade ile tatmin edilmektedir. Şairin *İncil* ve devrinin ilahiyat literatürüne hakim olduğu da ifade edilmiştir (Watts, 1963).

Sir Gawain eseri esasen Fransız romansları üzerine kurgulanmış bir diğer eser olmasına rağmen (Ker, 1969: 52), son tahlilde İngiliz edebiyatına ait bir eserdir. Öyle ki 15. yüzyılın sonuna gelindiğinde eserin kahramanı Gawain, bir İngiliz olan Sir Thomas Malory tarafından *Le Morte d'Arthur* eserinin kahramanı Kral Arthur karakterinin yanındaki Yuvarlak Masa Şövalyeleri’nden birisi olarak resmedilecektir (Coote, 1988: 237).

Eserde şövalyelik adabı içinde bir şövalyenin türlü imtihanlar ile şövalyelik ahlakını meydana getiren dürüstlük, iffet ve adalet değerlerinin imtihan edilmesi işlenir. Kahraman, doğaüstü bir karakter olan Yeşil Şövalye tarafından kellesi uğruna bir rekabete davet edilir ve

²³ “Sodom ve Gomorra” İslâm literatüründe *Kur’an-ı Kerim*’in “Hud Suresi” kısmında anlatılan, Peygamber Lût’un helak edilen kavmi kıssasına karşılık gelmektedir.

bir maceraya atılır. Nitekim kahramanın asıl imtihanı o farkında olmasa da kimsenin görmediği anlarda da şövalyelik ahlakını koruyup koruyamayacağıdır; örneğin kahraman efendisinin hanımı ile zina edebilecekken, iffetini, rakibini hile ile alt edebilecekken de dürüstlüğüne korumayı seçmelidir. Şairin en meşhur eseri olan *Sir Gawain*, diğer eserlerinden farklı bir şekilde yazılmıştır, zira diğer eserlerinde sadece ibret alınacak ve ders çıkarılacak bir manzara çizmek isteyen şair bu eserinde bir hikâye anlatmayı seçmiştir (Spearing, 1970: 171). Eser *alliterative* bir şiir olup kafiyesiz olarak yazılmıştır (Ker, 1969: 101).

Eserin başlıca motifleri olan kelle vurma, zinaya tahrik etme ve de ödüllerin takası Fransız romans ve İngiliz *Arthurian* romans edebiyatında daha eskiden de kullanılmasına rağmen ilk defa eserin şairi tarafından bu şekilde beraber kullanılmıştır; şair hikâyesini anlatırken eserin öyküsünü bir yerden naklettiğini yazarak şu dizeye yer vermesine rağmen şairin hangi kaynağı kastettiği bilinmemektedir: “En iyi romans kitaplarında anlatıldığı üzere”²⁴ (Spearing, 1970: 171). Şair her ne kadar eserinde yine anlattığı hikâyeden bahsederken “Kasabada duyduğum üzere”²⁵ dizesini kullanarak bu hikâyenin kendisine ait olmadığını ima etse de, bu tavır aslında İngiliz romans edebiyatında sıkça görülen bir harekettir. Sebebi ise daha eski bir sözlü veya yazılı kaynağa istinad ederek eseri daha muteber göstermek, eski ve yaşanmış bir hikâye havası vererek okuyucunun ilgisini çekmektir (McKinstry, 2015: 16).

Eserde sık sık tekrar eden motifler arasında yeşil renk, kan kırmızısı, işlerin iki yarıya bölünmesi (iki Noel ziyafeti, iki kelle vurma oyunu), üçlemeler (üç günlük av, üç defa Hanımefendi ile yatak odasında buluşma, üç balta darbesi) yer alıp, yine Fransızların *chansons de geste* edebiyatında sıkça görülen öğelerdir (Spearing, 1970: 172).

1.2.2 William Langland (takr. 1332-1400): Piers Plowman

William Langland'ın takriben 1332 senesinde Shropshire'da ev sahibinin dinî eğitimini üstlendiği *muhtemelen* gayrimeşru bir oğlu olarak dünyaya geldiği düşünülür. Ekseriyetle küçük kilise tarikatlarında çalışmış, edebiyat işçisi²⁶ olarak tabir edilen, yani ilahî metin veya güfte okuması ve metinlerin tahriri²⁷ ile vazifeli bir kişidir. Çağdaşları tarafından *Piers Plowman* eserinin şairi Langland hakkında bir bilgi verilmemiştir. Langland hakkındaki

²⁴ (Sir Gawain and the Green Knight, 2520).

²⁵ (Sir Gawain and the Green Knight, 31).

²⁶ ‘Literature proletariat’.

²⁷ Ortaçağda kilise mensupları, manastırlardaki keşişler gibi dinî eserlerin törenler ve ayinler esnasında usulünce okunması ve de çoğaltılması işi ile meşgul olurlardı. Kitapların çoğaltılması el ile yapılmakta olup *scriptorium* denilen, tercüme edersek *yazıhane* veya *tahrirhane* anlamına gelecek mekânlarda yapıldı (bkz. “scriptorium,” 1968).

bilgiler ekseriyetle, bir nevî otobiyografi mahiyetinde yazdığı *Piers Plowman* eserine dayanmaktadır. Eserde kendisine diğer karakterler tarafından vaftiz ismi olan *William* ile hitap edilen şairin bazı nüshalarda ise eserinin başında Latince olarak “Başlar William’ın düşleri”²⁸ ibaresi yer alır (Jusserand, 1893: 61). Dublin’de bulunan 15. yüzyıldan kalma bir yazmada kendisinden *Piers Plowman* eserinin sahibi olarak söz edilir²⁹ ki bu eser ile şair arasındaki aidiyet şüphesini izale eder (Jusserand, 1893: 64).

Eserinin 15. yüzyıldaki şöhretinin bir emaresi olarak o günlerden kalan elliden fazla nüshası gösterilebilir, zira Ortaçağda bir eserin çoğaltılmasının maliyeti yüksektir. *Piers Plowman* eserinden anlaşıldığı üzere Langland hayatının uzun bir kısmını Londra’da karısı ile geçirmiş, geçimini ise cenazelerde ölümler için ilahiler okuyarak sağlamıştır (Coote, 1988: 263; Wyatt ve Collins, 1949: 34-35). Langland’ın eseri *Piers Plowman*, 14. yüzyıldaki diğer birçok edebî eser gibi Hristiyanlık teması üzerine olup, bir araya gelip birleşmesi gereken Hristiyanlık alemi ve Tanrı’dan uzak düşmüş insanlık hakkında dersler taşır, esere göre insanlık kendi mantığı ile karar vererek hayatını huzur ve düzen içinde devam ettirmeye muktedir değildir (Kane, 1989: 113). Eser İngilizce veya Fransızca bir kelime yerine Latince ‘*passus*’³⁰ kelimesi ile kısımlara ayrılmış ve bunun haricince eser içinde Latince dizeler de sık sık kullanılmakla beraber eserin asıl ismi Latince *Visio de Petro Plowman* olarak da bilinir ki neticede *Piers Plowman* eserinden bahsederken henüz tam bir İngilizce metinden söz etmek mümkün değildir (Burrow, 1971: 58). Eserde dünyayı dolaşan bir *hermit*’in rüyasında gördüğü, dinî tahassüsâtı yüksek bir hikâye anlatılarak okuyucuya bir ders vermek hedeflenir. Eserde geçen karakterler *personification*³¹ yani insan olmayan öğeleri insanlaştırma tekniği ile ortaya konulmuştur, bu karakterler Barış, Hata, Yanlışlık, Mukaddes Kilise, ve Mükafat³² gibi isimlere sahip, aslen insan olmayan ama insanî mefhumlardır (Wyatt ve Collins, 1949: 35).

1.2.3 John Gower (takr. 1325-1408): *Confessio Amantis*; *Vox Clamantis*; *Mirour de l’Omme* veya *Speculum Meditantis*

Gower, Chaucer’dan daha eski bir edebî ekolü takip etmiş, sanatında İtalyan ve bilhassa Fransız tesirinde kalmıştır. Latinceyi de pek iyi bildiği bilinen Gower, klasik hâline

²⁸ Lat.: “Incipit visio Willelmi”.

²⁹ Lat.: “... qui praedictus Willielmus [de Langlond] fecit librum qui vocatur Perys Ploughman” (Skeat, éd. d’Oxford, t. II, p. xxviii. in Jusserand, 1893: 64).

³⁰ (Tr.: adım; İng.: *step*).

³¹ “Bir mefhumu insanî tabiat atfetmek; bir değeri insan şeklinde sembolize etmek; kişinin bir değeri vücuda getirmesi; örnekleme” (“personify,” 1964). Türk edebiyatında söz sanatlarından *teşhis* ile muadildir Bkz. “*Intak*: Söylemeğe kabiliyeti olmayan şeyleri söyletmekdir. Her intakda bir «teşhis» bulunur” [sic] (Mevlevî, 1973b).

³² İng.: *Peace, Wrong, Falsehood, Holy Church, Reward*.

gelen üç eserini de farklı dillerde yazmıştır³³ (Brooke, 1900: 58). “Chaucer var olmasaydı bile, tek başına Gower’ın eserleri III. Edward ve II. Richard’ın hükümlerini barbarizme batmaktan kurtarmaya yeterdi” denilerek devamında Gower’ın aldığı eğitimin kıymetçe yüksek ve eksiksiz, okumalarının geniş, ve hayat tecrübesinin ise kayda değer olduğu ifade edilmiştir (Burrow, 1971: 8).

Gower’ın en meşhur eserlerinden biri de Latince yazılmış, nitekim İngiliz şairlerinin klasikleri arasına girmiş olan *Vox clamantis* eseridir. *Vox clamantis* eserini kuvvetle muhtemel o zaman genç olan II. Richard’ın tavsiyesi üzerine yazdığı düşünülür (Mairey, 2015: 60). Langland’ın *Piers Plowman* eserini okuyan bir okuyucu, İngiltere’yi çapacı bir ırgatın gözünden görürken, Gower’ın *Vox clamantis*³⁴ eserini okuyan bir okuyucu aynı İngiltere’yi bir aristokratın gözünden görmektedir (Pattee, 1899: 116). *Vox clamantis* eserinde devletin idaresi ve toplum hakkında bir feryadını dile getirmek isteyen Gower, cemiyetin içinde bulunduğu çılgınlığın düzelmesi için yakarıшта bulunmuştur. Eserinde bir nevî sosyolojik öğeler de bulunan Gower, halkı ruhbanlar (din adamları), askerler, ve ırgatlar olarak üç kısma ayırmış ve de tüm kötülüklerin kökü olarak gördüğü yozlaşmış kilise müessesine tenkitte bulunmuştur.

Eser bir *dream-vision* türü yani rüya vasıtası ile görülen ve yaşanan tecrübeler üzerine olup, rüyada geçen bir hikâye anlatılır, buna göre ilahî öfkenin hedefi olan insanlar bunun neticesinde Tanrı tarafından hayvanlara dönüştürülürler. Eserde tüm bu cezaların sebebi olarak insanların yozlaşmış olmaları gösterilir (Thompson, 1906: 211). Eser 1381 isyanının kabusâne manzaralarına yer vermiştir, burada asiler hayvanlara benzetilmiş olup ilerleyen kısımlarda ise *Mirour* eseri gibi yine İngiliz cemiyetinin farklı kısımlarını ele almıştır (Mairey, 2015: 60).

Gower, Latince olarak yazdığı *Vox clamantis* eserinin ardından, Chaucer’ın tesiri altında kalarak bugün Orta İngilizce olarak tabir edilecek *Confessio amantis* eserini İngilizce olarak yazmıştır (Pattee, 1899: 117). *Confessio amantis*³⁵ eseri, şahsen tanıdığı arkadaşı Chaucer’ın *Canterbury Hikâyeleri* eseri ile müşterek öykülere sahip olmakla beraber, benzer şekilde şiir olarak yazılmış birçok kısa öyküden meydana gelmiştir, dahası kendisi Chaucer ile arkadaşdır. *Prologue* kısmında eserin II. Richard’ın isteği, yani *patronluğu* veya *hamiliği* ile yazıldığı ifade edilmiştir. Bir âşığın, maşuğu³⁶ Venüs rahibesine olan aşkını itiraf ettiği eserde *frame narrative* yani çerçeve-anlatım tekniği ile *Canterbury Hikâyeleri* eserinde olduğu gibi

³³ *Vox Clamantis* (Latince), *Confessio Amantis* (İngilizce), *Speculum Meditantis* (Fransızca).

³⁴ (Tr.: *Haykıranın Sesi*).

³⁵ (Tr.: *Sevenin İtirafı*).

³⁶ Maşuk, âşık tarafından sevilen kişidir (“maşuk” n.d.).

kullanılmıştır. 13. yada 14. yüzyılda yazılıp Shakespeare, Chaucer ve Occleve gibi birçok edebiyatçının da taklit ettiği, içinde birbirinden farklı birçok öykünün olduğu *Gesta Romanorum* ve Jean de Meung'ün *Roman de la Rose* isimli romans eserlerini Gower bu eserinde edebî olarak taklit etmiştir (Brooke, 1900: 59).

Gower'ın bir diğer klasikleşmiş eseri üç farklı isimle bilinmektedir: *Mirour de l'Omme* veya *Speculum hominis* (Tr.: *İnsanlığın Aynası*) yahut en bilinen hâliyle *Speculum meditantis* (Tr.: *Düşünenin Aynası*). Gower bu eserini Anglo-Norman Fransızcası³⁷ ile *salvation* teması üzerine yazmıştır. Langland'ın *Piers Plowman* eserinde olduğu gibi insanî değerler teşhis sanatı (*personification*) ile kişileştirilmiş ve karakterler meydana getirilmiştir, bunlardan Günah ve Şeytan bir araya gelerek Gurur, Kıskançlık, Açgözlülük ve benzer isimlere sahip toplam yedi kız evlat dünyaya getirir. Bu karakterler eserde bir anlam teşkil edip, her biri birer mefhumu temsil eden, İngilizlerin tabiriyle *allegory*³⁸ unsurlarıdır (Nitchie, 1919: 59).

Mirour de l'Omme (veya *Speculum meditantis*) insanın Tanrı ile hesaplaşmasını anlatması sebebi ile bir diğer İngiliz klasiği olan Milton'un 17. yüzyılda yazdığı *Paradise Lost* eserine benzetilmiştir (Mairey, 2015: 59). Bu eserde Latin Edebiyatı'nın Ovid ve Virgil gibi klasik yazarlarına da bizzat karakterler olarak yer veren³⁹ Gower'ın, bu sebeple bahsedilen literatüre de hakim olduğu düşünülür (Nitchie, 1919: 59).

1.2.4 İncil Tercümesi: Wycliffe İncili (takr. 1382-1395)

Orta İngilizce devrinin edebiyatına tesir etmiş eserler arasında İncil tercümeleri de yer alır, binaenaleyh dinî unsurların sık sık işlendiği bu dönemin edebiyatında İncil'den alınan Latince veya Orta İngilizce dizeler sıkça kullanılmıştır (bkz. Work, 1917: IX-XIII). Bu tercümelerden en meşhur olanı 14. yüzyılda hazırlanmış, daha sonradan birçok karışıklığa sebep olacak, John Wycliffe önderliğindeki tercüme faaliyetinin bir eseri olup bilinen adıyla Wycliffe İncili'dir.

Wycliffe İncili'nin İngiliz edebiyatındaki tesiri üzerine şu görüş getirilmiştir: “Tüm İngiliz nesri Wycliffe'in unutulmuş izlerini taşımaktadır.... Öyle ki [İngilizce] İncil'in kiliseye girmesi emredildiğinde halkın elinde İngiliz dilinde ne tarih, ne romans vardı; sadece birazcık şiir ki o da Chaucer'ın birkaç dizesi sayesinde” (Work, 1917: 150). Oxford

³⁷ *Anglo-Norman* veya *Anglo-French*, Britanya Adaları'nda Norman İstilasından itibaren takriben 14.yüzyılın sonuna kadar konuşulan Fransızcadır. Kendine has öğeler kesbetmiştir (“Anglo-Norman,” 1985).

³⁸ Kurguya dayalı bir öykü veya tanım, üstü kapalı bir şekilde ahlaki bir gönderme yapmak; geniş anlamli istiare veya devamlılığı olan bir *personification*/teşhis.

³⁹ “And ek Virgile of acquaintance / I sih...” (*Speculum Hominis*, book VIII).

Üniversitesi'nde hocalık yapan Wycliffe, bu güçlü müesseseye güvenerek Katolik inancına karşı siyasî bir duruş sergilemeye başlamış ve buna ilaveten İncil'i Latince'den İngilizce'ye etrafındakilerle beraber tercüme etmeye koyulmuştur (Price, 1923: 220). Nicholas de Hereford'un yardımları ile başlattığı tercüme faaliyeti ölüm yılı olan 1384 senesinde tamamlanmıştır. Tamamlanan tercüme devrin mütehavvil İngilizcesinin müspet şekil ve yarı-edebî bir kimlik almasına yardımcı olmuştur (Price, 1923: 230). Wycliffe tercümesi daha sonradan 14. ve 15. asırlarda siyasî olarak da kuvvetli izler bırakmıştır: Wycliffe siyasî bir kişilik hâline getirilip adı bir ironik bir şekilde irtidat⁴⁰ hareketi olarak kabul edilmiş, kurduğu Lollard hareketi ile protestanlığın temelleri atılmış ve tüm bunların neticesinde devam eden yıllarda Wycliffe tercümesi yasaklanmıştır. William Langland'ın *Piers Plowman* eserinde muasırı olan Wycliffe'in başlattığı bu isyanın yer aldığı ifade edilmiştir (Jusserand, 1893: 105).

Katolik inancı ve fikirlerine karşı bir savaş açan ve bununla beraber 1381 senesinde tercümesini yaptıktan sonra fakirlerden oluşan bir köylü isyanı başlatan Wycliffe, 14. yüzyılda böylece bir hareketin önderi olmuştur (Price, 1923: 221-226). “Wycliffe ve onun sözde fukara din adamları” tenkidi yine köylü isyanları üzerinden kendisine getirilmiştir (Jusserand, 1893: 132-133). Wycliffe'in tabiriyle “fukara din adamları” ile kastedilenler, Wycliffe'in 1381 yılında körüklediği köylü isyanında halkı isyana çağıran ruhbanlardır. Ölümünden sonra toplanan konsül tarafından mürted ilan edilmiş ve kendisinin suî-misalinden emsal teşkil ettirilerek, kilise izni olmadan yapılan kitabî⁴¹ tercümelerin mürtedlik ile cezalandırılmasına şu şekilde karar verilmiştir (Price, 1923: 230-231):

“Verdiğimiz hüküm ve buyruğa göre artık hiç kimse kendi selahiyetine binaen Kitap'ın hiçbir metnini İngilizce'ye yahut herhangi başka bir dile kitap, varak veya çalışma olarak tercüme etmeyecektir; ve de hiç kimse bu şekildeki bir kitabı, varığı veya çalışmayı okumayacaktır, ...”.

1.2.5 Juliana of Norwich: İngiliz Edebiyatında İlk Kadın Yazar

Norwichli Jülyen (İng.: *Juliana of Norwich*), bir kadın tarafından yazılmış olup günümüze intikal eden en eski İngilizce eserin yazarıdır. Jülyen'in İngiliz edebiyatına bıraktığı başlıca tesir bir kadın olarak Ortaçağ'da İngiliz edebiyatında kendisine bir yer edinmiş olmasıdır. Hayatının büyük bir kısmını Norwich'de bulunan Aziz Julian Kilisesi'nde halvette geçirmiştir (hay. takr. 1342-1416). 14. yüzyılın ikinci yarısında Wycliffe

⁴⁰ “l'hérésie de Wyclif” olarak geçen tabir irtidat yani dinden dönme hareketidir..

⁴¹ “Scripture” (yazı veya metin), Eski Ahit, Yeni Ahit, Kur'an ve Hindu Vedalar'ı gibi mukaddes metinlerdir (Cuddon, 1999).

önderliğinde çıkan büyük köylü isyanını ve salgını tecrübe etmiş dul bir kadındır. Eseri iki ayrı metinden meydana gelen *İlahi Aşkın Sünûhatları*⁴² olarak bilinir ve, *Kısa Metin* ve *Uzun Metin*⁴³ eserlerinin bir araya gelmesinden oluşur. Henüz otuz yaşında iken ölüm döşeginde gördüğü düşleri veya sünûhatları kaleme alarak literatürde *Kısa Metin* diye tabir olunan eseri ortaya koymuş; iyileştikten sonra ise yirmi beş yıl halvete girmiş ve görmeye devam ettiği ‘İsa’nın Çilesi’ ve ‘Azize Meryem’ motifli düşleri üzerine *Uzun Metin* eserini, diğer eserin daha geniş bir hâli mahiyetinde yazmıştır (“Julian of Norwich,” 1999; Knowlton, 1973: 71).

Jülyen, çağdaşlarının aksine Latin edebiyatına dayanan bir dil ve üslup ile değil, bilakis kendi yöresi olan Norwich ve yerli halkı tarafından anlaşılabilir bir üslup ile yazmıştır. Bazı iddialara göre ise Juliana, eşini ve evlatlarını 1361 senesinde vuku bulan salgında kaybetmiştir (Turner, 2011: 11). Ekseriyetle biyografisi literatürde *Kısa Metin* olarak bilinen eserinden çıkarılmıştır (Turner, 2011: 8). Bir münzevî olarak bilinen Juliana hakkındaki bu bilgi ise, 1413 yılında onun *Kısa Metin* eserini çoğaltan bir katibin bu eserin başına eklediği şu cümleden gelir “Norwich’de kendini inzivaya kapatmış, ömür boyu oturan ... kendini adamış bir kadın” (Turner, 2011: 13). Jülyen’in bir diğer eseri ise literatürde *Uzun Metin* ismiyle bilinmektedir. Bu eser kendisini soktuğu yirmi beş yıllık bir halvetin mahsulüdür. Bu süre zarfında karanlıkta uzun süre yalnız kalan insan zihninin bir oyunu olarak doğüstü varlıklar görmüş, bunları şeytanlar olarak yorumlamış ve onlara karşı koymuştur (Turner, 2011: 26). Öyle ki bu eserinde yazarın içine girdiği buhran ile gördüğü dinî motifler arasında bir irtibat kurmaya çalışmış, ve eserinde dünyevî körlük, acı (Krantz, 1997: 39), merhamet ve annelik temalarını işlemiştir (Knowlton, 1973: 79-80; Krantz, 1997: III, VII). Diğer taraftan, Jülyen’in eserlerinin dinleyip aklında tuttuğu İngilizce metinlerin bir mahsulü olduğu da düşünülür (Turner, 2011: 32). Öyle ki bizzat kendisini “Bir zamanlar hiç harf bilmeyen basit bir mahlukat” olarak tarif etmiştir (Inge, 1969: 51) ki bu iyi bir tedrisat gördüğünün de emaresidir. Aynı şekilde Ortaçağdaki insanların okumayı bilseler de bilmeseler de hafızaya büyük kıymet verdikleri ve okumuş kişilerin bu sanatta ustalaştıkları da ifade edilmiştir (Turner, 2011: 35), ifade edildiği üzere ki “modernite-öncesi Batı medeniyetinde hafıza meselesi bir nükte-i mühimme idi” (Carruthers, 1990: 8). Verilen bu sebeplerle Carruthers’dan nakledildiği üzere, Jülyen’in halvet esnasındaki tefekkürlerinin aslında duyduklarını hatırlama seansları olduğu da düşünülmektedir (Inge, 1969: 53; Turner, 2011: 35). Jülyen bıraktığı eserler ile, İngiliz edebiyatında bir kadın olarak kendisine yer edinmiş, dahası İngiliz edebiyatında kadınların da kabul görebileceğini göstermiştir.

⁴² İng.: *Revelations of Divine Love*.

⁴³ İng.: *Short Text* ve *Long Text*.

1.2.6 İskoç Edebiyatı ve John Barbour: *The Brus* (takr. 1325-1395)

John Barbour, İskoçya'nın Aberdeen kentinde takriben 1325 senesinde doğmuştur. Kayıtlara göre Aberdeen kentinin *archdeacon*'u⁴⁴ olmuş ve 1357 senesinde İngiltere kralı III. Edward'ın imtiyazı ile Oxford Üniversitesi'nde okuma fırsatı kazanmıştır, *Rotuli Scotiæ* kroniğinde kendisi için "Kral Robert'in Biyografı"⁴⁵ ünvanı ile de kaydedilmiştir. Aynı yıl, Barbour İngiltere'de esir tutulan İskoç kralı II. David'in iadesi için yapılan görüşmelere dahil olmuştur (Macpherson, Caley, ve Illingsworth, 1814: 808-809).

Barbour, İskoç edebiyatının ilk büyük eseri olan *The Brus* eserini 1376 yılında tamamlamıştır. *The Brus*⁴⁶ eserinde, İskoçya bağımsızlık hareketlerinin temsilcilerinden olan İskoç Kralı I. Robert'in (yahut Robert VIII de Bruce) başarıları, Bannockburn Muharebesi'nde 1314 tarihinde İngilizleri mağlup ederek İskoçya'nın bağımsızlığını kazanması bir destan olarak anlatılır. Babour'un savaşın gazilerini ve şehitlerini bularak, onların tecrübelerini eserine eklemek için topladığı da düşünülür, zira eserin yazıldığı zamanda Bannockburn Muharebesi'ni tecrübe etmiş olanlardan henüz hayatta olanlar vardır ("John Barbour," 1999).

The Brus, sekizli hece ile yazılmış 14.000 dizelik bir şiirdir ve 20 bölümden oluşur. Eser Orta İngilizcenin Britanya adasının Kuzeyinde İskoçlar tarafından konuşulan bir kolu olan *Early Scots*⁴⁷ dilinde yazılmıştır. Eser günümüz İngilizcesi ile anlaşılabilir (The Brus, XCVII, 17-20):

And fra the hart be discumfit
The body is nocht worth ane myt:
Tharfor I trow that gud ending
Sall folow till our beginning.

Her ne kadar gerçek bir muharebe üzerine yazılmış olsa da neticede edebî bir eser olduğundan, *The Brus* eserinin geçtiği tarihler, isimler veya gerçekler hakikat olarak kabul edilemez; yazar manzum bir kronik⁴⁸ yazmaktan ziyade, özgürlük teması üzerine bir edebî eser vermek istemiştir (Barbour, 1856: Preface, VIII). Eser buna karşın yakaladığı başarı ile

⁴⁴ *Archdeacon*, muhtelif Doğu Ortodoks ve Anglican Kiliselerinde, piskoposluktan düşük bir nevî başrahiplik makamı.

⁴⁵ "Salvus conductus pro Johanne Barber (Regis Roberti biograpbo), et tribus discipulis Oxoniam causa studendi adituris" (Rotuli Scotiæ, ad 1357, 13 Aug.).

⁴⁶ Aslı: *The Actes and Life of the most Victorious Conqueror, Robert Bruce King of Scotland*, Tr.: En Muzaffer Fatih, İskoçya Kralı Robert Bruce'un Amelleri ve Hayatı.

⁴⁷ Tr.: Erken Skotça.

⁴⁸ C. Innes'in asıl cümlesi: "His remarkable poem [*The Brus*] is not to be criticized as a chronicle in rhyme."

zamanının klasikleri arasına girmekle kalmamış, öyküsü ile mutlak bir tarih olarak kabul görmüştür (Barbour, 1856: Preface, VI). İskoç bağımsızlığı üzerine yazılmış destanları temel alan bir edebî eserlerin ilk örneklerinden olan *The Brus*'u takiben, 15. yüzyılda Harry the Minstrel tarafından sonradan filmler ile de şöhretini korumaya devam edecek olan bağımsızlık savaşçısı bir başka İskoç kralın maceralarının anlatıldığı *Sir William Wallace*⁴⁹ eseri yazılmıştır ("Scottish literature," 1999).

1.2.7 Efsanelerin Yayılması: *Cursor Mundi* veya *Cursor o Werld* (1320-1325)

Cursor mundi, 30.000 mısradan oluşan, sekizli heceye sahip beyitlerle, Kuzey Orta İngilizcesinde yazılmış manzum bir eserdir. Şairinin kim olduğu bilinmemekle beraber, yaratılıştan itibaren İncil üzerinden tarihi anlatması sebebiyle dinî eğitimde tecrübeli olduğu düşünülmektedir ("Cursor mundi," 1985). Eser, III. Edward'ın fetih devrine karşılık gelen, edebî olarak hiç de bereketli olmayan bir zamanda yazılmıştır, zira bu asrın ilk yarısı bir geçiş devri olup, İngiliz dilini asrın ikinci yarısında kullanılacak şekline hazırlamıştır (Pattee, 1899: 102). Eser takriben 1320-1325 yıllarında Northumbria'da yazılmış olup zamanının insanları tarafından "kitapların en iyisi" olarak tabir edilmiştir. Eser, Eski ve Yeni Ahit mukaddes metinlerinde yazanları temel alarak, bunlar üzerinden dünyanın tarihini anlatır. Bu eser kendinden sonra gelecek öykülerle harmanlanmış *verse-homiles*⁵⁰ eserlerine de bir emsal teşkil etmiştir. Bu eserler ise sonradan Kuzey İngiltere'de bir "efsaneler döngüsü"⁵¹ başlatmıştır (Brooke, 1900: 38).

Cursor mundi sayesinde Orta-İngilizcenin Kuzey lehçesi 14. yüzyılın erken dönemlerinde edebiyatta kullanılmaya başlamıştır. Daha sonrasında ise Kuzey lehçesinde bu türde yazılan eserler iki yüz yıl daha varlığını sürdürmüştür. Eser dünyanın tarihini "Yaratılıştan, Mahşer Gününe kadar"⁵² anlatmasıyla yine Kuzey Avrupa'da yazılan benzer temalara sahip *miracle plays* ile yakından ilgilidir (W. Paton Ker, 1969: 161).

⁴⁹ Aslı: *The Acts and Deeds of the Illustrious and Valiant Champion Sir William Wallace, Knight of Elderslie*.

⁵⁰ Manzum olarak yazılmış dinî nasihatler taşıyan kıssalar.

⁵¹ "legends-cycle".

⁵² "From Genesis to the day of Judgement".

İKİNCİ BÖLÜM

ORTAÇAĞ İNGİLİZ EDEBİYATINDA AKDENİZ TESİRİ

Ortaçağ olarak tabir edilen devir takriben, 5. yüzyılda Roma'nın barbarların eline düşmesi ile başlayan ve 15. yüzyılda Konstantinopolis yani namıdiğer Yeni Roma'nın⁵³ barbarların eline düşmesi arasında kalan zamanlardır. Edebiyat ise dil ve yazı ile icra edilen sanatların tümü olmakla beraber, aynı zamanda bir kültürün yazılı eserler mirasıdır. O hâlde bir kültürün edebiyatı mevzubahis olduğunda anlaşılması gereken o kültürün sadece şiir, tiyatro, hikâye ve denemeleri değil, aynı zamanda bu edebî türlerden, kroniklerden, kılavuzlardan, felsefî eserlerden, hukuk külliyatı ve dinî metinlerden mürekkep yazılı mirasının tamamıdır. O hâlde, 'Ortaçağ İngiliz Edebiyatı' ifadesi bu izahat kaide alınarak anlaşılmalıdır.

Ortaçağ İngiliz Edebiyatının her ne kadar takriben 5. yüzyıldan itibaren başladığı kabul edilse de, bu zamanlardan günümüze intikal etmiş eserler yoktur. Öyle ki Ortaçağ Edebiyatı ancak Norman İstilasından sonraki zamana dayanmaktadır. Öyle ki, "Modern İngiliz edebiyatının kökünü Anglo-Sakson değil, Fransız edebiyatında aramak icap ediyor" ifadesi, yine Fransız tesiri altında gelişip şekillenen Orta-İngilizce edebiyatına işaret etmektedir (Turhan, 1952: 9). Normanların gelişinden önce mevcut olan eserler ekseriyetle Britanya adasında kiliseler tarafından muhafaza edilmiş, lakin istiladan sonra kilise müessesesi de Normanların hâkimiyetine girmesiyle eserler ihmal edilmiştir. Anglo-Sakson diline karşı getirilen bu istihkârane tavrın neticesinde eski eserlerin büyük kısmı kaybolmuştur. Nitekim Orta İngilizce devrinden farklı bir geleneğe ait Britanya adasındaki Anglo-Sakson dilinde (yani Eski İngilizce) veya Latince olarak yazılmış kronikler ve bir takım lirik şiirler muhafaza edilerek günümüze intikal etmiştir. O hâlde Ortaçağ İngiliz edebiyatını iki kısım hâlinde, Eski İngilizce edebiyatı ve Orta İngilizce edebiyatı olarak taksim etmek gerekir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde 14. yüzyıl İngiliz edebiyatı ve şekillenmesi ele alınırken, bu devirde İngiliz edebiyatının bir parçası hâline gelmiş ve ona şekil vermiş Fransız tesiri de gösterilmiş, Norman kültürünün Britanya adasına gelişi de tarihî olarak anlatılmıştır. Sonrasında ise bu çalışmanın "1.2." kısmında 14. yüzyılda İngiliz edebiyatının başlıca eserleri

⁵³ Constantinus'un, şehre bu ismi nasıl verdiği devrin tarihçisi Socrates Scholasticus tarafından kaydedilmiştir: "... şehirlerin kraliçesi Roma'ya müvazî olarak, Konstantinopolis olarak adlandırdı, hem de Yeni Roma diye çağırılması için kanun neşretti." Latince aslı: "... reginae urbium Romæ exæquans, Constantinopolim nominavit; utque nova Roma vocaretur, lege sanxit" (Sch. Ecc. Historia, liber I, caput XVI).

ele alınırken yine Fransız edebiyatına temas ettiği noktalara işaret edilmiştir. Bu sebeple bu bölümde Fransız tesiri ayrı bir kısım olarak tekrar hususiyetle ele alınmayacak, nitekim lüzumlu görüldüğü noktalarda ilave ve atıflar yapılacaktır.

Multilingualism, yani çokdillilik ile ortaya koyulan eserler, edebiyatta yabancı tesirinin örnekleri olmuştur, bilindiği üzere çokdillilik Ortaçağ İngiliz edebiyatında kuvvetli bir olgudur. Günlük hayatta konuşulan yerli dil ve lehçelerden ziyade İngiliz edebiyatında ortaya çıkan çokdillilik gerçeği esasen İngilizce, Fransızca ve Latince üçlüsünden meydana gelmiştir. Bu devirde ortaya koyulan eserlerde bu diller kimi zaman ayrı ayrı cümlelerde, kimi zaman ise aynı cümle içinde kullanılmıştır. Bu sebeple İngiliz edebiyatında çokdilli (İng.: *multilingual*) ve çokdillilik ile kastedilen ekseriyetle İngilizce, Fransızca ve Latince dillerinin bir arada kullanılmasıdır. Bu olgu dahilinde diller zaman zaman eserlerde iç içe tefrik edilemeyecek kadar geçtikleri için *unilingual* (İng.), yani birleşikdilli, olarak da ifade edilmiştir (Nall, et al., 2015: 77). Bu kısımda eserlerin çokdilliliğe temas eden kısımları da Latin edebiyatının tesirini göstermek için alıntılar ile verilecektir.

2.1 Klasik Edebiyat: *Vtraque Lingua*, Greco-Roman Kültür

Vtraque Lingua (Lat.) yani *Her İki Dil* olarak tabir edilen Latince ve Grekçe, Batı edebiyatının iki edebî dili olarak milattan önceki devirden itibaren Roma İmparatorluğu'nda, sonrasında ise Avrupa'da kabul görmüştür (Dubuisson, 1981: 274-277). Kıyasen, buna mukabil Şark edebiyatında *Elsine-i Selâse* (السِّينَةُ ثَلَاثَةُ) yani *Üç Lisan* mefhumu vardır, bunlar Doğuda edebiyatın üç dili olan Türkçe, Farsça ve Arapçadır. Bu şekilde *Vtraque Lingua* mefhumu, çokdillilik için bir emsal teşkil etmektedir. Antik devirde bu iki dilde verilen eserler, hep beraber Greco-Roman edebiyatını meydana getirmiştir. *Vtraque lingua*, yani Grekçe ve Latince, Latin edebiyatının klasik devrindeki isimler tarafından sahiplenilmiş ve öğrenilmiştir. Bu isimler arasında en bilinenleri olarak Lucilius, Quintilien ve Cicero verilmiştir (Dubuisson, 1981). Dinî edebiyatta çoğu zaman bir tabirin her iki dildeki hâli de mevcut olmuştur, bir dilde diğerinin eksik olduğu hâllerde ise Grekçesi yahut Latincesi alınarak metin içinde kullanılmıştır (Weckwerth, 2014: 778) *Vtraque lingua* tabirinin yine övgüye layık yazılı diller olan, medenî insanların yüksek kültürünün edebiyatını temsil etmek için kullanıldığı da Suetonius'dan alınan “iki kavmin güzel sanatları”⁵⁴ ifadesi ile iddia edilmiştir. Burada *Vtraque* yani “Her iki” ile kastedilenin ise birbirine denk iki medeniyet kutbu olduğudur. Öyle ki bunları tanımlamak için Latince kullanılabilecek “her iki uçtan

⁵⁴ “artes liberales utrisque generis” (Suét., tib., 70, 1).

(mecazen *boynuzdan*), nehrin her iki yakası yahut her iki taraftan bahsetmek”⁵⁵ gibi deyimlerin kullanıldığı da ilave edilmiştir (Dubuisson, 1981: 280-282).

Grekçenin köleler ve vassal sınıf tarafından konuşulan bir dil olmasına rağmen (Dubuisson, 1992: 189) Latin camiasında öğrenilmeye başlaması da mühim bir noktadır, bunun hakkında Quintilien’in şu ifadesine yer verilmiştir: “Öyle olsun ki her iki dili de sahiplenmeye başlamış olalım, biri diğerine engel teşkil etmeden”⁵⁶. Bundan başka Pliny’nin, Rufus’a yazdığı mektupta sarf ettiği şu söz “Bu nasıl bir Latince, nasıl bir Grekçedir! Her iki dilde de öyle kabiliyetli ki hangisini daha fazla konuşsa o dilde daha iddialı gözüküyor”⁵⁷ sözüne yer verilmiştir. Son olarak Romalı tarihçi Suetonius’un Grekçe eğitimi meselesinde “En eski alimler ki ... onlar yarı-Grek idiler, Liuius ve Ennius’dan bahsediyorum, hem evde hem dışarıda her iki dilde de eğitim vermiş olmaları dikkate şayandır”⁵⁸ sözlerine yer verilmiştir (Dubuisson, 1981: 276).

2.1.1 Latin Edebiyatı Tesiri

Batı Avrupa kültürleri arasında Yüksek Ortaçağ’ı en erken yakalayanlardan birinin İngiltere olduğu görülür. Öyle ki, 16. yüzyılda Roma kilisesi ile ters düşene kadar İngiltere’de Latince istikrarını korumayı başarmıştır. İngiltere’nin Latinceyi sahiplenmesinin sebeplerinden biri de ruhban ve hakim sınıflarının bu yolla örfî kilise öğretisine sadakatini göstermesi olarak ifade edilmiştir (Crépin, 1993: 33). 14. yüzyılda gelindiğinde dahi, Yüzyıl Savaşları esnasında İngiliz birlikleri arasındaki iletişim vasıtası Fransızca ve Latince olmaya devam etmiştir, hatta II. Edward’ın başnazırı (İng.: *chief minister*) Hugh the Despenser 1324 yılında şu cümleyi devrin Fransızcası ile sarf etmiştir: “Biz Fransızlarınkini fethediyoruz nitekim onlar da bizimkini ... kralı, hem sizi hem de birliklerimizi onurlandırmak üzere”⁵⁹ (Leach, 2005: 265)⁶⁰. Fransızcanın İngilizceyi ‘fethinin’ 12. yüzyılda Normanlar ile başladığı düşünüldüğünde, 6. yüzyıldan itibaren adanın entelektüel hayatını hâkimiyeti altına almış olan Latincenin tesiri ile mukayese edilmelidir.

⁵⁵ “Ab utroque cornu, Vtraque ripa, in utamque partem dicere”.

⁵⁶ “Ita fiet ut, cum aequali cura linguam utramque tueri coeperimus, neutra alteri officiat” (Quint., I, 1, 14).

⁵⁷ “quam Latina ! quam Graeca ! nam tantum Vtraque lingua ualet ut ea magis uideatur excellere, qua cum maxime loquitur” (PL. J., VII, 25, 4).

⁵⁸ “antiquissimi doctorum, qui ... semigraeci erant, Liuium et Ennium dico, quos Vtraque lingua domi forisque docuisse adnotatum est” (Suét., Gramm., 1).

⁵⁹ “Nous conquerrons des Franceis quandqu’il ont occupez du nostre ... a grant honour du roi et d’entre vous et de tout nostre langue”.

⁶⁰ Burada “Fransızlarınkini” ifadesi için kullanılan ‘Franceis’ kelimesi, Anglo-Norman dilinde ‘Fransa, Fransızca, Fransızın’ anlamlarını verebilir (“Franceis,” n.d.); “nostre language” tabiriyle ise ‘bizim dilimiz’den ziyade, ‘İngiliz birlikleri’ anlamının kastedildiği William Rothwell kaynağından nakledilmiştir (Leach, 2005: 265).

Adaya Roma tarafından gönderilen ve Hristiyanlığı yayan ilk keşişlerin kurduğu kiliseler ile Britanya'ya yayılan Latince, Ortaçağın sonuna kadar İngiltere'de faal bir şekilde hem beşerî hem de müspet ilimlerde kullanılmaya devam etmiştir. Öyle ki günümüzde tarihçilerin faydalandığı birçok İngiliz kroniği Latince yazılmıştır. İngiliz edebiyatının klasik isimleri eserlerinde sık sık Latince tabirlere yer vermekle kalmamış, bu dilde eserler ortaya koymuşlardır. Bunlardan en bilinenleri Geoffrey Chaucer, John Gower ve Geoffrey of Monmouth olmakla beraber günlük hayat üzerinde olduğu kadar edebiyatta da *miracle plays* ve *mystery plays* gibi dinî türler ile yer tutup yüksek tesire sahip olmuş İncil, Ortaçağın sonuna kadar Avrupa'da Latince olarak okunmuş ve *recite*⁶¹ yani kıraat edilmiştir. Latincenin tam olarak ne zaman Romen dillerinden ayrıldığı ise tam olarak bilinmemektedir. Roman dilleri ile eski ve karmaşık bir lisan olan Latincenin içinden çıkan, kelime hazinesi, morfoloji, sözdizimine sahip, kurallar dairesinde konuşulup yazılmaya başlanan diller kastedilir (Wright ve Lucken, 2003: 12).

Avrupa'da ve de İngiliz edebiyatında kullanılmış Latince Ortaçağda bir takım safhalardan geçmiştir. Ortaçağ Latincesinden başka bir şekilde gelişen Geç Latince ve Romen dilleri, aslında aynı mefhumu karşılayan tabir ve ifadeler olup, ayrı bir meseledir. Ortaçağ Latincesinin ise geçirdiği bu değişimi tetikleyen hareket olarak lisanda sadeleşmeyi teşvik eden Karolenj Rönesansı gösterilmektedir. Bu entelektüel hareketin bayraktarları olan Şarلمان'ın maiyetine mensup ruhbanlar, katiplerin yüksek ve kıymetli bir lisan olarak kabul ettikleri Klasik Latinceye dönme talepleri üzerine standardize beynelminel bir dil meydana getirmişlerdir ki bu Latin Médiéval, yani Ortaçağ Latincesi olarak tabir edilmektedir. Bu yapılan aslen yeni bir dil meydana getirmekten ziyade, zaten hâlihazırda kullanılan Romen dillerini bir ortografi ile tespit etmek, kullanılacak kelimelerin sınırını tayin etmek olmuş (Wright ve Lucken, 2003: 16) ve şu şekilde izah edilmiştir:

La *grammatica* du latin *médiéval*, telle qu'elle fut institutionnalisée par les clercs *carolingiens*, dépendait pour la morphologie de l'*Ars minor* de Donat, qui était alors vieux de près de cinq siècles, et, pour la syntaxe, des *Institutiones* de Priscien, compilés à Constantinople en 527 et donc vieux de près de trois siècles.

Karolenj önderleri tarafından tesis edilen Ortaçağ Latincesinin *grammatica*'sının morfolojisi, o zaman yaklaşık beş asırlık yaşı olan Donat'ın *Ars Minor* eserine, *syntax*'ı ise yine yaklaşık üç asırlık yaşı olup, Konstantinopol'de 527 senesinde derlenmiş Priscien'e ait *Institutiones* eserini temel almaktaydı.

⁶¹ Asıl anlamı hafızadan bir şiir okumak olup, Ortaçağda ise mukaddes metinlerin ezberden söylenmesidir. Bkz. Latince '*recitare*'.

Nitekim, Roman dillerinin 8. yüzyıldan itibaren Ortaçağ Latincesinden ayrı bir şekilde konuşulmakta olduğu âşikardır. 13. yüzyıla gelindiğinde ise günümüzde Avrupa’da konuşulmakta olan İtalyanca, Fransızca, İspanyolca ve diğerleri gibi Roman dilleri kıtaya şamil olmuştur (Wright ve Lucken, 2003: 11, 15). Latince ve Roman dilleri arasındaki tecezzinin *métalinguistique* olarak tabir edilen *diller-üstü* bir siyasî tesir ile meydana geldiği, Karolenj Rönesansı’nın bir neticesi olduğu ifade edilmiştir (Wright ve Lucken, 2003: 16). Bununla beraber Karolenj Rönesansında verilen umumi eğitimde kullanılan yeni telaffuzun da ortaya çıkan Roman dillerine doğrudan bir sebep olduğu ilave edilmiştir (Wright ve Lucken, 2003: 18).

İngiliz edebiyatına Latince ekseriyetle Avrupa’da dinî (Fr.: *liturgique*) dil olması sebebiyle tesir etmiştir. Öyle ki Anglo-Sakson kültürünü besleyen Latin edebiyatına ait veya Latince olarak istifade edilen eserlerden başlıcaları İncil olup bundan başka Grégoire, Augustin, Jérôme, Ambroise gibi ilahiyatçıların eserleri ve Boethius’un *Felsefenin Tesellisi* ile Isidore de Séville’nin *Etymologiae* eserleri olarak bilinmiştir. Öyle ki Mukaddes Metin yani *Scripture*, İngilizlerin alfabe ve yazım tarzına da tesir etmiştir (Crépin, 1993: 34). İncil’in her ne kadar Eski Ahit kısmı İbranice ve Yeni Ahit kısmı Grekçe yazılmış olsa da, yine Avrupa’da litürjik lisan Roma’nın mirası Latince’dir; bu sebeple iletişim için müşterek bir vasıta hâlini almıştır. 6. yüzyılda Roma Kilisesi’nin Britanya’ya ilk misyoner kafilesini göndermesi ile iki coğrafi bölge arasında iletişim kuvvetlenmiş ve bin yıl kadar kesilmeden devam etmiştir (Crépin, 1993: 34). Latince yazılarak sonradan İngiliz edebiyatının da şekillenmesine tesir edecek ilahiyatçıların eserleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Latin lisanı geleneğinden gelen ilahiyatçılar günümüzde *humanitas* dediğimiz sahalarda faaliyet gösteren yegâne zümre olmuştur. İlahiyatçılar tarih kronikleri yazmakta da başarı göstermiştir. Öyle ki 8. yüzyılda Bede isminde bir keşiş tarafından Latince olarak yazılacak *İngiliz Halklarının Kilise Tarihi*⁶² eseri ve 9. ve 12. asırlar arasında tutulacak olan *Anglo-Sakson Kronikleri* (külliyat eser) adanın kronik yazım geleneğinin ilk örnekleri olmuştur. Diğer taraftan bir nevî *de facto* olarak mevcut olan manastırlar, dış dünyadan tecrit edilmiş bir hâlde varlıklarını devam ettirmişlerdir (Doğan, 2003: 84). Latincenin hâkim olduğu çokdilli yerler olan manastırlar günümüz üniversitelerinin iptidaî şekilleri olarak Ortaçağda akademik faaliyetlerin yegâne merkezleri olmuşlardır. Oldukça kıymetli sayılan kitaplar, yazmalar ve bunları okuyup elle çoğaltabilen, yeni eserler verebilecek seviyede eğitim alan insanlar manastırlarda yaşamıştır (Doğan, 2003).

⁶² *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum*.

Latincenin İngilizce karşısında gücünü yitirip, İngilizlerin edebiyatlarını kendi dillerinde icra etmeye başlaması 9. yüzyılda Kral Büyük Alfred sayesinde olmuştur. Buyüzyılda ruhban sınıfı Latinceyi unutmaya başlamış ve Kuzeyden gelen ‘Viking’ çarşaf-terimi altındaki halklar adaya akınlar düzenlemiştir. Bu istilacılara karşı topraklarını savunmaya muvaffak olan Anglo-Sakson Kralı Alfred, iktidara geldiğinde kendi ifadesi ile İngiltere’nin acınacak hâlde olduğunu İngilizceye Latinceden bizzat tercüme ettiği Grégoire’nin eseri *Regula Pastoralis*’in önsözüne kaydetmiştir. Kral Alfred ciddi bir tercüme faaliyeti başlatarak bu tercümeleri siyasî ve kültürel bir hareket olarak tesis etmiştir (Crépin, 1993: 35).

11. yüzyıldan itibaren Latince ve İngilizcenin bir arada kullanıldığı şiirler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bir mısraı Latince, bir mısraı İngilizce olarak yazılan bu şiirlerde vezin ve kafiye sağlanmaya çalışılmış, bu sebeple zaman zaman kelimelerin asıl okunuşlarından feragat edilmek zorunda kalınmıştır (Crépin, 1993: 39). Bunun benzeri divan edebiyatında imale (uzatma) ve vasl (bitişik okuma) ve benzeri şekillerde de aynı mantıkla kullanılır. İngiliz şiirinde, Latincenin vasıflarını almak için çok çaba sarf edilmiştir. Türk edebiyatının kendisi için bir kültür basamağı olan Fars edebiyatının tesiri altında kalarak, Fars edebiyatını şekil ve üslûp yönünden dikkatlice taklit edip divan edebiyatını meydana getirmesi gibi, İngiliz edebiyatı da Avrupa’nın kültür mirası Latin edebiyatının peşinden gitmiştir. Latin Dili ve Edebiyatının tesiri altında kalan bu devrin edebiyatının Latince ve İngilizce çokdilli ruhunu gösteren aşağıda verilmiş şiir Latince ve Eski İngilizce yazılmış olup, farklı dildeki bu dizeler aslında birbirlerinin tercümesidir (şiir yukarıdan aşağıya sağ ve sol dizelerle beraber ilerlemektedir):

Ardor frigescit,	nitor squalescit,	<i>Ateş donar</i>	<i>kıvılcım söner</i>
Amor abolescit,	lux obtenebrescit.	<i>Aşk tükenir</i>	<i>ışık karanlığa gömülür</i>
Hat acoladh,	hwit asoladh,	-	-
Leof aladadh	leoht adhystradh.	-	-
Senescunt omnia	que eterna non sunt.	<i>Herşey yaşlanır</i>	<i>ve değildir ebedi.</i>
Aeghwaet forealdadh	thaes the ece ne bydh	-	-

Aşağıda verilen diğer örnekte ise yukarıda bahsedilen dillere ilaveten romanize Grekçe de kullanılmıştır (Crépin, 1993: 39-40):

Thus me gesette	Sanctus et iustus
Beorn boca gleaw	Bonus auctor
Ealdelm aethele sceop	Etiam fuit
Ipselos on aedhele	Anglosexna
Byscop on Bretene	Biblos ic nu sceal ...

Verilen örneklerden de görüldüğü üzere, Latince Grekçeyle beraber Eski İngilizce yani Anglo-Sakson edebiyatına şairlerin sirayet etmiş ve şairlerin bu üç dili kimi zaman harmanlayarak ortaya eserler koyduğu bir dereceye kadar kabul edilmiştir.

2.1.1.1 Geoffrey Monmouth, *İngiliz Krallarının Tarihi*: Latin Edebiyatının Sürdürülmesi

İngiliz edebiyatına Latin edebiyatının çok büyük bir tesiri Geoffrey of Monmouth'un takr. 1136 senesinde kaleme aldığı *Historia regum Britanniae* (*İngiliz Krallarının Tarihi*) adlı eser vasıtası ile olmuştur. Monmouth'un eserinde yer verdiği iddiasına göre takriben 1100 senesinde, *Archdeacon of Oxford* sıfatını taşıyan Walter adındaki bir tarih kaynakları koleksiyoncusu tarafından Fransa'daki seyahatleri esnasında bir tarih kroniği bulunmuştur. Bulunan eser Armonican yada Briton lisanlarından birinde yazılmış olup *Brut-y-Brenhined* yani *Krallar Tarihi* başlığına sahiptir. İddiaya göre kitabı Britanya adasına getiren koleksiyoncu, onu tercüme edip tüm İngiliz krallarının tarihini Truva'dan itibaren yazacak Galler (Wales) sakini bir keşiş olan Monmouth'a verir. Koleksiyoncunun tavsiyesi üzerine, Monmouth kitabı Latinceye tercüme eder ve ortaya İngiliz klasikleri arasında yerini alacak olan asıl ismiyle *Historia regum Britanniae* eserini yazar; eser Britanya adasında yazılan ilk romans niteliklerine sahip örneklerden birisi olmuştur. Monmouth, eserdeki bazı hikâyeleri arkadaşı Walter'ın ağzından duyduğunu da ilave etmiştir (Warton, 1840: Dissertation II. VII). Eser her ne kadar kurgudan ibaret olsa da, esere gerçekçilik kazandırmak için bahsedilen adında bir eserin bir zamanlar var olduğu da 15. yüzyılda kaleme alınmıştır (Warton, 1840: VII, not r).

Eser, Latin edebiyatının en bilinen eseri olan Vergilius'un MÖ ilkyüzyılda yazdığı *Aeneis* eserinin izlerini taşımakla kalmayıp, hikâyeyi devam ettirmek üzere devralmıştır. Muhakkak ki Homeros'un *İlyada* destanı kahraman Hektor'un Achilles tarafından öldürülmesi ve cenaze merasimi ile sonlanmaktadır, nitekim işlerin gidişatından hareketle nihayetinde Truva şehrinin düştüğü ve yakıldığı kabul edilmektedir, dahası bu anlayış *İlyada* destanının herkesçe malûm bir parçası olmuştur. *Aeneis* eserinde ise Truva'nın yıkımdan

adamlarıyla beraber bir gemi ile kaçan Aeneas ismindeki Truva hanedanına mensup bir kahramanın maceraları anlatılır. Vergilius'un eserine göre Tanrıların tasarrufu üzerine Aeneas, büyük zorlukları aşarak Roma şehrini kurar ve efsanevî Truvalıların kanı Roma'da var olmaya devam eder. Anlaşıldığı üzere *Aeneis*, Romalılar için bir millet destanıdır ve devrin Latinleri için Türklerin *Türeyiş Destanı* ile aynı mahiyette olduğunu iddia edebiliriz. Bu şekilde zürriyetini Truva'ya dayandıran halk ve hanedan efsanelerine bir örnek de Sicambria kentinin tesis edilmesi üzerinedir ve bilindiği üzere ilk Latince olarak *Historia Francorum* başlıklı bir kronikte 660 senesinde bahsedilmiştir. Bu mit Fransızlar, Flemenkler, Angıllar, İskandinavlar, Macarlar ve daha birçok Avrupaî halkın kültür hafızasında tespit edilmiş ve hepsi de benzer şekilde şehrin kurucusunun kökenini Truva şehrinin kralı Priam'a istinad edilmiştir (Vuillemin, 2005: 90).

Geoffrey of Monmouth'un eserinde ise Truvalı Aeneas yine aynı sebepler ile İtalya adasına çıkar, sonrasında ise on beş yaşında ok ile cengaver torunu Brutus babasını öldürdükten sonra kovulup, Kuzeye yelken açıp Britanya adasına çıkar (Mone., *Britanniae*, lib. I). Brutus, dedesi Aeneas'ın aynen Vergilius'un eserinde İtalya adasına çıkması, güçlenmesi ve şehir kurması merhalelerini takip eder. Güçlenen Brutus, günümüz Londra şehrinin yanı olacak noktada, Thames nehrinin kıyısında bir şehir kurar ve 'Yeni Truva' olarak adlandırır. Hikâyenin devamına göre, şehrin eserde geçen adı '*Troia Nova*', zamanla bozularak '*Trinovantes*' olarak çağrılmaya başlamıştır, dahası bu, Britanyalı Kelt kabilelerinden birinin ismidir. Böylece bir kabilenin kökeni de izahata kavuşmuş olur. Şehrin ismi ise tarihî kabullere göre bu vakadan yaklaşık 800 sene sonra adaya tarihî bir gerçek olarak gelecek Julius Cæsar (Caes. *B Gall.*) ile çarpışan adanın yerlisi bir komutanın, şehrin ihtişamlı kulelerini ve duvarlarını görerek abisi Lud'un şerefine şehre 'Lud'un Şehri' anlamına gelecek bir isim vermesi üzerine zamanla değişerek anladığımız üzere '*Londinium*' ve nihayetinde günümüzün '*London*' yani 'Londra' ismini almıştır (Mone., *Britanniae*, I.17). Eserin ilerleyen kısımlarında ise Truva'dan gelen bu soy devam ettirilerek tarihte bilinen birçok İngiliz kahramanı, hükümdarı ve Roma İmparatoru bu soya dahil olarak gösterilmiştir. Bunlardan başlıcaları Konstantin, Augustus Octavius, Severus ve Kral Arthur'dur (Monemutensis, 1967: XIX-XXIV). Birçok Avrupa hanedanı ve halkı için soyunu Truva'ya dayandırmak bir gelenek hâlini almıştır (Warton, 1840: IX). Roma'nın yeni Truva olduğu fikri yine Propertius tarafından da tekrar edilmiştir (Lieberg, 2002: 442).

Geoffrey of Monmouth bu şekilde, İngilizler için bir yaratılış ve türeyiş destanı meydana getirmiş ve bunu milli değerleri yüceltecek şekilde mukaddes ve efsanevî kişilere dayandırmıştır. Vergilius'a MÖ. 1. yüzyılda İmparator Octavian (yahut Octavius) tarafından

Roma halkına tam bir millet olabilmeleri için bir destan yazma vazifesi verilmiştir,⁶³ Geoffrey of Monmouth ise aynı şekilde İngilizlere edebiyat vasıtası ile kahraman bir kimlik kazandırmak vazifesini kendinde görmüş ve Vergilius'un hikâyesini Britanya'da devam ettirmiştir.

Eser Latince yazılmış olmasına rağmen, İngiliz edebiyatında büyük yer tutacak olan Kral Arthur ve Merlin'in maceralarını da öykülemiş ve halk arasında popülerlik kazanmasına yardımcı olmuştur. Buyüzyılda yazımından itibaren Britanya adasında Kral Arthur efsanesinin anlatıldığı Arthur romansları (İng.: *Arthurian romances*) eserleri hızla yayılmıştır (Coote, 1988: 51). Geoffrey of Monmouth 12. yüzyılda Arthur hakkında şu cümleyi yazmıştır: “Dünyada Hristiyanlığın imparatorluğu sınırları içerisinde hangi yer vardır ki Briton Arthur'un adeta kanatlandırılmış övgüsü oraya ulaşmamış olsun?”⁶⁴(Coote, 1988: 50) Dahası, Geoffrey of Monmouth *Britanya*⁶⁵ *Krallarının Tarihi* adlı eserinin başında “sanki yazılıymış gibi herkes tarafından tutkuyla iyi bir şekilde bilinen ve hatırlanmayı hak eden Arthur hakkında hiçbir şey bulamadım”⁶⁶ şeklinde bir ifadede bulunmuştur (Monemutensis, 1967: 1). Bunun İngiliz romans eserlerinde sık sık görülen bir hareket olup, eseri daha eski bir kaynağa atfederek ona ciddiye ve hakikat atfetmek maksadı ile yapıldığı ifade edilmiştir (McKinstry, 2015: 16). Muhtemelen bir efsaneden ibaret olan Arthur karakterinin gerçek bir şahıs olarak görüldüğünü gösteren Monmouth'un bu ifadesi, *Arthurian* romans eserlerinin devrin Britanya halkı tarafından ne derece sahiplenildiğinin bir emaresi olarak kabul edilebilir.

2.1.1.2 William Worcester, *The Boke of Noblesse ve Codicille* (1475): Latineden Uzaklaşmanın Başlaması

İngiliz edebiyatının Fransız ve Latin hâkimiyetinden kurtulup, İngilizce yazılmış eserler vermesi 14. yüzyılda Chaucer ile başlamıştır, nitekim 15. yüzyılda ise İngiltere'nin

⁶³ İmparator (*Princeps*) emri ile millî hisleri kuvvetlendirecek şiir yazmaya bir diğer örnek ise Octavian ve şair Propertius'dur. Octavianus tarafından Vergilius gibi propaganda mahiyetinde epik şiirler yazması istenmiştir. Şiirlerinde aşk şairi olduğunu, savaştan anlamadığını anlatan mısralara yer verse de yine de bu gelenek içinde yer almaktan kaçamamıştır (Lieberg, 2002: 434). Öyle ki rüyasında Apollo'nun kendisine hitap ederek şarkılarında kahramanlıklar hakkında yazmamasını emrettiğini iddia etmiştir (Lieberg, 2002: 436). Öyle ki henüz İmparatorluğa ait olmayan toprakları ileri olacak şekilde şiirlerinde yer vermiştir (Lieberg, 2002: 437).

⁶⁴ “What place is there within the bounds of the empire of the Christendom to which the winged praise of Arthur the Briton has not extended?”

⁶⁵ ‘*Britanya*’ ile kastedilen elbette bir ülke değil, Britanya adasıdır.

⁶⁶ Aslı olan “*nihil etiam de Arturo, caeterisque compluribus qui post incarnationem successerunt, reperissem: cum et gesta eorum digna eternitatis laude constarent, et a multis populis quasi inscripta jucunde et memoriter praedicentur.*” (Mone., *Britanniæ*, I.1) cümlesi içinde Arthur ile beraber, milattan sonra yani “İsa'nın ana rahmine düşmesinden” veya “tecessüm etmesinden” (*incarnatio*) itibaren doğan Britanya kralları hakkında da birşey bulamadığı ifade edilir.

hâlen çokdilli bir topluma sahip olduğu görülür; Latince hâlen litürjik lisan olarak kullanılmaya devam etmekte ve edebiyat üzerinde tesirli olmaktadır. 15. yüzyılda, Fransa ve İngiltere arasındaki Yüzyıl Savaşları'ndan sonra, IV. Edward idaresindeki İngiltere Fransa'da birçok toprak kaybetmiştir. Bunların üzerine William Worcester, İngiltere'deki müşkülâtı ve kaybetmelerinin sebeplerini açıklayan *The Boke of Noblesse* eserini kaleme almıştır. Eserde Fransa'ya yeni bir sefer düzenlemek için idareyi ikna etme çabası var olmakla beraber, mağlubiyetin haricî ve dahilî sebepleri üzerinde de durulmuştur (Halsey, 2002: 1-4). Siyasî bir tenkit mahiyetinde olan eserine daha sonradan bir “*Codicille*” kısmı ilave etmiş ve buna Fransa'da savaştan İngiliz askerlerin listelerini, teçhizat envanterini, harcama kayıtlarını, askeri emirname ile mevzuatı ve benzeri evrakı dahil etmiştir (Nall, Wakelin, ve Gautier, 2015: 73-75).

Dikkat edilmesi gereken nokta, savaşta idarî işlerin sağlandığı bu liste ve evrakın ekserî kısmının Latince olarak yazılmış olmasıdır. Nitekim askerlerin rütbe ve yerlerinin tebliğ edildiği evrak ise çoğunlukla İngilizce olarak tutulmuştur (Nall, et al., 2015: 75-76). Bu hâliyle eser ve “*Codicille*” kısmı, 15. yüzyılda hâlen İngilizce, Fransızca ve Latincenin birbirlerine girifte olduğu bir İngiltere resmi çizmektedir (Nall, et al., 2015: 88). Son olarak, Douglas Gray, 15. yüzyıl İngilteresinin “çoklisanlı cemiyetin kademeli olarak geçirdiği heyelan”⁶⁷ ile işaretlendiği mütalaasını buyurmuştur (Nall, et al., 2015: 80). Bu evrakın mühim bir kısmının ise birleşikdilli olduğu da ifade edilmiştir, buna ilaveten yazarken bir dilden diğerine geçme (İng: *code switching*) tekniği Latince sayfalarda sıkça kullanılmıştır. Bunun anlamı, evrakı veya listeyi tutan katipin, Latincesinin yetmediği yerlerde İngilizce veya Fransızcaya yazmış olması, daha sonra yine Latince devam etmesidir (Nall, et al., 2015: 77). Son tahlilde buradan çıkarılacak fikir, 15. yüzyılda İngiltere'de hâlen çokdilli bir edebiyat olsa da, artık Fransızca ve Latincenin yok olmasa bile düşüşe geçmiş olduğudur, zira entelektüeller ve eğitilmişler tarafından unutulmaya, katipler tarafından saf bir şekilde değil de diğer diller ile harmanlanarak yazılmaya ve İngilizce tarafından yerlerinden edilmeye başlamışlardır.

2.1.1.3 Şair John Gower'ın Mezarında Latince Unsurlar

John Gower İngiliz asiller (İng: *gentry*) zümresine mensup olup, 14. ve 15. asırlarda yükseliş devrini yaşayan İngilizcenin Chaucer ve Lydgate ile beraber babaları arasında sayılmıştır (Mairey, 2015: 57). En bilinen üç eseri ayrı ayrı Latince, Fransızca ve İngilizce

⁶⁷ «l'érosion progressive de la société multilingue».

yazılmış olup *multilingual* unsurlar sıkça görülmektedir. *Confessio Amantis* eseri John Gower tarafından 1390 senesinde İngilizce olarak yazılmış bir eserdir. Eserin ne sebeple Latince bir başlık taşıdığının izah edilemediği ifade edilmiştir. Eserin hikâye örgüsü karmaşık olup, Latince kelimelerin sık sık kullanıldığı gözlenmiştir (Mairey, 2015: 60).

John Gower'ın İngiliz çokdilliliği ise ölmeden önce kendisi için hazırlattığı kabrinde yine görülmektedir (Thompson, 1906: 207), bu hâliyle kabri İngiliz edebiyatındaki Latince çokdilliliği için bir örnek teşkil etmektedir. Kabrin mezar kısmının üstünde bir *effigy/gisant* bulunmaktadır. Bu tasvirde Gower ellerini kavuşturmuş olarak sırt üstü vaziyette yatmaktadır, başının altında ise yastık kabilinde Latince isme sahip üç kitap vardır ki sırası ile şu şekilde yazılmıştır: *Vox clamantis* (Latince), *Speculum meditantis* (Fransızca) ve *Confessio amantis* (İngilizce). Şairin İngilizce olarak yazdığı eseri en alta, Latince olanı ise en üste koymuş olması dikkat çekicidir. Yine tasvirin hemen üzerine, duvarda Latince bir dörtlük vardır ki bunun da kendisinin hazırladığı bu mezar planının bir parçası olduğu düşünülür (Echard, 2014; Mairey, 2015: 61; Thompson, 1906: 207).

2.1.1.4 Belâgat Sanatı

Ortaçağa, klasik devirden miras kalan müzakere ve hitabet sanatları arasında belâgat olarak tercüme edilebilecek *rhetoric* sanatı, Avrupa'da olduğu gibi İngiltere'de de dikkate alınmış, çalışılmış ve öğretilmiştir. Matbaanın var olmaması sebebiyle kitapların ziyadesi ile pahalı olduğu Ortaçağın tabiatı gereği sözlü sanatlar kıymetli olmuştur. Belâgat ise, bir meselenin fesahat ve ikna kabiliyetine sahip bir şekilde anlatılması sanatıdır. Nitekim zaman içinde bu sanat sadece sözlü hitabet ile münhasır kalmamış, isim değiştirmiş ve yazılı sanatlarda da tatbik edilmeye başlamıştır. Böylece, belâgat sanatı üzerine eserler verilmekle beraber, belâgat sanatının tesiri altında da edebî eserler ortaya çıkmıştır. Ortaçağda müzakere sanatlarının Augustine de Hippo ve Cicero ekolüne dayandığı ifade edilmiştir. Bunlardan birisi de *ars dictaminis* (*dictamen*) yani mektubat sanatı olmuştur. Bu sanat Cicero'nun konuşma ekolüne göre altı kademeye ayrılarak ika edilmiştir, buna göre konuşma verme sanatının altı kademesi vardır, bunlar şu şekildedir: *exordium* yani giriş veya tanıtım, *narratio* yani konuşmanın arkaplanını izah etmek, *divisio* yani konuşmanın kısımlarının tanıtımı, *confirmatio* yani konuşmacının iddiasına delil getirmesi, *refutatio* yani rakibin iddiasını bozma, ve *peroratio* yani kapanış kısmı. Bu kısımların zaman zaman adları değiştirilmiş (*confirmatio* yerine *petitio*) olsa da Ortaçağ Avrupasında ve İngiltere'de izlenen yol olmuşlardır. Ortaçağda Ciceronian *dictamen* teorisinin önce 13. yüzyılda İtalya'da ve sonra

Fransa'da ortaya çıktığı, İngiltere'de ise 12. yüzyıldaki bir istisna dışında 14. yüzyıla kadar eser verilmediği ifade edilmiştir. İngiltere'de verilen ilk örnekler ise John de Briggis ve Thomas Sampson'ın eserleridir (Murphy, 1965: 7-8).

Müzakere sanatlarından bir diğeri de *ars praedicandi* yani dinî vaaz verme, konuşma yapma sanatı olarak adlandırılmıştır ve altı kısma ayrılmıştır: *theme* yani mukaddes metinlerden kısımlar okuma, *protehome*, *theme*'nin tanıtımı, *theme*'nin kısımlara ayrılması, *theme*'nin altbaşlıkları ve son olarak izahat. Bunlar arasında geleneğe istinaden en çok son kısım olan izahat üstünde durulmuştur. Britanyalı yazarlar arasında 13. yüzyılda Alexander of Ashby, Richard of Thetford ki Avrupa'da en tesirli isimlerden biri olduğu ifade edilmiştir, Hugh Sneyth ve Jean de Gales gösterilmiştir. 14. yüzyılda ise Robert of Basevorn, Thomas Waleys, Robert Holcott ve *Polychronicon* eserinin yazarı Ranulph Higden gösterilmiştir (Murphy, 1965: 10).

İngiltere'de ve Avrupa'da, dikkat edilmesi gereken bir nokta ise üniversiteler hariç, Ortaçağ'dan günümüze intikal etmiş olan yetmiş yedi okulun müfredatından hiçbirinde adıyla belâgat sanatından bahsedilmemesidir. Edebiyatta ise Chaucer ve John Gower dışında belâgat geleneğinin devam ettiğine bir delil olmadığı ifade edilmektedir. 14. yüzyıldan günümüze intikal eden kütüphane kataloglarına istinaden verilen rakamlara göre ise müzakere sanatlarının ve belâgat sanatının Ortaçağ'daki hâli olan *ars dictaminis* ve *ars praedicandi* sanatları üzerine olan kitapların bu katalogda ancak %1 değerinde yer kapladıkları tespit edilmiştir (Murphy, 1965: 12). 15. yüzyılda ise İtalya'da Cardinal Bessarion'un kütüphanesinde belâgat ve buna dahil oratory sanatlarında elli dört tane *codex* bulunduğu kaydedilmiştir (Kibre, 1946: 277-278).

Bu hâliyle İngiltere'de ve Avrupa'da iyi bir şekilde tedrisatı yapılan belâgat sanatının, ancak 15. yüzyılda ortaya çıktığı düşünülmektedir (Murphy, 1965: 14). Bu geleneğin İngiltere'deki temellerinin ise 1351 ve 1409 arasında verilen eserlerle atılmıştır. Bunlar John de Briggis'in eseri *Compilatio de arte dictanti*, Bernard de Meung'a ait *Summa dictaminis* ve en tesirlisi olarak ifade edilen Thomas Merke'nin *De moderno dictamine* eseridir (Murphy, 1965: 15). 15. yüzyılda Latin edebiyatına ait belâgat eserleri ise yeniden keşfedilmeye başlanmıştır, bunlar arasında İspanya'da hocalık yapan Quintilian külliyatı ve Cicero'nun *De oratore* eseri gösterilir ki bu eser İngiliz Rönesansının edebî inkişafı için bir temel olarak ifade edilmiştir (Murphy, 1965: 20).

2.1.1.5 Canterbury Hikâyeleri’nde Latince Tesiri

Chaucer’ın *Canterbury Hikâyeleri* eserinde Latince birçok kısımda kullanılmıştır. Eserin “Prologue” kısmında bir *somonour*, yani mübaşirden bahsedilir (v. 623). Mübaşir karakteri üzerinden Latince konuşanlara bir hiciv yapılmıştır. Öyle ki Mübaşir sarhoş olduktan “Sonrasında Latinceden gayrı kelime etmezdi”⁶⁸ mısraı ile tarif edilmiş ve devamında kulaktan dolma şekilde herkesin öğrenebileceği birkaç Latince ifadeyi tekrarladığı ve anlamını dahi bilmediği ilave edilmiştir. Yine Mübaşir karakteri hakkında *Prologue* kısmında verilen Latince cümleyi söyleyip durmaktan başka bir şeyden anlamadığı da ifade edilmiştir: “Ay “*Questio quid iuris*” wolde he crie.” (v. 646), terc.: “Sorum ‘hangi yasaya [istinaden]’ diye çığırırdı.” Eserin içindeki hikâyelerin giriş ve kapanış noktalarında yine Latince ibarelerden faydalanılmıştır. Örneğin “Şövalyenin Hikâyesi” kısmı şu şekilde başlamaktadır (I, a.v. 859):

Heere bigynneth the Knyghtes Tale.
Iamque domos patrias, Sithice post
aspera gentis prelia, laurigero, etc.

Burada başlar Şövalyenin Hikâyesi.
Şimdi evine vatanına doğru [gitmekte], İskit
kavmiyle sonrasında
Zorlu bir savaşın, defnelerle tâçlanmış bir hâlde,
ve dahasıyla.

“Şövalyenin Hikâyesi” dört kısma (*pars*) ayrılmış olup bunların başı ve sonları yine Latince ile açılıp bitirilir; misal ikinci kısım biterken “*Explicit secunda pars*”⁶⁹ yani “Böyleydi ikinci kısım” ibaresi yer alır. Yine üçüncü kısmın başında ise “*Sequitur pars tercia*” yani “Sırada üçüncü kısım” ibaresi vardır.

Eserin “Keşişin Hikâyesi” kısmında ise Roma tarihi motiflerine rastlanmaktadır. Buna göre, bu kısmın “Zenobia” babında 3. yüzyılda Suriye eyaletine bağlı Palmyra Kraliçesi olan Zenobia ile Roma İmparatoru Aurelian arasında geçen çatışma öykülenmiştir. Tarihte, asibaşı Zenobia mağlup edilmiş ve Roma’ya adet olduğu üzere mutantan zafer alayının oğullarıyla beraber zincire vurularak, Roma’nın yenilmezliğinin bir emaresi olarak yer almıştır. Chaucer bu tarihî gerçeklerin dışına çıkmadan vakayı öykülemiştir (VII, 2363-64):

⁶⁸ “Thanne wolde he speke no word but Latyn” (638)

⁶⁹ Aslen ‘*explicit*’ kelimesinin tam tercümesi ‘*açıldı*’ şeklindedir, bir papirüsün yuvarlanarak veya yazmanın serilerek açılmış olması akla getirilir. Latince “açmak, katlanan şeyi bozmak, sermek” anlamları veren ‘*explicare*’ fiilinden gelir. Bu şekilde, açılıp okunan bir metnin sonuna gelindiği anlaşılar. Zamanla yazmaların sonuna eklenen bu kelime lügattaki anlamının zıttı olarak şekilde ‘*bitiş*’ veya ‘*bitti*’ şeklinde bir manaya koyulmuştur (Olivetti, n.d.; “*Explicit*” n.d.).

Biforen his triumphe walketh shee, Ömünde zafer alayının yürüyordu
With gylte cheynes on hire nekke hangynge Altın kaplama zincirler boymundan sarkarken

Yine “Keşişin Hikâyesi” kısmında Roma dinine ait bir motif görülür. Bir tanrıça olan Fortuna (İng.: *fortune*) bu kısımda defalarca atıf almıştır. Asıl anlamı talih veya kader olan bu kelime, birçok defa şahıs ismi olarak büyük harf ile başlayarak kullanılmış ve teşhis sanatı ile hem Talih tanrıçası olarak hem de talih yani şans mefhumunda beraber kullanılmıştır. Nitekim bu yazar için dinîden ziyade kültürel bir meseledir. Örnekler şunlardır:

Of which Fortune lough, and hadde a Ki bu işe Talih gülmeye başladı ve iyi eğlendi
game (VII, 2550). (VII, 2550).
Fortune was first freend, and sitthe foo Talih ilkin dostuydu, sonrasında düşmanı
(VII, 2723). (VII, 2723).
Now fil it so that Fortune liste no lenger Artık bi an geldi ki Talih istemedi daha fazla
The hye pryde of Nero to cherice Nero'nun yüksek gururunun neşelenmesini
(VII, 2519-20), (VII, 2519-20),

Böylece tarihî bir gerçek olarak hocası Seneca'yı intihara mecbur bırakan müstebit bir imparator olan Nero'ya da eserin “Keşişin Hikâyesi” kısmında yer verilmiştir. Eserde geçen “Artık bi an geldi ki Talih istemedi daha fazla / Nero'nun yüksek gururunun neşelenmesini” satırları Nero'nun Seneca'yı, Roma'da adet olduğu üzere emir göndererek, intihara mecbur etmesi üzerine yazılmıştır. Öyle ki şu mısra ile Chaucer, Roma İmparatoru'nun kararını tenkit etmekle kalmayıp, onu katil olarak resmetmiştir: “*And thus hath Nero slayn his maister deere*” (VII, 2518), tercümesi ise “Ve böylece Nero kıydı canına sevgili hocasının” şeklindedir.

Dinî terim ve cümlelerin de eserde yine Latince olarak verildiği görülür, bildiği üzere Avrupa'da Yeni Ahit asıl lisanı olan Grekçe değil, halka şamil olmuş manasında *Vulgate* adı verilen Latince tercümesi ile ele alınmıştır, bu sayede Latince dinî lisan olarak da kullanılmıştır. Bu sebeple halk arasında İncil'in asıl dilinin Latince olduğunu zannedenlerin sayısı da fazladır. Misal, *Canterbury Hikâyeleri*'nin “Afnameci'nin Hikâyesi”⁷⁰ (*Pardoners Tale*), kısmında Yeni Ahit'ten bir alıntı yapılarak hikâyeye başlanmıştır (a.v. VI, 329); aynı alıntı bundan sonra iki kez daha yine verilmiştir: “*Radix malorum est cupiditas*”⁷¹ yani

⁷⁰ Başlık terc. Nazmi Ağıl (Chaucer, 2018).

⁷¹ İncil'deki aslı: “*Radix enim omnium malorum est cupiditas: quam quidam appetentes erraverunt a fide, et inseruerunt se doloribus multis.*” (I Timotheus, 6: 10).

“Kötülüklerin kökü şehvettir” (VI, 334, 426). Eserde Afnameci karakteri kitabî bir hikâye anlatacağı için, mukaddes metne litürjik dil Latince ile atıf yapmıştır.

2.1.2 Grek Edebiyatının Tesiri

İngiliz edebiyatında Grekçenin tesiri doğrudan değil, Latince ve Fransızca üzerinden olmuştur. Latince ile beraber klasik dil olan Grekçe, eserini kimi zaman zorlaştırarak daha dar bir zümreye hitap etmek isteyen edebiyatçıların kimi zaman ise ihtiyaç neticesinde kelime arayanların başvurduğu bir kaynak olmuştur. Zamanla Grekçe kelimeler sadece alınmakla kalmamış, Latince kök veya ekler ile birleştirilerek yeni kelimeler de meydana getirilmiştir. Grekçeden ve Latinceden yapılan bu kelime alma hareketi ise *hermeneutic style* yani *hermeneutic* tarz olarak ifade edilmiştir (Lapidge, 1975).

İngiliz edebiyatı üzerinde Grek edebiyatının tesiri Latinceye nazaran daha az olmuştur, zira 14 ve 15. yüzyıl kütüphane kataloglarına göre Grekçe edebî metinlerin raflara girmesi ancak 15. yüzyılın ilk yarısından sonra olmuştur. Bundan önce Grekçeden ilahiyat ve fen ilimleri üzerine eserlerde istifade edilmiştir, bunun haricinde Grekçe edebî metinler bulunsa da, istisna kabilinde nadir metinler olmuşlardır (Kibre, 1946: 260). Öyle ki 1443 yılında Vatikan Kütüphanesi’nde 340 kitaptan sadece ikisi Grekçe iken, 1484 senesinde 3650 cildin muhtemelen 1000 tanesinin Grekçe olduğu kaydedilmiştir (Kibre, 1946: 262); aynı şekilde 1481 senesinde kütüphanede Latince yazmalar için üç oda varken, Grekçe için bir oda vardır (Fohlen, 1985: 4).

Bir başka çalışmada ise 12. yüzyılda Grekçe kitapların Avrupa kütüphanelerinde nadir olduğu ifade edilmiştir (Beddie, 1930: 5). Homeros’un *İlyada* eserinin Latince versiyonu ise Fransa ve Almanya’da altışardan fazla nüsha olmak üzere, Monte Cassino, Durham ve Whitby’de da kütüphanelerde tespit edilmiştir (Beddie, 1930: 15). 15. yüzyılda, Cardinal Bessarion’un kitap koleksiyonunda Grekçe beş yüz parça *codex* mevcut olduğu kaydedilmiş ve eserler türlerine göre sayıları ile verilmiştir: Aristo ve Platon ekolü felsefesi 87; şiir 27; kanun ve hukuk 12; matematik, astronomi ve müzik 43; belâgat ve buna dahil *oratory* 42; ve tarih türünde ise 54 adet olarak verilmiştir (Kibre, 1946: 277-278).

Grekler Roma’da Latinlere nazaran daha alt bir sınıf teşkil etmelerine rağmen Grekçe Latinceye, Romalıların nazarında muadil tutulmuştur. Grekler, MÖ. 8 veya 7. yüzyıldan itibaren Sicilya ve Güney İtalya yarımadasında meskun olmuşlardır ve yaşadıkları bu coğrafya Romalılar tarafından *Magna Graecia* olarak adlandırılmıştır, bu sebeple Latinler ile

Tercümesi: “Tüm kötülüklerin kökü şehvettir ki ona iştah kabartanlar imandan şaşar ve türlü acılara düşüp dolanırlar.”

yakın münasebette olmuşlardır. Nitekim, Grekçe isme sahip olan kişilerin daha ziyade Doğudan gelen köleler, fakirler, azadeler⁷² (*les affranchis/libertini*) arasında bulunmakla beraber, halk kalabalığı olan *plebs ingenua* sınıfında dahi hürdoğan⁷³ olup Grekçe isme sahip olanların sayısının az olduğu ifade edilmiştir (Dubuisson, 1992: 189). Kültürel olarak Cicero'nun ise kendisini Grek olarak da tarif ettiğine de işaret edilmiştir (Plut. *Cic.* 5.2; Dubuisson, 1992: 189, 201). Aynı şekilde yüksek sınıflarda Grekçeden habersiz olmanın sıradışı bir hâl olduğu da ifade edilmiştir. Dönemin klasik eserleri de yine Grekçe bilmeyenlerin pek bahsi yoktur; burada Grekçe bilmeyenlerle kastedilen, Grekçe konuşan bir *rhetor*'u yani hatibi yahut verilen *Homeric* bir alıntıyı anlamayanlardır. Roma'da bir oyun sergilendiği zaman halkın iki dilli esprileri anlayıp güldüğü de ifade edilmiştir (Dubuisson, 1992: 188).

Belâgat sanatında ise Grekçe, Latinceye üstün tutulmuştur: Roma'da 92 senesinde ilk defa Latince eğitim verecek bir belâgat okulu açmak isteyen Plotius Gallus, *doctissimi homines* olarak tabir edilen en malumatlı kişiler tarafından bunu yapmaktan men edilmiş, çok geçmeden de aynı yerde Grekçe haricinde belâgat okulu açılmasına yasak getirilmiştir (Dubuisson, 1992: 190).

Grek kültüründen Avrupa'ya ve neticesinde İngiltere'ye de şamil olan bir diğer unsur ise Grek mitolojisidir. Grek mitolojisine ait tanrılar Avrupa edebiyatında olduğu gibi, İngiliz edebiyatında da atıflar almış ve öykülenmiştir. Grek mitolojisinden kimi zaman dolaylı olarak motifler alınırken kimi zaman ise doğrudan alınmıştır. Misal, Vergilius *Aeneis* eserinde, Homeros'un *İlyada* destanını devam ettirmiştir. Sonrasında Geoffrey Monmouth ise *Historia Regum Britanniae* eserinde Vergilius'un eserinde geçen Truva zürriyeti efsanesini devam ettirmiştir. Bu neticede dolaylı olarak Grek motifleri İngiltere'nin edebiyatında işlenmiştir.

2.1.2.1 Grekçe Kelimelerin Alınması

Grekçe kelimeler klasik devirden itibaren Latinceye transkript edilerek yazıla gelmişlerdir. Nitekim diğer dillere de geçmeye başlayan bu Grekçe kelimeler zaman içinde bozulmaya uğrayarak asıl telaffuzlarını yitirmiş, kimi zaman ise tanınmaz bir hâl almışlardır. Hem münevveran hem de ruhban zümresi sık sık Grekçeyi bir kelime kaynağı olarak görmeleri sayesinde bu hareket ivme kazanmıştır. Roman dillerinin Latinceden ayrılmaya başlaması ile beraber bu Grekçe kelimeler Avrupa'nın hem Roman hem de Cermen dillerine

⁷² Roma Hukuku'nda 'azade/azatlı', yani '*Libertinus*', köle iken sonradan hürriyetini kazanmış kimse (Umur, 1975b).

⁷³ Roma Hukuku'nda 'hürdoğan', yani '*Ingenuus*', daima hür doğmuş ana babadan doğan kimse (Umur, 1975a).

geçmeye başlamıştır⁷⁴. Orta İngilizcenin kültür dilleri olarak Fransızca ve Latince'den beslenmesi sebebiyle, Grekçe mirasını da içine almıştır (Tchekhoff, 1971: 36), bu sebeple İngilizcede Grek dilinden ziyade, Grek kültürünün de tesirinin olmadığını ifade etmek mümkün değildir. Öyle ki 16. yüzyılda İngiliz İslahatı ile İngiliz Kilisesi Roma'dan ayrılana dek İngilizce Fransızca ve Latince'nin hegemonyası altında kalmıştır (Tchekhoff, 1971: 36). Aynı şekilde Truva, Chaucer tarafından romans türünde *Troilus and Cressida* eserinde de Fransız edebiyatından alınan popüler bir *topos* olarak işlenmiştir.

12. yüzyıldan önce alınan *loan-words* yani toplu kelimelerin çoğunun kaynağı Grekçe olarak gösterilmiştir (Lapidge, 1975: 67). Bu Grekçe kelimelerin alınması ise ilahiyat edebiyatının yoğun bir şekilde okunması neticesinde olmuştur; bunlar arasında Rabbin Duası (*Lord's Prayer*), Havarilerin Amentüsü (*Apostles' Creed*) gibi duaların yanı sıra, Latince-Grekçe lügatlar tesirli olmuştur (Lapidge, 1975: 68). Grekçe ve Grek edebiyatının tesirli olmasının başlıca sebeplerinden birisi olarak yine Karolenj Rönesansında Grekçenin kesbettiği ehemmiyet gösterilmiştir (Lapidge, 1975: 69). 10. yüzyılda, İngiliz Benedictine Hareketinin öncülerinden olan Canterbury'li Odo (Odo of Canterbury) Grekçeden kelime alması ile bilinerek bu *hermeneutic* tarzın da öncülerinden olmuştur.

Hermeneutic olarak tabir edilen hareket, Latince-Grekçe lügatlara verilen isim olan '*hermeneumata*' kelimesinden gelir. Öyle ki Ortaçağda Latince bilenler bu lügatlara dayanarak Grekçe kelimeler almış ve böylece daha güzide bir üslup ile yazmaya teşebbüs etmişlerdir (Lapidge, 1975: 67). Bu hareket Britanya adasında ise İngilizce edebiyatın ivme kazanmaya çalıştığı bir esnada kendisine yer bulmuştur. İngilizcenin iyi eserler verebilecek kadar kuvvetli olduğu iddiasında olan edebiyatçılar vasıtası ile bu hareket kabul görmüştür, dahası 10. yüzyılda Britanya adasında bir öğrenme ve aydınlanma hareketi başlamıştır. Dahası, buyüzyılda İngiliz müfredatında *hermeneutic* metinler kıymet verilerek çalışılmış ve öğretilmiştir (Lapidge, 1975: 73).

Grekçenin tesiri altındaki Anglo-Sakson edebiyatının öncüleri arasında ise Aldhelm ve Abbo gösterilmiştir. Latince ve Eski İngilizce eserler veren Aldhelm'in İngilizce eserlerinden günümüze intikal eden olmamıştır (Lapidge, 1975: 76). Oda'nın eserlerinde Grekçe kelimeler sık bir şekilde görülmekle beraber, Grekçe kök ve Latince ekler ile yeni kelimeler iştikak

⁷⁴ Burada Tchekhoff tarafından Avrupa'da Grekçeden beslenmeyen tek istisna olarak o klasik cümlelerin ortaya çıktığı İtalya örnek verilmiştir, ki "*Graecum est, non legitur*" yani "*Bu Grekçedir, okunmuyor*". Bu ifadeyi edebî bir deyim olarak bir kişi anlamadığı dilde veya okuyamayacağı şekilde yazılmış yazıları ifade etmek için kullanmaktadır.

etmekten de geri durmamıştır (Lapidge, 1975: 78)⁷⁵. Bu *hermeneutic* hareket ile eser yazma işine girenlerden bir diğeri ise *Breiloquium Vitae Wilfredi* eserinin sahibi Frithegod idir. Sayısız Grekçe kelimeye eserinde yer vererek okunmasını Grekçe bilmeyen ve hatta bilen bir kişi için dahi çok zor bir hâle getirmiştir (Lapidge, 1975: 79). Bu şekilde Grekçeden alınmış kelimeleri Anglo-Latin edebiyatının her devrinde görmek mümkündür, nitekim Norman İstilasası ile bu mutantan edebî üsluptan vazgeçilmeye başlanmıştır (Lapidge, 1975: 103).

2.1.2.2 Chaucer’ın Eserlerinde Mitolojik Motifler: *Canterbury Hikâyeleri* ve *Şöhret Konağı*

Chaucer’ın eserlerinde Latin edebiyatından olduğu kadar Grek edebiyatından da mitolojik motiflerin alındığı görülür, örneğin *Canterbury Hikâyeleri* eserinde yer yer Grek şehirleri, kahramanları ve tanrıları hikâyelerde kendinden söz ettirmiş yahut hikâyenin bir parçası olarak bulunmuştur. *Canterbury Hikâyeleri* eserinin “Şövalyenin Hikâyesi” kısmı başından sonuna Atina’ya hükmeden bir dükün maceraları anlatılmıştır. Bu kısım bir kahramanlık hikâyesi olup, eski destanlar gibi insanlar, canavarlar ve tanrılar arasında bir rekabeti öykülemektedir. Latince bir tanıttımla verilen İskitler zaferinden sonra eve dönen şövalyenin hikâyesi şu şekilde başlamaktadır (I: 859-863):

Whilom, as olde stories tellen us,	<i>Bir zamanlar, eski hikâyelere göre</i>
Ther was a duc that highte Theseus;	<i>Thesus adında yüksek bir dük var idi</i>
Of Atthenes he was lord and governour,	<i>Atina’nın efendisi ve idarecisi idi</i>
And in his tyme swich a conquerour	<i>Vaktiyle öyle bir fatihtti ki</i>
That gretter was ther noon under the sonne	<i>Gün yüzüne daha yığidi çıkmamıştı</i>

Hikâyenin devamında Şövalyenin Girit adasında Minotor denilen efsanevî canavarı öldürdüğü anlatılmaktadır; Minotor Girit’in efsanevî labirentinde kısıtlanmış bir yaratıktır. Dedalus ve İkarus’un hikâyesinde yer alır. Savaş tanrısı Ares yani Romanize ismiyle Mars’a benzetilen Şövalye şu şekilde tarif edilmiştir: “*The rede statue of Mars, with spere and targe*” (I, 975) (Tr.: “Kırmızı tasviri Mars’ın, mızrak ve kalkan ile”), “*The Mynotaur, which that he wan in Crete.*” (I, 980) (Tr.: “Ve Girit’te alt ettiği Minotor”). Şövalye, yine Grek mitolojisinde yeri olan, Antigone dramasında işlenen Thebes tiranı Kreon’u alt etmek üzere yola çıkar (I, 959-961):

⁷⁵ *Neologism* denilen yeni kelime meydana getirme işi ile Odo yarı Grekçe ve Yarı Latince kelimeler meydana getirmiştir, misal ki *angilogia*, *brachilexium*, *phisilega*. Kullandığı diğer Grekçe kelimelere misal olarak ise *collema*, *epithema*, *dictionalitas*, *giganticida*, ve *primicola* verilmiştir (Lapidge, 1975: 78).

alınmıştır (Hardman, 1986). Chaucer'ın Mūsalara yer verdiği eserleri *Anelida and Arcite*, *Şöhret Konağı*, ve *Troilus and Criseyde* olarak tespit edilmiştir.

Çalışmada, E.R. Curtius'dan, Mūsalar hakkında şu cümle nakledilmiştir: "... edebî geleneğin resmî dermirbaşlarıdır ... Avrupa edebiyatının tarihinin her sayfası onlar hakkında konuşur"⁷⁷. Aynı şekilde Chaucer'ın Vergilius ve Dante'nin eserlerindeki Mūsalardan haberi olduğu da ifade edilmiştir (Hardman, 1986: 478). Çalışmada, Chaucer'ın Mūsalarının ne ifade ettiği hakkında akademide iki görüş olduğu ifade edilmiştir. Buna göre bunlardan ilki sayısı dokuz olan Mūsaların göğün yedi katını temsil ettiği ve müzik teorisi⁷⁸ ile taalluk ettiği; ikinci görüş ise Mūsaların isimlerinin etimolojisine istinaden, öğrenmenin ve edebî çalışmanın dokuz aşamasını temsil ettikleri üzerinedir (Hardman, 1986: 479).

Chaucer'ın *Şöhret Konağı* eserinde (III, 1100-1105), klasik edebiyat geleneğine bağlı kalarak bilim ve aydınlanmanın tanrısı olarak şerh edilen güneş tanrısı Apollo'yu Mūsalar ile beraber kendisine ilham vermek ve şiirlerindeki başarısızlıkları düzeltmek üzere yardım etmek üzere çağırdığı da ifade edilmiştir (Hardman, 1986: 483). 5. yüzyılda, mitolog Fulgentius ise Mūsaların Apollo'nun emrinde olduklarını ve insan sesinin on melodi olması sebebiyle kendisiyle beraber bunların on tane ettiğini, ve yine aynı sebepten Apollo ile *cithara* denilen çalgısının on telli olarak tasvir edildiğini yazmıştır⁷⁹ (Fulg., *Mito.* I. XV).

Chaucer'ın *Canterbury Hikâyeleri* eserinin "Şövalyenin Hikâyesi" kısmında Zeus ve Zeus'un kartalına da yer verdiği ve eserin ilerleyen kısmında uzunca kahraman Geffrey'in⁸⁰ bilge kartaldan şiir sanatı üzerine nasihatlar aldığı da klasik edebiyata bağlılığının bir tezahürü olarak ortaya koyulmuştur (Hardman, 1986: 485-486). Bu şekilde Chaucer, Rönesans öncesi, Geç Ortaçağda yaşayan bir münevver olarak klasik edebiyata da hakim olduğunu ortaya koymuştur. Eserlerini Latince veya Fransızca yazmak yerine İngilizce yazmayı tercih eden Chaucer'ın yaptığı bu iş, İngilizlerin klasik miras olan Akdeniz'in Grekoroman kültürünü sahiplendiklerinin ve edebiyatlarına isteyerek dahil ettiklerinin bir emaresidir.

⁷⁷ "Formal constants of the literary tradition ... every page in the history of European literature speaks of them" *European Literature and the Latin Middle Ages* (New York, 1953), pp. 228-9.

⁷⁸ 'Müzik' (μουσική) kelimesi aslen 'Muse' yani Grekçe 'Mousa' (Μοῦσα) kelimesinden gelmiştir ("Μοῦσα," 2019).

⁷⁹ "Huic etiam Apollini nouem deputant Musas ipsumque decimum Musis adiciunt illa uidelicet causa, quod humanae uocis decem sint modulamina; unde et cum decacorda Apollo pingitur cithara."

⁸⁰ Eserin sahibi Geoffrey Chaucer, kendi ismine nazire yaparak kahramana Geffrey ismi vermiştir. Öyle ki Canterbury Hikâyeleri eserinde yine kendisini hikâyeye dahil etmektedir (CT. II: 47-55).

2.1.2.3 *Gesta Romanorum* Derlemesi: Argos ve Io Miti

Bir diğer çalışmada ise Grek mitolojisine ait *Argos* ve *Io* öyküsünün şekil değiştirerek Ortaçağ Batı edebiyatına sirayet ettiği ve bilvesile İngiltere'ye de intikal ettiği iddia edilmiştir (Bourne, 1925). Bu öykü Zeus ve kıskanç eşi Hera arasında geçen bir macera üzerinedir. Öyküye göre Zeus, bir nevî metresi olan Io'yu, Hera'nın gazabından ve şüphesinden kurtarmak üzere beyaz bir kuğuya çevirmiş ama Hera'nın kuğuyu talep etmesi üzerine bir bahane bulamayarak ona teslim etmiştir. Hera, kuğu vücudundaki Io'yu almış ve başına Panoptes⁸¹ Argos'u nöbetçi olarak dikmiştir. Öykünün sonunda, Zeus, onu kurtarması için Hermes'i yollamış ve Hermes flütünü çalarak canavarı uyutmuş ve Io'yu kurtarmıştır (Bourne, 1925: 184).

Öykünün İngiliz edebiyatına intikalinde, 14. yüzyılda İngiltere'de Latince olarak yazılmış bir eser olan *Gesta Romanorum* ele alınmıştır. Eser isminin aksine bir kronik olmayıp, bir masallar derlemesidir. Karakterler kimi zaman tarihteki ünlü imparator ve krallar olsalar da tarihî olarak hiçbir gerçeklik ve insicama sahip değildir. Çalışmanın sahibi Bourne, *Gesta*'nın “*De custodia et circumspeditione habenda ad gregem commissum*” başlıklı (cap. 111) hikâyesinde, bu mitin izlerini bulmuş ve mukayese etmiştir. *Gesta*'daki hikâyede Argos ismi ve mitin hikâye örgüsü olmakla beraber, tanrılar yoktur (Bourne, 1925: 184).

Gesta Romanorum tarafında ise hikâye şu şekildedir: bir asilzadenin çok sevdiği bir ineği vardır, ineğin beneksiz olduğu, çok süt verdiği ve altın boynuzlara sahip olduğu tasvir edilir. Asilzade günün birinde ineğini emanet edebileceği, ona bekçilik yapacak birisini arar olur ve Argus adında dürüstlüğüyle bilinen, “yüz gözü olan”⁸² bir kişiyi vazifelendirir ve ona şöyle der ki “eğer ona iyi bakarsan sana büyük zenginlikler vaad ediyorum, fakat olur da boynuzları alınırsa öldürüleceksin.” Çoban Argus, ineği alıp götürür ve geceleri evinde saklar ama günün birinde Mercurius adında kurnaz bir adam karşısına çıkar ve ondan ineğin altın boynuzlarını ister. Argus'un bunu reddetmesi üzerine ertesi gün şarkısı ve müzik aletiyle gelen Mercurius, mahsustan hikâye ve öyküler anlatarak, bunları yaparken şarkı da söyleyerek Argus'un gözlerinin çift çift uyuklamasına ve nihayetinde yüz gözün de tamamen kapanmasına sebep olur. Öykünün sonunda Mercurius, Argus'un başını keser ve altın boynuzlu ineği çalar (*G.Rom.* cap. 111; Oesterley, 1872: 451-452).

⁸¹ ‘Πανόπτης’ yani “her yeri göz dolu olan” manasında, ‘Hepgöz’ olarak da tercüme edilebilir. Argos her tarafı gözlerle dolu bir canavardır.

⁸² “... qui verax in omnibus erat et centum oculos habebat” (*G.Rom.* cap. CXI).

İki öykü mukayese edildiğinde, Grek *pantheon*'unda *Hauptgott* olan Zeus, asilzade karakteri; kuğuya dönüştürülen Io, altın boynuzlu inek; Panoptes Argos, yüz gözlü Argus; Hermes ise Romanize ismiyle Mercurius karakteri ile analogiye sahiptir. Hera unsuru ise ortadan kalkmıştır. Mitin *Gesta*'da geçen hâlinin İtalyan, İspanyol ve Türk⁸³ öykülerinde dahi izi sürülmüştür (Bourne, 1925: 186-192).

2.2 İtalyan Tesiri

İtalyan kültürünün, İngiliz edebiyatı üzerindeki tesiri ekseriya sırasıyla 13. ve 14. yüzyıl şairleri olan Dante ve Boccaccio ile Petrarcha üzerinden ele alınmıştır. Bu şairler bilhassa İngiliz edebiyatının Norman İstilası'ndan sonra 14. yüzyılda yeniden doğuşu hareketinde başı çekmiş edebiyatçılarından Geoffrey Chaucer üzerinde tesirli olmuşlardır. Öyle ki Chaucer'ın birçok eserinde bu isimlere ve eserlerine göndermeler mevcuttur. Chaucer üzerinde tesirlerinin ortaya koyulması bilvasıta kendisinin tesiri altında kalacak varislerinin de üzerindeki İtalyan edebiyatı tesirinin anlaşılmasına yeterli olacaktır.

Anglo-Sakson edebiyatında İtalyan şeytanlarının, yahut kötü adamlarının büyük bir yer kapladığı yazılmıştır; Elizabeth devrinden modern zamanlara kadar gelen bu gelenek ekseriya İtalyan din adamlarının şeytanî karakterler olarak gösterilmesi üzerinedir (Navone, 1974: 68-72). Bunun muhtemel sebepleri arasında İngiltere ve Papalık arasındaki şizma da gösterilebilir, malûmdur ki din ve siyaset edebiyatta tezahür edebilir.

İtalyan edebiyatçılarının sadece kendi coğrafyaları ile münhasır kaldıklarını iddia etmek mümkün olmaz. Dante'nin *De Vulgari Eloquentia* eserinde ise üç büyük Romen dilini ele alırken Fransızcanın mahallî nesirdeki kıymeti ve ehemmiyetinden bahsetmiş ve *Arthurian* öyküleri hakkında “Kral Arthur'un efsaneleri en güzellerinden”⁸⁴ ifadesine yer vermiştir. Aynı şekilde *Vita Nuova* ve *Rime* eserlerinde kaçınılmaz bir şekilde *Arthurian* kaynakların mevcut olduğu yazılmıştır (Gardner, 1928: 37). Bu sebeple İtalyan eserlerinin ve tesirinin kaynağının zaman zaman diğer milletlerin eserlerinde tespit edildiği de görülür (bkz. Heffernan, 2004).

⁸³ Mitin *Gesta*'da geçen versiyonunun Türk tarafındaki hâlinin en çok İtalyan tarafındakine benzerlik gösterdiği ifade edilmiştir, burada 15.yüzyılda yazılmış *Kırk Vezir* isimli hikâye örnek verilmiştir: kuğu yerine bir at, Mercury yerine cazibeli bir kadın vardır (Bourne, 1925: 191-192). Bourne, *Kırk Vezir*'in yazarının ise hikâyeyi bir Arap romansından aldığını söylediğini ifade etmiştir. Mezkûr Arap eserin ismi ise *Livre des Quarante Matinées et des Quarante Soirées* olarak verilmiştir (Bourne, 1925: 191).

⁸⁴ “Arturi regis ambages pulcerrimae” [sic] (*V. E.*, I, 10)

2.2.1 Chaucer'ın İtalyan Edebiyatına Hâkimiyeti ve Şiir

Akademik Chaucer çalışmalarında, Chaucer külliyyatının, İtalyan edebiyatına maruz kalışından önce ve sonra olarak ikiye ayrılarak ele alındığı bilinmektedir. Kendisinin, Dante'nin *Commedia* eserinin tamamını, Boccaccio'nun kısa hikâyesi olan *Griselda Hikâyesi*'ni, ve *De Casibus virorum illustrium* eserini iyi bildiği ifade edilmiştir (Gross, 2012: 23). Dante'nin *Commedia* eserine ise 19. yüzyıla kadar tamamen İngilizce erişim imkanı olmamıştır, binaenaleyh Chaucer'ın Dante'nin pek yayılma imkanı bulamamış *Convivio* eserine ve üstü kapalı, zor bir dile sahip Boccaccio'nun *Filocolo* eserine hakim olması, kendisinin İtalyanca bilgisi hakkında da fikir vermektedir (Gross, 2012: 24).

Chaucer'ın aksine, yine 14. yüzyıl İngiliz şairi olan John Gower'ın üç dilde eser vermesine rağmen İtalyanca bildiğine dair bir delil yoktur (Gross, 2012: 25). Chaucer'ın 1372-73 tarihinde İtalya seyahatine çıktığı, 1378 senesinde ise Ceneviz, Pisa, Floransa, ve Milan'ı ziyaret ettiği bilinmektedir. Bir hipoteze göre ise eski *patron*'u Clarence Dükü Lionel'in düğününde 1368 senesinde Petrarca ile tanışmıştır, nitekim kendisinin aynı 1368 senesinde 106 gün boyunca Avrupa'ya geçtiği bilinmektedir. Bu süre zarfında eski *patron*'u Lionel'i görmek için Güneye, İtalya yarımadasına gitmiş olmasının çok muhtemel olduğu da ifade edilmiştir (Gross, 2012: 26). İngiltere'de Dante, Petrarca, ve Boccaccio hakkında malumatlı olduğu bilinen Chaucer'ın bu eserleri temin etmek üzere İtalyan irtibata sahip olmak zorunda olduğu da yazılmıştır (Gross, 2012: 26).

Chaucer'ın diğer İngiliz çağdaşlarının aksine İtalyan şiirinin tesiri altında kalmasının sebeplerinden biri olarak İtalyan kültüründe Dante ile beraber ortaya çıkan şairliğe getirilmiş yeni anlayış verilmiştir (Ganim, 1990: 57). Buna mebnî Dante, şair Vergilius'u Ortaçağın onu bir sihirbaz olarak resmeden istihkarâne tavrından kurtarmış ve *Commedia* eserinde onu kendisine bilinmeyen alemde rehber olarak tasvir etmiştir (Gardner, 1928: 39). Bu noktada klasik edebiyatta Homeros tarafından Odiseus'un önünden kandil lambası (Fr.: *lanterne*) ile giderek ona همراه olan Minerva tasviri (Vergilius, 1784: 194) ile mukayese edilebilir.

Dante, Petrarca ve Boccaccio'ya göre iyi şiirin maksadı ebedî gerçeği onu anlamaya layık olmayanlardan saklayacak bir perde olmasıdır, aynı şekilde Hristiyanlık öncesi paganların, o zamanın ilahiyatçıları oldukları görüşüne yer verilmiştir (Gross, 2012: 34). Boccaccio'nun *Trattatello in laude di Dante* eserini yine Dante'nin başarısı üzerine mübalalar ile doldurarak yazması, Chaucer'ın bir şair olarak neden İtalyan şiirinin tesiri altında kaldığı hakkında fikir verebilir (Boli, 1988). Tüm bunlar ele alındığında İtalya'da 14. yüzyılda şairliğin ciddiye alınan bir iş olduğu anlaşılır. Boccaccio tarafından ilahiyat ilminin Tanrının

şairliğini yapmak olduğu cümlesi bu meselede verilmiştir (Schildgen, 2009: 138). Bahsedilen cümle, Boccaccio *Trattatello* eserinde şu şekilde geçer: “öyleyse kutlu ilahiyat ilminin asıl meselesi ilahî gerçekliktir, eskilerin şiirinde ise paganların ve insanların tanrılarıdır”⁸⁵ (Bocc. *Tratta*. XXII).

Mitolojik kaynakları kullanımında ise Chaucer’ın yine İtalyan eserlerinden faydalandığı yazılmıştır, dahası 14. yüzyılda İtalya’da ortaya çıkan *trecento* sanat hareketinin bir parçası olan İtalyanca eserleri Latinceye tercüme etme furyası ve Chaucer’ın Latince eserlerin mahallî İtalyan lehçelerindeki tercümelerinden istifade etmek zorunda olmasının da İngiliz ve Güneyli entelektüelleri arasında bir bağ oluşturduğu ifade edilmiştir. Misal Chaucer, *Legend of Good Women* eseri için Latin edebiyatına ait *Heroides* eserinin İtalyanca versiyonunu kullanmıştır. Bu sebeple Chaucer’ın verdiği Latince alıntılarının da muhakkak isabetli olmasının beklenemeyeceği de ifade edilmiştir (Gross, 2012: 28).

2.2.2 Dante ve Chaucer

Chaucer’ın eserlerinde kendi şahsına yer vermesi, kendine göndermelerde bulunması ise Dante geleneğine dayandırılmıştır. Öyle ki Dante, *Vita Nuova* eserinde yazdıkları üzerine yorumlar ve izahatlar getirmiş, kullandığı metotları açık etmiştir. *Canterbury Hikâyeleri* eserinde Chaucer da bir eserin nasıl okunması gerektiğini hayâlî karakterlerin ağzından vermiştir, nitekim Chaucer’ın *Vita Nuova* eseri hakkında ne kadar bilgisi olduğu hakkında malumat mevcut olmadığından zayıf bir iddia kabilindedir (Gross, 2012: 30-31).

Bir diğer çalışmada ise çalışmalarda *Canterbury Hikâyeleri* eserinin “Şövalyenin Hikâyesi” kısmında (II, 1493-4) verilen mısraların Dante’nin *Purgatorio* eserinde geçen (I. 19-21) mısralarla olan benzerliği üzerine başka bir iddia getirilmiştir. Chaucer’ın mısraları şunlardır (II, 1493-4):

And firy Phebus riseth up so brighte Ateşli Apollo yükseldi öylesine parlak
That al the orient laugheth of the lighte, Ve tüm Doğu güldü onun ışıyla,

Chaucer’ın yukarıda verilen mısralara ilham olduğu düşünülen Dante’nin mısraları ise şunlardır (*Purgatorio* I, 19-21):

⁸⁵ İtalyanca aslı: “perciocché il soggetto della sacra teologia è la divina verità, quello dell’antica poesi sono gl’iddii de’ gentili e gli uomini” (Bocc. *Tratta*. XXII).

Lo bel pianeta che ad amar conforta
Faceva tutto rider l'oriente,
Velando i Pesci ch'erano in sua scorta.

*O güzel yıldız ki aşka taşıyan
Tüm Doğuyu güldürdü,
Örterek peşinden gelmekte olan Balık'ı.*⁸⁶

Bu noktada, *Purgatorio*, v. 20'nin, Chaucer tarafından doğrudan Dante'den yapılmış bir tercüme olduğunu dahi yazarlar olmuştur (Moorman, 1905: 113). Nitekim, çalışmasında Bennett, Chaucer'ın bu mısralarının kaynağının Boccaccio'da aranması gerektiğini ifade etmiştir, dahası “Şövalyenin Hikâyesi” onun *Teseida* eseri üzerine bina edilmiş ve Chaucer Boccaccio'nun sahnesini değiştirip, öykü zincirini kendisi tekrar şekillendirmiştir (J. A. W. Bennett, 1953: 115). Boccaccio'nun mısraları (III. 5-8):

Venus facea de' passi con che sale,
Per che il cielo rideva tutto quanto
D'amon, che'n Pisce dimorava intanto,

Dikkatten kaçtığı ifade edildiği üzere Dante, Phoebus (Apollo, yani Güneş) hakkında değil, Venüs hakkında yukarıdaki mısraları yazmış, Boccaccio ise bunu devam ettirmiştir (J. A. W. Bennett, 1953: 114). Chaucer ve Dante ilişkisi için mühim bir noktanın da Chaucer'ın *House of Fame* eseri olduğuna dikkat çekilmiştir, Piero Boitani tarafından ileri sürüldüğü üzere, Chaucer Dante'den şiir sahasında daha aşağı bir mertebede olduğunun farkındadır. Misal, Dante *Paradiso* eserinin başında kendisini defne ile taçlandırırken, Chaucer *House of Fame* eserinde Apollo'dan ilham almak için defneye öpücük kondurur (III, 1107-8):

Unto the nexte laure y see, *Gördüğüm ilk defneye [gideceğim],*
And kysse yt, for hyt is thy tree *Ve öpeceğim onu, zira senin ağacıdır*

Bu dizelerden hareketle Chaucer'ın, *Paradiso* girişinde kendisini şairlerin kühnü olarak defne ile taçlandırarak Dante'ye itafen, kendisinin Dante'nin ondan taç yaptığı defne ağacını ancak öpmeye layık olduğunu düşündüğü iddiasının da “*What Dante Meant to Chaucer*” eserinde getirildiğine yer verilmiştir (Ellis, 1988: 282). Nitekim Ellis'in çalışması esasen bunları Dante tesirinin bir delili olarak yeterli görmeyip, Chaucer'ın Dante ile fikir ayrılıklarına sahip olduğunu ispat etmek maksadı taşır. Buna misal, Dante ve Chaucer'ın Homeros hakkında yazdığı mısralar mukayese edilmiştir. Buna göre önce Dante şu mısraları yazmıştır (*Inferno* IV, 95-96):

⁸⁶ Balık burcunun yıldızları kastediliyor.

quel signor de l'altissimo canto *odur en yüksek şarkının efendisi*
che sovra li altri com'aquila vola, *ki üzerinde diğerlerinin uçar misal-i kartal,*

Dante'nin bu mısralarına binaen Chaucer bu mısraı nazmetmiştir (*Şöhret Konağı*, 1477): “*Oon seyde that Omer made lyes*”, terc.: “Bir tanesi dedi ki Homeros yalanlar söylerdi.” Dante ve Chaucer arasındaki fikir ayrılığını ifade etmek üzere ikisinin de Vergilius'un *Aeneis* eserine yaklaşımları ele alınmıştır. Bu noktada eserin kahramanı Aeneas'ın, cilveleri neticesinde ona kanarak âşık olup sonra onun tarafından yüzüstü bırakılan Kartaca Kraliçesi Dido üzerinde durulmuştur. Ortaçağda, *Aeneis* eserinin esasen Dido'nun trajik öyküsü olarak kabul edildiği, nitekim bunun aksine Dante'nin eserdeki hayat tarzının Tanrı'nın yeryüzü için emrettiği nizam olarak gördüğü ve eseri siyasî tarafından ele aldığı yazılmıştır. Dante'nin aksine Chaucer ise *Aeneis*'i yeniden Dido'nun trajedisi olarak ele almış ve kahramanın siyasî çabalarını bir tarafa bırakmıştır (Ellis, 1988: 285). J. Livingston Lowes'dan nakledildiği üzere Chaucer Dante'nin *Convivio* eserinden haberdar bulunmuş ve bundaki fikirler *Şöhret Konağı* eserinde yer almıştır (Ellis, 1988: 286-287).

2.2.3 Boccaccio ve Chaucer

Canterbury Hikâyeleri'nin “Keşişin Hikâyesi” (“*Monkes Tale*”) kısmının ise Dante'nin *Commedia* ve Boccaccio'nun *De Casibus* eserleri ile ele alınarak mukayese edilmesi gerektiği yazılmıştır. Eserde geçen trajik talih (İng.: *fortune*) teması ise yine Dante ve diğer Ortaçağ edebiyatında yer almaktadır (Boitani, 1976: 50). “Keşişin Hikâyesi” kısmında geçen bazı motiflerin, Boccaccio'nun *De Casibus* eserlerinde nerelerde geçtiği Boitani tarafından hazırlanan tabloyla aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir (Boitani, 1976: 53):

Tablo 1: “Keşişin Hikâyesi” (“*Monkes Tale*”) ve *De Casibus* eserleri arasındaki benzer kısımlar.

“Monkes Tale”	De Casibus
Lucifer	I 4 (bahsedilir)
Adam	I 1 (tüm hikâyede)
Sampson	I 17 (tüm hikâyede)
Hercules	I 2; I 9; I 11
Nabugodonosor (<i>Nebukednazer</i>)	II 15 (atıf)
Balthazar	II 19 (atıf)
Cenobia (<i>Zeynep</i>)	VIII 6 (tüm hikâyede)
Peter of Spain (<i>İspanyol Petrus</i>)	—

Peter of Cyprus (<i>I. Petrus</i>)	—
Barnabò	—
Hugelyn	IX 20 (atıf)
Nero	VII 4 (tüm hikâyede)
Holofernes	—
Antiochus	V 8 (tüm hikâyede)
Alexander	IV 7-15
Julius Caesar	VI 15; II 18 (atıf)
Cresus	III 20 (tüm hikâyede)

Kaynak: (Boitani, 1976: 53)

Boccaccio ve Chaucer arasındaki kaynak münasebetini ele alan bir başka çalışmada ise bu aynı devirde yazılan İngiliz ve İtalyan komedilerinin birbirinden meydana gelmesinden ziyade aralarında bir analogi olduğu, yani birbirlerinin muadilleri olabilecekleri ifade edilmiştir (Heffernan, 2004: 311, 315). Öyle ki bu çerçevede *Canterbury Hikâyeleri* eserinin toplam altı kısmının⁸⁷ komik unsurlar üzerine yazılmış *fabliaux* oldukları ifade edilmiştir. İtalyan edebiyatındaki Fransız tesirini göstermek adına Bedier'e göre Fransız *fabliaux* eserlerinin temeli olan "*le récit*" mefhumu örnek verilmiş ve bunun *Decameron*'un öykülenmesinde kullanılan en tesirli unsur olduğu ifade edilmiştir (Heffernan, 2004: 313). Bu noktada anlaşılması gereken, 14. yüzyıl komedilerinin İtalyan ve İngiliz eserlerinin müşterek Fransız edebiyatının tesirinde kaldığıdır. O hâlde hem *Decameron* hem de *Canterbury Tales*, aynı Fransız *fabliaux* eserlerine hakim olan yazarlar tarafından kaleme alınmış olabilir.

Chaucer'ın "Şövalyenin Hikâyesi" eserini yazarken Boccaccio'nun *Teseida* eserinden yaklaşık 1000 mısra alarak, Şövalye karakteri tarafından anlatılan 139 mısradaki esere ilave ettiği kaydedilmiştir (Pratt, 1947: 598; Heffernan, 2004: 313). Chaucer'ın *Teseida* eserinde geçen *invocations* yani davetnameler ve yüksek tasvirlerin tesirinde kaldığı, ilk maksadının bu eseri tercüme etmek olduğu, nitekim çalışması ilerledikçe yapılan ilaveler ile son tahlilde başka bir eser ortaya çıktığı ifade edilmiştir (Pratt, 1947: 621).

Chaucer'ın *CT*. "*Clerkes Tale*" kısmının aslen Boccaccio'nun *Decameron* eserinin onuncu kısmının (*Dec. X*), Petrarca tarafından Latinceye yapılan tercümesinden alındığı uzun müddet kabul edilmiştir. Kaldı ki Chaucer'ın eserdeki birçok ifadenin teferruatı ile İtalyanca eserden değil, Latince eserden alındığı yazılmıştır (Farnham, 1918: 194). Nitekim tam aksine,

⁸⁷ "'The Miller's Tale,' 'The Reeve's Tale,' 'The Merchant's Tale,' 'The Shipman's Tale,' 'The Summoner's Tale,' and 'The Friar's Tale.'" (Heffernan, 2004: 312).

Boccaccio'nun *Decameron*'da kullandığı fakat tercümede Petrarca'nın vermediği teferruat sayılabilecek noktalar yer yer Chaucer tarafından Boccaccio'dan alınarak kullanılmıştır (Farnham, 1918: 200). Petrarca'nın tercüme eseri *De obedientia ac fide exoria Mythologia* olup, Chaucer'ın bu eseri sadece İngilizceye tercüme ettiğini iddia etmenin ise mübalağa etmek olacağı, zira Chaucer'ın birçok ilaveler ile son tahlilde "*Clerkes Tale*" ile özgün bir eser ortaya koyduğu ve zannedilenin aksine *Decameron* eserinin asıl hâline aşına olduğu ifade edilmiştir (Farnham, 1918: 193, 202).

Chaucer eserlerinde Homeros, Dante, ve Petrarca'ya atıfta bulunmasıyla bilinmektedir; nitekim, misal, Petrarca hakkında *auctore* ve defne taçlı şair gibi ifadelerle yer veren Chaucer'ın Boccaccio hakkında eserlerinde yazdığı birşey tespit edilememiştir. Chaucer'ın *Canterbury Hikâyeleri* eserini yazarken yüksek derecede *Decameron* eserinden ilham aldığı bilinmesine rağmen, eserin sahibi Boccaccio'ya ne sebeple hiç atıfta bulunmadığı bir merak noktasıdır. Bu meselede Chaucer'ın kıskançlık üzerine böyle bir tavır almış olabileceği dahi ihtimaller arasında yer almıştır. Öyle ki Chaucer'ın Boccaccio'nun neredeyse tüm eserlerine aşına olduğu bilinen bir gerçektir (Gross, 2012: 19-20).

Farnham'ın Chaucer ve Boccaccio arasındaki edebî irtibat üzerine bir diğer çalışmasında ise *Decameron* eserinin İngiltere'de ne vaziyette bilindiği ve şamil olduğu araştırılmıştır (Farnham, 1924). Boccaccio'nun gençliğinde yazdığı müstehcen eserlerinden, yaşı ilerledikçe pişmanlık duymaya başladığı, yayılmasını istemediği ve kendisi için bir hicab sebebi olduğu anlatılmıştır. Bunların arasında en pişman olduğu eseri ise *Decameron* idir (Farnham, 1924: 123, 127). Öyle ki bu eseri okuyanların, bilhassa hanımların, kendisinin ağzı bozuk bir serseri olduğunu düşüneceklerinden korkmuştur. Kendisinin Mainardo'ya gönderdiği mektupta, arkadaşına saygın hanımlara kendisinin müstehcen eserlerini okuttuğu için sitem etmiş ve bir daha yapmaması için ikaz etmiştir (Farnham, 1924: 125). Boccaccio'nun Avrupa'ya eserleri ile malûm olduğu nitekim *Decameron* eserinin tercümelerinin çok sonradan, ancak 15. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başladığı bilinmektedir; Fransızcaya 1414, İngilizceye ise 1566 senesinde tercüme edilmiştir (Farnham, 1924: 124, 129, 139). Boccaccio'nun bu sebeplerle eserini Chaucer'a yahut İngiltere'de herhangi birine vermiş olacağı bu sebeplerle mümkün olmazken, Chaucer'ın eseri İtalya seyahati esnasında almış olabileceği düşünülür (Farnham, 1924: 130-132).

2.3 Ortaçağ Avrupa Medeniyeti Üzerinde Doğu Tesiri: Siyaset, Bilim ve Edebiyat

2.3.1 Haçlı Seferleri: Doğu Seferlerinin Siyasî Hayata Tesiri

Ortaçağda Avrupa'nın Doğu ile olan münasebeti kabaca Britanya adasında Norman İstilasası'nın (1066) yaşandığı zamana tesadüf eder, bu devir İngiliz edebiyatında yeni bir çığır başlattığı gibi, Haçlı Seferleri (1096) ile Doğu'da da siyasî teşekkülü değiştirmiştir. Seferlerin büyüklüğü ve başarısı göz önüne alındığında Doğu ve Batı arasında kültürel alışveriş kaçınılmaz olmuştur.

Mukaddes Roma-Cermen İmparatoru Şarlman'ın 9. yüzyılda vefatının ardından, imparatorluğu dağılmaya başlamış, her ne kadar Almanların Saksonya hanedanından I. Henry ve Büyük Otto tarafından kısa bir süreliğine tekrar nizam tekrar ihdas edilmiş olsa da kısa süreli olmuş, nihayetinde Avrupa'ya imparatorluktan kopan mahallî idareler ekseriya tiranlık şeklinde hakim olmuştur. Son tahlilde, merkezî idare yerini ademi-merkeziyetçi bir manzaraya bırakmıştır (von Sybel, 1861: 9-10). Şarlman devrinde sanat ve edebiyata büyük kıymet verilmiş ve bu anlayış Karolenj Rönesansı olarak tabir edilmiştir, hanedanın ilk imparatoru Şarlman ve oğlu Louis le Pieux, *Carolingian* ailesindendir. Bu devir 9. yüzyıla kadar nispeten devam etmiş, ahlakî ve edebî nizam tespit edilmeye çalışılmıştır. Nitekim Otto'nun vefatı ile beraber başlayan karışıklıklarda sanat ve bilim ihmal edilmiş ve *patronage* sistemi sarsılmıştır (von Sybel, 1861: 7-10). Şarlman devrinde, 9. yüzyılın başlarında Almanya'da bir ekonomik rönesans başladığı ve düşünüldüğü gibi Almanlarla büyük bir çatışma içinde olmadıkları yazılmıştır. Buna göre, Asyalı barbarlara karşı Hristiyanlık ruhu sayesinde gayri-medeniyete kapılmak yerine ayakta kalabilen tek devletin Almanlarındı olduğu ifade edilmiştir. Bu sayede Katolikler kuvvetli bir şekilde bir araya gelmiş, yine Roma bilvasıta papa ile liderlik etmiştir (Gonnard, 1949: 403).

Avrupa'nın siyasî manzarası 11. yüzyıla gelindiğinde yine bu şekildedir. 1095 yılında Konstantiniyye'de Roma tahtında oturan Alexios Komnenos, Anadolu Selçukluları tehlikesine karşı koymak ve kaybedilen toprakları geri almak üzere Avrupa'dan askerî destek istemiş ve Haçlı Seferleri'nin resmiyette müsebbibi olmuştur (*Alexiad* X-XI). Bununla beraber bir sene sonra Papa II. Urban ilk Seferin çağrısını yapmıştır, Hristiyan cenahında manzara Müslümanların hâlihazırda Hristiyan topraklarını çoktandır istila ettiği, binaenaleyh İmparatorluğun sınırlarına tecavüz ederek cevap mahiyetinde bir askerî harekâtı kaçınılmaz hâle getirdiğidir (*Alexiad* X, XIV, XI). Böylece Seferler ile beraber Doğu ile girişilen savaşlarla, iki tarafın da birbiri üzerinde tesiri görülmeye başlamıştır. Haçlı Seferleri'ne kadar

Ortaçağda Batılıların denizin ehemmiyetini tam olarak anlayamadıkları ifade edilmiştir (Gonnard, 1949: 404). Ta ki Kudüs'teki İsa'nın mirasının devralınması fikri uyanana kadar, deniz bu devirde Avrupalılar için bir engel olarak kalmıştır (Gonnard, 1949: 405). Yine de Seferler, Müslümanlar üzerinde yıpratıcı kuvvet tesiri yapmış ve onları oldukları yerde durdurarak Avrupa'ya dayanmalarına mâni olmuştur. Son tahlilde ise taraflar arasında sağlanan ister savaş ister barış olsun, Levant'da yani Şam denilen Doğu Akdeniz kıyısında kurulan Hristiyanlık devletleri ve şehirleri Doğulular ile ticareti geliştirmiştir (Gonnard, 1949: 405).

Seferler öncesi Avrupa kıtlık çekmese de, satacak pazar sahası bulamaması nedeniyle üretim ekseriya halkın kendini doyuracağı, ihtiyaçlarını karşılayacağı şekilde bir köy ekonomisi üzerine olup fazlası değildir; nitekim 9. yüzyılda altmış dört senelik, 11. yüzyılda ise altmış senelik mahallî kıtlıklar tespit etmiştir (Halpérin, 1950: 22-24). 11 ve 12. asırlarda insanlar mahallî bir ekonomi ile ihtiyaç duymadıkları şeyleri üretmeden, alıcı veya satıcı yani ticaret intibahına sahip olmadan yaşamaktadır. Bu sebeplerle ticari bir teşkilatlanmaya ihtiyaç duymadan günlük hayat devam etmiştir (Halpérin, 1950: 23), alışveriş ekonomisinden ziyade tüketim ekonomisi hakimdir (Halpérin, 1950: 24). H. Pirenne'in devrin ekonomisi hakkında yazdığı "Kesatlık içinde bir müvazene" cümlesi ile vaziyet izah edilmiştir (Halpérin, 1950: 24). Devrin gelenekler üzerine bina edilmiş bu ekonomik nizam bu gidişat içinde artık ihtiyaçlara cevap verememeye başlayacaktır (Halpérin, 1950: 27).

Haçlı Seferleri ise bu ekonomik durgunlukta devreye girmiştir; bu sayede uzun zamandır Müslüman hâkimiyetinde olan Akdeniz'e Avrupalıların tekrar müdahil olması tetiklenerek ekonomik çark tekrar başlatılmıştır (Halpérin, 1950: 27). Öyle ki bu noktada İbn Haldûn'un şu cümlesine yer verilmiştir, buna göre Avrupalılar Akdeniz'de "kütük dahi yüzdüremez" hâldedir (Halpérin, 1950: 28). Seferler neticesinde Avrupa'nın köy ekonomisi, aldıkları mahsül ve üretimi büyük çapta değişerek çok daha faal bir hâle gelmiştir, zira ürettiklerini denizaşırı pazarda talep edilir olmuştur (Halpérin, 1950: 32-33). Böylece Haçlı Seferleri, ilkin Müslümanların istilalarına karşı bir karşı saldırı olarak görülmüş, nihayetinde ise entelektüel, müzik, felsefe, matematik, coğrafya, astronomi, mimarî ve benzeri sanat ve bilimlerde bir zenginleşme getirmiştir (Gonnard, 1949: 407).

Müslümanların Kuzey Afrika ve İspanya'yı işgal etmesi ilk başta Alman istilasında olduğu gibi ekonomik olarak bir gerileme ve irticaya sebep olsa da sonradan entelektüel camiada faydalı olduğu ifade edilmiştir (Gonnard, 1949: 406). Arap rehberlerin Avrupalı

seyyah ve tüccarları Asya'nın iç kesimlerine, yani Tataristan⁸⁸, Hindistan, ve hatta Çin'e kadar götürdüğü de yazılmıştır. Pusulanın kullanımı, barut, gravür kitap basımı, astronomik bilgiler, ve kağıt para Moğollar ile kurulan ticarî ve siyasî ilişkilerin meyveleri olduğu yazılmıştır (Gonnard, 1949: 408). Doğu'nun Avrupa medeniyeti üzerindeki örnek olarak mimarlık sahasındaki yenilikler verilebilir. Avrupa mimarisi üzerindeki Doğu tesirinin 10. ve 13. asırlar arasında Asya ve Kuzey Afrika'ya ilaveten yine İspanya vasıtası ile geldiği de ifade edilmiştir. Yine aynı şekilde Araplarla münasebette bulunan Haçlı mimarları onların tarzlarıyla kendileri arasında bir rabıta kurarak, bu yeni mimarî anlayış ile eserlerini Doğu'da farklı noktalara dikmişlerdir. Bu şekilde Avrupa mimarisi de Doğu'da tesirli olmuştur (de Laborde, 1849: 548).

Seferler siyaset ve böylece Avrupâi lisanlar üzerinde de tesirli olmuştur. Fransızcanın eski kollarından olan *les languages d'oïl* Ortaçağ'da dinî cemaatlerin yardımı sayesinde birçok kola bölünmüştür. Frank İmparatorluğu'ndan (*l'Empire franc*) gelen misyonerler Polonya, Panonya, Macaristan ve Hırvatistan ve çevresinin Hristiyanlaşmasında başlıca rol almışlardır. 12. yüzyıl sonlanırken, Fransa kökenli birçok manastır tarikatı (*les Cisterciens, Prémontrés* ve *Bénédictins*) Avrupa'ya müesseseleri vasıtasıyla şamil olmuşlardır. Haçlı Seferleri ise bu harekete ivme kazandırmıştır (Vuillemin, 2005: 85). 1204 yılında Haçlılar tarafından Konstantiniyye'nin ele geçirilmesini takiben tesis edilen Latin veya Frank İmparatorluğu'nun parçası olarak günümüz Bulgaristan'ı ve Yunanistan'ı da gösterilmiştir. Aynı şekilde Fransızca Orta Doğu'da Suriye'den Lübnan'a kadar 'halk dili' (*langue populaire* yahut *vulgaire*) olarak bulunmuş ve ticaret dili olarak kullanılmıştır (Vuillemin, 2005: 86). Dahası, İspanyolca ve Fransızcaya birçok Arapça kelime geçmiştir. Bunlar arasında Fransızcaya geçenler şu şekilde verilmiştir: *algèbre, azimut, nadir, zénith, almanach, alambic, alcool, alcali*, ve benzeri. Dahası bahriye ve ticaret terminolojisi de yine Arapçadan devşirilmiştir: *amiral, arsenal, câble, tartane, chaland, caravane, douane, magasin, tarif, tare, bazar*, ve benzeri (Gonnard, 1949: 407). Yine pusulanın (*boussole*) Seferler esnasında Avrupalılar tarafından tam olarak kullanılmaya başlandığı, ve asıl isminin Arapça *moussouala* okunuşundan geldiğine de yer verilmiştir (Gonnard, 1949: 407).

12. ve 13. asırlardaki gelişmeler, tarih yazımı için *prose* yani nesrin ehemmiyet kazanmasını sağlamıştır (Croizy-Naquet, 2000: 77), bu devirde yazılan Haçlı kronikleri günümüze kadar intikal etmeyi başarmış, Seferler ve coğrafya hakkında bilgi veren

⁸⁸ Tatarlar tabiri ile Batılılar tarafından ekseriya Moğollar kastedilir. Aynı şekilde makalelerde Müslümanlar İranî, Türk, Berber, Kürt, veya İspanya'daki Morolar/Mavrlar (*Moors*) bilatefrik Araplar olarak yazılmasına rağmen, vaziyetin bu noktalarda Müslümanlar olarak alınmıştır.

kaynaklardır. Seferlerin başlaması ile Avrupa'dan ayrılan lordlar yanlarına *patronluk* ettikleri katipler alarak Doğu'ya doğru yola çıkmışlardır. Bu devirde daha ziyade manzum eserler yazılmakta olup, nesir basit bir yazım tekniği olarak kullanılmıştır; nitekim Seferler ile edebiyatta nesir kuvvetlenmiştir. Bu zamanlarda manzarayı basit bir şekilde izah edilebilecek, coğrafya hakkında bilgi verebilecek sahtelikten uzak bir dil ve üsluba ihtiyaç duyulmuştur (Croizy-Naquet, 2000: 80-81).

Dante'nin eserlerinde de Seferler tesirli olmuştur. Haçlı Seferleri ile Avrupa'da bir Hristiyan birliği kurma hayâli tekrar tezahür etmiştir, bundan önce Konstantin ve Karolenjler tarafından teşebbüs edilmiş bir harekettir (Schildgen, 1998: 96). Dante ise Seferler ile ilgili üzerinde durduğu noktada buna temas etmiştir, eleştirdiği noktalar arasında Kilisenin içerden parçalanması neticesinde Papa'nın Avignon'a iltica etmesi de vardır ki daha sonradan Petrarch'ın bunu "Babil esareti" olarak adlandırdığı ifade edilmiştir (Schildgen, 1998: 96). Dante'nin diğer taraftan *Monarchia* eserinde kilise ile dünyevi müesseselerin idarelerinin birbirinden ayrılması gerektiğini savunduğu da ilave edilmiştir (Schildgen, 1998: 97). Dante bu eserinde (*Monarchia*, III.) 1302 senesinde Boniface VIII tarafından hazırlanan ve bu kuvvetler ayrılığı fikrine karşı bir görüş getiren *Unam Sanctam* eserini de ele almıştır; buna göre Kilise, Tanrının tayin ettiği idare merkezi olup, dünya Tanrının bu kanaatine boyun eğerek Kiliseye tâbî olmalıdır. Dante ise tam aksine Avrupa'nın kurtuluşu için devletler arasındaki parçalanmaya son verilmesini ve kuvvetlerin ayrılmasını savunmuştur. Buradan Dante'nin Seferlere karşı olduğu fikri çıkmamalıdır, kendisi 14. yüzyılda askerî olarak buna karşı çıkan grup arasındadır, nitekim sebepleri zayıf ve bir takım kişilerin dinî tahassüsattan ziyade sui-niyete sahip olmasıdır (Schildgen, 1998: 99). *Paradiso* eserinin "Mars Seması" kısmında (XVIII) Hristiyan mirasını ele geçiren gasıp Müslümanlara karşı Mukaddes Savaş'ın devam etmesi gerektiğini savunmuştur, sebebi ise şu ki bu topraklar daha evvelden Cæsar Augustus, Şarlman, Roland ve benzeri Avrupa tarihinde meşhur isimler tarafından zapt edilmiştir (Schildgen, 1998: 100, 106). Dante bu noktada başına gelen sürgün tecrübesine atıfta bulunarak kendisini şiir sahasında bir Haçlı olarak ifade etmiştir, onun düşüncesine göre, Hristiyanlık namına savunduğu fikirleri onu yurdundan etmiştir (Schildgen, 1998: 104).

Seferlerin askerî olarak devam etmesini savunan Fidenzio de Padua isimli bir *friar*'ın *Inferno* (XIX) eserinde cehennemde resmedildiği de dikkate sunulmuştur (Schildgen, 1998: 98). *Purgatorio*'nun XX. kısmında ise Dante'nin o zamanda Hugh Capet tarafından ortaya atılan Fransız liderliğinde bir Avrupa ve Haçlı Seferleri düşüncesini reddettiği de ifade edilmiştir (Schildgen, 1998: 99). Dante daha ziyade Papalık müessesine karşı bir Haçlı Seferi içindedir, zira Kilise, İsa'nın dönüşü için hazırlık yapmak yerine dünyevî meselelerle siyâsî

menfaat peşinde koşmaktadır (Schildgen, 1998: 114-118). Yine *Paradiso* eserinde Hristiyan şehitlerine yer veren Dante'nin sadece Mukaddes Topraklarda hayatını kaybedenlere yer vermediği ortaya koyulmuştur (Schildgen, 1998: 101); zira Dante, Haçlı Seferleri ile sadece Kuzey Avrupa ve Doğuya yapılan askerî hareketleri değil, daha teşmil edici bir görüş ile yaşamaktadır. Eserlerinde daha ziyade Batıdaki Latin topraklarının kurtuluşu ve bunun için savaştan Şarlman, Roland, Renouard ile William, ve Robert Guiscard karakterlere yer verdiği ifade edilmiştir. Dante'ye göre bu isimler Doğuyu kurtarmaktan daha ziyade Avrupa içinde istikrarı tesis etmek için mücadele etmişlerdir (Schildgen, 1998: 101). Eserinde savaşın acı yanlarına yer veren Dante'nin, Roma'nın Kudüs'ü kuşatması esnasında kıtlıktan çocuğunu yemek zorunda kalan Mary kıssasına da yer verdiği (*Purgatorio* XXIII, 28-30) dikkate sunulmuştur (Schildgen, 1998: 103). Seferler Dante tarafından böylece resmedilmiş ve eleştirilmiştir.

Edebiyatta Seferler sadece Dante tarafından ele alınıp eleştirilmemiştir. Haçlı Seferleri içindeki sınıf ayrımı da 1291 sensinde Doğudaki son Haçlı ayağı olan Akka'nın düşüşünden sonraki zamanda ortaya çıkan *Sir Isumbras* eserinde de eleştirilmiş ve reformist bir nazariye ile ele alınmıştır (Manion, 2010: 65-66). Öyle ki Seferlerle beraber *Crusading romances* olarak tabir edilecek bir edebî tür Avrupa ve İngiltere'de ortaya çıkmıştır. *Crusading* tabiri ise Seferlerden sonra sadece kıta dışına yapılacak seferler için değil, içeride Hristiyanlık namına yapılacak savaşlar için de kullanılır olmuştur. Ortaya çıkan bu yeni romans eserleri, sadece asilzadelere hitap etmekle kalmamış, Seferlerin içindeki kültürel ve zenginliğe binaen orta sınıfa, tüccarlara, zanaatkarlara şamil olmuştur (Manion, 2010: 68).

Sir Isumbras eseri, takriben 1330 senesinde Orta İngilizce dilinde yazılmıştır. Eser iyi bir eş ve evlada sahip olan başarılı bir şövalyenin başına gelenleri ele alır: şövalye Tanrı tarafından, tekebbür etmesi ve tüm nimetlere rağmen şükretmemesi ile cezalandırılacaktır. Önce tüm mal varlığını kaybeden şövalye, sonrasında Mukaddes Topraklara gitmeye karar verip oğullarını vahşi hayvanlara, hanımını ise Şarklı Sultana eş olarak kaptırır ki Sultanın topraklarının kraliçesi olur. Şövalyelikten kademeli olarak demircilik, hacılık ve dilencilığe düşen kahraman nihayetinde Sultanı dövüşte keser ve hâkimiyeti ele geçirir. Müslüman tebasının itirazlarına rağmen Hristiyan olarak kalmayı seçen kahraman bir melek tarafından af olunur ve çocukları tekrar vücuda gelir ve mâaile birçok Sarazini yani Müslümanı kılıçtan geçirirler ve Haçlı krallıklarını daha da büyötmeye devam ederler. Mühim bir nokta ki, Avrupa'ya dönmek yerine orada kalırlar (Manion, 2010: 70-71).

Bu noktada Sarazin ile kastedilenlerin Müslümanlar olduğunu hatırlamakta fayda vardır, kelime şu şekilde izah edilmiştir:

“Sarrasin, Sarazin: Arapça “şarkıyyûn” kelimesinden geldiği sanılan bu ad, ortaçağda Endülüs, Kuzey Afrika ve Akdeniz kıyılarıyla adalarında yaşayan ve Avrupa ile çeşitli münasebetlerde bulunup Arapça konuşan Müslümanlara verilmiştir” [sic] (Burckhardt, 1957: not 6).

Kudüs Latin Krallığı’nın düşüşünün sebepleri arasında, Mukaddes Toprakları kurtardıktan sonra vazifelerini tamamladıklarını düşünen birliklerin yurtlarına geri dönmeleri de dahil edilir, yani Krallığı koruyacak sabit ve güçlü bir orduya ihtiyaç vardır. Bu noktada çalışmayı yapan Manion, kahramanın omzuna kalıcı bir haç kazıyarak “devamî Haçlı” olduğunu ima ettiğini, Mukaddes Topraklarda kalarak ise çoktan düşmüş olan Kudüs Krallığı’nın ihtiyacı olan sabit ordu fikrini aşıladığını ifade etmiştir (Manion, 2010: 86). Eser aynı zamanda paralı asker olarak Sarazinlerin himayesine giren şövalyeleri de eleştirmiştir, kendisine bu teklif yapılan kahraman ahir hayattaki zenginlikleri dünya zenginliklerine tercih etmeme fikriyle hareket ederek, bu tehlikeli ve günahkar münasebeti reddetmiştir. Sultan kendisine altın ve zenginlikler vaad etmesine rağmen, Hristiyan imanından vazgeçmemiştir (Manion, 2010: 87). Daha birçok örneği bulunan bu gibi eserler ile “ordusuz sefer etme” fikrinin de aşılandığı ifade edilmiştir (Manion, 2010: 73). Eserin muhtemelen düşük makamlı bir din adamı tarafından yazılmıştır, bu nevî edebî eserler devrin Haçlı Seferleri üzerine verilen vaazların ve anlatılan kıssaların tesiri altında yazıldığı dikkate sunulmuştur (Manion, 2010: 79). Hikâye, İngiliz romans eserlerinde Haçlı Seferleri’nin temsilini ve ne şekilde propaganda vasıtası olarak faydalandığını göstermek üzere bir misal mahiyetindedir. Aynı zamanda Eski Ahit’te geçen Eyüp (*Job*) hikâyesine de çok benzer. Öyle ki Peygamber Eyüp, Tanrı tarafından, İblis’e onun sadakatini göstermek üzere malını, ailesini, sağlığını kaybedeceği bir sabır imtihanına tutulur. Mukayese edildiği zaman, Ortaçağda halk tarafından iyi şekilde bilinen kitabî kıssalar ile eser arasında bir misliyet sağlamak kaidesi ile *Sir Isumbras* eserinin Eyüp’ün imtihanına benzetilerek yazıldığı da görülür. Böylece Haçlı Seferleri’nin doğrudan İncil’den çıkma, haklı bir gaza olduğu fikri de okuyucuya verilir. Eser kılıç zoruyla dine sokma, Doğuda yeni Hristiyan krallıkları tesis etme ve kaybedileni alma temaları ile devrin Doğu ile kendisini savaşta gören ruhunu edebiyata taşımıştır.

Kudüs’ten dönen Hristiyan hacıların gördükleri de Batı mimarisi üzerinde tesirli olmuştur. Kudüs’e gidene kadar Konstantiniyye’de Ayasofya ve Aya İrini kiliselerini gören, Sina ve Damas (Şam) topraklarındaki kiliselere şahit olan Avrupalılar pek detay vermeseler de gördüklerini hayranlıkla memleketlerine taşımışlardır; bunlara ilaveten Kudüs’te İsa’nın kabri olarak kabul edilen Saint Sépulchre kilisesi de kendileri için en mühim mimarî eserlerden biri olmuştur. Gördüklerini ve *Efendimizin kabri* (Notre Seigneur) dediklerini

kendi ülkelerinde de imite ederek doğrudan Doğu mimarisinin tesiri altında kalmışlardır. Öyle ki Doğu Roma dahi bu devirde Avrupaî ekolün dışında kendine has bir mimarî tarza sahiptir (de Laborde, 1849: 547).

Haçlı Seferleri ile gelen ticaret sayesinde Avrupa'nın ve Roger of Hereford (Hereford'lu Roger) gibi isimlerin, usturlab ile ünsiyet kazanma fırsatı yakaladıkları da ifade edilmiştir (French, 1996: 467). Meşşala'ya astrolojiyi ilk defa üroskopide kullanan isimlerden William of England tarafından eserinde atıfta bulunulduğu da yazılmıştır (French, 1996: 475, 479).

2.3.2 Doğu Metinlerinin Batı Edebiyatına Girişi: Tercüme Faaliyetleri

Haçlı Seferleri ile Doğu ile girişilen münasebet neticesinde Avrupa, daha ziyade siyasi ve malî olarak bir değişim tecrübe etmiştir. Batının bilim ve edebiyat sahasında Doğu tesiri altında kalması ise başlatılan tercüme faaliyetleri neticesinde meydana gelmiştir. Burada edebiyat ile kastedilen sadece edebî metin geleneği olmayıp, yazılı uğraşları dahil edecek şekilde bilim, felsefe, ilahiyat ve üslûbu icabı hukuk sahasında verilen eserlerdir. Seferlerin ardından gelen askerî zaferin üstüne nizam ve terakkiyi sağlamak maksadı ile eğitimin yeniden şekillendirilmesinin şart olduğuna dikkat çekilmiştir (French, 1996: 464). Bundan sonra en çok ilerleme kaydedilen ilimler ise matematik ve kimya olmuştur (Gonnard, 1949: 410).

Arap metinlerinin Batı çalışmalarına dahil edilmesi ile bilim ve felsefe tarihinin birbirinden kesin bir şekilde ayrıldığı ifade edilmiştir. Buna göre ilkinde Roma ekolünden kalanlar Martianus, Bede ve Isidore gibi isimlere ilaveten bir takım diğer teknik çalışmalarla insanlar meraklarını gidermeye çalışmış, ikincisinde ise Antik devrin bilimi, Müslümanların yorumlarını da taşıyarak Batı'ya tekrar gelmiştir (Haskins, 1925: 478). Müslümanların inkişaf kaydettiği çalışma sahaları arasında ise bir takım hastalıkların teşhisi, aritmetik, cebir ve trigonometriye ilaveten astronomi de gösterilmiştir. Simya (*Alchimie*) uğraşında ise yine İspanya vasıtası ile Doğudan gelen bir gelenek vardır. Öyle ki İspanya, Müslüman ve Hristiyan medeniyetlerinin birbirlerine en yakın şekilde yaşadığı coğrafya olarak tarif edilmiştir. 1125-1280 tarihleri arasında ise bu coğrafyada yoğun tercüme faaliyetleri olmuş, Sarazin aydınlanması olarak tarif edilen bu hareketin meyveleri Avrupaya yine İspanya'dan intikal etmiştir (Haskins, 1925: 479). Aradaki dil bariyeri ise kimi zaman din değiştiren şahıslar yardımıyla aşılmıştır. Buna misal olarak, Aristo'nun *Hayvanlar Üzerine* ve Nureddin el Bitruci'nin (Lat.: Alpetragius) *Kitabül Hayat* eserlerini Latinceye tercüme eden Michael

Scot'un Andrew adında bir Yahudiden yardım aldığıın da söylendiği ifade edilmiştir (Haskins, 1925: 480).

Dikkat edilmesi gereken nokta antik eserlerin tamamen Müslümanlar tarafından ve Arapça üzerinden Ortaçağ Avrupa literatürüne girmemiş olduğudur. Öyle ki doğrudan Grekçe kaynaklardan Avrupalılar tarafından yapılan tercümelerin sayısı az değildir. Câlînûs ve Hippocrates'in eserleri bu devirde Güney İtalya'da muhtemelen mevcut olup, Burgundio de Pisa, Câlînûs'un on adet eseri ile Hippocrates'in *Aphorisms* eserini Grekçeden 12. yüzyılda tercüme etmiştir. Aynı zamanda Öklid'in (Euclid) *Elements* eserinin Grekçeden tercüme edilmiş bir versiyonunun izleri bulunmuş, buna ilaveten kendisinin *Data*, *Optics*, ve *Catoptics* eserlerinin Grekçeden tercüme edilmiş versiyonlarının da Sicilya'da mevcut olduğu ifade edilmiştir, dahası *Catoptics* eserinden Müslümanlar bu devirde biganedir. Yine Batlamyus'un *Almagest* (*el-Mecistî*) eserinin Sicilya versiyonu ise Grekçeden literatüre takriben 1160 senesinde girmiştir. Aristo'nun başlıca eserlerinin ise hem Arapça hem de Grekçe olarak dolaşımda olduğu yazılmıştır (Haskins, 1925: 482). 10. yüzyıldan itibaren Arapça astronomi risaleleri ve cihazları üzerine malûmat Avrupa'ya ulaşmaya başlamıştır, 11. yüzyılda ise Arapça yazılmış tıbbî prensipler ve tatbikatlar Avrupa'ya girmiştir. Ortaçağda Müslümanların tıp bilgisinin Avrupa'ya üç yoldan girdiği ifade edilmiştir, bunlar metinler, tüccarların nakliyatları ve de Doğuya giden seyyahların tecrübeleri olarak verilmiştir. Bilhassa İspanya ve İtalya coğrafyasının Güney kısımlarında sınır komşusu olan Müslümanlar ve Avrupalılar, bu noktalar vasıtası ile bilgi teatisinde bulunmuşlardır. Buralarda başlayan tercüme faaliyetleri ile Arapçadan Latinceye eserler geçirilmiştir, bu tercümelerin öncüleri İtalya'da Constantinus Africanus (takr. ölüm 1087) olmuştur (Savage-Smith, 1997: 41-44).

İspanyol tercüme hareketini yürüten İspanya'daki tercümanlar Sarazinlerin aydınlanma hareketi üzerine büyük emek vermişlerdir; Aristo, Batlamyus, Öklid, İbni Sina ve İbni Rüşd gibi isimlerin, Grek fizisyenlerin, Müslüman astronomların, astrologların, matematikçilerin ve de simyacıların Batı literatürüne, kısmen tekrar, kazandırılmasında başlıca emeğin bu tercümanlara ait olduğu yazılmıştır (Haskins, 1925: 480). İspanyol hareketi, Fransa ile sınır vazifesi göre Pyrenees sıradağları boyunca Güney Fransa'ya, oradan Narbonne, Béziers, Toulouse ve Montpellier ile Marseilles gibi merkezlere intikal etmiştir. Buralarda 1139 yılından başlayarak astroloji, felsefe ve tıp sahasında Müslüman tesiri görüldüğünü ve bu tesislerin 14. yüzyıl Arap literatüründe de mevcut olduğu yazılmıştır. Yahudi tercümanların ise bu işte paylarının büyük olduğu, hatta Arapçadan ziyade bazı eserlerin İbranice üzerinden tercüme edilmiş olabileceği de düşünülür (Haskins, 1925: 480).

Gerardus Cremonensis (İspanyolca: *Gerard de Cremona*, takr. ölüm 1187) kendisine ithaf edilen farklı sahalardaki altmış sekiz tercüme ile en faal isim olarak ifade edilmiştir, İspanyol tercüme faaliyetlerinin başını çekmiştir. Arapçadan Latinceye tercümeler yapmıştır. Bazı tercümeler ise Haçlı Seferleri ile denizaşırı (*outremer*) Hristiyan toprakları hâline gelmiş yerlerde Trabluslu Philip ve Antalyalı Stephen (*Stefano di Pisa*) gibi isimler tarafından yapılmıştır (Savage-Smith, 1997: 41-44). 12. yüzyılda eserleri Toledolu tercümanlar tarafından Avrupa'ya tanıtılan Müslüman arasında Chaucer'ın Hekiminin iyi bildiği yazılan İbni Sina ve Râzî de bulunmaktadır (Calvet, 2015: 383-384 not 3), bu yüzyılda Râzî'ye ithaf edilen *De aluminibus et salibus* eseri de ehemmiyete sahiptir (Derrien ve Hunt, 2009: 373).

Sarazin tesirinin Avrupa geçmesine köprülük eden İspanya'nın ardından yine Müslümanlar tarafından alınmış Sicilya ve İtalya gelmiştir. Nitekim bu noktada tercümeler doğrudan Grekçeden de yapılmıştır, dahası Güney İtalya ve Sicilya MÖ. 8. ve 7. asırlardan itibaren Grekler tarafından iskan edilmiş ve Grekler bu coğrafyada günümüze kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Arapça tarafında ise Afrikalı Konstantin yaptığı tıp sahasındaki tercümeleri Kuzey Afrika'dan 11. yüzyılda girmiştir. 1150 senesinde ise izahlı metinlerle İdrisi'nin haritası ve Batlamyus'un *Optics* eserinin tercümesi Sicilya'ya gelmiş bulunmaktadır (Haskins, 1925: 481; Beddie, 1930: 7). Aristo'nun *Fizik* ve *Metafizik* gibi fen bilimlerine girecek eserleri ise ancak 1200 yılında Avrupa'ya tekrar intikal etmiştir (Haskins, 1925: 481). Müslümanların devre nazaran zirveyi gördüğü çalışma sahası ise coğrafya olarak ifade edilmiştir, bu devirde Avrupa tedrisatında pek az yere sahiptir; bilhassa İdrisi'nin Sicilya'da ortaya çıkan çalışmaları bu devirde ne Latinceye tercüme edilmiş ne de çalışılmıştır. Bunun haricinde Haçlı Seferleri ile doğrudan tecrübeye binaen coğrafi bilgiler Avrupalılara malûm olmuştur (Haskins, 1925: 482-483).

Grekçe tercüme faaliyetleri yoğun olmamakla beraber devam etmiştir. Güney İtalya'daki Grek manastırlarında yaşayanların bulundukları coğrafya ile münhasır kalmıştır, zira klasik Grek yazarların kitaplarına sahip olmalarına rağmen çalışmaları ve bilgileri bulundukları coğrafyanın dışına çıkmamıştır. Casole'de bulunan St Nicholas kütüphanesi Terra d'Otranto coğrafyasında meşhur olmasına ve Aristophanes'in bir yazmasına sahip olmasına rağmen, Batı'dan ziyade Doğu ile münasebette oldukları ifade edilmiştir. Son tahlilde Grek draması üzerine sahip oldukları bu bilginin dışarıya sarı olamadığı yazılmıştır (Beddie, 1930: 5). 12. yüzyılda ise Platon'un eserlerinin başka eserlere tebeî şekilde, kısmî tercümeler veya atıflar üzerinden bilindiği buna rağmen Boethius sayesinde Aristo'nun çok daha meşhur olduğu kütüphane kataloglarında tespit edilmiştir (Beddie, 1930: 5). Aristo'nun bazı eserlerinin ıslah edilip, dine muhtelif kısımlarının temizlenene kadar okunması 13.

yüzyılın başlarında önce mahallî bir konsül ve sonrasında Papalık fermanı ile kısa bir süre yasaklanmış olsa da bunun haricinde klasik eserlerin okunmasına bir yasak getirilmemiştir (Beddie, 1930: 6). 12. yüzyılda Aristo ve Porphyry'nin pratik eserlerinin Boethius'un izahatlı metinleri ile kütüphanelerde yer almasına rağmen, bilim ve metafizik üzerine olup İbni Rüşt tarafından izahlı metinler getirilmiş versiyonları bu kadar kolay yayılmamıştır (Beddie, 1930: 6). Grekçe eserler tercümeler vasıtası ile Ortaçağda bilinmelerine rağmen Grekçe 12. yüzyıl boyunca unutulmaya yüz tutmuş, bu sebeple tercümeler de Grek kültürü hakkında pek bir fikir verecek seviyede yeterli olamamışlardır. Buna kıyasla Latin yazarların eserleri çok daha büyük bir sahaya şamil olmuştur (Beddie, 1930: 7). Cicero'nun eserlerini tek bir *corpus* (yani bağlama eser, külliyat kitap) hâlinde toplama teşebbüsüne dahi Abbot Wibald de Corvey tarafından nail olunmuştur (Beddie, 1930: 9). Cicero'dan başka, yirmiden fazla nüshası bulunan Sallust, eserleri pürdikkat çalışılan Vergilius ve sonrasında şair Ovid Ortaçağda en fazla şöhrete sahip Latin edebiyatçıları arasındadır. Büyük İskender ise tarihi ile bir merak noktası olmuştur⁸⁹ (Beddie, 1930: 10-12).

2.3.3 Simya Uğraşı ve Doğudan Devşirilmesi

Simya sahasında ise araştırmaların halka malûm olması hayli zor olmuştur, zira simyacılar gizli ve türlü şekillerde anlaşılması zor meseleler üzerinde çalışmışlardır. Simya sahasında verilen eserler ancak anonim veya gayri-muteber kaynaklar vasıtası ile kamuya mal olmuştur (Haskins, 1925: 483). Simya çalışmalarında Avrupalılar tarafından Arapça eserlerden kimi zaman doğrudan alıntılar verilmiş, kimi zaman atıfta bulunulmuştur (Haskins, 1925: 484).

Simya her ne kadar Ortaçağ'da fennî bir ilim olarak kabul görmüş ise de, günümüzde, malûm, müspet delil ve ispat getiremeyen çalışmalar bilim olarak kabul edilmemektedir. O hâlde simya her ne kadar bir bilim/ilim olarak ifade edilse de, yine ondan çok uzak olmayan astroloji gibi bir çalışma sahası, bir uğraş olarak tanıtmak gerekir; bunun haricinde günümüz şartlarında yalancı-bilim (İng.: *pseudo-science*) olarak izah edilmektedirler. Nitekim Ortaçağda simya ve astroloji, insanların korktuğu, itibar ettiği, tabiat-üstü hikmetlere havî bir ilim olarak kabul edilmiştir. Misal, Râzî tarafından Aristo, Pisagor, Câlînûs, Demokritos, ve Platon gibi felsefecilerin simyager olduklarını iddia etmiştir (Dero, 1988: 28).

Simyanın temel maksadı ve iddiası bir metalin bir başka metale dönüştürülmesi, adi bir maddenin kıymetli bir başka madde yapılması, müdahale ile altın yahut gümüş elde

⁸⁹ Yine Yahudi tarihine de İncil vasıtası ile büyük ilgi duyulmuştur, Ortaçağ kütüphane kataloglarında Josephus'un Yahudilerin Tarihi eseri kırktan fazla defa tespit edilmiştir (Beddie, 1930: 7).

edilmesi olarak ifade edilmiştir. Simyanın, yine maddelerin değişime uğraması iddiası taşıyan kimyadan ayrıldığı nokta ise, kimya sadece fizikî alem ile ilgilenirken, simyanın kimi zaman insan ruhundan altın var etmek gibi metafizikî, doğa-üstü iddiaları olmasıdır (Figuier, 1854: 3). Tarihte bilinmeyenlerle dolu bir fen ilmi olarak görülen simya, pek çok defa yine bilinmemesi sebebiyle insanların zihninde sihir ve büyü gibi metafizikî şeylerin tatbik edildiği bir coğrafya olarak görülen Doğuya atfedilmiştir. Bunlardan başlıcaları antik devirde zenginliğiyle bilinen Mısır, Babil, ve Anadolu olmuştur. Grekler 4. yüzyıl civarında Hermes ile, Mısırlıların Thot tanrısını birbirlerine muadil görmeye başlamışlardır ve böylece Hermes *patronage*'ı altında simya, filozofi ve doğa bilimleriyle alakalı metinler ortaya çıkmaya başlamıştır (Derrien ve Hunt, 2009: 371).

Müslümanların İberya yarımadasına yani İspanya'ya çıkmaları ile birlikte Müslümanların simyası Avrupa'ya şamil olmaya başlamıştır. Nitekim simya bundan daha önce Eski Grekler, Bizanslılar ve İskenderiyeliler gibi Akdeniz halkları tarafından tatbik edilmiştir. 7. yüzyılda Müslümanların Mısır'ı ele geçirmiş, böylece simya çalışmalarının meşhur olduğu ve Grek kontinanındaki mevkidaşları ile sıkı bir bilgi teatisinde olan İskenderiye simya ekolü devralınmıştır (Figuier, 1854: 6-7).

Greklere simya çalışmaları 8. yüzyılın ortalarından itibaren Arapçaya tercüme edilerek alınmaya başlamıştır. Avrupa'da Geber olarak bilinen, Cabir İbn Hayyan tanıdığımız Horasanlı astronom, sihirbaz, tabib, filozof ve simyager olarak bilinen 8. yüzyılda yaşamış zatın da eserlerinin Latinceye tercüme edildiği ve referans kaynağı olduğu da ifade edilmiştir (Derrien ve Hunt, 2009: 372). Bu noktada, metallerin değişime uğraması için iksirler kullanılması gerektiğinin Cabir tarafından yazılmış olduğuna yer verilmiştir. Avrupa'da büyücülerle birlikte anılacak iksir motifi daha sonradan Kral Arthur romanslarında de kendisine yer bulacak efsanevî büyücü Merlin karakteri ile de İngiliz edebiyatında işlenecektir.

Simyanın⁹⁰ Avrupa'ya Doğu'dan muhtemelen 12. yüzyılda getirildiği, bu devirde *scientific* yani müspet ilim kaideleri üzerine bina edilmiş, tıp ve ziraati içine alan bir çalışma sahası olarak sunulduğu ifade edilmiştir (Obrist, 1996: 219). Simyagerlerin ilimlerini ispatlamak maksadı ile tıp meselelerine de dokundukları dikkate sunulmuştur (Obrist, 1996: 221). Simya aynı zamanda Ortaçağda bir felsefe olarak da görülmüştür (Calvet, 2015: 383). Bunun sebepleri arasında Ortaçağda zaman zaman felsefecilerin doğa-üstü güçlere ve ilahî sırlara sahip kişiler olarak saygı duyulan, itibar edilen kişiler olarak anlaşılması gösterilebilir.

⁹⁰ 'Simya' ve 'kimya' kelimeleri sık sık geçişli olarak birbirleri yerine kullanılmışlardır.

Simya, 12. yüzyılda Avrupa'ya Toledolu tercümanlar tarafından tanıştırılmıştır. Tercüme ettikleri metinler arasında Müslümanların eserlerinin çok büyük ehemmiyete sahip olduğu ifade edilmiştir, bu isimler bu isimler İbni Sina, Râzî, Cabir İbn Hayyan, ve Halid İbn Yezid (Calid, Morienus) olarak sıralanmıştır (Calvet, 2015: 383-384 not 3). 12. yüzyıl Ortaçağ için klasik eserlere duyulan merakın zirve noktası olmuş, nitekim bu ivme müteakip yüzyılda devam etmemiştir (Beddie, 1930: 16). Simyagerler arasında bu ilmin bizzat Tanrı tarafından kendilerine verildiğini iddia edenler, Samî mitolojisinin peygamberlerini adres gösterenler de olmuştur, buna misal Râzî, Tann'dan Musa'ya, ondan da evlatlarına geçen bir secere vermiştir (Dero, 1988: 27-28). 12. yüzyılda Arapçadan Latinceye tercüme edilmiş eserler arasında Râzî'ye ithaf edilen *De aluminibus et salibus*, Morienus Romanus'a ait *Liber de compositione alchemiae* verilirken, bu yüzyılda simyanın prensiplerinin de yerine oturduğu bilinmektedir. İbni Sina'dan nakledilerek Avrupa'ya şamil olan, civa ve sülfür ile metallerin kimyevî reaksiyona sokulması anlayışı yine buyüzyılda simyanın temellerinden birisi olmuştur (Derrien ve Hunt, 2009: 373).

Simyanın mühim kaynakları arasında 13. yüzyılda Arapçadan Latinceye tercüme edilen, takriben 900 yılında yazılmış *Turba Philosophorum* eseri bulunur. Eser Grek ve Arap dünyasının ne noktada irtibata geçtiğini görmek için bir emsaldir, zira eserde Sokrates öncesi devrin dokuz Grek bilgini fikir teatisinde bulunurlar. Bunlar Anaximander, Anaximenes, Anaxagoras, Empedocles, Archelaus, Pisagor, Xenophanes, Ecphantus, ve Leucippus olarak yer alır (Calvet, 2015: 384 not 4). Dikkat edilmesi gereken bu isimlerin Grek dünyasında saygı gören kişiler olup, aynı zamanda bilinen en erken doğa bilimlerine teşebbüs ettikleridir. Sokrates'ten dahi önce yaşamış Yedi Alimler olarak literatüre geçen Tales, Solon ve dahası gibi Eski Grek bilginleri bunlara örnek olarak verilebilir (Dubuisson, 1992). 14. yüzyılda ortaya çıkmış olan Petrus Bonus'a ait *Pretisosa margarita novella*, *Entia realia sunt in triplici gradu* eserinde simya antik devrin bilgileri tarafından saklanan bir ilim olarak tarif edilmiş, dahası eserde Homeros, Ovid, Vergilius ve Platon gibi isimler de simyacılar arasında sayılmıştır (Calvet, 2015: 383-385).

Simya, Ortaçağda felsefeden başka, çoğu zaman astroloji ve tıp ile beraber, sihire taalluk eden ilimler olarak görülmüştür (Calvet, 2015: 387). İspanya'da 14. yüzyıl Aragon Kralı Martin'in (ölüm 1410) simyaya ilgi duyduğu ifade edilirken, 16. yüzyıl Mukaddes Roma-Cermen İmparatoru V. Charles yahut oğlu VI. Charles tarafından simya metinlerinin bir derlemesinin tutturulduğu da ilave edilmiştir⁹¹; derleme 'Arsenal 2872'⁹² künyesi ile

⁹¹ Derleme: Le manuscrit de l'Arsenal 2872 (Calvet, 2015).

Calvet tarafından çalışmasında kullanılmıştır (Calvet, 2015: 387-388). Bu derlemenin *Le Testament des Nobles Philosophes* kısmında ise simyanın Araplardan alınarak Latince yazmalara geçirildiği yazarken, sıralanan isimler arasında Ali İbn Rıdvan, Mısırlı bir Grek olan Rosinus (Zosimus Alchemista), İbni Sina, ve yine şair Ovid'e yer verildiği de ifade edilmiştir (Calvet, 2015: 391). Bahsedilen derlemede Ortaçağın meşhur simya eserlerinden *Rosarius philosophorum* eserine de yer verilmiştir. *Rosarius*, 14. yüzyılda ortaya çıkmış bir eser olup Arnaud d'Villeneuve'ye ait olarak bilinir (Calvet, 2015: 403). Simya çalışmaları için İbni Sina ve bir Rum olan Bergamalı Câlînûs'a ait bir takım yazıların da mecburî okumalara onun tarafından bir papalık beyannamesi vasıtası ile dahil ettiği de bilinir.

Astroloji ve simyanın birbirine yakın çalışmalar olmasına binaen, Doğuda İran topraklarında kendine takipçi toplamış bir paganizm inancı olan Mitraizm'de dahi tespit edildikleri de ifade edilmiştir. Günümüzde bir takım yeraltı tarikatlarına, cemiyetlerine atfedilen “Aşağıdaki nasılsa yukarıda ki de öyledir”⁹³ sloganı çalışmada verilerek, M. Eliade'nin simya ve astrolojiyi bir gören şu tanımı mukayese için ilave edilmiştir: “öyle bir bütün ki hiçbirini birbirine karıştırmadan tarihin tüm öykülerine havidir”⁹⁴ (Thomas, 1983: 76). Simya ve astroloji arasındaki benzerlik yine Arapça kaynaklardan 13. yüzyılda Latinceye geçirilen, Aristo ve Râzî'ye ithaf edilen *De perfecto magisterio* yahut *Lumen luminum* eserinin bir tercümesi yine yukarıda verilen ‘Arsenal 2872’ yazmasında yer almaktadır. Eserin derlemede yer alan tercümesinin kısımları, aynı eserin Palermo'da bulunan Latince bir versiyonu⁹⁵ ile Calvet tarafından mukayese edilmiştir. İki versiyon arasında farklar olsa da her ikisinde de astroloji, göklerin astrolojisi; simya ise aşağının astrolojisi olarak ifade edilmiştir (Calvet, 2015: 398). Yapılan mukayesede ‘astroloji’ ve ‘aşağı astroloji’ olarak karşılaştırılan kısımlar şu şekildedir (Calvet, 2015: 399-400):

Manget, éd. cit., t. 1, p. 638A: Scias præterea hanc artem vocari inferiorem astronomiam, et superiori primæ est comparativa. Loquitur enim superior astronomia de stellis fixis in firmamento igneo, et de septem erraticis quæ planetæ nuncupantur, quia motu contrario firmamenti feruntur. Lapides vero quæ stellæ dicuntur, sunt Sol, Luna, Saturnus, Jupiter, Venus, nitrum (var. vitrum), calx, carbunculus, smaragdus, et reliqui lapides, qui ab igne non fugiunt. Lapides vero qui planetæ vocantur, sunt argentum vivum, sulfur, arsenicum, sal armonicum, tutia, magnesia, et marchasita.

⁹² Yazmanın verilen arşiv künyesi “Manuscrit Français 2872, Bibliothèque de l'Arsenal”

⁹³ “ce qui est en haut est comme ce qui en bas”, evreni incelemenin insanı incelemekle aynı olduğu fikrini taşır, *microcosm-macrocosm* fikrine taalluk eder.

⁹⁴ “Une totalité qui embrasse toutes les histoires sans pourtant les confondre”.

⁹⁵ Yazmanın verilen arşiv künyesi “Ms. Palerme, Biblioteca Communale, 4. Qq. A. 10, f. 221-230, XIVe siècle”.

Ars. 2872, f. 4i6v: Saches que cest art ancore est apelee la basse astronomie mais elle n'est pas si noble come celle dessus mais par figure elle fut comparee a celle dessus. Car celle dessus parle des estoilles fixes du firmament et des VII planetes qui sont dictes erratiques, pource que elles font mouvement contraire au firmament. Car les unes vont vers Orient, les autres vers Occident, les autres vers Septentrion, les autres vers midi, et pour ce ont contrariété en leurs mouvemens. La basse astronomie est dicte art de nature sus l'euvre de la pierre desiree blanche et vermeille et de touz les sept metauls et autres pierres qui pevent rester et demourer et rester contre le feu, et par aucuns ceste art est dite Alkimie mais les philozophes l'apellent art philozophical et natural combien que par artifice on aministre a nature. Et nature le acomplist. Et ses VII metauls sont comparés au VII planetes qui sont au firmament, pource quar il sont fixes nourries par nature et crees au ventre de la terre et sont ainsy nommées : or, argent, cuivre, estain, fer, plom, et argent vif duquel il sont touz crees et il est leur esparme.

Her iki metinde de yerdeki taşlar ve metallerle simya ilgilenirken, yukarıdaki taşlar yani yıldızlar ve gezegenlerle astrolojinin ilgilendiği ifade edilmiştir, taşlar yıldız ve gezegen nüvelerine istinaden örneklendirilmiş, ateşe dayanma vasıflarından bahsedilmiştir. İkinci metnin sonunda ise bu uğraşlarda dünyadaki yedi metalin, göklerdeki yedi gezegen ile mukayese edildiği yazılmıştır. Bu noktada da göklerde olanın yerde de olduğu nazariyesi yine hem felsefî hem de ilmî bir mefhum olarak ele alınmıştır. Simyanın “*art de nature*” olarak nitelendirildiği, nitekim felsefeciler tarafından bir maddenin tabiatının müdahale ile değiştirilmesi sebebiyle hem doğa bilimlerine hem de felsefî uğraşlara dahil olarak tabir edildiği de anlatılmıştır. Bu cihetle ele alınan simya ve astronomi çalışmalarının mitolojik, felsefî ve bilim çatısı altında 12. yüzyıldan itibaren Doğu’da Avrupa edebiyatına giriş yaptığı, hem edebî hem ilmî metinlere sirayet ettiği görülmektedir.

Simyevî ve astrolojik vasıflara sahip Mitra kültüründe Grek mitolojisinde Aion olarak bilinen, İran mitolojisinde ise Zervan olarak karşılanan tanrının da büyük rol oynadığı ifade edilmiştir (Thomas, 1983: 77). Aion yine zaman tanrısı olan Kronos’un aksine geçmiş, şimdi, ve gelecek vasıfları olmayan bir zaman mefhumunu karşılamaktadır. Zervan’ın ise Hint-İran *kulturraum*’u dahilinde *Hauptgott* olan ve tüm elementlere hakim ve havî olup, birliği temsil eden Ahura Mazda ile alakalı olduğuna yer verilmiştir. Buradan hareketle, farklı elementlere hükmetmek iddiasında olan simyanın, yine Doğu mitolojisinden gelen bu anlayış üzerine bina edilmiş olabileceği iddia edilmiştir (Thomas, 1983: 77). Öyle ki Mitra’nın yine simya gibi, insanlar ve tanrılar arasında bir vasıta olduğunun da altı çizilmiştir (Thomas, 1983: 80). Bu noktada simyanın Tanrı tarafından peygamberlere verilmiş ve saltanat olarak miras kalmış bir ilim olduğunu iddia eden ve Avrupa’ya Arapçadan tercüme edilecek eserleri ile tesir eden Râzî gibi isimleri de hatırlamakta fayda vardır (Dero, 1988: 27-28).

1627 senesinde *Hortulus Hermeticus* adıyla basılan bir eserde, Platon, Aristo ve Thomas Aquinas gibi birçok ismin yanı sıra, Dante'nin bir simyager olarak tasvir edildiği de tespit edilmiştir. Öyle ki ortaçağda Dante'nin de bir sihirbaz ve simyager olduğu anlayışının kuvvetli olduğu bilinmektedir, hatta *necromancy* yani ölüleri diriltme kudreti olduğuna inanılmıştır (Gutkind, 1939: 152-153). Dante'nin madalyonunun altında ise şu dörtlüğe yer verilmiştir (Gutkind, 1939: 153):

Resim 1: Dante'nin temsil edildiği eserdeki madalyon ve onu çevreleyen simya uğraşını hakkındaki dörtlük.

Kaynak: (Gutkind. 1939: 153)

Soluite in humorem bene Corpora nostra	Sivida	çözdürüm	iyice	hazır
parata,				
Imbibite atque illo germina Spirituum ⁹⁶ .				Bedenlerimizi,
Sic Iuuenis blandæ iungetur amore puellæ,				Ve içiniz ondan hayatın tomurcuklarını.
Illorum incendet dum modo pectus Amor.				Böylece Civan bağlanır cazibeli kızın
				aşkıyla,
				Onların Aşkı yansın yürek attıkça.

Büyük harf ile kullanılan “*Iuuenis*” yani “Civan” yahut “Genç” kelimesi benzer bir şekilde 12. yüzyılda İngiltere’de yaşamış, Müslüman astrolojisi tesiri altında kalmış Roger of Hereford’un kendisine verdiği lakaptır. R. French, Roger of Hereford ve astroloji üzerine bir makalesinde Roger’ın kendisine 1167 yılında astrolojik tarassudatını kaydettiği bir *Compotus* dahilinde “*Iuuenis*” olarak hitap ettiğini ve bunun sebebinin anlaşılamadığını yazmıştır; bir müddet soyismi olabileceği ihtimali üzerinde durulduğu ama bunun pek mümkün olmadığını

⁹⁶ ‘germina spirituum’ hayatın yani nefesin dalları. özü. filizleri. kaynakları anlamları da verir.

yazmıştır (French, 1996: 459-460). Tıp ve astroloji ile ilgilenmesi sebebiyle devrin simya çalışmalarına yabancı olmayan Roger'ın ve bir simyager olarak tarif edilen Dante'nin "Iuuenis" adını almaları o hâlde müşterek bir kaynağa işaret edebilir. Gençliğe yapılan bu telmihlerin, simyanın efsanelerinden olan gençlik iksirine ('*el iksir*' yani '*elixir*') yahut ab-ı hayata işaret ettiği düşünülebilir.

Dörtlüğün ilk mısraı bariz bir şekilde simya meselesi iken, ikinci mısradaki yer verilen hayat kaynağından içmek motifi, bilhassa Fars mitolojisi ve İran şiirinde yer verilen ab-ı hayat ile taalluk eder. Ab-ı hayat, Fars şiirinde yine simyanın iksiri, hayat kaynağı gibi, bilinmeyen ve gizemli bir kisve altında kullanılmıştır. Misal olarak 11. yüzyılda Horasan'da yaşamış, Sufî şiirin öncülerinden Fars şairi Ebu Said'in şu rubaisi verilebilir ("ابوسعید ابوالخیر, رباعیات" n.d.):

بنگر به جهان سر الهی پنهان *Bak cihana, tanrının evveli (sırrı) saklı*
چون آب حیات در سیاهی پنهان *Ab-ı hayat gibi siyahta saklı*
پیدا آمد ز بحر ماهی انبوه *Peydah oldu denizden, sürüyle balık*
شد بحر ز انبوهی ماهی پنهان *Sonra balık sürüsü yüzünden deniz saklı kaldı.*

Bu rubaide de görüldüğü gibi ab'ı hayat, gizlilik, sonsuz hayat ve tanrı temaları Doğu edebiyatında Avrupa'ya simya metinleri ile geçmeden önce de meşhur bir şekilde kullanılmıştır. Araplar ve Türkler tarafından da taklit edilen İran şiirinin motifleri sık sık *mysticism* yani gizem üzerine kurulu temaları ile simya çalışmalarında kendisine yer bulmuştur. Sonrasında Müslümanların Avrupa'ya tesir etmesi ile simyager ve büyücü şair arketipinin nasıl Batıya şamil olduğu; Merlin, Vergilius ve Dante gibi isimlere nasıl temas ettiği anlaşılabilir. Yine 13. yüzyıl Fars şairi Sâdi'nin bir gazelinin son beyitinden aşk iksirine örnek getirilebilir ("سعدی, غزلیات, غزل ۳۷۴" n.d.):

گویند روی سرخ تو سعدی چه زرد کرد *Derler ki ey Sâdi, kırmızı yanaklarını nedir*
اکسیر عشق بر مسم افتاد و زر شد *solduran?*
Aşk iksiri düştü bakırıma ve altın oldum

Tercümedeki "altın oldum" ve "bakır" ifadeleri, ilk okuyuşta "iksir bakır bardağa düşünce altın gibi sararmak, hasta olmak" olarak anlaşılır. Nitekim mısradaki bardak yada kadeh kelimesinin geçmemesi, aşk iksirinden bahsetmesi, ve nihayetinde bakırdan altın olduğunu yazması, Sâdi'nin devrin popüler unsurlarından biri olan simya ilmine telmih ettiğini göstermektedir.

Görüldüğü üzere Ortaçağda Batı simyasında kendisine yer edinmiş olan gençlik iksiri, ölümsüzlük suyu, adi madenlerin kıymetli madenlere çevrilmesi gibi temalar hâlihazırda Fars şiirinden verilen örneklerle de gösterildiği üzere Doğu kültüründe yer edinmiştir. Bu misliyet Doğu ve Batı medeniyetleri arasındaki geçişliliği anlamak adına bir örnek olarak ele alınmalıdır.

2.3.4 Doğu Astrolojisinin Avrupa ve İngiliz Edebiyatına Girişi ve Tesiri

Ortaçağda Avrupalıların astroloji sahasındaki çalışmalarının Grekçe kaynakların ve Latince tercümelerinin büyük kısmının yitirilmiş olduğu yazılmıştır. Buna göre Avrupalılar elde kalan antik devrin bilgileri ile idare etmek zorunda idi, bunlar arasında, dinî tabirle, dalâlet içinde bir kişi (*heretic*) olarak düşünülen İskenderiyeli Batlamyus başı çeken isimdi. Ayrıca kilise isimler ve burçların, yani yıldız takımlarının pagan tasvirlerini koruyarak Roma Takvimi kullanmakta, bu da burçların ve ay takviminin takip edilmesi, ekinoks tarihlerinin bilinmesini iktiza etmekteydi. Hülasa, astrolojik bilgi güneşin hangi burçta olduğunu ve hangi gezegenin ona yakın olduğunu bilmek ve bunlara binaen uğurlu ve uğursuz günleri tahmin etmek gibi işlerle mahdud idi (Lawrance-Mathers, 2012: 102).

Nitekim bu esnada, İskenderiye'nin kültür mirasını almış olan Müslümanların bu sahada inkişaf gösterdikleri ifade edilmiştir. Astroloji ve astronomi sahalarında teslim alınan Grek mirası, Romalılardan çok daha öteye taşınmıştır. Batlamyus'un eserleri tercüme edilmiş ve ilaveler yapılmış, büyük rasathaneler inşa edilmiş, gezegenlerin yörüngeleri üzerine bilgiler kaydedilmiş, mercek ve ışığın davranışları üzerine malûmat toplanmıştır. Dahası, bu devirde usturlab denilen astronomik hesaplama cihazı da geliştirilmiştir. Merlin'in *Vita Merlini* isimli manzum eserde yaptığı astrolojik gözlemlerin 12. yüzyıldan itibaren Avrupa'ya şamil olmuş Müslüman mirası olduğu da ifade edilmiştir. Öyle ki Müslüman geleneğinde mesele sadece yıldızların yerini bilmek değil, hâlihazırda birbirlerine olan nispetlerini izah etmektir. Merlin'in Venüs'ün hareketini güneşe olan nispeti ile anlatması da buna örnek olarak verilmiştir (Lawrance-Mathers, 2012: 102-105). Temel astrolojik eserleri Latinceye tercüme eden meşhur bir isim olan Michael Scot'un İmparator II. Frederick'in maiyetine mensup bir astrolog olduğu bilinmektedir, kendisi astrolojinin sihirle alakalı bir ilim olmadığını düşünmüştür. Bu noktada Scot'un, Şam Sultanı El Eşref'in Frederick'e 20.000 marktan fazla edecek bir hediye olarak gönderdiği *planetarium*'un tesiri altında kaldığı düşünülmektedir (Lawrance-Mathers, 2012: 108). Frederick, 1231 senesinde usulünce doğru

bir şekilde tedrisat görmüş tıp adamlarına verilmek üzere kraliyet onaylı bir ehliyet verilmesini de tebliğ etmiştir (French, 1996: 457 not 11).

Astroloji yardımı ile erken tıbbî teşhis koymayı bir nizam oturtan Britanya adasındaki ilk ismin 12. yüzyılda Hereford'lu Roger (*Roger of Hereford*) olduğu ifade edilmiştir. Müslüman astrolojisini anlamada anahtar figürlerden birisi olduğu ifade edilen Roger, 9. yüzyılda yaşamış Ebu Meşhar'ın *Introductorium* olarak 1133-40 yılları arasında Latinceye tercüme edilmiş eserine aşinadır. Bahsedilen eser, astroloji ve tıp arasındaki rabıtaya işaret etmektedir. Roger'a Meşhar tarafından rehberlik edildiği, gezegenlerin ve dünya üzerindeki tesiri, ayın medcezire sebep oluşu ve en mühimi de güneş ve mevsimler arasındaki alakaya dikkat çekmektedir (French, 1996: 455). Roger aynı zamanda astroloji çalışmalarının ancak Tanrı yani ilahiyattan sonra gelebileceğini ve ondan peydah olduğunu söylemiştir (French, 1996: 475).

Astrolonomi ve astrolojide kullanılan her bir burç insan bedenini muayyen bir parçası ile rabıtaya sahip olduğuna işaret edilerek, bu sayede astrolojinin zamanın tabiplerinin merakını celb ettiği söylenmektedir (French, 1996: 470). Unutulmamalıdır ki bu devirde astroloji ve astronomi arasında kesin bir çizgi yoktur. Ebu Meşhar, *Introductorium* eserinin girişinde, gökcisimleri ile vücudun yapıtaşı olan dört element (İng.: *four humours*) arasındaki münasebete dikkat çekmektedir, buna göre insan vücudunun temelinde dört element olarak kan, kırmızı safra, kara safra, ve *phlegm* yani balgam vardır. Bu teori Ortaçağ Avrupasında kendisine yer bulmuşsa da Müslümanlar tarafından antik devirden teslim alınmıştır. Teoriyi tıp sahasında ilk defa tatbik edenin İstanköylü Hipokrat (*Hippocrates de Kos*, MÖ. 460-370), sonrasında devam etmesinde büyük pay sahibinin ise Bergamalı Câlînûs (tev. 129) olduğu bilinmektedir. Bir kez daha, antik devrin mirasını teslim alan Müslümanların, bunu bilvasıta Avrupa'ya naklettiği görülür. Arapçadan tercümeler neticesinde geçen bir diğer sözde ilim ise *geomancy* idir, bu işle uğraşanlar bir takım nokta ve işaretler ile fal bakıp kehanette bulunurlar. İngilizce kayıtlara ilk defa *geomantia* şeklinde 1159 senesinde geçtiği bilinir, bu noktada tercüme yapan Gerard of Cremona bu ilmin "astrolojinin hikmetinden" geldiğini söylemiştir. Astroloji terminolojisini kullanan *geomancy* ilminin aynı şekilde gökcisimlerinin dünya hayatına tesir ettiği iddiasını taşıdığı ifade edilmiştir (French, 1996: 461).

Roger'ın Arapça kaynaklı astroloji bilgisinin Yahudî kaynaklarından gelmiş olabileceği de yazılmıştır. Öyle ki Roger'ın zamanın da Yahudî Takvimi, Avrupa'da iyi bilinmektedir, kaldı ki kendisinin Arapça bilgisine erişecek imkan bulmak için herhangi bir şekilde seyahate çıkmadığına da yer verilmiştir. Hereford'da bulunan Yahudî meclisi ise Roger'a yaklaşık 6 km. kadar mesafededir. Tercümelerinde Daniel of Morley'e yardım

edenlerin ve İspanya'daki Alfonso (*Alfonso X*) gibi *patron*'lar altında tercüme yapanların büyük kısmının Yahudî olduğu da bilinir. Bu nevdan Yahudî cemaatlerinin ne kadar malumatlı olduğu üzerine elde pek bilgi olmasa da, bunların Arapça ve Batı dilleri arasında tercüme faaliyetlerinde mühim bir vasıta olduklarına dikkat çekilmiştir. Öyle ki bu devirde Hereford soyismine sahip olup, kuvvetle muhtemel Roger of Hereford'un akrabası olan kişilerin Yahudiler ile ticarî ve malî münasebetleri olduğu tespit edilmiştir (French, 1996: 465). Hippocrates'in yazdığına inanılan astrolojik bir metinde ayın medcezir, büyüme, ve çürüme üzerinde tesirli olduğunu iddia ettiği yazılmıştır (French, 1996: 475).

2.3.5 Alem-i Sağır ve Alem-i Kebir: *Mikrokozmos* ve *Makrokozmos*

Avrupa kültüründe astroloji ve tıp birbirine bağlayan *mikrokozmos-makrokozmos* anlayışı, yukarısı nasıl ise aşağısı da öyledir manasına gelecek bir mantık üzerine tesis edilmiştir (French, 1996: 454). Chacuer'ın Hekim karakterinin de bu işe ne şekilde parmak bastığı ve ehemmiyetini vurguladığı çalışmanın ilerleyen kısımlarında ele alınmıştır. Buna göre insan aslen alemin veya evrenin bir nevî taklidi veya ifadesidir. İnsan içinde tüm alemin bir haritasını, taşımakla beraber kainatı anlamak için kendisinden yola çıkmalıdır, tersi de mümkündür. Bu anlayış Ortaçağ'da tıp sahasında da tesirli olmuştur. Hekimlerin, erken teşhis için Müslümanlardan alınan astrolojiden istifade ettikleri bilinmetedir, bu sayede bir nevî kehanetler ile hastasının başına gelebilecekleri, iyileşip iyileşmeyeceğini anlamaya çalışmışlardır, yani *mikrokozmos* (küçük kainat) olan insan bedenini bilen, yahut *makrokozmos* olan semayı bilen bir kişi diğerini de daha iyi anlayacaktır (French, 1996: 454).

Dikkat edilmesi gereken nokta aynı mefhumun İslâm dünyasında da doğrudan bir aynı ifadeler ve anlayış ile zaten var olduğudur. Bunlar alem-i sağır yani *mikrokozmos* ve alem-i kebir yani *makrokozmos* olarak mevcuttur. İki mefhum şu şekilde izah edilmiştir: “İbnü'l-Arabî'den itibaren insana küçük âlem (el-âlemü's-sağır, el-âlemü'l-asgar), kâinata da büyük âlem (el-âlemü'l-kebîr, el-âlemü'l-ekber) denilmiş, insanın küçük âlem, âlemin büyük insan olduğu vurgulanmıştır” (Uludağ, 1989). Aynı şekilde yine insan dediğimiz varlık, Batı anlayışındaki gibi büyük alemin (*makrokozmos*) ete büründüğü küçük alemdir (*mikrokozmos*). Alem-i sağır ve kebir motifi Şark edebiyatında insanın alem ve tek tanrı ile bir oluşunu ifade eden vahdet-i vücud mefhumu ile beraber Türk Divan, Fars ve Arap şiirinde kendisine çok geniş bir yet tutmuştur. Örnek olarak Fuzûî, Ebu Said, Hayyam, Hafız ve Rumî gibi isimler tarafından kaleme alınan bu motifler Türk halk şiirine intikal etmiş olup, günümüzde Anadolu folklor müziğinde varlığını sürdürmektedir.

Geoffrey of Monmouth'un *Historia Regum Britanniae* eserinde Arthur'un babası Uther'in isminin Arapça kaynaklı astrolojik/astronomik terimlere dayanması Elizabeth J. Bryan tarafından ele alınmıştır. Monmouth tarafından Uther'in ismi ve bilvasıta Arthur'un hanedan adı, eseri yazarken Pendragon olarak tercih edilmiştir. Çalışmaya göre '*Pendragon*' kelimesi, Eski Keltçe bir kelime olup, astrolojide *caput draconis* (ejder başı) olarak bilinen terime karşılık gelmektedir. Bu terimin 12. yüzyılın başlarında İngiltere'ye Petrus Alfonsi tarafından henüz getirildiği ifade edilmiştir. *Ejder başı* ve devamı olan *Ejder kuyruğu* (*cauda draconis*) terimleri ayın gökyüzündeki hareket ettiği hattın belli bir kısmını ifade eder. Ay, bu ejder hattın *kafa* yahut *kuyruk* noktaları üzerinden geçerken güneş ışığının dünyaya doğrudan geldiği açıya tesadüf ettiği zaman, ışığı keserek tutulmaya sebebiyet verir. Monmouth, bu astronomik meseleyi eserinde saçtığı ışık huzmesinden bir ejder başı çıkartan bir yıldız ile temsil etmiştir (Bryan, 2016: 148):

Haec dum Guintoniae gererentur, apparuit stella mirae magnitudinis et claritatis uno radio contenta. Ad radium uero erat globus igneus in similitudinem draconis extensus, et ex ore eius procedebant duo radii, quorum unus longitudinem suam ultra Gallicana climata uidebatur extendere, alter uero, uersus Hibernicum mare uergens, in septem minores radios terminabatur.⁹⁷

Winchester'da bunlar olurken, mucizevî büyüklükte ve parlaklıkta tek bir huzme ışık saçan bir yıldız gözüktü. Bu huzmeye doğru uzanan gerçekten de ejderhaya benzeyen büyükçe bir küre vardı, öyle ki ağzından iki ayrı ışık huzmesi saçıldı ki bunlardan biri boyuna Galya yöresine doğru uzayıp gidiyor gözüktürken diğeri ise İrlanda Denizi'ne doğru meyletmekteydi ki daha küçük yedi huzme ile sonlandı.

Eserde Merlin bunu yeni kralın devri olarak mucizelemiş, Uther ise, Merlin'in bu astrolojik mesele üzerine getirdiği bu mütalaaya istinaden, yıldızın kendi hâkimiyetini müjdelediğine inanarak *caput draconis* yani *ejder başı* manasına gelen Pendragon (Galler/Welsh dilinde *Bendragon*) ismini almıştır (Bryan, 2016: 147-150):

Ab illo itaque tempore uocatus fuit Vther Pendragon, quod Britannica lingua *caput draconis* sonamus. Iccirco hanc appellationem receperat quia Merlinus eum per draconem in regem prophetauerat.⁹⁸

O vakitten sonra Uther Pendragon olarak çağrılır oldu ki bu Britanya dilinde caput draconis dediğimiz şeydir. Binaenaleyh bu namı aldı zira Merlin ona ejderha üzerinden krallığı kehanet etmişti.

Nitekim daha sonra Monmouth'un bu eserini tercüme ve devam ettiren, eserlerini bu hikâyeden esinlenerek yazan 12. yüzyıl edebiyatçıları Layomon (*Layomon's Brut*) ve Wace

⁹⁷ (Mone., *Britanniae*, VIII.132).

⁹⁸ (Mone., *Britanniae*, VIII.135).

(*Roman de Brut*) bu yıldızı anlamayarak *comet* yani kuyruklu yıldız olarak almışlardır (Bryan, 2016: 141). Müslüman astronomlar *caput et cauda draconis* terimlerini Grek astronomların işaret ettiği ayın yörüngesindeki belli noktalar için kullanmışlardır, dahası bu noktalar Batlamyus tarafından da işaret edilmiştir. Arapça astronomi terminolojisinde kullanılan *jauzahr* yani ejderha ve 12. yüzyılda Fransa ve İngiltere’de astronomik levhalarda kullanılan *draco*’nun birbirlerinin muadili oldukları Raymond Mercier’den nakledilmiştir. Terimin İngiltere’de ilk defa takriben 1120 senesinde Petrus Alfonsi’nin öğrettikleri üzerine *Sententia de Dracone* eseriyle Walcher tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Eserinde Alfonsi hakkında ‘*magister noster*’ yani ‘hocamız’ ve de ‘yeni öğrenimin kaynağı’ tabirlerini kullanmıştır (Bryan, 2016: 142).

Petrus Alfonsi 1106 senesinde Hristiyanlığa geçmiş Yahudî kökenli bir alim olup, vaftizbabası ise Aragon Kralı I. Alfonso’dur. 1106-1116 tarihleri arasında İngiltere’ye gitmiştir ve Kral I. Henry için fizisyenlik yaptığı ihtimali vardır. Hem ilahiyat hem de astronomi sahasında eserler vermiştir. Bağdat’ta 9. yüzyılda Horasanlı Harizmî’nin hazırladığı astronomik gezegen levhalarını Latinceye tercüme etmiş ilk isimlerden birisidir. İngiltere’de manastırlara şamil olan bu tercümelerde *draco* üzerine hesaplamaların da yer aldığı bilinir (Bryan, 2016: 143). Manastır keşişi John of Worchester tarafından 12. yüzyılda hazırlanan *The Chronicle of Worchester* eserinde, kendisinin Arapçadan devşirme astronomi terminolojisini 1131-1140 tarihleri arasında kroniğine kaydettiği tespit edilmiştir. Worchester’in, Petrus Alfonsi’ye ait *Sententia de Dracone* eserinden alıntılara da yer vermiştir. Kroniğine 1133 tarihli tutulmayı şu şekilde Oxford, Corpus Christi College MS 157 arşiv künyeli yazmaya kaydettiği nakledilmiştir (Bryan, 2016: 145):

Asserunt quidam eclypsim solis factam fuisse. Quod si uerum est, tunc *sol erat in capite draconis, et luna in cauda, uel sol in cauda et luna in capite in .v. signo leonis in .xvii. gradu ipsius signi.*

Mezkûr gün tutulmasının vuku bulduğunu tashih ettiler. Eğer bu doğru ise o hâlde güneş ejder başında, ay ise kuyruğundaydı, veyahut güneş kuyrukta, ay baştaydı; bunlar 5. burç aslan ve onun 17. derecesinde meydana gelmiş olmalı.

Monmouth’un *Historia* eserinde Merlin’in gezegenler kıyameti üzerine verdiği kehanetler ile yer aldığı ve Pellitus of Spain isimli bir karakterin yıldız çalışmaları üzerinden Sakson Kral Edwinus’a Briton Kral Caduallo’yu nasıl alt edeceğini nasihat etmesi üzerinde de durulmuştur. Pellitus karakterinin, Monmouth’un İberya yarımadasında bulunan Yahudî astronomlar ve bu İspanya coğrafyasındaki kahinlik hareketinden haberi olduğuna işaret ettiği yazılmıştır (Bryan, 2016: 146). Daha sonra yazdığı *Vita Merlini* eserinde ise Merlin kendisi

için inşa edilen rasathanesinden yıldız ve gezegenleri gözlemekte ve tarassudatı kaydetmektedir. Bunların, Monmouth'un astronomiye duyduğu merakın eserlerindeki tezahürü olduğu düşünülür (Bryan, 2016: 147).

Merlin aslen sihirbaz olmakla beraber, Ortaçağda büyük kehanetlerde bulunan ve bu münasebetle astroloji ile beraber anılan karakterlerden birisidir, kendisinden sonra gelen astrologların onun cümlelerini taklit ettikleri de ifade edilir (Lawrance-Mathers, 2012: 95). Gökler üzerinden kehanetlerde bulunan sihirbaz Merlin'in hem edebiyat hem de folklörde efsanevî bir karakter olmasıyla beraber, 12. yüzyıldan itibaren kilisenin sihirle taalluk edilen bu sanata karşı çıktığı da bilinmektedir (Lawrance-Mathers, 2012: 95). Nitekim, Monmouth'un *Historia Regum Britanniae* eserindeki Merlin'in kehanetlerde bulunurken astrolojiden yardım almak zorunda olmadığı da bilinir (Lawrance-Mathers, 2012: 97). Worcester'in 1133 tutulması ile Monmouth'un Pendragon yıldızının öykülenme şekillerine bakarak birbirlerinin tesiri altında kaldıkları yahut müşterek bir kaynaktan istifade ettikleri yazılmıştır (Bryan, 2016: 151).

Arapçadan alınan *draco* teriminin daha sonrasında Monmouth'un eseri üzerine bina ederek *Brut* eserini yazan Layamon'un tarafından da kullanıldığı iddia edilmiştir, buna ilaveten Pendragon ismi draken-heft yani Orta İngilizce ejder-kafa olarak eserde yer almıştır. Çalışmaya göre 1185-1236 yılları arasında Orta İngilizce dilinde yazılan bahsedilen eserde Merlin'in nasıl kehanet gördüğünü anlatan bir kısım vardır. Merlin bir rüya görme hâline dalıp, yerde bir *wurem* gibi dolanıp dönmekte ve uyandığında ise titremektedir: “*þat ofte he hine wende / swulc hit a wurem weore*”. Burada kullanılan *wurem* kelimesinin Eski İngilizcede ve şiir lügatında *wurm* ve *draca* olarak *ejder* manasına gelen eşanlamlı kelimeler oldukları yazılmıştır. Böylece yine ejder, düş görme, kehanet ve astroloji motifleri ile *caput draconis* mefhumunun eserde kendisine yer bulduğu ifade edilmiştir (Bryan, 2016: 153).

2.3.6 Chaucer, Canterbury, ve Canterbury Hikâyeleri Hakkında

Canterbury, günümüzde İngiltere'nin Kent Kontluğuna⁹⁹ bağlı tarihî bir şehirdir; Kent Kontluğu veya bölgesi Britanya adasının en doğu ucu olup, Dover Limanı ile Avrupa'ya en yakın noktasıdır. Dover kentinin limanı ile Fransa'nın Calais şehri arasındaki Manş Denizine (İng.: *British Channel*, Fransızca: *la Manche*) dahil bu bölge Dover Boğazı olarak

⁹⁹ Kontluk' ile kastedilen aslen 'Home Countries' olarak tabir edilen, başkent Londra etrafında yer alan ve hep beraber İngiliz Krallığını meydana getiren idare merkezleridir. Bununla beraber kontluklar Ortaçağın başından itibaren, tarafından idare edilmesi için bir kontun tayin edildiği askerî idareye tabi bölgelerdir (“comte,” 1968).

adlandırılmakta ve en yakın noktalarda yaklaşık 33 km'lik bir mesafe ile Britanya adasını Avrupa'dan ayırmaktadır. Bu mevkî ile Kent ve Canterbury, Avrupadan Britanya adasına en yakın giriş güzergahının üstündedir. *Canterbury Hikâyeleri* eserinde de tasvir edildiği üzere, birçok yolu birbirine bağlaması sebebiyle her türden insanın uğradığı bir geçiş noktasıdır; Avrupa'ya geçen hacılar, tüccarlar, askerler veyahut memurlar bu noktada buluşur. Şehrin *Canterbury Hikâyeleri* eserine malzeme olmuş motiflerinden birisi de hac ziyaretine ev sahipliği yapması sebebiyle İngiltere ve Avrupa'dan gelen seferîlerin sayıca çok olmasıdır. Bunun sebebi Aziz Augustine ve Canterbury Piskoposluğu'dur.

Roma İmparatorluğunun 5. yüzyılda Britanya adasından çekilmesinin ardından adaya yerleşen Cermen kavimlerinin kurduğu krallıklardan biri olan ve Canterbury yerleşkesini hâkimiyetinde bulunduran Kent Krallığı'na, 6. yüzyılda Vatikan tarafından misyonerlik vazifesi ile bir keşiş kafilesi gönderilmiştir. Papa I. Gregory tarafından teşvik maksadı ile yollanan emir mektubuyla bu kafilenin başına Augustine adındaki keşiş lider tayin edilmiştir (Bede, 1962: syf. 100: I. XXIII). Böylece, Augustine misyonu dahilinde Kent Kralı Ethelbert (İng.: Æthelberht of Kent) ve halkına Hristiyanlığı tanıştırmak için çalışmak üzere Papa Gregory'den emir almıştır. Bu misyonunda başarılı olmasından sonra artık vaftiz edilmiş olan Kral Ethelbert tarafından krallığın *metropolis*'i olan Canterbury'de ikamet etmeleri için kendisine ve kafilesine layık olacak bir yer tahsis edilmiştir (Bede, 1962: syf. 114: I. XXVI). Britanya halklarının nazarında Kral Ethelbert'in vaftiz edilmesinin, Roma İmparatorluğu için Büyük Konstantin'in vaftizine benzer bir ehemmiyete sahip olduğu ifade edilmiştir (Stanley, 1887: 39). Bunun üzerine Augustine, 'Aziz' sıfatı ile İngiliz Kilisesinin kurucu lideri olmasıyla Canterbury Başpiskoposu olarak Papa Gregory tarafından ilan edilmiş ve diğer piskoposlara da ilan edilmiştir. Kral Ethelbert tarafından bağışlanan arazide Aziz Augustine Manastırı (İng.: *St. Augustine's Abbey*), hem Kent kralları hem de Augustine ve ondan sonra gelecek piskoposlar için bir kabristan mahiyetinde Canterbury'de inşa ettirilmiş ve dinî bir ziyaret mekânı olmuştur (Bede, 1962: syf. 116: I. XXVII). Aziz Augustine tarafından kurulan Canterbury Katedrali ise İngiliz kilise müessesesinin ilk eseri olarak kabul edilir (Stanley, 1887: 32). Kuruluşunda Papalığa bağlı olan Katedral, İngiliz Kilisesi'nin idare merkezi olmuştur, günümüz de ise Anglican cemaati için yine aynı mahiyettedir. Bu vesile ile Canterbury şehri, Britanya adasında Hristiyanlığın merkezi hâline gelmiş ve yaklaşık 800 sene sonra Chaucer tarafından kaleme alınacak olan *Canterbury Hikâyeleri* eserinde birçok defa bahsedilen hac noktası hâlini almıştır.

Geoffrey Chaucer tahminen 1340 yıllarında Londra'da doğmuş ve altmış yaşı civarında 1400 senesinde vefaat etmiştir. Kendisiyle aynı zamanda yaşamış şair John Gower

tarafından 1392 senesinde ileri yaşıta olduğu ifade edilmiştir (Ward, 1879: 3). Kimilerine göre ise İngiliz tarihinin “en ilginç zamanında doğmuştur” ifadesi ile milliyetçiliğin hissedilmeye başlandığı zamanlarda dünyaya geldiği yazılmıştır, Ortaçağ Londra’sının en işleklerinden olan Thames Street’de dünyaya gelmiştir (Brett-James, 1949: 8). Gençliğinde İngiliz dili Anglo-Norman lisanını, yahut Fransızca’yı saf dışı ederek hem devlet hem de cemiyet sahasında birinci dil olma yolundadır (Brett-James, 1949: 10-11). Chaucer’ın ise Fransızca’yı henüz İngiltere çift-lisanlı bir ülke iken evde öğrenmiştir, Norman İstilasından sonra İngilizceyi iyi şekilde konuşabilen ilk İngiliz kralı III. Edward idir (Howard, 1987: 21-22).

Yaşadığı devirde Plantagenet hanedanından III. Edward ve 1377’de tahta çıkan II. Richard idaresi altındadır. Chaucer’ın dedesi ve babası hammarlıkla uğraşmış olup, babası Thomas Chaucer aynı zamanda limanlarda şarap vergisi ile ilgilenen bir mültezimdir; annesi ise Hamo de Compton’un yeğeni Agens idir (Brett-James, 1949: 8). Chaucer Kral III. Edward’ın maiyetine girmeyi başarmıştır. Chaucer’ın hayatındaki dönüm noktalarından birisi de henüz altı yahut dokuz yaşlarında şahit olduğu büyük veba salgınıdır. Salgında şehrin üçte bir veya yarı nüfusu telef olmuştur. Bunun neticesinde ticaret ve savaş gibi sosyal etkinlikler sona ermiştir (Brett-James, 1949: 8-9). Mevzubahis salgın 1348-69 senelerinde beynelminel yakın-Doğudan yayılmaya başlayarak Sicilya’ya, oradan Avrupa’ya, nihayetinde ise Britanya’ya geçmiştir. Chaucer’ın Londra’yı beş defa ağır bir şekilde vurmuş, Avrupa’da 200.000’den fazla köyü yok etmiş bu felaketi unutamadığı ifade edilmiştir. *Canterbury* eserinde yer alan Fizisyen (Physician) karakterinin eserde de anlatıldığı üzere bu salgın esnasında hastalardan kazandıkları yüklü para ile zengin olan hekimleri temsil ettiğine dikkat çekilmiştir. Öyle ki hastalığın emareleri bilen bu hekimler hastalığın çaresinden habersizdir (Howard, 1987: 12-14). 1359 senesinde Fransa’ya geçen İngiliz ordusu ile beraber seyahat etmiştir. 1360 senesinde esir düşmüş, nitekim III. Edward tarafından bir sene sonra ödenen fidye ile serbest bırakılmıştır. Yüz bin kadar askeri, Fransa tacını takmak uğruna sefere götüren III. Edward büyük bir başarısızlıkla ilerleyemeyen harekâttan vazgeçmiş, nitekim ricat kaynakların yetersizliği ve askerlerin bitkinliği sebebiyle bozguna dönerek birçok kişinin yollarda hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. Öyle ki Chaucer bu trajediye bizzat şahit olmuştur (Brett-James, 1949: 18). 1367 senesinde, esaretten kurtulduktan sonra veba salgınının ardından yeni yeni toparlanmaya başlamış Londra’ya dönen Chaucer, bir kaç sene sonra yine çok büyük karışıklıklara sebep olmuş Köylü İsyanına da (*The Peasants’ Revolt*) şahitlik edecektir (Brett-James, 1949: 20).

1368 senesinde kralın maiyetinde (İng.: *court*) alınan Chaucer, “*Valettus Camerae Regis*” sıfatı ile kayıtlara geçirilmiştir; yani kraliyet haremindedir, kralın kamerasında *valé* yahut

kahya (İng.: *yeoman*) olarak anlaşılabilecek bir mevkidedir. Vazifeleri arasında yatakların yapılması, meşalelerin tutulması, masaların açılması, mektupların yollanması ve benzeri meseleler ile ilgilenmek vardır. Aynı zamanda “düşük rütbeli memur”¹⁰⁰ olarak otuz yedi isim içinde on yedinci sırada kaydedilmiştir. Nitekim, 1373 yılından itibaren bir daha hiç düşük rütbeli olarak bahsedilmemiş, daha yüksek Latince isimlerle kaydedilmiştir (Ward, 1879: 64-65). 1370-73 yılları arasında ise Chaucer, iki kez denizaşırı vazifeye yollanmak üzere talip olmuştur, bu noktada sık sık bahsettiği kitaplara olan sevgisi sebebiyle yeni şehirler ve insanlar görmeye meraklı olduğu ifade edilmiştir. Bu seyahatlerden ikincisinde 1372 kışında İngiltere’den ayrılan Chaucer, Ceneviz ve Floransa’yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretleri esnasında Boccaccio ve Petrarca ile tanıştığı düşünülür (Brett-James, 1949: 25). Ceneviz’deki vazifesi ise İngiltere limanlarından birinde kurulacak olan Ceneviz tekstil fabrikaları ile alakalı bir görüşme yapmaktır. Bu sayede İtalya’ya yaptığı seyahatin edebiyat kariyerinde bir dönüm noktası olduğu kabul edilir. Eserlerinde küçük madenî paraları kastederek kullandığı *jane* kelimesinin okunuş benzerliğinden bu seyahatten Ceneviz’e bir telmih olduğu ifade edilmiştir (Ward, 1879: 73-74). 1376-77 senelerinde ise Flanders ve Fransa’ya gönderilir, 1378 senesinde II. Richard tarafından İtalya yarımadasının Kuzeyi, Lombardia’ya Edward de Berkeley ile gönderilir¹⁰¹. Milan Lordu Bernabò de Visconti ve o vakitler onun emrinde çalışan meşhur İngiliz askeri Sir John Hawkwood ile tanışır (Brett-James, 1949: 26). Nitekim tam olarak hangi şehirde tanıştıkları tam olarak bilinmemektedir değildir (Pratt, 1949: 188). Hawkood’un *Canterbury* “Şövalyenin Hikâyesi” kısmındaki karaktere ilham kaynağı olduğu da iddia edilir.

1386 senesinde ise “defneli şair” (İng.: *poet laureate*) olarak II. Richard’ın maiyetinde bir saray şairi olarak bilinen Chaucer, *patron*’u John of Gaunt ülke dışına gitmiş, Gloucester Dükü’nün Richard’ın arkadaşlarına yaptığı saldırılardan sonra kralın inayeti ile sahip olduğu bir takım selahiyeti kaybetmiş, ve çok geçmeden de karısını kaybetmiştir (Brett-James, 1949: 29-30). Malî olarak sıkıntıya düşen Chaucer eski *patron*’unun oğlunun kendisine yardım edeceğini düşünmüş, ve yine hayatta yazacağı son şiirlerinden birini kral IV. Henry’ye hitaben malî destek için nazmetmiştir, şiirin adı *The Complaynt of Chaucer to his Empty Purse* olarak geçmektedir. Öyle ki şair boş cüzdanından yakınmaktadır, şu mısralarla başlar:

¹⁰⁰ “ésquire of less degree.”

¹⁰¹ Gönderilme sebebi kayıtlara şu şekilde geçmiştir (Pratt, 1949: 188): “in nuncio Regis versus partes Lumbardie, tam ad Dominum de Melan, quam ad Johannem Haukewode, pro certis negociis expeditionem guerre Regis tangentibus” (Life-Record No. 121).

“Galfrido Chaucer, Armigero Regis, misso in Comitativa eiusdem Edwardi ad easdem partes in nuncio Regis predicto ...” (Life-Record No. 122).

“To yow, my purse, and to noon other wight / Complayne I, for ye be my lady dere” (1-2); tercümesi ise “Ey cüzdanım, başkasına değil, sadece sana / dert yanarım zira sensin benim asil leydim” şeklindedir (Brett-James, 1949: 31). Unutulmamalıdır ki, şairlerin en büyük geçim kaynağı hem Doğuda hem Batıda, kendilerine maddî destek olan *patron*’lar olmuştur. 1400 senesinde vefat eden Chaucer, Westminster Abbey, South Transept kısmına defnedilmiştir. Chaucer *Canterbury* eserini ise hayatının bu zamanında 1385-89 tarihleri arasında kaleme almıştır. Bu devirde Londra’da 30.000 ila 40.000 arası insanın ikamet ettiği tahmin edilmektedir, şehirde 2000 kadar Alman, İtalyan, ve Flemenk (Flemish) ekseriya öğrenciler olarak da yaşamaktadır (Howard, 1987: 7). Chaucer’ın ailesi çok zengin olmamakla beraber, orta-sınıf için iyi bir hayat sürmektedir. Şehirde *bourgeois gentilshommes* olarak “Avukatın Hikâyesi” kısmında da bahsedildiği gibi ünvana sahip olmayan asiller de bulunmaktadır (Howard, 1987: 9, 11).

Canterbury Hikâyeleri eseri, Chaucer’ın hayatının en karanlık olarak tabir edilen kısmında kaleme alınmıştır, 1385-89 tarihleri arasında yazılan eser Chaucer’ın eşini, makamına verilen bir takım selahiyeti ve maddî desteğini yitirdiği bir zamana tesadüf etmiştir (Howard, 1987: 401). *Canterbury Hikâyeleri* yazar tarafından sonu getirilmemiş ve içinde kopukluklar olması ile tamamlanmamış bir eserdir. *Prologue* kısmında anlattığı üzere eseri şekillendirmeye karar verip vermediği ise bilinmemektedir (Ward, 1879: 115). Eserde birçok sınıfa ait karaktere yer verilmiştir, her biri şahsına has vasıflara sahip olmakla beraber bir çevreyi temsil eder. Öyle ki eserin *prologue* kısmı, birçok ustanın yazmaya teşebbüs ettiği “a gallery of *genre-portraits*” şeklinde nitelendirilmiştir (Ward, 1879: 120). Chaucer eserlerinde kullandığı kendine has üslubunu *Canterbury Hikâyeleri*’ne de taşımıştır. Eserlerine kimi zaman sanattan uzak, basit ve kaba sayılacak bir üslup ile başlayıp, karakterlerin komik taraflarını anlatmakta sonrasında ise hikâyeyi derinleştirmektedir. Misal, *The Book of the Duchess* eseri Chaucer’ın uykusuzluktan şikayet ederek hayıflanması, bu sebeple hayattan hiç zevk almadığını hatta uykusuzluktan ölebileceğini anlatmasıyla başlamaktadır, sonrasında ise uykusunu getireceği düşüncesiyle aslen Ovidius’un *Metamorphoses* eserinde yer alan “Ceyx ve Alcyone” hikâyesini okumaya koyulur ve böylece hikâye açılmaya başlar (Ward, 1879: 63).

Chaucer’ın *Canterbury Hikâyeleri*’ni yazarken, tesiri altında kaldığı eser Boccaccio’nun *Decameron*’u gibi birçok hikâyenin birbiri ardına anlatıldığı, *frame narrative* olarak bilinen çerçeve-anlatım tekniğinden faydalandığı düşünülür. Bu şekilde bir hikâye yazmak için ise birçok karakteri ve öyküyü bir araya getirmeye vesile olacak *pilgrimage* yani hac motifini seçmiştir; zira Ortaçağda haccetmek yaygın bir gelenektir. “Ortaçağ kilisesinin

gerçek dini” olarak anlaşılan ziyaret yerleri ve mukaddes emanetlere itibar edilmektedir. Bu haclar içinde en tehlikeli ama en kıymetli olanı ise denizaşırı Kudüs yolculuğudur, nitekim Chaucer tarafından ele alınan hac ise mahallî, ülke sınırları dahilinde yapılan türdendir (Howard, 1987: 402).

Hac esnasında tarafından hikâye anlatmak ise bu devirde hacılar arasında sevilen bir gelenektir. Hac her ne kadar dinî bir maksat ile yapılan bir seyahat olsa da aslen yolculuk etmenin Ortaçağın beynelmilel, umumî seyahat şekli olduğu ifade edilmiştir. Bir yerleşkeden diğerine geçen, gittikleri yerlerde ziyaret noktaları arayan hacıların merakları ile birçok şey öğrendiği, kendi öykülerini ortaya koyduğu ve gittikleri yerlerde de bunları anlatarak yaydığı bilinir. Hac seyahatlerinin dinî olarak ise kişinin dünyevî evinden ilahî evine yaptığı yolculuğu temsil ettiği, bunun Chaucer tarafından da ele alındığı ifade edilmiştir (Howard, 1987: 403).

Bunun Akdeniz’e dokunan noktası ise çerçeve-anlatımın aslen Araplardan alınmış olduğudur. Aslen Arap edebiyatı yoluyla Avrupa’ya geçen çerçeve-anlatım tekniği Avrupa’da “büyük ilgi görmüş ve 12. yüzyılda Johannes, *Yedi Vezirler*’in bir versiyonu olan *Dolapathos*’u kaleme almış, 13. yüzyılda ise X. Alfonso, Sanskritçe asıllı *Pançatantra*’nın bir versiyonu olan *Kelile ve Dimne*’yi İspanyolcaya tercüme” ederek bu tekniğin Avrupa’da yayılmasını sağlamıştır ki *Canterbury Hikâyeleri* de Avrupa’da çerçeve hikâye geleneğinin uygulandığı önemli bir eserdir (Fidan, 2012, 77).

Daha önceki eserlerinde Fransız, İtalyan ve Latin şiirinin tesiri altında kaldığını hissedilen Chaucer’ın, *Canterbury* eseri ile İngiliz mefhumunu öne sürerek mutlak surette yerli bir eser ortaya koyduğu yazılmıştır (Brett-James, 1949: 7). Karakterler, onlara canlılık katacak bir şekilde tasvir edilmişlerdir; mobilyalar, hayvanlar, kıyafetler, huyları ve diğer vasıfları teferruat sayılmadan komik bir üslup ile anlatılır (Brett-James, 1949: 92).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ VE ASYA MEDENİYETLERİNİN CHAUCER'IN *CANTERBURY HİKÂYESLERİ* ESERİNDE TESİRİ VE TEMSİLİ

Canterbury Hikâyeleri birçok kısma bölünmüş bir eser olduğundan, eserdeki Doğu temâsını ve tesirini ortaya koyarken eser en baştan ele alınıp, sırası ile mısra mısra devam edilecektir. İki ayrı hikâyede yer alan veya birbirine taalluk eden bazı bulguların aynı kısım altında beraberce ele alındığı bir kaç istisnâî nokta dışında bu nizamdan çıkılmayacaktır. Eserin noktalarını ele alırken bunlar eserin ayrıldığı kısım ve mısra numaralarına uyarak gösterilecektir, misal “II, v. 132” atfı “ikinci kısım, 132. *mısra* (v. yani *versus*)” anlamına gelmektedir.

3.1 *Prologue* Kısımına Ait Bulgular

Canterbury Hikâyeleri eseri bir *prologue* kısmı ile başlar. Bu kısımda şair nerede ve kimlerle beraber olduğunu, ne maksatla orada bulunduklarını anlatmaktadır. Şairin anlattığına göre bahar geldiğinde hayat canlanmakta ve İngiltere'nin her köşesinden gelen hacılar kendilerini iyileştiren mübarek şehit Thomas à Becket'in kabrini ziyaret etmek için Canterbury şehrine hacetmek üzere yola koyulurlar (*prologue*, 1-17).

Bu maksatla Canterbury şehrine doğru yola çıkan şairin yolu da konaklamak üzere Southwark'da Tabard hanına (“*hostelrie*”) düşmüştür. Şair bir gece burada konakladığı esnada, Canterbury şehrine hacetmek üzere yolları birbirleriyle kesişmiş, sayıları toplam yirmi dokuzu bulan bir kafilenin hana geldiğini anlatır. Şair bunların her biriyle tek tek konuşarak muhabbet ve ahbablık (“*fellowship*”) kurduğunu ve sabah bize (“*you*”) yani okuyucuya anlatacağını söylediği “o yere” gitmek üzere erken kalkılması için hepsinin sözünü aldığını anlatır (v. 19-34).

Prologue kısmının geri kalan kısmında ise şair handakileri karakterlerini tanıtmaktadır. En sonunda ise Hancı (*Hoost*) sabah yola çıkacak hacıların sıkılmaması için onları küçük bir oyuna davet etmektedir. Hancı “gerçekten ne keyiflidir ne de hoş / Yolu bir taş gibi geçirmek boş boş” (v. 773-774) dedikten sonra onları eğer kabul ederlerse oynamaları için yarışma mahiyetinde bir oyun teklif edeceğini söyler. Oyun şu şekildedir: her biri Canterbury şehrine gidiş ve dönüş esnasında günü geçirmek, yolu daha çekilir hâle getirmek maksadıyla ikişer hikâye anlatacaktır, en iyi hikâye anlatan diğerlerinin hesabından o handa ziyafet çekmeye hak kazanacaktır, nitekim her kim ki oyunbozanlık ederse kafilenin

tüm yol masraflarını karşılamak zorunda kalacaktır. Üstüne üstlük hancı kendisinin de rehberlik etmek üzere yolda onlarla beraber olacağını söyler (v. 790-808). Şair bu noktada, hikâyede daha fazla ilerlemeden evvel handakileri okuyucuya tanıtmalarının mantıklı olacağını söyleyerek karakterleri sıralamaya başlar, ilk tanıttığı karakter ise Şövalyedir (*Knyght*) (v. 35-42).

3.1.1 Şövalye Karakteri ve Kıbrıs Kralı I. Petrus'un Doğu Akdeniz Haçlı Seferleri: İskenderiye, Antalya, ve Ayas Seferleri; Balat'ta Menteşeoğulları ile Mücadelesi

Şövalyenin anlatılması ile beraber eserdeki ilk Doğu motifleri ortaya çıkmaya başlar, şairin anlattığına göre Şövalye şan ve şerefi için hem Hristiyan hem de kafir (*heathen*) topraklarında, Prusya ve Rusya'ya kadar savaşmakla kalmamış, aynı zamanda Doğu Akdeniz topraklarına da geçmiştir. “*At Alisaundre he was whan it was wonne*” (v. 51), terc.: “Ele geçirildiği esnada İskenderiye’de idi” mısraı ile Şövalyenin Haçlı cephelerinde yer alan bir savaşçı olduğu anlaşılır. *Canterbury Hikâyeleri* eserinin Chaucer’ın hayatının son yıllarında 1386-1400 arası yazıldığı bilindiğine göre bu noktada İskenderiye’nin düşüşü ile kastedilen tarihî vaka tespit edilebilir, bu tarihte Haçlı İskenderiye Seferi (Croisade d’Alexandrie) vuku bulmuştur.

Haçlılar tarafından tesis edilen Kıbrıs Krallığı’nın hakimi Pierre Ier de Lusignan (Kıbrıs Kralı I. Petrus), 1362 senesinden itibaren Mısır’da bulunan Memlûk Devleti’ne karşı bir askerî harekât tertip etmiş, 1365 senesinde ise İskenderiye’ye çıkartma yapmıştır. Venedik’te toplanan kuvvetler Rodos’ta Hospitalier Şövalyeleri (*latin*: Ordo Hospitalis) ile de takviye edilerek (Machaut, *d’Alex.*, v. 2499-2509; id. 1877: 76), 165 parça donanmayla İskenderiye şehrini düşürmüştür. Yağmanın ardından şehri elde tutmak isteyen Pierre’in itirazına rağmen hâlihazırda ganimeti kaldıran baronlar ricat için ısrarlı olmuşlar, Memlûklerin şehre girmesi ile de beraber, Kral da dahil olmak üzere donanmaları ile ayrılmışlardır (Luke, 1975: 357; Van Steenbergen, 2003: 124-128). Devam eden mısralardan ise Şövalyenin *Reconquista* olarak adlandırılan Haçlı İspanya Seferleri’ne katıldığı da anlaşılır: İberya yarımadasının Müslümanlar tarafından işgal edilmiş taraflarından Granada’da çarpıştığı anlatılır; aynı şekilde Kuzey Afrika kıyısındaki Fas’a ve hemen yanında yer alan Cezayir şehri Tilimsân’a geçtiğine de yer verilir (v. 56-57, 62):

In Gernade at the seege eek hadde he be
Of Algezir, and riden in Belmarye.

*Ve de Granada’da idi kuşatmasında
Algericas’ın, Fas’ta da at sürdü.*

And foughten for oure feith at Tramysene *Tilimsan'da dövüştü dinimiz uğruna*

Mısra 58-66 arasında ise Şövalyenin Anadolu'da geçen maceralarından bahsedilir. Fas'taki savaşının ardından şu mısralar gelmektedir (v. 58-60):

At Lyeys was he and at Satalye, *Ayas'ta idi ve Antalya'da*
Whan they were wonne, and in the Grete *O şehirler kazanıldığında, ve Akdeniz'de ise*
See *Birçok soylu harekâta yer almıştı.*
At many a noble armee hadde he be.

Bu mısralarda bahsedilen tarihî vaka ise yukarıda bahsi geçen Kıbrıs Kralı I. Petrus'un babası Kıbrıs Kralı Hugues IV'in (IV. Hugh) Memlüklerle olan mücadelesine dayanır. Evvela, 1337 senesinde Memlükler o zaman Ermenilere ait olan Ayas Limanı'nı (günümüzde Adana'da) ele geçirmiştir. Nitekim aynı sene Kral'ın Memlüklere karşı büyük bir zafer kazandığı düşünülür, zira birkaç sene sonra Alanya, Anamur ve Antalya, Kıbrıs'a vergi (*tribute*) vermektedir (Edbury, 1994: 158; Luke, 1975: 353). 1367 senesinde ise oğlu Petrus tarafından Suriye kıyıları ile beraber Ayas Limanı'na Petrus tarafından 7000 kişilik bir kuvvet ve 150 parça donanma ile sefer düzenlenmiştir (Luke, 1975: 358). Chaucer'ın Hugues IV için de iyi fikirleri olduğu düşünülebilir, zira tesiri altında kaldığı İtalyan edebiyatçı Boccaccio *Genealogie deorum gentilium libri* eserini sanatçı ve şairlere *patron*'luk eden Hugues'e ithaf etmiştir (Luke, 1975: 351).

Petrus, saltanatının ikinci yılında Chaucer'ın "*and at Satalye*" (v. 58) mısraında da yer verildiği gibi, Antalya'yı almaya karar vermiştir. 1361 senesinde, içinde Ceneviz, Hospitalier Şövalyeleri ve Papa Innocent VI tarafından gönderilen takviyelerin de olduğu 120 parçalık bir deniz kuvveti ile Antalya'yı (veya *Satalia*, *Adalia*) ele geçirmiştir (Machaut, *d'Alex.*, v. 641-652), nitekim bunu destekten ziyade kendi kuvvetleri sayesinde başarmıştır. Müslüman idareciler kovulup şehre Hristiyan garnizon yerleştirmiştir. Şehrin alınmasının sebepleri arasında ise Antalya'nın Güney Anadolu'nun en mühim limanlarından birisi olduğu ve Kıbrıs'tan Batıya açılan gemiler için kullanışlı bir ikmal ve durak noktası olduğu verilmiştir (Edbury, 1994: 163; Nicolaou-Konnari, 2011). Machaut'nun kronik mahiyetindeki *La prise d'Alexandrie* manzum eserinde Kıbrıslıların şehre girişleri ve birçok kişiyi kılıçtan geçirmesi tasvir edilmiştir (Machaut, *d'Alex.*: 645-652; id., 1877: 20):

Tant qu'il vint devant Satalie,
Une cité qu'est en Turquie,
Grande et puissant, et ferme, et forte;
Mais il n'i ot ne mur, ne porte,
Ne gens qu la peüst deffendre
Que li bons rois ne l'alast prendre,
Et destruire, et mettre à l'espée;
Et si l'a toute arse et bruslée.

*O ki geldiğinde ömüne Antalya'nın,
Bir şehirdi ki Türkiye'de,
Büyük ve kuvvetli, hem müstahkem hem güçlü;
Ama orada yoktu ne sur, ne kapı,
Ne bir halk şehri savunabilecek
Ki o güzel kral onu alamasın diye
Ve yok edemesin, ve kılıçtan geçiremesin;
Ve böylece hepsini yaktı kül etti.*

Kroniğin devamında ise yapılan kıyım resmedilir, Sarazin ile kastedilen yine Müslümanlar yani Türklerdir (Machaut, *d'Alex.*: 656-658; id., 1877: 20):

Maint Sarrazin, mainte pucelle,
Maint Turc et maint enfant perir,
Par feu, our par glaive morir.

*Epey Sarazin, epey kız,
Epey Türk ve epey çocuk telef olur,
Ölür ateş yahut kılıç ile.*

Kroniğin yukarıda verilen ilk kısmına (645-652) Stanburrough Cook tarafından Şövalye karakterinin tarihî kökeni üzerine yazdığı eserinde de dikkat çekilmiştir. Cook, bu işgalde Tuluzalı Robert (İng.: *Robert of Toulouse*) adında bir İngiliz şövalyesinin bulunduğunu, Chaucer tarafından Şövalye karakterine ilham olarak alınmış olabileceğini ifade etmektedir. Nitekim kendisi bunun İngiliz halkının şanını korumak için ortaya atılmış bir fikir olabileceğini de ilave etmektedir (Cook, 1966: 72).

Chaucer'ın ise Petrus'u tanıyorsa muhtemeldir, çünkü henüz prens olan Petrus ve Antakya'nın *titular* prensi olan kardeşi John, babaları Hugues IV'in emirlerine karşı gelerek Avrupa'ya girmek üzere kaçmışlar, nitekim nihayetinde babalarının öfkesi ile Papa onların affını isteyene kadar zindana atılmışlardır. Petrus kral olduktan sonra 1363 senesinde yine çıktığı seyahatte Venedik ve Ceneviz'den sonra birkaç ülke daha gezerek İngiltere'ye geldiğinde Londra'da Chaucer'ın maiyetinde çalıştığı Kral III. Edward tarafından sıcaklıkla karşılanmıştır, hatta kendisine *Katharine* adında bir gemi hediye edilmiştir, Petrus ise Kudüs'ü geri alması hâlinde onu Edward'a hediye edeceğini ilan etmiştir (Luke, 1975: 354).

Chaucer *Canterbury Hikâyeleri* "Keşişin Hikâyesi" ("*Monkes Tale*") kısmında yine Kral I. Petrus'a atfı yapmıştır (Luke, 359-360). Öyle ki 1369 senesinde Petrus kendi adamları tarafından kendi yatağında suikaste kurban gitmiş, Chaucer ise hüznünü *Canterbury Hikâyeleri*'nde şu şekilde ifade etmiştir (VII, 2391-2398):

De Petro Rege de Cipro

O worthy Petro, kyng of Cipre, also,

That Alisandre wan by heigh maistrie,

Ful many an hethen wroghtestow ful wo,

Of which thyne owene liges hadde envye,

And for no thyng but for thy chivalrie

They in thy bed han slayn thee by the
morwe.

Thus kan Fortune hir wheel governe and gye,

And out of joye brynge men to sorwe.

Kıbrıs Kralı Petrus Üzerine

Ey kıymetli Petrus, hem Kıbrıs Kralı ki

Omun ululuğuyla kazanıldı İskenderiye

Pek çok kafır üstüne getirdin dolu hüznün

Ki buna kendi subayların bile haset etti.

*Başka bir şeyden değil, sadece şövalyelik
asaletinden*

Seni kendi yatağında katlettiler sabaha

karşı.

*İşte böyle Talih feleğin çarkını çevirip
durdurabilir*

Ve insanları neşeden hüzne getirebilir.

Prologue kısmının devam eden mısralarında ise Şövalyenin savaştığı yerler sıralanmaya devam ederken Türk toprağı manası ile Türkiye, ve günümüzde Aydın ilinin Didim ilçesine bağlı, geçmişte Miletos antik kentinin olduğu yerde mühim bir liman olan nitekim bugün bir köy olan Balat (*“Palatye”*) yerleşkesinin bahsi geçmektedir (v. 65-66):

Somtye with the lord of Palatye

Agayn another hethen in Turkye;

Bir zaman da Balat Efendisi ile [savaştı]

O ki yine bir başkadır kafırdır Türkiye’de;

Chaucer’ın tam olarak hangi tarihî vakayı kaleme aldığını anlamak için, eskinin Miletos antik kenti sebebiyle Milas veya Milet/Millet olarak da bilinen Balat yerleşkesinin tarihine bakıldığında 14. yüzyılda burada Menteşeoğulları Beyliği’nin hüküm sürdüğü görülür. Menteşeoğulları, Chaucer’ın sık sık ele aldığı Kıbrıs Krallığı, Rodos, Girit ve Venedik ile deniz ticareti için rekabette olmuş, kaçınılmaz olarak da karşı karşıya gelmiştir.

Chaucer’ın *“the lord of Palatye”* tabirine uygun olacak şekilde, İbni Battuta’nın Batı Anadolu seyahati esnasında ziyaret ettiği Milas yani Balat coğrafyasına hakim olan Menteşeoğulları reisi Orhan Bey’i “Milas sultanı” olarak müsemma etmiştir¹⁰² (Merçil, 2004: 152). O hâlde Menteşeoğullarının hem Batılılar hem de Doğulular tarafından Balat/Milas hakimi olarak bilindiği açıktır. Menteşeoğulları ve Batılılar arasında bölgede birçok karşılaşma olsa da, Chaucer’ın Şövalyeyi tanıtırken Kıbrıs Kralı I. Petrus’un seferlerini anlattığı düşünüldüğünde, kastedilen tarihî vakayı aramak için tarihte yine aynı noktaya

¹⁰² “İbn Battûta, *Seyahatnâme*, II, 321-322”.

bakmak gerekecektir. Bunu için Petrus'un bölgede çatışma içinde olduğu Türklere dikkat edilmelidir.

1365 senesinde Girit'e Venedik Senatosu kararıyla yollanan bir emirnameye göre eğer Kıbrıs, Venedik'in barış içinde olduğu Türklere karşı bir saldırıya girişirse, bunda Venedik'in dahli olmadığı, kendilerinin bundan tenzih edilmesi gerektiğini en güzel sözlerle anlatması, acilen Türklere haber etmesi gerektiği bildirilmiştir, dahası, aşağıda verilen emir mektubunun alındığı derlemede buna benzer diğer örnekler de mevcuttur (De Mas Latrie, 1855: 752-753):

1365, 3 juillet. De Venise. Florence. Bibl. Capponi. *Liber secretorum*, fol. 159 V° ,

Jacobo Bragadino et sociis provisoribus Crete.

Quia posset occurrere quod dominus rex Cipri iret ad feriendum cum suo exercitu ad partes Turchie, in locis cum quibus habemus pacta de novo pro bono insule nostre Crete, et utile sit habere provisionem super hoc, ut, occurrente dicto casu, sinistrum aliquod non occurrat factis nostris, reducimus vobis ad memoriam, cum nostris consiliis, minori, rogatorum, et XL et additione, quod videretur nobis bonum et utile, si sentiretis ipsum dominum regem ferivisse vel dampnificasse aliquem locum vel loca Turchie de predictis cum quibus habemus pacta, quod statim mittetis ad illum dominum vel dominos Turchie cum illis bonis verbis que vobis viderentur, ad excusandum nos, et ad dandum intelligi quod hoc non sit de conscia vel scitu nostro; et quod similia verba etiam dicerentur illis Turchis qui essent ad nostrum servitium in partibus Crete. Sed nichilominus, quia estis presentes factis, relinquimus hoc in libertate vestra, cum simus satis certi quod, occurrente ipso casu, providebitis ita et taliter quod erit securitas et bonum agendorum nostrorum. Data die tercio mensis Julii, tercie indictionis.

1365, 3 Temmuz. Venedik'ten. Floransa. Bibl. Capponi. *Liber secretorum*, fol. 159 V° ,

Jacobus Bragadinus ve Girit'teki İdareci Dostlara.

Zira olur da Kıbrıs'ın hükümdar kralının gidip Girit adamızın saadeti adına beraber yeni bir barış anlaşması yaptığımız yerler içinde olan Türk topraklarına karşı yürürse, şunu göz önünde bulundurmak faydalı olacaktır ki bahsedilenin vakî olması hâlinde bizim birliklerimiz herhangi bir şekilde suçlu hâlde düşmesinler diye siz idare-i suğraya meclisimizle, Kırklarla ve dahasıyla bize makûl ve faydalı görüldüğü üzere, şunu hatırlatıyoruz: eğer mezkûr hükümdar kralın kendileriyle barış içinde olduğumuz herhangi bir yeri veya mezkûr Türk hâkimiyetindeki toprağı sinirlendirdiğini veya zarara uğrattığını hissederseniz anında Türkiye'deki o hükümdara veya hükümdarlara size hoş gelen herhangi güzel sözlerle bizi mazur görmesi, ve olanların bizim şuurumuz veyahut malumatımız dışında vuku bulması sebebiyle kendisinin bize anlayış bahşetmesi için yollanın; öyle ki benzer sözler Girit topraklarında bizim hizmetimiz altında olan Türkler tarafından da söylensin. Nitekim yine de hâlihazırda bulunan siz olduğunuzdan bunu sizin kararınıza bırakıyoruz zira şuna ziyadesiyle kanîyiz ki bahsedilenin vuku bulması hâlinde siz de böylesine ve benzer şekilde menfaatlerimizin emniyeti ve faydasına olacak cihette taktir göstereceksiniz. Temmuz ayının üçüncü gününde, üçüncü indictio yılında verilmiştir.

Verilen evraktaki manzara göz önüne alındığında Venedik ve Girit'in Türklerle barışı devam ettirmek isterken, Chaucer'ın eserinde yer alan Kıbrıs Kralı I. Petrus aksi yönde hareket ettiği daha iyi görülür. Aynı yıl, Kıbrıs Kralı I. Petrus'un 1365 senesinde Aydın ve Menteşe sahillerini donanması ile tehdit ettiği, sonrasında ise Venedik'in araya girmesi ile geri çekildiği bilinmektedir (Merçil, 2004: 152-153). 1365 tarihli Venedik'ten bölgedeki Venedik Körfez Kaptanına, muhtemelen André Zane'e, yollanan bir takım emirnamelerde I. Petrus idaresinde olan Kıbrıs Krallığı'nın bilhassa Türklere ve Romalılara (Bizans) karşı olan hareketlerinin takip edilip dikkatle rapor edilmesi vardır (De Mas Latrie, 1855: 751-752).

1365 senesinde Petrus tarafından Menteşeoğulları'na yapılan bu tehditkar hamleye mukabil, Chaucer'ın Türkiye'de Balat'ın hakimi ile savaşıyan Şövalyesinin, I. Petrus tarafından Menteşeoğulları Beyliği'ne karşı yapılan bu donanma harekâtında yer alma ihtimali yüksektir. O hâlde Şövalyenin savaştığı "*lord of Palatye*" olarak tabir edilen Balat efendisi, ve aynı şekilde İbni Battuta tarafından daha evvelden o makama verilen "Milas sultanı" lakabı, zamanın Menteşeoğulları Ulubeyi olan, takriben 1355-1375 arasında hüküm sürerek beyliğin Peçin, Balat ve Milas kısımlarına hükmeden Musa Bey idir.

Chaucer'ın "*lord of Palatye*" olarak tabir ettiği tarihî karakterin kim olduğu üzerine benzer bir araştırma da John H. Pratt tarafından yapılmıştır. Kendisi de aynı şekilde "Balat Emiri" ("*Emir of Balat*") olarak tabir ettiği bu kişinin I. Petrus (*Peter of Cyprus*) tarafından yapılan seferlere taalluk etmiş olması gerektiğini, ve I. Petrus'un, yine bu çalışmada da bahsedilmiş olan, 1365 senesinde bir barış anlaşması imzaladığını yazmıştır. Öyle ki Girit'i 1204 senesinden beri elinde bulunduran Venedik, 1300 senesinden sonra Doğu Akdeniz'de ticaretini güçlendirmeye başlamış, 1318 senesinde ise kuvvetle muhtemel Menteşeoğulları ile olduğu ifade edilen bir anlaşma yapıldığından bahsedilen mektup, Duca di Candia tarafından Venedik Dojuna ("*Doge di Venezia*") yollanmıştır. 1318 yılında bozulan bu anlaşma neticesinde ticareti kötüye giden Venedik, 1331 senesinde Menteşeoğulları Beyi, Orhan Bey ile anlaşmayı tekrar sağlamıştır. Yine Aydınoğulları ve Menteşeoğulları arasında çıkan çatışmada Venedik, Menteşeoğulları ile müttefik olmuştur. 1344 senesinde bozulan bu ticarî anlaşmalardan sonra bölgeki Tatarlar ve Memlükler ile çıkan çatışmalar sebebiyle tekrar bu coğrafyadaki ticareti kötüye giden Venedik, 1346 senesinde Menteşeoğulları ile tekrar bir anlaşma sağlamaya mecbur kalmıştır. Yirmi yıl daha Menteşeoğulları ile bu şekilde iyileşip kötüleşen ticarî ilişkiler uzun uğraşlar neticesinde 1359 senesinde I. Petrus Kıbrıs'ta hüküm sürerken tekrar sağlanmıştır (Theunissen, 1998: 68-73).

Yukarıda verdiğim 1365 senesinde Venedik Cumhuriyeti'nden yollanan emir mektuplarının da işaret ettiği üzere Kıbrıs Krallığı, yani I. Petrus, Türk kıyılarına karşı agresif

tavırlarıyla ticareti zarar görecektir Venediklileri rahatsız etmiş, her an patlak verebilecek bir savaş yüzünden dikkatleri üzerine çekmiş, dahası Chaucer tarafından “Balat efendisi” olarak adlandırılmıştır.

3.1.2 Hekim Karakteri: Doğu Akdenizden Tercümeler, Tıp, Astroloji, ve Simya

Prologue kısmının ilerleyen mısralarında ise Hekim (*Doctour of Phisik*) karakteri tanıtılır. Hekim tanıtılırken teşhis ve tedavi için astronomiden yani bu devirde bununla arasında pek fark olmayan astrolojiden, faydalandığı ve bu sahada meşhur olan isimlere aşina olduğu verilmiştir, görüleceği üzere bu isimlerden birçoğu Doğulu Müslümanlardır. Hekimin teşhis ve tedavi için Avrupa’ya 12. yüzyıldan itibaren Müslümanlardan geçen astroloji ve bilhassa bunun tıp ve simya ile beraber tatbik edilmesi geleneğini takip etmesi (Obrist, 1996: 219-221) doğrudan Doğu tesirine bir emsaldir. Hekimin tabipliği şu şekilde izah edilmiştir (414-421):

For he was grounded in astronomye.	<i>Öyle ki astronomide temeli sağlamdı.</i>
He kepte his pacient a ful greet deel	<i>Hastasına epey emek harcardı</i>
In houres, by his magyk natureel.	<i>Tabiat ilminden bildiği zamanlarla.</i>
Wel koude he fortunen the ascendent	<i>İyi de bilirdi yükselenlerini öngörmeyi</i>
Of his ymages for his pacient.	<i>Hastalarının, efsunlu çizimleri sayesinde.</i>
He knew the cause of everich maladye,	<i>Bilirdi sebebini her bir hastalığın,</i>
Were it of hoot, or coold, or moyste, or drye,	<i>Sıcaktan mı, soğuktan mı, nemden yahut kuruluştan mı,</i>
And where they engendred, and of what humour.	<i>Ve nasıl ortaya çıktıklarını da, bedenin hangi mayiinden.</i>

Bu mısralarda anlatılan Hekim karakterinin hastalarını astronomi/astroloji yardımı ile tedavi ettiğidir. Hekim gezegenlerin hareketlerine göre hastalarının yükselenlerini hesaplamakta, elindeki bir takım yazılı kağıtlarla, ki bu bir nevi simya uğraşına girer, hastalarının derdinin sebebini anlamaktadır. Astroloji, tıp ve simya üçlüsü Chaucer’ın da “*magyk natureel*” (416) olarak tabir ettiği şekilde Ortaçağda sihire taalluk eden ilimler olarak kabul edilmiştir (Calvet, 2015: 387). Burada dikkat edilmesi gereken Hekimin, tedavi için astronomi ve efsunlu kağıtlardan faydalandığıdır, dikkat edilmesi gerekir ki bu Ortaçağda Avrupa’ya Müslümanlardan tercüme faaliyetleri neticesinde geçmiş bir gelenektir. Yine 13. yüzyılda Suriye coğrafyasında Nureddin tarafından ihdas edilen ve Selahaddin tarafından

desteklenen müesseseler siyasî çekişmelere rağmen meyvelerini vermiştir. Eyyubî hükümdarlarının bu noktada selefleri olan Abbasîlerin bilgiye kıymet veren izan sahibi tavrını devraldıkları ifade edilmiştir (Leclerc, 1876: 157).

Chaucer'ın Doğu astronomi geleneğine aşina olduğu, tesiri altında kaldığı isimler ve verdiği eserler üzerinden de görülür; dahası İngiltere'de bunu yapan ilk isim kendisi değildir. Misal, 12. yüzyılda Geoffrey Monmouth tarafından yazılan *Vita Merlini* isimli eserde Merlin karakterinin verdiği astronomik mütalaaların Müslüman geleneği mirası olduğu yazılmıştır. Devamında ise Müslümanların astroloji geleneğinde meselenin sadece yıldızların gökteki yerini bilmekten ziyade birbirleriyle olan münasebetini de izah etmek olduğu, bahsedilen eserde ise Merlin'in buna mukabil Venüs'ün yörüngedeki hareketini güneşe olan nispetiye izah ettiği ifade edilmiştir (Lawrance-Mathers, 2012: 102-105). Bundan başka, Chaucer'ın usturlap üzerine yazdığı *Tractatus de Conclusionibus Astrolabii* isimli risalenin üç kısmından ilkinin İranlı bir Yahudi olan Meşşala İbn Etharî'ye ait (takr. 740-815) *Compositio et operatio astrolabii* eserinin Latince tercümesinden İngilizceye geçirildiği bilinir. Chaucer'ın eserinin I. kımının (*Astrolabii* I.) tamamına yakınının Meşşala'nın eserinden tercüme edildiği de tespit edilmiştir (Lipson, 1983: 192-193, 200). Bunlar göz önüne alındığında Chaucer'ın tıp ile beraber yürütülen Doğu astronomisi ile ne kadar aşina olduğu anlaşılır.

Astroloji, tıp ve simya ilminin Ortaçağ'da Chaucer'ın Hekiminin yaptığı gibi ne şekilde beraber icra edildikleri, 9. yüzyılda İran Tahran'da yaşamış bir simyager, hekim ve astronom olan Râzî'ye ithaf edilen Latinceye tercüme edilmiş *De perfecto magisterio* eseriyle bir çalışmada ele alınmıştır. Râzî'nin eserinin verilen nüshalarında astroloji ve tıbbın nasıl bir bütünün iki parçaları olarak 'aşağı astroloji' ve 'yukarı astroloji' olarak ikiye ayrıldıkları yapılan çalışmada ortaya koyulmuştur (Calvet, 2015: 398, 399-400), ilgili kısım bu çalışmamın "Simya Uğraşının Doğudan Devşirilmesi ..." başlıklı kısmında hâlihazırda daha detaylı olarak yer verilmiştir. Râzî'den nakledilen kısım şu şekildedir (Calvet, 2016: 400):

Ars. 2872, f. 4i6v: Saches que cest art encore est apelee la basse astronomie mais elle n'est pas si noble come celle dessus mais par figure elle fut comparee a celle dessus. Car celle dessus parle des estoilles fixes du firmament et des VII planetes qui sont dictes erratiques, pource que elles font mouvement contraire au firmament. Car les unes vont vers Orient, les autres vers Occident, les autres vers Septentrion, les autres vers midi, et pour ce ont contrariété en leurs mouvemens. La basse astronomie est dicte art de nature sus l'œuvre de la pierre desirée blanche et vermeille et de touz les sept metauls et autres pierres qui pevent rester et demourer et rester contre le feu, et par aucuns ceste art est dite Alkimie mais les philozophes l'apellent art philozophical et natural combien que par artifice on aministre a nature. Et nature le acomplist. Et ses VII metauls sont comparés au VII planetes qui sont au firmament, pource que il sont fixes nourries par nature et crees au ventre de la terre et sont ainsy

nommées : or, argent, cuivre, estain, fer, plom, et argent vif duquel il sont touz crees et il est leur esparme.

Calvet tarafından Râzî'nin eserinden verilen bu kısımda¹⁰³, aşağı astronomi olarak tabir edilen tıp, “*La basse astronomie est dicte art de nature*” şeklinde verilmiştir. Chaucer’ın “*magyk natureel*” tabiri ile Râzî’nin “*art de nature*” mukayese edildiğinde Râzî’ye ithaf edilen metindeki tabirin Chaucer tarafından kullanıldığı görülecektir. Bu noktada *magyk* ve *art* veya *ars* kelimelerinin Avrupa’da Ortaçağda kabiliyet ve malumat ile icra edilebilen uğraşlar için kullanıldığı, ikisinin de aynı mefhumları karşılayacağı unutulmamalıdır; bu devirde bu sebeple astroloji ve astronomi arasında kesin bir fark olmadığı da hatırlanmalıdır. Buna örnek olarak 1558 senesinde Giambattista della Porta tarafından Nepal’de neşrolunan ve yazar hayatta oldukça ilaveler almaya devam eden kitabın fihristinde (Della Porta, 1619: 1) alışıldık şekilde mucizevî meselelerin sebepleri, tıp, zehirler, baştan çıkarıcı taşlar (*De gemmarum adulteriis*), yemek pişirme, metalurji, manyetizma, kadın kozmetiği, parfüm, barut, mercek ve benzeri birçok uğraş üzerine birçok başlık olduğu, bu meseleler üzerine yazılmış bu kitabın *Magia Naturalis* ismine sahip olduğu, 1658 senesinde ise Londra’da çıkan İngilizce versiyonunun ise *Natural Magick* olarak basıldığına dikkat edilmelidir. Öyle ki bu tıp, astronomi/astroloji, simya ve benzeri daha birçok uğraş ve ilim Müslüman geleneğinden devşirildiği için, tercümeler vasıtası ile Arapçada kullanılan teknik terimler de bu şekilde harfien Latinceye geçmiştir.

Bu terimlerin nasıl harfien tercüme edildiğine bir örnek olarak aslen Fars mitolojisinde bir ejderha olup, astronomide ayın gökyüzünde güneşi kapatarak tutulmaya sebebiyet verdiği hayâlî çizgiyi karşılayan Arapça bir astronomik terim olarak kullanılan *jawzahr* kelimesinin nasıl Latince *caput (et cauda) draconis* olarak geçtiğine, nihayetinde ise İngiliz edebiyatına girdiğine bakılabilir. Bryan’ın çalışmasına göre, 12. yüzyılda yazılan Geoffrey Monmouth’un *Historia Regum Britanniae* eserinde Kral Arthur’un babası Uther koca bir ışık topunun içinde ağzından ışıklar saçan bir ejder görmüş, daha sonra neredeyse aynen Chaucer’ın hekimi gibi büyücü, astrolog, tabib, simyager ve filozof olarak bilinen Merlin’in verdiği yeni iktidarı müjdeleyen astrolojik mütalaaya istinaden, Eski Keltçe aynı manaya gelecek *Pendragon* (*caput draconis* yani *ejderbaşı*) ismini almıştır (Bryan, 2016: 148-152; Mone., *Britanniae*, VIII.132, 135). İlgili kısma ve meseleye hâlihazırda bu çalışmamın “Doğu Astrolojisinin Avrupa ve İngiliz Edebiyatına Girişi ve Tesiri” kısmında detaylı olarak yer verilmiştir.

¹⁰³ Arşiv künyesi: “Ars. 2872, f. 4i6v”

İlerleyen mısralarda ise Hekim karakterinin pek iyi bildiği ifade edilen “*magyk naturel*” ilmi ile meşgul olduğu kastedilen meşhur isimler verilmiştir, bunlar tarihte yerini almış felsefe, astronomi/astroloji, simya, kimya, tıp gibi ilim ve uğraşlarla bilinen isimlerdir. Aralarındaki Doğulu isimler göze çarpar (429-434):

Wel knew he the olde Esculapius,	<i>Pek iyi bilirdi eskilerden Asklepios'u,</i>
And Deyscorides and eek Rufus,	<i>Ve Dioscorides'i ve Rufus'u,</i>
Olde Ypocras, Haly, and Galyen,	<i>Yaşlı Hipokrat'ı, Ali Mecusî'i ve Câlînûs'u</i>
Serapioun, Razis, and Avycen,	<i>Serapion'u, Râzî ve İbn Sina'yı,</i>
Averrois, Damascien, and Constantyn,	<i>İbn Rüşd, Yuhanna Dimaşkî (Şamlı), ve</i>
Bernard, and Gatesden, and Gilbertyn.	<i>Constantin'i</i>
	<i>Bernard de Gordon, John of Gaddesden, ve</i>
	<i>Gilbertus Anglicus'u.</i>

Tüm bunlar gözününe alındığında Chacer'ın Doğu'dan bîhaber olmadığı, bilakis Akdeniz menşei bilim ve kültür mirasına muasırları gibi hakim olup, bunlara eserinde yer verdiği anlaşılır.

3.1.2.1 “*Deyscorides*”: Anavarzalı Dioskorides

Hekim karakterinin iyi bildiğini ifade ederek saydığı isimler arasında hangilerinin Doğu Akdeniz veya Asya coğrafyasından çıktığını ele almaya sırasıyla önce “*Deyscorides*” (*prologue*, 430) olarak verilen Pedanius Dioscorides ile başlamak icab eder. Pedanius Dioscorides takriben 40-90 yılları arasında yaşamış tıp, ecza ve nebatat ve de ansiklopedi yazımı ile ilgilenmiş bir Grektir. Günümüzde Adana, Çukurova'da yer alan bir şehir olan Anabazus'ta (günümüzde Anavarza) dünyaya gelmiş, sonrasında ise günümüzde Mersin'de yer alan Tarsus şehrinde tıp tedrisatı görmüştür. Takriben 77 senesinde hazırladığı beş ciltlik eseri *De materia medica* (*Περὶ ὕλης ἰατρικῆς*) eseri Avrupa'da Ortaçağın sonuna kadar kullanılmıştır. İmparator Nero ve Vespasian devirlerinde sıhhiye olarak yer aldığı Roma ordusu sayesinde gittiği yerlerde araştırmalar yapma imkanı bularak altı yüzden fazla hububat ve binden fazla ilaç ve merhemi eserinde kaydetmiştir. Grekçe eser en az yedi dile geçirilmiş, ekseriya ameliyat için gerekli olacak uyuşturuculara tanıtmıştır. 16 yüzyıl boyunca eczacılıkta temel kaynak olarak kullanılmıştır (Hollar, 2013: 22-24; “Pedanius Dioscorides,” 2013). Dioskorides'in eseri Grekçeden Arapçaya Abbasi tercüme faaliyetleri dahilinde 9. yüzyılda kazandırılmıştır. Bu noktadan sonra eser Müslümanlar ile Avrupa'nın tercümeler vasıtası ile

yakın edebî münasebette olduğu Endülüs şehrine ulaşmıştır (Amar, Lev, ve Serri, 2014: 529-530).

Endülüs'te 994 senesinde doğan Müslüman hekim İbni Cûlcûl tarafından kendisinin eserlerine itimat değildiği, nitekim eksik olan bilgiler üstüne de bir risale yazıldığı ifade edilmiştir. Bu vesile ile Bağdat'da yapılan bir tercümenin Avrupa'ya geçeceği İspanya coğrafyasına taşındığı ifade edilmiştir (Amar, Lev, ve Serri, 2014: 531). Bu noktadan sonra Güneyden Kuzeye Arapçadan Avrupaî dillere tercümeler vasıtası ile taşınacak eserler arasına girmiştir.

3.1.2.2 “Rufus”: Efesli Rufus ve Tıp ile Eczacılıkta *Humour* Mefhumu

Prologue, v. 430 ile bahsedilen “Rufus” karakteri ise, diğer daha zayıf ihtimaller de olmakla beraber, umumiyetle Efesli Rufus (Ροῦφος ὁ Ἐφεσίου) olarak kabul edilmektedir (de Weever, 2013b). Câlînûs'un öncülerinden birisi olduğu ifade edilen Rufus, İmparator Trajan zamanında (MS. 98-117) hayatta olduğu bilinen Efesli bir Grek hekimdir. Başlıca anatomi üzerine risaleler yazan Rufus'un eserleri Arapçaya tercüme edilerek bir kısmı yok olmaktan kurtulmuştur. Eserleri arasında *On Icterus* ve *Histories of Patients* günümüze Arapçaya yapılan tercümeleri sayesinde ulaşmıştır (Pioreschi, 1998: 251).

Antik devirde meşhur bir isim olan Rufus'a hekimlerin biyografilerinin yazıldığı *Kitâb el-Hokama (Hekimler Kitabı)* eserinde yer verildiği bilinmektedir. Rufus'un eserlerinin Soranus, Héliodore ve Câlînûs'un eserleri ile beraber ilaç malumatı üzerine en eski bilgilere havî olduğu da nakledilmiştir. Kendisi hakkında en muteber bilgilerin 11. yüzyıldaki Müslümanların bilim faaliyetlerinin meyvesi olan eserlerde yer aldığı aktarılmıştır. Rufus'a Büyük Rufus (*le grand Rufus*) olarak hitap ettiği de bilinen Ebn Abi Ossaïbiah'den nakledildiğine göre Rufus, Efes'te doğmuş olup zamanın ilk tıpçılarından, Câlînûs tarafından da kendisine atıflar yapılmıştır. Yukarıda bahsedilen *Hekimler Kitabı* eserinde ise Platon'un muasırı olarak verilmesine rağmen 2. yüzyıl başlamadan evvel yaşamıştır. Eserleri Grekler ve sonra Araplar tarafından hazırlanan birçok tıp derlemesinde yer almıştır. Daremberg ve Ruelle tarafından yüzden fazla eser başlığı tespit edilmiştir (Daremberg ve Ruelle, 1879: *Préface*, ch. I; Pioreschi, 1998: 250).

Anatominin tıpta mühim bir çalışma sahası olduğuna inanan Rufus, tedkikat ve tedrisatın maymunlar üzerinde yapılması gerektiğini savunmuştur, nitekim o zamanlarda daha ziyade kadavralar kullanılmakadır. Kendisine yahut *pseudo*-Rufus'a atfedilen Latinceye tercüme edilmiş *Synopsis de pulsibus* risalesinin verdiği bilgiler sebebiyle zamanı için mühim

bir eser olduğu da ifade edilmiştir, bu risalede kalp atışının sebebini izah etmeye çalışmıştır. Birçok ameliyat tarifi ise zamanın hekimleri tarafından ihtiyaç duyulduğu üzere yabancı cisim ve silahların vücuttan çıkarılması üzerinedir (Pioreschi, 1998: 250-262).

3.1.2.2.1 Chaucer’ın Hekimi ile Tıpta ve Eczacılıkta *Humour* Mefhumu

Chaucer’ın Hekiminin ve Rufus’un takipçisi olduğu tıp gelenekleri arasında da bir rabita olduğu muhakkaktır, her ikisi de *humour* olarak tabir edilen, vücudu meydana getiren dört mayi ile hastalıklar arasında bir ilişki olduğuna inanmaktadır. Hipokrat geleneğine istinaden, hastalıkların vücutta toplanan *bile* ve *phlegm* sebebiyle nüksettiğini iddia etmiştir. *Humour* olarak tabir edilen bu mayilerin damarları tıkaması ile kişinin hastalandığına inanmıştır (Pioreschi, 1998: 251-252). Bu noktada Chaucer’ın *prologue* kısmında Hekim karakterinin hastalığın sebebini nasıl bildiğini anlatan mısraına tekrar bakmakta fayda vardır: “*Were it of hoot, or coold, or moyste, or drye / And where they engendred, and of what humour*” (420-421), terc.: “Sıcaktan mı, soğuktan mı, nemden yahut kuruluştan mı, / Ve nasıl ortaya çıktıklarını da, bedenin hangi mayiiden.”. Hekim, insan vücudundaki hangi *humour* yani hangi mayiinin hangi sebeple insanı ettiğini aynen Rufus gibi bilmektedir. Hekimin sıcak, soğuk, nem veya kuruluk gibi sebeplere dayandığı hastalıkları Rufus, *On the Nature of Men* tercümeli başlığa sahip risalesinde benzer şekillerde *humour*’lar ile alakadar ederek sebeplendirmiştir, aşağıdaki Pioreschi tarafından hazırlanan tabloda Rufus’un hastalıklar ve sebepleri arasında kurduğu alaka verilmiştir (Pioreschi, 1998: 252):

Tablo 2: *Humour* teorisine göre kara safra ve nuhamenin emareleri.

Black bile (kara safra)	Phlegm (<i>nuhame</i>)
Spleen (dalak)	Brain (beyin)
Dry (kuruluk)	Moist (nem)
Hot (sıcaklık)	Cold (soğuk)
Advanced age (ileri yaş)	Infancy (genç yaş)
Melancholy (karasevda, bunalım)	Lethargy (uyuşukluk)
Quartan fever (ateş ve sıtma)	Phlegmatic fever (<i>nuhame</i> ve ateş)

Kaynak: (Pioreschi, 1998: 252)

Hipokrat’ın takipçisi Polybus tarafından yazılan Hipokrat geleneğinden gelen *De natura hominis* (MÖ. 410-400) eserinde *humours* meselesine açıklık getirilmiştir. Buna göre

vücut *humour* denilen dört mayiden mürekkeptir, bunlar kan, balgam (*phlegm*), kara safra, ve sarı safradır. Bu dört mayi dört elementten çıkmıştır, bunlar hava, su, toprak, ve ateş olarak verilmiştir. Bu dört mayi aynı zamanda dört sıcaklık hâlinin ikisi ile bir rabıta ve alaka içindedir, bu dört hâl ise bir sıra içinde şu şekilde verilmiştir: sıcak ve nem, nem ve soğuk, soğuk ve kuruluk, kuruluk ve sıcak (Touwaide, 2005: 179).

Rufus, *De l'Interrogatoire des Malades* (Ιατρικά Ερωτήματα) tercümeli risalesinde bu *humour* olarak literatüre geçen mayilerin insanı nasıl hasta ettiğini, halüsinasyona nasıl sebep olduğunu göstererek yer vermiştir¹⁰⁴; kendisine gelen hastaların gördükleri rüyalar hakkında fikir verdikten sonra, bu *humour*'ların insan vücuduna hükmettiğini, gördüğümüz kehanet mahiyetindeki rüyalara sebebiyet vererek olacak iyi ve kötü şeyleri haber verdiğini ifade etmiştir (Daremborg ve Ruelle, 1879: 206: v. 33-34). Bu noktada Rufus, yine Chaucer'ın Hekim karakteri gibi tıp için metafiziğe girecek fal ve kehanetlerden faydalanan bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1.2.3 “*Olde Ypocras*”: İstanköylü Hipokrat

Prologue, v. 431, “*Olde Ypocras, Haly, and Galyen,*” mısraında ise Chaucer'ın Hekim karakterinin iyi bildiği İstanköylü Hipokrat, Ali Mecusî, ve Bergamalı Câlînûs (Galen) olmak üzere üç isim daha verilmiştir.

“*Ypocras*” olarak verilen İstanköylü Hipokrat (Savage-Smith, 1997: 40-41) MÖ. 460 senesinde Dor Greklerinin yaşadığı İstanköy’de (Kos adası) aristokratik bir tabipler soyu olan Asclepiad ailesinde dünyaya gelmiştir. Asclepiad ailesinin kurucusu Asclepius’un Homeros’un zamanında at-adam (*centaur*) Chiron’dan dest aldığı hekimlik bilgisi ile tanındığı, Truva savaşına ise yine hekim olan iki oğlunu yolladığı kendilerinin bir aile efsanesi olmuştur, aile mukaddes Delos adası üzerine verilen savaşlara da müdahil olması sebebiyle halk arasında kutlu bir isim kazanmıştır.. Hipokrat’ın bir taraftan da Herkül’e dayanan Heraklid ailesine akrabalığı vardır. Bu devirde tıbbî bilginin aile içinde babadan oğula geçtiği, Hipokrat’ın da diğer asilzadeler ile beraber bu tedrisatı gördüğü bilinir. Hipokrat kendi zamanında meşhur bir isim hâline gelmiştir, hatta filozof Democritus’u tedavi etmesi için Trakya’daki Abdera şehrine davet edilmiştir. Dahası Grek kontinanına kadar

¹⁰⁴ Verilen kısmın Fransızcaya yapılmış tercümesi: “Je suis tout à fait persuadé que les hallucinations des songes tiennent aux humeurs qui prédominent dans notre corps, et qu’elles nous annoncent les biens et les maux; hallucinations et présages dont on ne saurait avoir aucune notion, si on n’interrogeait pas le malade. – Y a-t-il un autre moyen de savoir ce qui concerne les maladies qu’on apporte en naissant, si ce n’est, n’est-il pas vrai, en interrogeant? Personne ne dira que c’est là un interrogatoire de peu de valeur, à moins qu’on ne soutienne aussi qu’il est inutile de savoir quelle maladie est facile à traiter et quelle ne l’est pas; ...”.

çıkartma yapan Xerxes'in oğlu İran Şahı, I. Artaxerxes (MÖ. 464-424) tarafından, ordusunda zuhur eden ve mani olamadığı veba salgınını durdurması için Hipokrata istediği kadar altın ve gümüş vaad eden ricakarane bir davet mektup yollanmıştır (Jouanna, 1999: 10-21). Ölümünden sonra Asclepius gibi ilahlaştırılan Hipokrat, ahir dünyadaki hasta ruhların hekimi olarak görülmüş, hatta Lucian'dan nakledildiğine göre Antigonos adındaki bir hekim kendisinin tunçtan bir heykeline yıllık adaklarla ibadet etmektedir (Jouanna, 1999: 38).

Zamanla meydana gelen *Hippocratic* tıp külliyyatı (Lat.: *corpus*) geniş bir coğrafyada çoğaltılmış, sonrasında ise belli risalelerin kaybolması ve üzerine getirilen yorumların (İng.: *commentary*) asıl eserler ile karışması ile Hipokrat geleneğinden gelen asıl şahsiyetin yorumcuların yarattığı şahsiyet ile karıştığı ifade edilmiştir (Goold, 1984: *gen. int.*, XXIX-XXX). Ortaçağda romans başta olmak üzere edebiyatta yer alan Hipokrat, ismiyle müsemma *Hippocratic* olarak tabir edilen eserlerde de görülür. Hipokrat'ın, Efesli Rufus ve Bergamalı Câlînûs tarafından şerhedilen *De aere aquis et locis* eseri, Arapça ve Aramice (Süryanice kolu) dillerine 9. yüzyılda hâlihazırda tercüme edilmiştir. İbraniceye ise Câlînûs'un şerhi ile beraber Huneyn ibn İshak tarafından geçirilmiştir (Kibre, 1945: 394). 9. yüzyılda Şarلمان tarafından Britanya Adalarından getirilen *grammarian* Alcuin'in Hipokratın çalışmalarına temayül ettiği, onu eskilerden kıymetli bir hekim olarak adlandırdığı ifade edilmiştir. Chartres Piskoposu (1006-1028) tarafından da bir şiirinde kendisine saygılar sunulmuştur (Kibre, 1945: 372-373).

Yine 11. yüzyıla tarihlendirilen bir tıp derlemesinde '*Hipokrat yemini*' olarak bilinen mefhum üzerine bir metin de bulunmuştur. 11. yüzyılın sonlarına doğru ise Hipokrat'ın eserleri Arapçadan Latinceye Constantinus Africanus tarafından tercüme edilmiştir. 12. yüzyılda gelindiğinde ise kütüphane kataloglarına istinaden Hipokrat'ın eserlerinde bir artış olmuştur; sadece hekimler değil, aynı zamanda kilise adamları ve diğer araştırmacılar tarafından da okunmuştur (Kibre, 1945: 374; Kibre, 1981: 268). Buyüzyılda Gerardus Cremonensis tarafından Hipokrat'ın *Prognostica* eseri Arapçadan Latinceye tercüme edilmiştir (Kibre, 1945: 390-391). Hipokrat'ın Arapça-Latince olarak bahsedilen tercümanların çalışmaları ile hazırlanan eserleri *Articella* derlemesine de dahil edilmiştir (Kibre, 1981: 269).

14. yüzyıla gelindiğinde ise Hipokrat'ın eserlerine olan merakın devam ettiği ifade edilmiştir. Öyle ki Chaucer'ın yüksek tesirinde kaldığı İtalyan edebiyatçılarından zamanının en meşhur olanı Dante tarafından *Commedia* eserinde de Hipokrat'a yer verildiği¹⁰⁵ ifade

¹⁰⁵ "Purgatorio XXXIX, l. 133-34; Inferno IV, l. 139."

edilmiştir (Kibre, 1945: 376). Buyüzyıldayüzyılda yine Chaucer'ın *Prologue* kısmında tanıttığı Şövalye karakterinin emrinde olduğu Kıbrıs Kralı I. Petrus karşımıza çıkmaktadır, kendisine hekimlik yapan Guido da Bagnolo'nun 1364 tarihli bir yazısında Bolonya Üniversitesi'ne gitmek isteyen gençlerin okuması gereken kitapları sıralarken, Hipokrat'ın bir, Bergamalı Câlînûs'un ise yedi eserini tavsiye etmiştir (Kibre, 1945: 378).

Verilen bilgiler ışığında Chaucer tarafından eserde adı geçirilen Hipokrat'ın Doğu Akdeniz'e dayandığı anlaşılır. Kendisinin *De aere aquis et locis* eserinin yine Chaucer'ın Hekim karakterine temas eden bir noktasına dikkat çekmek faydalı olacaktır. Chaucer'dan evvel Hipokrat, Avrupa'da klasik eserlere duyulan merakla Ortaçağın erken devirlerinden itibaren Latince olarak çalışılmıştır. Hipokrata atfedilen *De aere aquis et locis* eserinde mevsimler ve hava değişimlerinin hastalıklara olan alakası ele alınmış, Avrupa ve Asyalı insanlar bu nispetle mukayese edilmiştir, buna göre bir coğrafyadaki insanların yaşadıkları yerin sıcaklığını, nemini, güneşliliğini ve toprağı gibi unsurları inceleyen kişi onların huylarını ve hastalıklarını tahmin edebilir (*De Aere*. XXIV; Miller, 1962: 130). Hipokrat'ın bahsedilen eserindeki iddiaya göre ise mevsim değişiklikleri bedendeki dört mayi in miktarında ve hâlinde değişime sebep olup neticesinde hastalık yahut sıhhat verecektir. Misal, soğuk kış mevsiminde vücuttaki *phlegm* miktarı bu soğuk çevrenin tesiri ile artmakta, böylece kişinin *phlegm* (balgam) adındaki bu *humour* ile nükseden hastalıklara yakalanma ihtimali de kuvvetlenmektedir (Miller, 1962: 131). Bu eserde Chaucer'ın Hekimi gibi, *humour* olarak tabir edilen insan bedenindeki hastalıklara sebep olabilecek mayilerden de bahsedilmiştir. Chaucer'ın Hekimi de hastalıkların sıcak, soğuk, nem veya kuruluştan geldiğini bilerek hangi *humour*'dan kaynaklandığını tespit etmektedir. Chaucer'ın Hekimi de benzer şekilde tabiblik yapmaktadır: “*Were it of hoot, or coold, or moyste, or drye, / And where they engendred, and of what humour*” (*Prologue*, 420-421), terc.: “Sıcaktan mı, soğuktan mı, nemden yahut kuruluştan mı, / Ve nasıl ortaya çıktıklarını da, bedeninin hangi mayiiden”.

Dahası, Hipokrat bu eserde kişinin sağlığı için astrolojik tedbirler alınması gerektiğini de yazmıştır, buna göre gök cisimlerinin büyük hareketleri ve değişimleri takip edilmelidir. Buna göre sağlık için en tehlikeli dört zaman ay ve güneş tutulması ile bahar ve sonbahar ekinokslarıdır, kişi bilhassa yıldızlardan Köpek Yıldızı ve Arcturus ‘un yükselişlerinden ve Pleiades yıldızının gidişinden sakınmalıdır (*De aere*., XI)¹⁰⁶. Chaucer'ın

¹⁰⁶ İngilizce tercümesinden faydalandığım metnin aslı (*De Aere*., XI): “κατὰ ταῦτά τις ἐννοεούμενος καὶ σκοπεούμενος προειδεῖν ἂν τὰ πλεῖστα τῶν μελλόντων ἔσεσθαι ἀπὸ τῶν μεταβολέων. φυλάσσεσθαι δὲ χρὴ μάλιστα τὰς μεταβολὰς τῶν ὥρέων τὰς μεγίστας καὶ μήτε φάρμακον δίδοναι ἐκόντα μήτε καίειν ὃ τι ἐξ κοιλίης μήτε τάμνειν, πρὶν παρέλθωσιν ἡμέραι δέκα ἢ καὶ πλείονες: μέγιστα δὲ εἰσιν αἶδε αἱ τέσσαρες καὶ ἐπικινδυνόταται: ἡλίου τροπαὶ ἀμφοτέραι καὶ μᾶλλον αἱ θεριναὶ [10] καὶ αἱ ἱσημερίαι νομιζόμεναι εἶναι

Hekimi de aynı şekilde yıldızlara, belli zamanlara bakarak hastalarını itina ile takip etmektedir (*Prologue*, 414-417):

For he was grounded in astronomye.
He kepte his pacient a ful greet deel
In houres, by his magyk natureel.
Wel koude he fortunen the ascendent

Öyle ki astronomide temeli sağlamdı.
Hastasına epey emek harcardı
Tabiat ilminden bildiği zamanlarla.
İyi de bilirdi yükselenlerini öngörmeyi

3.1.2.4 “Galyen”: Bergamalı Câlînûs

Prologue, v. 431 ile ismi “Galyen” şeklinde verilen bir diğer antik çağ hekimi ise günümüz İzmir şehrinin bir zamanlar Kuzeyinde Bergama’da (*Pergamon*) doğmuş Câlînûs’tur (Galen’dir), takriben 129-216 yılları arasında yaşamıştır. Felsefe tedrisatından sonra hekimliğe merak saran Câlînûs, on yedi yaşında tıp öğrenimine başlamıştır, sebebi ise Hipokrat’ın mensubu olduğu hekim aristokratlar olan Asclepiad ailesinin kurucusu olan Asclepius’un rüyasında babasına gözükmesidir; sonrasında eğitimi için 149 senesinde Smyrna (eski İzmir) kentine, 162 yılında ise Roma’ya gitmiştir. 216 yılına kadar İmparator Marcus Aurelius’un vefatına kadar onun hususî hekimî olmuştur. Fizyoloji, anatomi ve ecza gibi tıp sahalarında malumatlı olan Câlînûs, şahsî merakı ve gençliğinde aldığı tedrisatı münasebetiyle felsefeye de meraklı olmuştur. Bu noktada Ortaçağda felsefecilerin de aynen tabipler gibi büyücüler ve simyagerler olarak çok defa yanlış şekilde kaydedildikleri hatırlanmalıdır, bu isimler arasında Câlînûs’un tesiri altında kaldığı Aristo ve Platon da verilmiştir. Tıp sahasında ise Câlînûs insan vücudunu Hipokrat ekolüne ait ve onun bir takipçisi olan Polybius tarafından yazılmış *De natura hominis* eserinde verilen sisteme göre ele almıştır. Unutulmamalıdır ki Rufus, bu çalışmamın “‘Olde Ypocras,’: İstanköylü Hipokrat” kısmında bahsedilen *On the Nature of Men* (yani *De natura hominis*) tercümeli risalesinde hastalıkları *humour* denilen mayilere istinaden ele almıştır (Touwaide, 2005: 179-180; Pioreschi, 1998: 315-320).

Humour mayileri ile hastalıklar arasında bir alaka kuran gelenekten gelmesi ile Câlînûs de Hipokrat gibi Chaucer’ın Hekimi ile misliyet gösterir, zira aynı şekilde dört mayiye, dört elemente ve sıcak, soğuk, nem ve kuruluk faktörleri ile hastalıklara izahat getirmeye çalışmıştır. İskenderiye’de ise tıp tedrisatının merkezinde Câlînûs geleneğinden

ἀμφότεραι, μᾶλλον δὲ αἱ μετοπωριναί: δεῖ δὲ καὶ τῶν ἄστρον τὰς ἐπιτολὰς φυλάσσεσθαι καὶ μάλιστα τοῦ κυνός, ἔπειτα ἀρκτούρου, καὶ ἔτι πληϊάδων δύσιν. τὰ τε γὰρ νοσεύματα μάλιστα ἐν ταύτησι τῇσιν ἡμέρησιν κρίνεται. καὶ τὰ μὲν ἀποφθίνει, τὰ δὲ λήγει, τὰ δὲ ἄλλα πάντα μεθίσταται ἐς ἕτερον [17] εἶδος καὶ ἐτέραν κατάστασιν.”

gelen on altı risale 5. yüzyıldan itibaren yer almıştır. Müslümanların 7. yüzyılda Mısır'ı ele geçirmesi ile birlikte bu coğrafyadaki hâlihazırda ileri seviyeye gelmiş tıp ve simya ekolü devralınmış, 8. yüzyıldan itibaren ise Grekçeden Arapçaya tercümeler başlamıştır. Câlînûs'un çalışmaları Râzî, Birunî, ve İbni Sina üzerinde tesirli olmuştur (Touwaide, 2005: 180; Pioreschi, 1998: 315-320, 500-504; Figuiet, 1854: 6-7).

Ortaçağda simya ve astroloji insanların saygı duyduğu, tabiat-üstü ilimler olarak ifade edilmiştir. Simyager olduğu iddia edilen arasında Râzî ve Câlînûs sıralanırken (Dero, 1988: 28), Aristo'nun bir kitabının sonuna sonradan ilave edilmiş simya üzerine olan *De congelatione et conglutinatione lapidum* (veya *De mineralibus*) başlıklı kısmın aslen İbni Sina'nın *Kitab ül Şifa* eserinden doğrudan tercüme edilerek eklenen bir parça olduğu da tespit edilmiştir (Linden, 2003).

3.1.2.5 “Haly”: Ali Mecusî

Prologue, v. 431 ile Hipokrat'tan sonra ismi “Haly” şeklinde verilen isim için iki ihtimal vardır. Bunlardan ilki Ali ibn el Abbas el Mecusî, veya Batıda bilindiği şekliyle Haly Abbas; diğeri ise Ebu el Hasan Ali ibn Abi el Rijal al Şaibani, veya Batıda bilindiği şekliyle Haly Abenragel. Her ikisinin de Ortaçağda Avrupa'ya malûm olması ve birbirlerine yakın sahalarda çalışmış olmaları bu müphememe sebeptir (de Weever, 2013a); nitekim kastedilenin kuvvetle muhtemel Mecusî olduğu kabul edilir (Chaucer, 2008: 817).

Arapça risalelerin Latinceye tercümeleri ile beraber Avrupa tıp külliyyatında büyük bir değişim meydana gelmiştir. Arapçadan tercüme edilen bilhassa üç ansiklopedik risale, tıp sahasında tanzimat ve tecrübî bilgiyi iktiza ettirmiş ve Avrupa tıp ekolünde kalıcı bir tesir bırakmıştır. Bunlardan ilki Ali ibn el Abbas el Mecusî olarak bilinen (*Haly Abbas*), ve *Canterbury Hikâyeleri*'nde “Haly” olarak verilip, eserdeki Hekim karakterinin aşına olduğu ifade edilen kişinin eseri *Kitab el Malikî* idir. Mecusî 10. yüzyılda Bağdat'ta hekimlik yapmıştır. Eseri önceleri *Pantegni* şeklinde Constantinus Africanus tarafından, ve İshak bin Süleyman el İsrailî (takr. ölüm 995) tarafından kısmen yapılan tercümelerle bilinmekle beraber, sonradan 1127 senesinde Antakyalı Stephen tarafından *Liber regius* şeklinde tercüme edilmiştir (Savage-Smith, 1997: 41-44).

Mecusî, Ortaçağın en mühim Müslüman hekimleri arasında kabul edilmiştir, kendisini geride bırakan isimler yalnızca Râzî ve İbni Sina olarak verilmiştir. Kalbin hareketi üzerine malumatı ile bir cerrah olarak bilinen Mecusî 994 senesinde vefat etmiştir. İran Körfezinin Kuzeyinde yer alan Ahvaz'da doğan Fars milletine mensup Mecusî, Zerdüşî/Mecusî olması

sebebiyle bu isimle anılmıştır. Astronomi/astroloji üzerine de tanınan Mecusî, daha ziyade Şiraz *premsi* için yazdığı ansiklopedik tıp eseri *Kitab el Malikî* ile tanınır. Câlînûs'un eserleri üzerine getirdiği şerhler ile Ortaçağın meşhur tıp derlemesi *Articella* külliyyatı içinde yer almıştır, bu derlemenin metinleri Constantinus Africanus, tarafından 11. yüzyılda; Gerardus Cremonensis tarafından ise 12. yüzyılda Latinceye tercüme edilmiştir (McAleer, 2005: 325-326).

Mecusî'nin ansiklopedik tıp eseri *Kitab el Malikî*, Latinceye tercüme edilmiş ilk tıbbî risaledir, kitap Batı literatüründe *The Royal Book of Medicine* veya Ortaçağda Constantinus Africanus'un verdiği isimle *Pantegni* şeklinde bilinir. Bu eserin aynı zamanda 995 senesinde vefat eden İshak ibn Süleyman el İsrailî'ye ait tıbbî metinlerin tercümelerinin yer aldığı bir derleme içinde yer aldığı, bu cihetle Avrupalılar tarafından Mecusî'nin 10. yüzyıldan itibaren münasebeti olduğu düşünülür (Savage-Smith, 1997: 44).

3.1.2.6 “Serapion”: Serafyun

Prologue, v. 432 ile “Serapion” olarak geçen ismin Ortaçağda üç tıbbî yazar tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Bunlardan ilki, milattan evvel 3. yüzyılda yaşamış İskerderileyi Serapion'dur (Σεραπίων ὁ Ἀλεξανδρεὺς), ihtibari tıp ekolünün (İng.: *empirical school of medicine*) kurucusu olarak bilinir. Topladığı tüm malûmat tecrübe ve tıbbî vakalara mebnidir.

İkinci ihtimal ise 9. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış bir Süryani olan Yahya ibn Sarafyun idir. Muhtemelen Mezopotamya ile Suriye coğrafyasında yaşamıştır. Avrupa'da Johannes Serapion olarak bilinmekle beraber Süryanice yazdığı iki tıbbî derlemeden biri Gerardus Cremonensis tarafından *Practica sive breviarium* şeklinde 1187 senesinden evvel Latinceye tercüme edilmiştir.

Üçüncü ihtimal ise, ikinci ile karışmaması için Genç Serapion olarak bilinen, 12 yahut 13. yüzyılda yaşamış, muhtemelen Hristiyan olmakla beraber Arapça yazmış bir tıp adamıdır. Hayatı hakkında eserleri haricinde fazla bilgi yoktur. Risalelerine havî derleme Latinceye *Liber aggregatus*, *Liber de simplici medicina* ve de *Liber Serapionis aggregatus in medicinis simplicibus* gibi isimlerle geçmiştir, esasen bir derlemedir. Eserleri Müslüman tıp literatürüne dayanmaktadır (de Weever, 2013c). 13. yüzyılda ise bir Yahudi olan Abraham de Tortose (*Abraham le Juif*) ve Papa IV. Nicolas'ın 1288 senesinde hekimi Simon de Gènes tarafından tercüme edilmiştir (Leclerc, 1876: 152-154; Singerman, 2002: 80; de Weever, 2013c).

3.1.2.7 “Razîs”: Râzî

Prologue, v. 432 ile “Razîs” olarak geçen, Avrupa literatüründe Razes olarak bilinen Râzî 854 senesinde Tehran, Rey’de doğmuş, 925 senesinde vefat etmiştir. Hekim, simyager, ve cerrah olarak bilinir. En mühim eseri bir tıp ansiklopedisi olan *Kitab el-tıbb al Mansurî* olup Horasan Sultanı el Mansur’a ithaf edilmiştir. Bu eser Latinceye *Liber medicinalis Almansoris* ve de *Liber ad Almansorem* şeklinde Gerardus Cremonensis tarafından Toledo’da 12. yüzyılın sonlarına doğru tercüme edilmiştir. 13. yüzyılın başlarında devrin meşhur tercümanlarından Michael Scot’un *Physiognomica* veya *Liber physiognomiae* eserinde kullanılmıştır. Çiçek ve kızamık hastalıkları üzerine yazdığı *Kitab el-cedari ve el-Lasaba* isimli eseri Latinceye *De variolis et morbillis* şeklinde geçirilmiştir, aynı zamanda *De pestilentia* olarak da bilinir, çiçek hastalığı üzerine bilinen en eski tasvife havîdir. Bahsedilen eser Avrupa’da en çok kullanılan tıbbî metinlerden birisi hâline gelmiştir, devrin en meşhur hekimlerinden Andreas Vesalius tarafından da tavsiye edilmiştir. En çok aranan kitabı *Kitab el-Havî fi el-tıbb* okuduğu eserlerden aldığı kısımlardan, kendi mütaalarından ve eleştirilerinden meydana gelmiş olup Bergamalı Câlînûs gibi eski Grek bilginlerinin çalışmaları üzerine de tenkitler içermektedir. Eleştirilerini getirirken Bağdat’ta yer alan devrin hastanesindeki tecrübelerine dayanmıştır. Eser 1279 senesinde Kral Charles d’Anjou’nun maiyetindeki Sicilyan Yahudisi hekim Faraj bin Salim tarafından Latinceye tercüme edilmiştir (Savage-Smith, 1997: 45; de Weever, 2013d).

Tıp ilmine kazandırdıkları sebebiyle kendisine ‘Arapların Câlînûs’u’ ünvanı verildiği de ifade edilmiştir. Tahlisi için çıktığı seyahatinde Horasan tarafına gelerek buradaki ilmî faaliyetlerden faydalanmıştır. Mehmet Kaya tarafından Râzî’i anlatanların onu alelumum istinsah yahut müsveddeleri temize çekmekle meşgul gördükleri *İbnü’n-Nedîm* eserinden nakledilirken, otobiyografik mahiyette yazdığı *es-Sîretü’l-felsefiyye* eserinde ise kendinden şu şekilde bahsettiği nakledilmiştir (terc. Kaya, 2007: 479):

“Beni tanıyanlar bilir ki ilme karşı olan sevgim, tutkum ve bu yoldaki çalışmalarım gençliğimden beri aralıksız devam etmektedir. Okumadığım bir kitap, karşılaşmadığım bir ilim adamı bulunsa büyük bir zarara uğramam söz konusu olsa bile her şeyi bir kenara bırakıp mutlaka o kitabı okurum ve o âlimi tanırım. Bu alandaki sabırlı çalışmalarım neticesinde bir yıl zarfında müsvedde olarak 20.000 varaktan fazla yazı yazdım.”

Râzî’nin antik dünyanın bilginlerinden de bîgane olmadığı görülür, kendisinin antik ve Helenistik devrin eserleri üzerine tenkitler getirdiği ve felsefe ile haşrolduğu ifade edilmiştir; kendisinin Sokrates gibi olamayacağını söyleyenlere ise yazdığı iki yüzden fazla esere telmih

ederek “Ulaştığım bu bilgi düzeyi filozof adını almama yetmiyorsa keşke bilseydim, çağımızda bu isme lâîk olan kim var?” cevabını verdiği yine *Sîretü'l-felsefiyye* eserinden nakledilmiştir. İnsanın akıl ve vicdan ile hayatını idame ettiği müddetçe mutlu yaşayacağını, bunun içinde din yahut peygambere ihtiyaç olmadığını savunduğu için kayıtlara istihkârane bir şekilde mülhid ve zındık olarak geçtiğine de yer verilmiştir (Kaya, 2007: 479).

3.1.2.8 “Avyzen”: İbni Sina

Prologue, v. 432 ile “Avyzen” şeklinde verilen şahıs Avicenna, yani İbni Sina’dır. Takriben 980 yılında Buhara yakınlarındaki Efşene köyünde doğmuş bir Farsî olduğu bilinir. Fennî ilim ve felsefe ile meşgul olan İbni Sina’ya Ortaçağdaki alimler tarafından saygınlığının bir ifadesi olarak “eş-şeyh’r-reîs” ünvanı verilmiştir, bunun haricinde “*hüccetü’l-hak, şerefü’l-mülk, ed-düstûr*” ünvanları da yine kendisine verilmiştir. Avrupalılar tarafın Avicenna olarak bilinen İbni Sina, filozofların prensi olarak da adlandırılmıştır. Küçük yaşta Kuran’ı hatmetmiş, dil, edebiyat, akaid ve fıkıh tedrisatı görmüştür. Dinî tedrisatını sıkı bir şekilde devam ettirmiş sonrasında babasından geometri ve aritmetik sahasında temel eğitim görmüş ve tavsiyesi üzerine Mahmûd el-Messâh’tan Hint aritmetiği üzerine okumalar yapmıştır. Buhara’ya gelen Ebû Abdullah en-Nâtîlî’i babası Sina’ya ders vermesi için evinde misafir etmiştir. Dahası, Sina Natîlî’den Porphyrios’un *Îsâgucî (Isagoge)* isimli mantık kitabını okumaya ve üstünde mülâhaza etmeye başlamış, bundan başka yie Natîlî sayesinde Öklid’in *Elementler* eserininin baştan beş-altı kısmını okumuş, geri kalanını kendisi çözmeye çalışmıştır. Astronomi sahasında ileri seviyeye gelmesiyle beraber, hocası eserin devamını okumasına müsaade etmiştir. Natalî’nin ayrılmasıyla, Sina fizik, metafizik ve felsefe sahasına temayül etmiştir. Felsefe sahasında da yeterli malumatı aldığı kanaat getiren Sina bu defa tıp ilmine geçiş yapmış, geniş bir literatür okuması yapmıştır (Alper, 1999: 319-322).

İbni Sina’nın ismi Râzî ile beraber Ortaçağın mühim şarihleri arasında sıralanmıştır (Leclerc, 1876b: 210). İbni Sina, tıp sahasındaki bilgilerinin çoğunu Farabi’den aldığını ifade etmiştir (Leclerc, 1876b: 359). Kıtanın en büyük tıbbî eserini meydana getiren Sina’nın başarısının ardında bilimde sadece Müslüman camiası ile münhasır kalmadan, Hristiyanların ve antik geleneğin çalışmalarından da faydalanması gösterilmiştir, kendisi alelumum seyahatte olmasıyla Türkistan’dan İran ve Irak coğrafyasına kadar Asya’nın farklı noktalarında insanlarla tanışmıştır (Leclerc, 1876b: 402-403, 466). İran’ın 10. yüzyılda da, bir önceki yüzyılda olduğu gibi Râzî ve ona müteakip İbni Sina ile devrin tıp çalışmalarındaki en ileri seviye noktası olduğuna yer verilmiştir. İkili, tıbbın tüm sahalarını metodolojik olarak ele

almaları ile diğerlerinden ayrılmıştır, nitekim Râzî'nin bu noktada bir metodolojisi olduğunu ifade etmedi nakledilmiştir (Leclerc, 1876b: 465, 471). Simya noktasında ise Sina'nın burçlar üzerine bir risalesinin bir simya derlemesinde yer almıştır (Leclerc, 1876b: 473).

İbni Sina'nın felsefe ansiklopedisi olarak tarif edilen *El Şifa* (Latinize: *Sufficientia*) eseri, Latinceye 12. yüzyılın sonunda Toledo'da, 13. yüzyılın sonunda ise Burgos'da tercüme edilmiştir, kalp tıbbı üzerine olan bir risalesi ise kısmen tercüme edilerek *De anima* eserinin içine eklenmiştir. Bu devirde bu tercümanlar, Sina'nın eserlerine kendisine ait olmayan bir takım felsefî fikirler de eklemiştir, Toledo tercümesinin ise skolastik düşünceye büyük tesiri olduğu ifade edilmiştir. Buna ilaveten İbni Sina ile tanışan Avrupa'da *Latin Avicennism*, veya *Avicennized Augustinianism* olarak tarif edilebilecek felsefî akımlar doğduğuna yer verilmiştir. Yine 12. yüzyılda kısmen tercüme edilen *El Şifa* eserinden maada, neredeyse tamamen olmak üzere *Isagoge* (veya *Logica Avicennae*), *Psychology* (veya *Liber de anima seu sextus de naturalibus*, veya *Sextus de Naturalibus*), *Metaphysica* (veya *Liber de philosophia prima sive scientia divina*) eserleri kısmen veya tamamen olarak Toledo'da Arapçadan Latinceye tercüme edilmişlerdir (Janssens, 2011: 522). 1170-1180 arasında ise Toledo'da Sina'nın tıbbî ansiklopedisi *el Qamun fil-tıbb* eseri *Canon Medicinæ* adıyla yine Gerardus Cremonensis tarafından tercüme edilmiştir. İngiltere'de ise *El Şifa* eserinin I.1,5 kısımları olan *Meteorologica* ise 12. yüzyılın sonlarında, 13. yüzyılın başlarında *Liber de mineralibus* şeklinde Alfred of Shareshill tarafından tercüme edilmiştir (Janssens, 2011: 523). 1230 senesinde ise Michael Scot tarafından felsefe ansiklopedisi olarak tarif edilen *El Şifa* eserinin bir kısmı daha *De animalibus* olmak üzere tercüme edilmiştir. *Abbrevatio Avicennae* olarak da bilinen eser İmparator II. Frederick'e ithafıdır (523). 1270'lerde ise *Physics* eserinin tercümesi Johannes Gonsalvus tarafından Burgos'da Salomon ('Süleyman' ?) isminde teşhis edilemeyen bir kişi ile beraber devam etmiştir. İkili eserin doğa ile ilgili kısımlarını tercüme etmiştir, bunlar *De caelo*, *De generatione et corruptione*, *De actionibus et passionibus*, ve *Meteorologica* olarak bilinir. İlk basılan eserleri ise 15. yüzyılda olup, en eskisi 1485 senesinde Venedik'te *De anima* eseridir (Janssens, 2011: 523).

13. yüzyılda skolastik düşüncenin en büyük üç ismin arasında Büyük Albert (*Albert the Great*) ve Thomas Aquinas ile beraber verilen Roger Bacon, İbni Sina'yı "*praecipuus imitator et expositor Aristotelis*"¹⁰⁷ olarak görmesi sebebiyle yüksek bir mevkide kabul etmiştir, nitekim Sina'nın bir takım fikirlerine de mutlak şekilde karşı çıkmıştır. Bu isimlerden Albert'in Sina'nın *De anima* ve *Metaphysica* eserlerini etraflıca ele alarak

¹⁰⁷ Terc.: "Aristo'nun en mühim taklitçisi ve izahçısı".

kendisinin bir takım fikirlerini kabul etmesine rağmen reddettiğine de yer verilmiştir (Janssens, 2011: 524-525).

Simyanın Batı literatürüne girmesinde İbni Sina'nın *De congelatione et conglutinatione lapidum* (veya *De mineralibus*) eserinin tercüme edilmesinin de büyük tesiri olduğu ifade edilmiştir. Sina tarafından tercüme edilen bu eserde verilen bir metodoloji, Aristo'ya ithaf edilerek Aristo'nun *Meteorologica* eserinin son kısmına tercüman Alfred de Sarechel tarafından ilave edilmiştir (Dumas, 2015: 465). Nitekim ilave edilen bu kısmın tartışmalara sebep olduğu ifade edilmiştir, çünkü simya uğraşına karşı bir itiraz mahiyetinde olan kısımlara sahiptir. Bu ihtilafli cümleler sırayla şu şekilde verilmiştir (Dumas, 2015: 466):

Quare sciant artifices alkimie species metallorum transmutari non posse”, “Sed expoliatio intus accidentium ut saporis, coloris, ponderis vel saltem diminutio non impossibilis.”¹⁰⁸

Bu sebeple işin erbabları simyanın metalların cinsini değiştirmeye kabil olmadığını bilirler,” “Ama eldeki maddelerin içinden lezzeti, rengi, ve ağırlığı gibi özlerinin çıkartılması veya hiç değilse azaltılması imkansız değildir.

İbni Sina hiç evlenmemiş, kendisini öğrenmeye adanmış bir kişi olarak ifade edilmiştir. *El Qamun* eserinin bir milyondan fazla kelimeye havî olduğu tespit edilmiştir. İfade edildiğine göre bu eser *Greco-Arabic* tıbbın en büyük külliyyatı olmak üzere yazılmıştır (Smith, 1980: 368). Öyle ki bir kez daha Doğu Akdeniz coğrafyasında yaşayan Greklerden alınan tıp, simya ve astroloji, Müslümanlar tarafından geliştirilmiş, her ne kadar 10. yüzyıldan itibaren münasebet olsa da, daha ziyade 12. yüzyıldan itibaren başlatılan tercüme faaliyetleri ile Avrupa'ya geçmiştir (Savage-Smith, 1997: 41-44).

3.1.2.9 “Averrois”: İbni Rüşd

Prologue, v. 433 ile “Averrois” olarak verilen Batıdaki adıyla Averroes, yani İbni Rüşd (1126-1198) Ortaçağ felsefesinde en büyük Aristo şarihi (*commentator*) olarak bilinir, günümüze birçok çalışma sahasından intikal etmiş otuz sekiz eseri vardır. Rüşd'ün Aristo'nun eserlerine böylesine temayül etmesinin sebebi olarak ise Aristo'nun doktrininin felsefedeki en zor sorulara cevap getirmiş olması verilmiştir. Rüşd, Aristovî (*Aristotelian*) şerhlerine ilaveten bu felsefenin kritik mahiyetinde denemeler de yazmıştır. Arap literatüründe rasyonalist İslâmî

¹⁰⁸ Verilen kaynak, dipnot 176: “Eric J. Holmyard et Desmond C. Mandeville, Avicennae: De Congelatione et Conglutinatione Lapidum being Sections of the Kitâb al-Shifâ'. The Latin and Arabic Texts edited with English Translation of the Latter and with Critical Notes, Paris, Paul Geuthner, 1927, p. 54. Voir aussi l'édition du texte interpolé: d'Avicenne par William Newman, The Summa perfectionis, Appendix I, pp.49-51 ainsi que l'article du même auteur, “Technology and Alchemical Debate in the Late Middle Ages”, pp. 423-445.”

temsil etmesi ile belvazî bir itibara sahip olan Rüşd, Latin skolastisizmi ve Yahudi uleması arasında saygın bir isim olmuştur (Kukkonen, 2011: 495).

İbni Rüşd, Malikî İslâm hukuku medresesinde çalışan güzide bir Endülüslü hukukçular ailesinin mensubu olarak Kurtuba'da dünyaya gelmiştir, Marakeş, Fas'ta vefat etmiştir. İslâm hukukuna ilaveten tıp ve felsefe tedrisatı da gördüğü düşünülür. 1172 senesinde İşbiliye (Sevilla) şehrine kadı (*qadı*) olarak tayin edilmiştir. Bu devirde *el-Faşl el Maqal* isimli hukuk ve bilgelik arasındaki rabıtayı gösteren eserini vermiştir. Bundan maada, *Damima (Supplement)*, ve *el-Keşf'an manahij el-adilla fi aka'id el-milla* eserleri ile meşgul olmuştur. Gazalî'nin tesiri altında kaldığı ifade edilen Rüşd, Gazalî'i fikirlerini onları anlama imkanı olmayan kalabalıklara anlatmaya çalıştığı için eleştirmiştir, kendisi daha ziyade eğitilmiş bir sınıfa hitap etmek istemiştir. 1180 senesinden sonra ise yine Aristo üzerine beş şerh eseri ve iki parça cevaplar eseri vermiştir. 1194 senesinde ise Endülüs'te varlıklarını devam ettiren ve kendisine karşı tavır alan mutaassıp Murabî (Murabıtlar) bakiyeleri ile yakınlaşmak isteyen Sultan tarafından, sihirle uğraşmak ithamı ile Lucena adasına sürgün edilmiştir (Kukkonen, 2011: 495).

İbni Rüşd'ün en mühim eserlerinden bazıları Latinceye 13. yüzyıldan başlamak üzere tercüme edilmiştir, bu sayede Latince Aristo şerhleri külliyyatına Rüşd'ün eserlerinin büyük kısmı girmiştir. 14. yüzyılda ise kendisinin Gazalî'nin felsefe eleştirisi *Tehâfütü'l-Felâsife* eserine karşı yazdığı *Tehâfüt ül Tehâfüt* Latinceye tercüme edilmiştir (Geoffroy, 2011: 501-502). 1217 senesinden sonra Michael Scot tarafından İbni Rüşd'ün Aristo'nun *De caelo* şerhi tercüme edilmiştir. 1231 senesinde ise Rüşd'ün eserleri muhtemelen II. Frederick'in maiyetinde tercüme edilmiş olmakla Paris'te mevcuttur. Bu devirde Rüşd'ün şerhlerinin tercümeleri arasında Aristo'nun *Physics*, *De anima* ve *Metaphysics* eserleri mevcuttur. Michael Scot aynı zamanda Rüşd'ün beş kozmoloji risalesini de *De Substantia orbis* şeklinde tercüme etmiştir. *Physics* şerhinin bir tercümesi ise Hermann the German'a ithaf edilmekle beraber günümüze kısmî bir şekilde intikal edebilmiştir. Rüşd'ün mantık üzerine eserlerinden bir kısmı ise İspanya, Luna kentinde William of Luna tarafından tercüme edilmiştir; kendisinin 13. yüzyılda Toledo'lu bir takım tercümanlarla münasebette olduğu bilinir. Napoli'de Jacob Anatoli isimli bir tercüman tarafından Rüşd'ün mantık eserlerinin bir kısmı ise Arapçadan İbraniceye tercüme edilmiştir (Geoffroy, 2011: 502).

1278 senesinde ise Katalonyalı Dominiken Raimondo Martí tarafından yazılan *Pugio fidei adversus mauros et judaeos* eserinde Rüşd'den uzun alıntılar yapıldığına da yer verilmiştir. Öyle ki Rüşd'e ait *Qualiter possit Deus singula scire* (Arapça *Damima* olarak bilinir) başlıklı Tanrının marifeti üzerine olan metni kamilen esere alınmıştır. 1254 senesinde

Rüşd'ün Aristo'nun *Parva naturalia* şerhi yine Arapçadan İbraniceye Montpellier'de Moise ibn Tibbon tarafından tercüme edilmiştir (Dumas, 2015: 210). 1255 senesinde ise Padua'da, Rüşd'ün tıbbî ansiklopedi eseri *el-Külliyat fî l-tıbb* bir Yahudi tarafından Latinceye tercüme edilmiştir (Geoffroy, 2011: 503). 1328 senesinde ise yine bir Yahudi olan Calonymos tarafından *Tehafüt ül Tehafüt* eseri *Destructio destructionis* şeklinde iddianın zeminsizliğine işaret edecek bir başlıkla Latinceye tercüme edilmiştir (Geoffroy, 2011: 503).

İbni Rüşd'ün Avrupa'da ismi 17. yüzyılda Herbelot tarafından onun Grekçeden Arapçaya ilk tercümeleri yapan isim olduğunu hatalı bir şekilde iddia edeceği bir seviyeye gelmiştir (Leclerc, 1876b: 134).

3.1.2.10 “Damascien”: Yuhanna Dımaşkî

Prologue, v. 433 ile “Damascien” şeklinde verilen Ioannes Damaskinos (hay. 675/6-749, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός) yani Yuhanna ed-Dımaşkî veya Saint Jean Damascene, Şam'da yaşayıp felsefe, hukuk, musikî ve ilahiyat ile meşgul olmuş bir Hristiyan alimidir. Daha ziyade *dormitio*, Meryem'in ahirete alınması yani Doğuda bilindiği hâliyle *İntikal ül-Azra* meselesi üzerine yazdıkları ile tanınır. İlk zamanlarda dedesinin ismiyle Mansûr bin Sercûn şeklinde anılıp, manastıra girmesinden sonra Yuhanna olarak anılmıştır. Grekçe konuşan, Dımaşklı Mansurlar olarak da bilinen, entelektüel Melkit Hristiyanı bir aileye mensuptur. Dedesi, Halid bin Velid'in Dımaşk'ı istilasında şehrin kapılarını açarak teslim etmiştir, neticesinde dedesi önce Bizans dahas sonra Emevîler idaresindeki Şam'da en yüksek memuriyetlerde vazife almış, Dımaşkî'nin babası da aynı şekilde devam etmiştir. Kudüs yakınlarında Mer Seba Deyri'nde vefat etmiştir (Harman, 2013: 580; Davids ve Valkenberg, 2005: 71; Sahas, 1972: 38-39).

Hayatıyla ilgili en temel kaynak *Siretü'l Kıddîs Yuhannâ ed-Dımaşkî* eseri olup, *Vita Sancti Patris Nostri Joannis Damasceni* şeklinde tercüme edilmiştir. Hristiyan ilahiyatı üzerine eserler vermiştir. İkonları savunan *Oratio pro sanctis imaginibus* dışındaki tüm çalışmaları Mer Seba Deyri'nde hasıl olmuştur (Harman, 2013: 580; Sahas, 1972: 51). Hedefinin Hristiyanlıkta itizal ile mücadele etmek ve Ortodoks Hristiyan doktrinini yüceltmek olduğu ifade edilen Dımaşkî'nin diğer eserleri Ömer Harman tarafından şu şekilde sıralanmıştır (Harman, 2013: 581):

1. *E Pege tes Gnoseos* (Bilginin kaynağı). Hayatının sonlarına doğru muhtemelen 743 yılında yazdığı en meşhur ve en önemli eseridir. Üç bölümden oluşan kitabın birinci bölümü “*Capita Philosophica or Dialectica*” adını taşımakta ve burada felsefî meseleler ele

alınmaktadır. “De Haeresibus” adlı ikinci bölümde Ortodoks inancına göre sapkın öğretiler incelenmektedir. Bu bölümün 100. (veya 101.) bahsi müellifin İslâm’a dair görüşlerini içermektedir. Üçüncü bölüm “*De Fide Orthodoxa*” adını taşımaktadır ve Ortodoks inancı hakkındadır.

2. *Eisagoge Dogmaton Stoikeiodes* (Dogmalara temel giriş).
3. *Libellos Peri Ortu Fronematos* (Gerçek doktrine karşı bir kitapçık).
4. *Peri Tes Agias Triados* (Kutsal üçlemeye dair).

Dımaşkî’nin reddiye türündeki eserleri ise bunlardır: *Logoi Apologetikoi pros tus Diaballontas tas Agias Eikonas* (Kutsal sûretleri reddedenlere karşı savunmacı bir nutuk), *Peri Süntetu Füseon Kata Akefalon* (Ya’kubîler’e karşı reddiye), *Kata Aireseon ton Nestorianon* (Nestûrîler’e karşı reddiye), *Kata Manikaion Dialogos* (Maniheistler’e karşı reddiye).

Biyografi mahiyetinde kendisi hakkında yazılan *Vita* eseri (*Vita Sancti Patris Nostri Joannis Damasceni*) John of Jerusalem isminde bir kişi tarafından Arapçadan Grekçeye tercüme edilmiştir, iddiasına göre bulunduğu metin taslak hâlinde ki bu sebeple metnin hem tercümanı hem de editörü sıfatını taşır (Sahas, 1972: 31).

Bilginin Kaynağı (*E Pege tes Gnoseos*) eseri 12. yüzyılda Latinceye tercüme edilmiştir, Eserin “De Hæresibus” kısmında İslâmiyetin ne şekilde hangi yanlış hikâye ve masallardan zuhur ettiği, Muhammed isimli sahte olarak ifade edilen peygamberin bunları bir Nesturîden dinleyip Kuran-ı Kerim kitabını yazdığı anlatılmakta olup, Müslüman ve Hristiyan arasındaki en iddialı tartışma bahisleri için de cevaplar getirmiştir. Bahsedilen kısmın İsmail Taşpınar tarafından yapılan tercümesi şu şekildedir (Taşpınar, 2001: 50)¹⁰⁹:

İslâm’ın Zuhuru

Böylece, Heraklius’un dönemine kadar açıkça putperestlikle amel ettiler. Bu dönemden günümüze kadar, kendi aralarından *Mamed* (Μάμεδ) adında bir yalancı peygamber (ψευδοπροφήτη) ortaya çıktı. Eski ve Yeni Ahid ile ilgili bilgileri tesadüfen öğrendikten ve, aynı zamanda, muhtemelen bir *ariusçu* rahib ile sık sık görüştükten sonra, kendi sapkınlığının temelini attı. Dindar görünerek halkın teveccühünü kazandıktan sonra, gökyüzünden gelen bir metnin (γραφην) Tanrı tarafından kendisine vahyedildiğini söylemeye başladı. Kitabında bazı gülünç doktrinler kâleme alarak, onlara Tanrı’ya ibadetin bu şekilde olacağını nakletti.

¹⁰⁹ Tercümede esas alınan metin şu şekilde verilmiştir: “Tercümede esas alınan metin, Raymond Le Coz’un Yunanca aslından Fransızca’ya yaptığı tercümedir. bk. Jean Damascène, *Écrits sur l’Islam* (yay. haz. Raymond Le Coz), Paris 1992, s.211-227.”

Doğu Roma İmparatoru III. Leo'nun 726 tarihli ikona yasağına karşı gelerek müdafa mahiyetinde risaleler kaleme almıştır. Tehlike olarak gördüğü Efes Konsili'nde (431) reddedilen Nesturî ve Kalkedon Konsili'nde (451) yine *monophysite* nazariyeye karşı Hristiyanlığı korumaya çalışmıştır (Davids ve Valkenberg, 2005: 72). Mikrokozmos-makrokozmos mefhumuna istinaden, Tanrı tarafından yaratılan dünya gibi, insanın da büyük bir dünya içinde daha küçük bir dünya olduğunu devrin Bizantinist dinî felsefesine uyacak şekilde desteklemiştir (Matula, 2011: 978-979).

3.1.2.11 “Bernard”: Bernard de Gordon

Prologue, v. 434 ile “Bernard” şeklinde verilen Bernard de Gordon (hay. 1270-1330), Montpellier'de yaşamış Fransız hekim ve tıp adamıdır. Meşhur tıp eseri *Lilium medicinæ* ile tanınır.

Bernardus Gordonii, Bernard de Gordon, Bernard de Gordonius olarak da bilinir, birçok tıp tarihçisi tarafından İskoç olduğu düşünülür. Salerno'da tedrisat görmüş, Montpellier'de ders vermiştir. Ana-eseri *Lilium medicine sive de morborum prope omnium curatione* 1303-1305 yıllarında Montpellier'de yazılmıştır. Bir diğer eseri *Liber de conversatione vite humane* yine burada 1308 tarihinde yazılmıştır; bu eseri meydana getiren dört kısım müstakil risaleler olarak kabul edilerek müteferriken neşredilmiştir ki bunlar: *De flebotomia*, *De urinis*, *De pulsibus*, *Regimen sanitatis* (Pioreschi, 2003: 382-390).

Bernard, İbni Sina'nın muhtemelen 1280 senesinde Latinceye tercüme edilmiş ve Batıya Müslüman eczasını taşımak için çok mühim bir eser olan *Tractatus de tyriaca* üzerinden yine aynı isimli bir risale yazmış ve şu şekilde “*secundum intentionem Averroes*,” ifadesiyle beyan etmiştir. Bu eserin tercümesi ile Avrupa'da ilaçların anlaşılması için büyük bir eksikliğin kapandığı ifade edilmiştir. Bernard'ın eseri Sina'nın eserinde anlattığı mühim noktaları tekrar etmektedir. Misal, *theriac* maddesinin nasıl tesir ettiğini anlatırken Greco-Arap geleneği *pharmacodynamic* prensiplerinden uzaklaşarak ele almaktadır. Buna göre *theriac* hem sıcak hem soğuk olması ile *passiones frigidas* için tesirli bundan başka burun akmasına (*rheum* ve *flux*) karşı da faydalı olduğu ifade edilmiştir (de Villanova, 1985: 58, 67). *Lilium medicine* eserinin Ortaçağda cüzzam üstüne en incelikli eser olduğu ve gözlük üzerine bilinen en eski referansların da *Lilium* eserinde bulunduğu ifade edilmiştir (de Villanova, 1985: 58, 67; Dumas, 2015: 286).

19. yüzyılda ise Bernard, bir Ortaçağ hekimi prototipine dönüşerek “*Gordonius the Divine*” olarak anılmaya başlamıştır. Hipokratik geleneğin insan sağlığına tesir eden günlük

unsurlarına istinad ederek, yine aynı gelenekten gelen Müslüman tıbbına ait *dietetics* üzerine Arapça bir metni Latinceye tercüme ettirmiştir. *On the Method of Treating Diseases (Tractatus de modo medendi in aegritudinibus presertim cum medicus nescit causam*, terc.: *Hastalıkların Tedavi Tarzı Üzerine bir Risale: Bilhassa Hekimin Sebebi Bilmediği Zamanlarda*) eserinde Câlînûs'ın ekolünün temel prensiplerini basitleştirip tahlil ederek bir araya getirmiştir. Yine Câlînûs'un Bernard üzerindeki tesirinin ne bunlar ne de 1308 tarihli dört kitaplık *Liber de conversatione vite humane* eseri münhasır kalmadığı, neredeyse atıflarından yarısını Câlînûs'a yaptığı da ifade edilmiştir, bunun nihayetinde “yeni Câlînûs” yakıştırmaları ile nam yapmıştır. 1458 yılında ise Frankfurtlu bir hekim tarafından cüzzam mütehassısları olarak üç isim “*Avicenna, Liliator, Galiemus*.”¹¹⁰ şeklinde sıralanmıştır (Demaitre, 2005: 84-85).

3.1.2.12 “*Gatesden*”: John of Gaddesden

Prologue, v. 434 ile “*Gatesden*” şeklinde verilen John of Gaddesden (tev. takr. 1280) Geç Ortaçağın en meşhur hekimlerinden birisi olmuştur. Muhtemelen Hertfordshire sınırındaki Little Gatisden’de doğduğu, takriben 1309 senesinde ise Oxford’da tıbbiyeden mezun olduktan sonra rahiplik olduğu ve muhtemelen veba salgınından 1361 senesinde öldüğü bilinir. Ana eseri *Rosa medicinae* (*Rosa anglica* veya *Rosa anglica medicinae*) olup 1314 yılı civarında yazılmıştır ki eser Geç Ortaçağda en çok kullanılmış tıp metinlerinden birisi hâline gelmiştir. Eser beş kısma ayrılmıştır: *De febribus*, *De universalitate morborum*, *Tractatus quinque utilissimus et maxime chirurgicis*, *De morbis particularibus*, *De preparatione et administratione medicinarum* (Gaddesden, 1929: XX; Pioreschi, 2003: 369, 370).

Bahsedilen *Rosa medicinae* eseri ekseriya İbni Sina ve Câlînûs’un çalışmaları üzerine bina edilmiştir. Yaklaşık kırk yazardan yapılan bin beş yüz alıntının, yaklaşık beş yüzü İbni Sina’dan, bundan biraz fazlası da Câlînûs’tan yapılmıştır. Eserin en bilinen kısmının ise Gaddesden’in Kral I. Edward’ın oğlunu çiçek hastalığından onu kırmızı kumaşlar ile sararak nasıl iyileştirdiğini anlattığı noktadır (Pioreschi, 2003: 370).

3.1.2.13 “*Gilbertyn*”: Gilbertus Anglicus

Prologue, v. 434 ile “*Gilbertyn*” şeklinde verilen Gilbertus Anglicus kendi zamanında meşhur bir hekim olup, hayatı hakkında pek malumat yoktur. Salerno’da tedrisat görmüş ve vermiştir. En bilinen eseri *Compendium medicinae* (*Lilium medicinae* veya *Laurea*

¹¹⁰ “İbni Sina, *Lilium* yazarı, ve Câlînûs.”

medicinae) olup takriben 1240 senesinde meydana getirilmiş ve 17. yüzyıla kadar hekimler tarafından referans kitabı olarak kullanılmıştır. *Compendium* eserinin başlığına tezatla Latince yazılmış en uzun eser olduğu da ifade edilmiştir. Umumî tıp üzerine bir İngiliz tarafından yazılıp günümüze intikal eden en eski eser olarak, zamane tıbbının vaziyetini gözler önüne koyması sebebiyle kıymetli bir eser olduğu da yazılmıştır. *Compendium* eserinde sıkça alıntı yaptığı isimler arasında Câlînûs, Hipokrat ve İbni Sina yer alır (Pioreschi, 2003: 339-340).

3.1.2.14 Hekim'in Kıyafeti: İran Mavisi, Tafta Kumaş ve Sandal

Prologue, v. 439-440 ile Chaucer, Hekim karakterini tasvir etmeye devam edip neler giydiğini şu şekilde anlatmaktadır:

In sangwyn and in pers he clad was *Kan [kırmızısı] ve Fars [mavisi] ile giyinmişti*
al, *tamamen*
Lyned with taffata and with sendal. *Tafta şeritliydi, bir de sandal.*

Hekimin (*Doktour of Phisik*) giydiği kıyafetler ile eserdeki diğer karakterler gibi mesleklerine uymayacak şekilde olduğu ifade edilmiştir. Öyle ki bu kıyafetler 14. yüzyıl İngilteresinde yaşayan bir kir kişinin cemiyetteki yerinin ve maksadının ötesindedir. Buna göre Hekimin, kilise hiyerarşisine dahil, iyi tahsil görmüş, saygın bir üst-orta sınıf mensubu olduğu tahmin edilmektedir (Hodges, 2005: 199). Halil İncık ise ipeğin Bursa ihtisap nizamnamelerinde üç çeşit olarak kadife, kemhâ ve tafta, ve de atlas olarak sınıflandırıldığını tespit etmiştir (İncık, 2020).

Eserde “*taffata*” şeklinde geçen *tafta* kelimesi ise aslen Farsça تافتن fiilinden gelmektedir, bunun manası ise parlamak, ışığı vurmak, aksetmek, doğmak, ısınmak, ışık saçmak ve yanmak olarak verilmiştir (Kanar, 2016). Tafta kelimesinin ise çekimli yan-anlamları olmakla beraber, Farsça تافته olup, el ile örülmüş bir nevi ipektir (“تافته,” n.d.: ۶). Öyle ki tafta kumaşı, ışık saçan bir gizleyici örtü olarak Fars edebiyatına da girmiştir, misal Rumî'nin *Divan-ı Şems*, 2430 sayılı gazeli sekizinci mısraında *tafta* kelimesi çekimli bir hâlde hem kumaş hem de ışık saçma anlamlarını taşımaktadır (مولوی, n.d.):

ای چون فلک در بافته‌ای همچو مه در تافته

Ey ki felekler misali örülmüş, ay misali tefte içre sarılmış (der-tefte)

Bir diğer örnek ise Feridüddin Attar divanı, 42 sayılı gazelinin üçüncü mısraından verilebilir (عطار, n.d.):

چون ز پرده دم به دم می تافته است

Sanki perdeden dembedem ışıık saçmaktadır

Eserde “*pers*” şeklinde geçen Fars mavisi ise aslen adını laciverd (لاجورد / Lat.: *lapis lazuli*) isimli lacivert renkli taştan alan bir renktir. Öyle ki laciverd, bilhassa Afganistan’ın Bedahşan bölgesinden çıkarılagelmiş ve tarihte de verdiği renk ile revaçta bir ziynet eşyası olmuştur, zaman zaman toz hâline getirilip makyaj ve duvar boyası olmuştur. Rengiyle meşhur taşın edebî eserlerde la’l-i Bedahşân olarak geçtiği ve yine ezilerek kullanılması sebebiyle lacivert renk manasında bedahşî yahut bedahşî lacivert olarak anıldığı da ifade edilmiştir (Uzun, 1992).

Chaucer’ın Hekimi tabipliği yukarıda izah edildiği şekilde tarihteki birçok meşhur hekim gibi astroloji ile beraber yürütmektedir. Bu noktada Fars mavisi, lacivert, yahut bedahşî olarak anılan bu rengin kaynağı olan *lapis lazuli*, la’l-i Bedahşân, yahut laciverd taşının da astrolojiye taalluk ettiğini ifade etmekte fayda vardır. Öyle ki esatürde, laciverd taşı, Süheyl yıldızının (lat. *lambda velorum*) tesiri ile meydana gelmiş ve yıldızdan aldığı bu rengi güzel ve kıymetli kabul edilmiştir. Sayın Uzun tarafından bu noktada Türk edebiyatına işaret edilerek Hayâlî Bey’in şu beyti misal verilmiştir: “Süheyl’in pertevi seng-i Bedahş’ı la’l eder lâkin / Gözüm yaşını yâkût eyledi dürr-i benâgûşu” (Uzun, 1992: 239).

3.2 “Şövalyenin Hikâyesi” Kısımına Ait Bulgular: İskitler ve Kral Karun

“Şövalyenin Hikâyesi” kısmı mısra olarak numara almayan başlık mahiyetinde şu üç satır ile başlar (I, a.v. 859):

Heere bigynneth the Knyghtes Tale.	<i>Burada başlar Şövalyenin Hikâyesi.</i>
Iamque domos patrias, Sithice post	<i>Şimdi evine vatanına doğru, İskit kavmiyle</i>
aspera gentis prelia, laurigero, etc.	<i>sonrasında</i>
	<i>Zorlu bir savaşın, defneler ile taçlanmış bir hâlde,</i>
	<i>ve dahasıyla.</i>

Burada tasvir edildiğine göre Şövalye, Grek kontinandaki macerasına başlamadan hemen önce İskitlerle zorlu bir savaşın ardından zafer tacı ile eve dönmektedir. İskitler, tartışmalı olmakla beraber, Doğu İran dillerinden bir kol konuşan, İranî yani Hint-Avrupaî bir kavim olarak verilmiş, kavim ise zaman içinde dağılmıştır (“Scythes,” 1968). Bundan maada, İskitlerin Slav, Türkî yahut Mongol oldukları iddiaları da mevcuttur. Nitekim kaynaklarda tarz-ı hayatları verilen İskitlerin Orta Asyalı *Mongoloid* halklardan birisi olduğu intibahı da

vardır, zira 5. yüzyılda yazılan kroniklerde dahi Hunlar, İskitler olarak adlandırılmaktadır. İskitler MÖ. 7 senesinde Strabo tarafından *Geographica* eserinde etraflıca tarif edilmişlerdir. Kuzey İran bölgesinde, günümüzde Ukrayna'da kalan ve Avrupa ile Asya arasında hudut olduğu ifade edilen Tanais Nehri civarı ile Hazar Denizi arasındaki coğrafyada yaşadıkları anlatılan İskitlerin Batıda Bosforos'a kadar geldikleri, alt-kavimleri ile beraber arabalı ve çadırlı göçebeler veya çiftçiler oldukları kaydedilmiştir (*Geo.* 11: 1.5, 2.1, 6.2).

İberyalılar, Ermeniler ve büyük kısmı Hazar Denizi tarafında yaşayan İskitler tehlike anında on binler ile bir araya gelen akraba kavimler olarak tarif edilmiş ve eskinin Grekleri tarafından Kuzeyde yaşayan neredeyse tüm halkların İskitler yahut Keltoiskitler (*Celtoscythians*) olarak adlandırıldıkları anlatılmıştır (*Geo.* 11: 3.3, 6.2). MÖ. 5. yüzyılda yaşamış Halikarnaslı Herodot ise *Histories* eserinde İskitlerin Sardis kentine (günümüz Salihli, Manisa) kadar geldiğini (Hdt. *Hist.* I.15), ve Doğu Akdenizli halklarda görüldüğü üzere, okçulukta hünerleri ile bilindiklerini, Kral Karun'un kardeşi Med (*Medes*) Kralı Cyaxares'e kızdıkları zaman bir hile ile onun yetiştirmelerinden birini pişirip kendisine yedirdiklerini (I.73), ticaret ve zanaat ile uğraşanları coğrafyadaki diğer kavimler gibi hakir görüp cenk ile geçindiklerini (II.167), ve sek şarap içtiklerini nakletmiştir (VI.84). Yine İskitlerin Doğu Asya kültürünün Mongoloid ırka has vasıflarından birisi MÖ. 5. yüzyılda yaşamış Thucydides tarafından *Peloponez Savaşı* eserinde nakledilmiştir. Buna göre İskitler at üstünde ok atabilen savaşçılardır, bunun not edilmesinin sebebi sıradışı bir hüner olmasıdır. Tuna ile Karadeniz arasındaki en büyük orduya sahip kavim oldukları ifade edilmiş, Asya ve Avrupa'daki tüm milletler birleşse dahi İskitler ile savaş meydanında mukayese edilemeyecekleri kaydedilmiştir (Thuc. II.96-97).

Chaucer'ın Şövalyesinin İskitler ile savaştan dönmesi ise İskitlerin Doğuda yaşayan cengaver, gayri-medenî ve *kafir* halklardan biri olarak görülmesidir. Öyle ki Strabo, İskitlerin yabancılara kötü muamele ettiklerini, öldürüp etlerini yediklerini ve kafatasları içki taşı yaptıklarını nakletmiştir (*Geo.* 7.3.9). Öyle ki kafatasından içki içme adeti Türkler, Japonlar, Peçenekler, Bulgarlar gibi Mongoloid ırka mensub kavimlerde tarihte çok defa kaydedilmiş, Avrupalılara malum bir adettir. Misal, 811 senesinde ıslahatları neticesindeki *Pax Nicephori* ile meşhur Doğu Roma İmparatoru I. Nikephoros, Bulgar Hanı olan Krum Han tarafından savaşta mağlup edildikten sonra Krum tarafından ziyafetlerde boyarları ile tokuşturmak üzere sonra kafatasından içki kadehi yapılmıştır (Ostrogorsky, 1956: 175). Bu örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla beraber, mühim olan İskitlerin Doğululara mahsus ve Avrupalılara malum bu adetinin Chaucer tarafından *Canterbury Hikâyeleri* eserine alınmış olmasıdır. İskitlerden başka, eserin ilerleyen kısımlarında, kaynaklarda Hun yerine İskit olarak tarif edilen 453

senesine kadar hüküm süren Hun Atilla, ve Cengiz Han ile başlayan Moğol devleti ve iktidar mensupları da Chaucer tarafından tasvir edilmişlerdir.

Kral Karun da Chaucer tarafından eserde es geçilmemiştir. “Şövalyenin Hikâyesi” kısmında Tanrıça Venüs’ün mabedi tasvir edilirken Anadolu’da hüküm sürmüş Kral Karun’dan (İng.: *Croesus*) bahsedilmektedir. Duvarda güç ve kudret gibi meziyetleri ile resmedilen Herkül, Kral Peygamber Süleyman ve Medea ile Kirke gibi isimlerden sonra Karun’un da zenginliği ile resmedildiği anlatılmaktadır (I, 1946-9):

The riche Cresus, kaytyf in servage.	<i>Ve de zengin Karun, esarete düşmüş.</i>
Thus may ye seen that wysdom ne richesse,	<i>Böylece görebilirsiniz ki ne bilgelik ve</i>
Beautee ne sleighte, strengthe ne hardynesse,	<i>zenginlik,</i>
Ne may with Venus holde champartie,	<i>Ne güzellik, kurnazlık ne de güç, kuvvet,</i>
	<i>Venüs ’ün payına ortak olamaz,</i>

Karun (Gr.: Κροῖσος, Kroisos), MÖ. takr. 560-546 senelerinde Büyük Kiros (İng.: *Cyrus the Great*) idaresindeki Persler tarafından ele geçirilene kadar Lidya’nın son krallığını yapmıştır. Karun’un meşhur serveti ise vefatının ardından efsaneleşmiştir (March, 2001; “Lydie,” 1968). MÖ. 16. yüzyılda kurulan Lidya, zirve zamanında Anadolu’nun Batı yarısından daha fazlasına hükmetmiş Hint-Avrupaî bir demir çağı krallığıdır. Karun, MÖ. 5. yüzyılda yaşamış tarihçi Halikarnaslı¹¹¹ Herodot tarafından şu şekilde nakledilmiştir (Hdt. *Hist.*, I.6.):

Karun doğuştan Lidyalıdır. Alyattes’in oğlu olup, Suriyelilerin ve Paflagonyalıların yaşadığı yerin arasında Güneyden doğan ve Kuzeyde Euxine Denizi¹¹² olarak bilinen yere dökülen Kızılırmak’ın Batı tarafında yaşayan türlü halklara hükmetmiştir. Bildiğimiz kadarıyla Karun, Grekleri haraç ile boyunduruk altına alan ilk gayri-Grekler, nitekim bazıları ile ittifak kurduğu da vakidir. ... Karun’un hükümünden evvel tüm Grekler hür idi. ...

Verilen bilgiler ışığında, Chaucer tarafından resmedilen Kral Karun’un Anadolu’ya ait bir unsur olduğu, geçmişte yaşamakla kalmayıp Avrupa kültürüne de intikal ettiği anlaşılır.

¹¹¹ Halicarnassus, günümüzde Bodrum.

¹¹² Karadeniz.

3.3 “Değirmencinin Hikâyesi” Kısımına Ait Bulgular ve *Usturlap Üzerine Bir Risale*

Chaucer astroloji ve usturlaba olan merakına “Değirmencinin Hikâyesi” (“*Miller’s Tale*”) *prologue* kısmında Nicholas karakterini tasvir ederken şu mısralar ile yer vermiştir (I, 3191-98):

Hadde lerned art, but al his fantasye	<i>Sanat ve zanaat öğrendi ama tüm hayâli</i>
Was turned for to lerne astrologye,	<i>Astroloji öğrenmeye kaydı,</i>
And koude a certeyn of conclusiouns,	<i>Ve biliyordu bazı hesaplamaları ki,</i>
To demen by interrogaciouns,	<i>Tespit edip söylemek için tetkiklerle</i>
If that men asked hym, in certein houres	<i>Sorduğu zaman insanlar ona belli</i>
Whan that men sholde have droghte or elles	<i>zamanları</i>
shoures,	<i>Ne zaman olacaktı kuraklık yahut yağış,</i>
Or if men asked hym what sholde bifalle	<i>Veyahut sorduklarında ne olacağını ki</i>
Of every thyng; I may nat rekene hem alle.	<i>Her şey hakkında, hepsini sayamam bile.</i>

Aynı şekilde birkaç mısra sonra ise usturlabından “*His astrelabie, longynge for his art,*” (I, 3209) şeklinde tekrar bahsetmiştir, tercümesi ise “Usturlabı ki onun uğraşına ait olan” şeklindedir. Chaucer mütehasıslarının da ifade ettiği üzere “Değirmencinin Hikâyesi” ile Chaucer verilen bu mısralarda Nicholas karakteri üstünden kendisinin usturlaba olan merakını ortaya koymaktadır. Bu noktada Chaucer’ın Müslüman tıbbından devşirilen usturlab aletine olan merakını anlamak ve Doğu tesirini görmek için, bizzat yazdığı *Usturlap Üzerine Bir Risale* eserini bir alt başlık ile ele almak icab etmektedir.

3.3.1 Chaucer, İranlı Meşşala ve *Usturlap Üzerine Bir Risale*

Avrupa’da usturlap üzerine hazırlanan metinler ekseriya 12. yüzyılın ikinci çeyreğinde geçmiştir, nitekim 11. yüzyıldan itibaren Arapçadan Latinceye tercüme edilmeye başladıkları bilinir. Bunlara örnek olarak Arapçadan Latinceye John of Seville tarafından tercüme edilen Masla ibn Ahmet el Majriti’e ait eser verilirken, Adelard of Bath’a ait eserin de tamamen Arapça kaynaklara dayandığı yazılmıştır. Dikkat edilmesi gereken nokta ise Yahudilen Arapçadan Latinceye tercümeler için bir vasıta olarak yardımcı olduklarıdır, daha hemen sonrasında ise Müslüman astrolojisi tamamen Avrupa’ya intikal etmiştir. Abraham ibn Ezra’ya ait usturlap risalesi *Keli ha-Nehošet* eserinin ise yine kendisi tarafından 12. yüzyılda İbranice aslından Latinceye tercüme edildiği düşünülmekte, İspanyol tesirine dikkat

çekilmektedir. Eserin asıl dili Arapça da olabileceği gibi buradan İbraniceye tercüme edilmiş olma ihtimali de vardır (Levy, 1942: 567-568). Chaucer da bu geleneğe istinaden 1391 senesinde sıradışı bir şekilde usturlabı için bir kullanım kılavuzu hazırlama ihtiyacı duymuştur. Bu sayede bilim yapmak için kullanılan bir cihaz üzerine Latince, İbranice, Grekçe yahut Arapça haricinde ilk defa İngilizce olarak bir kaynak hazırlanmıştır. Eser *Tractatus de Conclusionibus Astrolabii* başlığına sahip olmakla beraber, daha ziyade *A Treatise on the Astrolabe* adıyla bilinir. Eserde Chaucer Lewis adında oğlum dediği on yaşında bir çocuğa “*Lyte Lowys my sone*” (Prologue, 1) şeklinde hitap ederek ona eldeki usturlabı nasıl kullanması gerektiğini anlatmak istediğini “*by mediacion of this litel tretis, I purpose to teche the a certein nombre of conclusions apertenying to the same instrument*” cümlesiyle ifade etmektedir. Sebep olarak ise yaşadığı coğrafyada hiç kimsenin usturlap denilen asil olarak ifade ettiği cihaz üzerinde muteber bilgiye sahip olmamasıdır:

“The furste cause is this: truste wel that alle the conclusiouns that han ben founde, or elles possibly mighten be founde in so noble an instrument as an Astrolabe, ben un-knowe perfytly to any mortal man this regioun” (*Astrolabii*, Prologue, 11-14).

Chaucer tarafından tarif edilen usturlabın kesin olarak hangi model olduğu bilinmese de tasvir edilen model üzerine tahminler yapılmıştır. British Museum’da bulunan 1326 tarihli en eski Avrupaî usturlap olarak künyelenen bir parça ‘Chaucer Usturlabı’ (*The Chaucer Astrolabe*) adıyla sergilenmektedir, sebebi ise bu parçanın risalede tanıtılan usturlap ile benzerliklere sahip olmasıdır. Risalenin iki ana kaynak üzerine bina edildiği tahmin edilmektedir. Bunlardan ilki 13. yüzyılda yaşamış matematikçi John de Sacrobosco’ya ait *De sphaera mundi* (Tr.: *Dünyanın Semaları Hakkında*) eseridir.

Resim 2: Chaucer Usturlabı, British Museum.

Kaynak: (<https://archives.history.ac.uk/richardII/images/astrolabebig.jpg>)

Chaucer'ın risalesini hazırlarken faydalandığı diğer kaynak ise Horasanlı bir İran Yahudisi olan Meşşala¹¹³ veya Maaşallah İbn Etharî'ye ait (takr. 740-815, ما شاء الله ابن اثري) *Compositio et operatio astrolabii* eseridir. Eserin Arapça aslı kaybolmuş olup, 12. yüzyılda Joannes Hispalensis tarafından Latinceye yapılan tercümesi günümüze ulaşmıştır ("The Way to the Stars: Build Your Own Astrolabe | StJohns," n.d.). Chaucer'ın eserinin büyük kısmının ise İranlı Meşşala'nın eserinden doğrudan tercüme edildiği üzerine büyük bir mütabakat vardır, zira Meşşala sadece Chaucer değil, Avrupalı bilim insanları tarafından da bilinen bir isimdir. Buna örnek olarak Meşşala'nın kozmoloji üzerine Ortaçağda popülerliğini korumuş bir risalesinin Latince tercümesinin kapağı verilebilir, kapakta Meşşala, Latince bir dörtlük ile tasvir edilmiştir, 1504 senesinde Nuremberg'de basılan bu eserin (*De orbe*) tercümesi Ortaçağın meşhur tercümanı, Arapçadan Latinceye birçok eseri geçiren Gerardus Cremonensis tarafından *De scientia motus orbis* adıyla yapılmıştır:

Resim 3: Meşşala tasviri ve bir dörtlük.

Kaynak:
(<https://iiif.lib.harvard.edu/manifests/view/ids:19162650>)

MESSAHALAH

DE SCIENTIA MOTVS ORBIS

Aeris Ignis Aque & telluris qualis imago
Quis numerus spheris sideribusque modus
Aurea cur toties comutat delia vultus
Hic Messala meus rite docere parat.

MEŞŞAHALAH

GÖKKÜRELERİNİN

HAREKETLERİNİN İLMİ ÜZERİNE

*Havanın, Ateşin, Suyun ve toprağın
emsalinden hayâl ediyorum
Hangi hesap yıldızlarda, göklerde mizan
Altından, neden böylesine sık değiştirir
çehresini, mah¹¹⁴
Burada hazırlar bizim Meşşala öğretmeyi
usûlünce.*

¹¹³ Kendisinin ismi aslen Arapça Maaşallah olup. Latince *Messela* ve *Messehalah* olarak da kaydedilmiştir. Bu çalışmada ise tercih edilen Batı literatüründeki okunuşuyla Meşşala'dır.

¹¹⁴ "Altından mah" tamlamasıyla tercüme ettiğim yerde aslen 'delia' kelimesi olup. ay ilahesi Diana'nın bir başka adıdır. Şark edebiyatında kadınlar için kullanılması sebebiyle 'mah' kelimesi tercih edilmiştir.

Verilen örnekte de görüldüğü üzere 12. Yüzyılda Latinceye tercüme edilmiş eseri 16. Yüzyılda dahi basılmaya devam eden Meşşala, Ortaçağda popülerliğini korumuştur. Chaucer risalesinin girişinde eserini eski astrologların çalışmalarını derleyen ve tercüme eden bir adamın yani üstükapalı olarak Meşşala'nın çalışması olarak tanıtmaya rağmen bahsedilen eserin büyük kısmının ona atfedilen kaynaklardan ziyade kendisine ait olduğu iddia edilmiştir (Lipson, 1983: 192). Çalışmayı yapan Lipson, eserin I. kısmının neredeyse tamamen Meşşala'nın Latince versiyonundan birebir tercüme olduğunu iddia eden Skeat'ın cümlesine de yer vermiştir, nitekim kendisi Meşşala'nın risalede beşte birlik bir hacme sahip olduğu düşüncesindedir. Buna ilaveten kendisini “*translatid*” yani tercüme etmiş olarak nitelendiren Chaucer'ın bu kelimesinin 600 sene evvel yazmak faaliyeti için kullanıldığı iddiasına da dikkat çekmiştir (Lipson, 1983: 193).

Meşşala ve Chaucer'ın usturlabı tanıma tarzlarında ise benzerlik bulunmaktadır, her ikisi de cihazı tanıtmaya tepedeki yüksük (İng.: *ring*) denilen küçük kısımdan başlamakta, oradan aşağı doğru devam edip ana gövdeye geçmekte, dış yüzden içine oradan sonra da en alt kısmı tanıtarak sonlandırmaktadırlar. Nitekim Chaucer'ın bu noktada üçüncü parçayı tanıtırken kolaylık namına bir değişiklik yaptığı, yani gövdeden sonra arka yüzü tanıttığı tespit edilmiştir (Lipson, 1983: 194). Yer yer ise Meşşala'nın cümlelerini daha izahatlı bir şekilde kullanmayı tercih etmiştir, Meşşala ve Chaucer'ın müvazî cümleleri şu şekilde kıyas edilmiştir (Lipson, 1983: 194):

"Primum est armilla suspensoria ad capiendam altitudinem, et dicitur arabice *alhahucia*" (II. 1-2).

"Thyn Astrolabie hath a ring to putten on the thombe of thi right hond in taking the height of thinges. And tak kep, for from henes forthward I wol clepen the heighte of any thing that is taken by the rewle "the altitude," withoute moo wordes" (*Astrolabii*, I.1).

Risalenin *Prologue* kısmında ise Chaucer oğluna ismini vermediği bir filozofun “*he wrappeth him in his frend, that condescendeth to the rightful preyers of his frend*” yani “Arkadaşının haklı isteklerine koşan kişi kendisini arkadaş kefesine sokmuş olur” sözü ile nasihat vermektedir. Verilen bu cümlelerin 12. yüzyılda Salerno’da tıbbî metin yazımı ve tercümesi ile uğraşan Johannes Platearius’un *Practica brevis* isimli tıbbî eserinden alındığı tespit edilmiştir, bu eserin ilk başında *prologue*’da cümle neredeyse aynı şekilde şöylece geçmektedir: “*Amicum induit qui iustis amicorum precibus condescendit*” (Stadolnik, 2016: 314). Dikkate değer nokta, usturlap ve benzeri risalelerinin arkadaşlık sözleri ile başlayan bir geleneğe sahip olduğudur. Laird tarafından yapılan bir çalışmada örnek verildiği üzere Ascelin of Ausburg’un usturlab risalesi eski doktorlar ve idarecilere atıfta bulunmakta ve

arkadaşlığın kıymetinden bahsetmektedir, diğer birçok risaleler gibi Ascelen'in de kendi eserini arkadaş ricası üzerine yazdığına dikkat çekilmiştir. Chaucer'ın kendi risalesinde hitap ettiği Lewis'in kayıtlara göre kesin oğlu olup olmadığı hâlihazırda bilinmezken, eserin girişinde eski risalelere aşina olduğu yazılmıştır. Burada dikkat çekilen nokta, Lewis'in Chaucer'ın oğlundan ziyade bir arkadaşı olabileceğidir (Laird, 2007: 440).

Son tahlilde varılan fikir, bahsedilen eserin yazımında üç kısımdan birinin, yani eserin tüm eserin beşte birine tekabül edecek parçasının, Meşşala'nın eserinden tercüme edilerek alındığı ve eserin tamamen Meşşala'dan yapılmış bir tercüme olmayıp orjinal bir metin sunduğudur. Buna göre Chaucer hem kendine has bir eser ortaya koymuş hem de kullanma kılavuzu yazımında yenilikler ortaya koymuştur (Lipson, 1983: 200).

3.4 “Hukukçunun Hikâyesi” Kısımına Ait Bulgular

“Hukukçunun Hikâyesi” (“*Mannes Tale of Law*”) kısmı Custance (yani *Constance*) adlı bir prensesin başından geçenlerin anlatıldığı, Müslüman-Hristiyan rekabetini ele alan, dinî tahassüsü yüksek, *homiletic romances*¹¹⁵ olarak tarif edilecek bir metindir. Roma İmparatoru'nun kızı Custance, güzelliği dillere destan olmuş bir kadın iken, kendisine Tanrı'nın verdiği bu lütuf pek çok dert açmıştır. Avrupa ve Asya'da farklı noktalara sürüklenen Custance, Hristiyan ve Müslüman dünya arasında güzelliği üzerinden Tanrı tarafından bir imtihana tâbi tutulmuştur. Hikâyenin *Saint's legend* yani aziz menkıbesi olarak tabir edilen edebî türe ait olduğu da bilinir, buna göre Chaucer aziz menkıbelerinden aldığı motifler ile hikâyesine sanat cihetinden zenginlik katmıştır. Chaucer'ın hikâyesine dışı azizlerin menkıbelerinde olduğu üzere azizenin fizikî güzelliği yerine soyunu tarif ederek edebî bir üslup ile başlamasına dikkat çekilmiştir (Paull, 1971: 180-181). Chaucer'ın “Hukukçunun Hikâyesi” metninin araştırmacılar tarafından ortaya koyulduğu üzere daha eskiye dayanan, aslen birkaç metnin bir araya gelmesi neticesinde meydana geldiği tespit edilmiştir. Araştırmacıların ulaştığı, Chaucer'a kaynak olan eserler ise bir zincir hâlinde birbirine bağlanarak, ekseriya Doğu Akdeniz'de Anadolu ve Mısır coğrafyalarından gelmedir. İlerleyen kısımda “Hukukçunun Hikâyesi” metninin geçmişe doğru temel aldığı kaynaklar ele alınacak, nihayetinde Anadolu ve Mısır menşei gösterilecektir.

Chaucer'ın hikâyesinin kaynak eserleri ele alındıkça, bunların aslen Doğu'da Anadolu, Suriye, Mısır ve İran coğrafyasında kayıtlara geçen siyasî vakalardan esinlendiği, bazı kısımlarının Avrupa'da Hristiyan düşüncesinin tesiri ile değiştiği veya doğrudan mahsulü

¹¹⁵ Vaaz mahiyetinde, dinî nasihâtler veren *romance* eserleri.

olduğu, Doğudan gelen *friar* din adamları ve ilk Haçlılar tarafından Avrupa'ya taşındığı görülecektir. Chaucer tarafından anlatılan bu hikâyenin köklerinde Doğu'da geçen tarihî vakalar vardır. Doğu'da Hristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki yüzyıllar süren Haçlı-Cihatçı mücadelesinde vuku bulan tarihî meseller zamanla hikâyelere dönüşmüştür. Hâl böyleyken kişiler kahramanlara, ülkeler efsanevî krallıklara, prensesler azizelere dönüşmüş ve tüm bunlar olurken kişi ve yer isimleri büyük değişimlere uğramıştır. Nihayetinde ortaya çıkan hikâyeler ise zamanla birbiri içine karışmıştır. Doğu'dan Batı'ya dönenler tarafından Avrupa'ya taşınmış bu hikâyeler edebiyatta bir tema hâline gelmiş ve yazarların birbirlerinin tesiri altında kalması ile bu hikâyeleri devam ettirmiştir. Aşağıdaki tabloda Chaucer'ın "Hukukçunun Hikâyesi" kısmının kaynakları takip edilebilir, her eser kaynağını bir alttaki eserden almaktadır (Chaucer ve John Gower'ın birbirlerinin tesiri altında kaldıklarını, verilen tarihlerin takribî olduğu hatırlanmalıdır):

Tablo 3: "Hukukçunun Hikâyesi" metninin eskiye dayanan kaynakları.

Yazar	Eser	Tarih	Yer
Geoffrey Chaucer	<i>Canterbury Hikâyeleri</i> , "Hukukçunun Hikâyesi"	1387-1400	Londra
John Gower	<i>Confessio Amantis</i>	1386-1390	Londra
Nicholas Trevet	<i>Les Cronicles</i>	1328-1334	Londra
Anonim	<i>La belle Hélène de Constantinople</i>	1300'ler	Fransa
Matthew Paris	<i>Vita Offae Primi</i>	1250	İngiltere, St. Albans
Anonim	<i>King of Tars</i>	1330 öncesi	Londra
İskenderiye Patriği Eutychius	<i>Annales Eutychii</i>	937	İskenderiye

Görüldüğü üzere Chaucer'ın eserinin dayandığı kaynaklar İskenderiye'ye kadar takip edilebilmektedir, nitekim bunlar literatürde tespit edilebilmiş başlıca eserler olup, bugün

kaybolmuş eserler de kaynak olarak alınmış olabilir. Bunlardan bir kısmı Haçlılar tarafından taşınmış hikâyelerdir. Çalışmanın ilerleyen kısmında bu kaynaklar ele alınacaktır.

Bu hikâyeyi ele alırken *Constance-saga* olarak tabir edilecek bir mefhumun da farkında olmak gerekir. Chaucer, “Hukukçunun Hikâyesi”’nde zorla evlendirilen Hristiyan prenses Custance’ın başından geçenleri anlatan ilk isim olmamıştır. Daha bilinen adıyla Constance adlı bir kızın hikâyesi, daha ziyade edebiyatta *Constance-saga* olarak bilinen hikâyeler bütünü’nün bir parçasıdır. Doğu Roma’da ortaya çıkan, bahtsız prenses karakterinin başından geçenlerin anlatıldığı bu hikâyelerin çizgisi şu şekilde ortaya koyulmuştur: “Masum ve iffetli bir kız, ensestçi veya gayr-ı tabî (İng.: *unnatural*, yani bozuk ve kötü olan) babası tarafından kovulur veya ondan kaçır. Sonrasında yabancı topraklara ulaşan kız, oranın kralı ile evlenir. Kocasını uzaktayken canavarca görünüme sahip bir bebek dünyaya getirdiği için suçlanır ve çocuğu yahut çocukları ile beraber kovulur. Nihayetinde kız, kocasına tekrar kavuşur; bazı versiyonlarda ise babasına döner.” (Correale, 2005:279).

Evinden ayrılmak zorunda bırakılıp birçok maceradan sonra nihayetinde tekrar ailesine ve yuvasına dönen dişi kahramanın, yani Custance emsalinin, Ortaçağ edebiyatında birçok dilde yer aldığı ifade edilmiştir. Bu hikâyeler ana hatlarıyla aynı olmakla beraber, ufak detaylarda farklılık göstermektedir, nitekim şu motiflerin ekseriya mevcut olduğu sabittir: çoğu zaman bir babadan gelen ensest teklifi, sakat bırakılma (ekseriya ellerden), kaçış (ekseriya deniz yoluyla), evlilik ve kısa mutluluk, iftiraya maruz kalma, koca ve çocuklardan ayrılık, vasıfsız işçilik, iftiranın ortaya çıkıp kötülerin cezalandırıldığı kapanış (Archibald, 1986: 259). Bu sıralananların iftira kısmında sahneye çıkan yanlış anlaşılmaya sebep olan mektup motifinin ise bu ensestçi baba sagasına Ortaçağda zeyledildiği, nitekim hikâyenin Ortaçağdaki diğer versiyonlarında bulunmadığı için, ensestçi babadan kaçışın asıl Kovulmuş Kraliçe (İng. *Accused Queen*) hikâyelerinde mevcut olmadığı da Margaret Schlauch’dan nakledilmiştir; Archibald ise ensestçi babadan kaçışın bilakis eski versiyonlarda da mevcut olduğu iddiasında bulunmuştur (Archibald, 1986: 259).

3.4.1 Nicholas Trevet: *Les Cronicles*

Nicholas Trevet, veya Trivet (hay. 1258- takr. 1328) bir Anglo-Norman kronikçisidir. Gençliğinde Londra’da Dominiken *friar*’ı olan Trevet, Oxford ve Paris’te tedrisat görmüştür. Oxford’a akademiye merak vermesiyle beraber tüm ilgisini edebiyata çevirmiştir. Tannerus’un tabiriyle, insan tabiatının arzusu farklı yerlerde yaşamak olduğundan Paris’e gitmiş, sonra vatanına olan özlemiyle Londra’ya dönmüştür. Hayatı boyunca hem ders vermiş

hem de yazmıştır. Hayatı boyunca birçok kronikle ilgilenmiş ve kaleme almıştır (Tannerus, 1748). Trevet bilhassa Seneca gibi isimlere ait antik eserlerle de ilgilenmiş, başlıca St. Augustine'in eseri üzerine *Commentaire sur le de Civitate dei* şerhini, Boethius'un eseri üzerine *Explanatio librorum Boetii De consolatione philosophica* şerhini, İngiliz kralları üzerine kurmaca tarafları da olan *Annales sex regum Angliæ qui a comitibus Andegavensibus originem traxerunt* adlı tarih eserini yazmış olmakla beraber daha başkalarını da ortaya koymuştur. Trevet'in Chaucer'in temel aldığı eseri ise I. Edward'ın kızı Mary of Woodstock'a ithafen 1334'ten evvel yazdığı *Les Cronicles qe frere N. Trevet escript a dame Marie Henri* kronik eseridir (Tannerus, 1748).

Babası Sir Thomas Trevet ise Norfolk'tan gelme bir hukukçu olup, kralın başhukukçusu olmuştur. Trevet'in babasının hukukçu olması, Chaucer'in hikâyesindeki Hukukçu karakterinin de kaynağı olabilir. Chaucer tarafından hikâyede geçen Custance isminin de Constance isminin Anglo-Norman hâli olması Chaucer'in Anglo-Norman lisanında yazan Trevet'i kaynak aldığıının bir başka delilidir¹¹⁶. Chaucer'in "Hukukçunun Hikâyesi" eserini, Trevet'in *Les Cronicles* eserinden aldığına birçok araştırmacı tarafından işaret edilmiştir (Benson, 2006: 857; Correale, 1991; Duffey, 1947; Hornstein, 1940; Correale, 2005).

Chaucer'in "Hukukçunun Hikâyesi" ve John Gower'ın *Confessio Amantis*¹¹⁷ (CA II, 587-1598) eserinin temel kaynağı, Nicholas Trevet'in *Les Chronicles* isimli, kainatın tarihini Yaratılış'tan (dinî) 14. yüzyıla kadar ele aldığı eserinde yer alan Romalı Constance'ın başından geçenlerin anlatıldığı kısımdır; buna ilaveten Trevet'in Constance hikâyesinin Boccaccio'nun *Decameron* (V. 2) eserine de geçtiği ifade edilmiştir (Benson, 2006: 861). Hikâye eserin en son kısmı olan "*les gestes des Apostles, Emperours, et Rois*" noktasında yer alır, iddiasına göre Trevet bunları eski Sakson kroniklerinden ("*les aunciens croniques des Sessouns*") öğrenmiştir; nitekim Constance'ın hikâyesinin hiçbir kronikte yer almadığı ifade edilmiştir (Correale, 2005: 279).

Trevet tarafından anlatılan Constance'ın hikâyesi anahatları ile şu şekildedir, "Hukukçunun Hikâyesi" kısmı okunduğunda ikisi arasındaki benzerlikler daha iyi anlaşılır: Hikâye Tiberius Constantinus'un hüküm sürdüğü (578-582) bir zamanda başlar. Prensesin güzelliğini diğer hükümdarlardan duyan bir Sarazin Sultanı, onunla evlenmek için can atar.

¹¹⁶ Misal, Monmouth'un *Historia regum Britanniae* eserini ilk defa Anglo-Norman lisanında neşreden Geoffrey Gaimar, hanımefendisi Constance ,ki Ralph Fitz Gilbert'in hanımıdır, hakkında, eserinde faydalandığı şeyleri sıralarken şu şekilde bahsetmiştir: "*Dame Custance la gentil*;" (v. 3), "*Dame Custance l'enpruntat*" (v. 23) (Wright, 1875: 151-152).

¹¹⁷ Trevet'in Constance hikâyesi bahsinde, Chaucer ve Gower'ın birbirinin tesiri altında ne derecede kaldıkları ayrıyetten birçok çalışmada ele alınmıştır, ezcümle Chaucer'in bu hikâyede Gower tesiri altında kaldığı iddiaları da mevcuttur (bkz.: Nicholson, 1991; Chandler, 2015; Correale, 1991: 27, not 2).

Tiberius, kızı Constance'ın siyasî sebeplerle bir Sarazin (yani Müslüman) sultanı ile evlenmesini ister; Sultan, Constance ile evlenmek için Hristiyan olmayı kabul etmiştir. Aralarındaki barış evlilik sayesinde her iki ülke için de faydalı olacaktır, çünkü Sarazinler Hristiyanlara ticaret hürriyeti ve Kudüs ile başka mukaddes mekânların da hâkimiyetini verecektir. Prenses saraydan ayrılırken herkes ağlamakta ve üzülmemektedir ama bunun sebebi Prenses Constance'dan uzak kalacak olmaları değildir¹¹⁸. Valide Sultan yani Sultanın annesi ise bu işe razı değildir, oğlunun Hristiyan olmasını istemediği için bir oyun hazırlar ve Hristiyan olmuş gibi mekreder. Prenses, Sultanın ülkesine gelince verilen ziyafette Valide Sultanın hazırladığı tuzak neticesinde Sultan dahil tüm Hristiyanlar katledilir. Prenses Constance zorlukla canını kurtarır ve kaçarak yabancı topraklara düşer. Burada tarihî bir figür olan, 867 yılına kadar hüküm sürmüş Northumbria Kralı Aella ile tanışır ve evlenir. Çocukları olarak Maurice adında bir canavar bebek dünyaya getirir ve suçlanır. Kovulup, sonrasında ise masum olduğu ispatlanınca Aella ile mutlu bir hayat sürerler (Correale, 2005: 280; Hornstein, 1940). Constance'ın hikâyesi, kronikteki en uzun hikâye olmakla beraber, edebiyatta Constance-saga olarak ifade edilen halk hikâyelerinin yani daha büyük bir bütünün parçasıdır (Correale: 2005).

Schlauch'tan nakledildiğine göre ise Ortaçağ İngiliz edebiyatında sıkça karşılaşılan iki ayrı temanın Trevet tarafından bir araya getirilmesi vakidir, bu iki temadan ilki babasıyla evlenmek istemediği için sürülen prenses, diğeri ise bir canavar bebek dünyaya getiren kraliçenin sürülmesidir. Buna göre Trevet her iki öyküye de aşina olup, bunların zoraki evlilik ve canavar doğum öğelerini almış, enstest ögesini çıkarmış, ortaya çıkan hikâyeyi ise tarihî vakalar ile süslemiştir. Öyle ki kahramanın adı tarihte İmparator Tiberius Constantinus'un kızı olan Constantina'dan alınmıştır; yine tarihte Tiberius'un halefi ve Constantina'nın kocası olan Mauricius Flavius Tiberius yahut Maurice, Trevet'in hikâyesinde Constantina'nın dünyaya getirdiği çocuğun ismi olmuştur. Bunlara ilaveten körün gözlerinin iyileştirilmesi, Constantina'nın mahkemesine Tanrı'nın müdahil olup onun masumiyetini göstermesi gibi dinî temalar Trevet tarafından tercih edilmiştir (Benson, 2006: 857). Trevet'in enstest temasını insanlık dışı bir motife hikâyesinde yer vermek istemeyerek bırakmasına ise dikkat çekilmiştir ve 14. yüzyılda romantik bir eserin tekrar düzenlenerek sunulmasının popüler bir iş olduğu da ifade edilmiştir (Hornstein, 1940: 354).

Trevet'in eserinde Constance ve Maurice isimlerini tercih etmesinin sebebi olarak ise Trevet'in aslen dinî bir Latin öyküsü olan, iyyinin de iyisi olarak bilinen Hristiyan hükümdarlar

¹¹⁸ Bunun sebebi *King of Tars* eserini ele alırken gösterilecektir.

olan Constance ve Maurice çiftinin anlatıldığı bir hikâyeye işaret edildiği Schlauch'dan nakledilmiştir (Correale, 2005: 281). Nitekim bu çalışmanın daha ileride “*Annales Eutychii*” kısmında da görüleceği üzere, Trevet'in aslen daha eski bir metinde yer alan hikâyeye veya o hikâyenin intikal etmiş versiyonunun tesirinde kalmış olabileceği tespit edilmiştir. Trevet'in hikâyesinde yer alan iki mucizenin kendisi tarafından Constance hikâyesine dahil edildiği Schlauch'dan nakledilmiştir. Buna göre Trevet, Tanrı'nın Constance'a iftira atan adamı semavî bir elle vurarak yok etmesi ve Hermengild karakterinin bir körün gözlerini açması motiflerini kendisi ilave etmiştir. Dahası, bazı hayâlî olsa da, 6. yüzyıl azizlerinin ve hükümdarlarının isimlerine de hikâyesinde yer vermiştir, bu isimlerin alınmış olabileceği kaynaklar olarak Trevet'in kendi tarih eseri *Annales sex regum Angliæ, qui a comitibus Andegavensibus originem taxerunt* ve Bede'nin *De ratione temporum* eserine işaret edilmiştir. Trevet'in *Les Cronicles* eserinde Papa Pelagius kaydına Bakire Meryem ile ilgili bir mucize eklediği, aynı Papa Pelagius'un ise Constance hikâyesinde yer aldığı, bunun sebebinin ise hanımefendisi I. Edward'ın kızı Mary of Woodstock'a ithaf etmek olabileceği iddia edilmiştir (Correale, 2005: 282).

Block'un çalışmasından nakledildiği üzere ise, “Hukukçunun Hikâyesi” kısmının yaklaşık üçte biri çok yakın şekilde Trevet'in hikâyesinden alınmıştır. Chaucer, Trevet'in bilhassa tarihî ve bir hâlemahsus verdiği detayları çıkarmış ve öykü çizgisini (“*order of the narrative*”) değiştirmiştir. Bundan başka, Chaucer'in hikâyesinde yer verdiği tüccarlar, astrolojik mütalaalar, Sultanın ve de annesinin meclisi, ve sık sık yer verildiği üzere gelişen meseleler üzerine yapılan yorum ve tenkitler Trevet'in hikâyesinde yer almamaktadır (Benson, 2006: 857). Duffey ise Chaucer ve temel aldığı kaynaklar arasında bir mukayesenin mümkün olduğunu ifade ederek, bu sayede ne şekilde faydalandığının ortaya koyulabileceğini düşünmüştür. Buna göre Chaucer, Trevet'in hikâyesinin üçte birlik kısmını bırakmıştır. Chaucer'ın 1029 mısraından 510 tanesinin kendisi tarafından yazıldığı veya yeniden şekillendirildiğini saymıştır. Yukarıda nakledilen Brock'un ise tamamen Chaucer'a ait 350 mısra sayarken bunları kalıp hâlinde yahut birleştirilmiş kısımlardan aldığını ifade etmiştir. Son tahlilde Duffey kendi hesabına göre, Chaucer'ın Trevet'in hikâyesinin üçte birini almadığını, üçte birini değiştirdiğini, üçte birini ise değiştirmeden aldığını ifade etmiştir (Duffey, 1947: 183). Correale ise Chaucer'ın Trevet'in hikâyesini alarak “Hukukçunun Hikâyesi” eserini ortaya koyduğunu, yaptığı değişiklikler neticesinde toplamın %20'sine tekabül edecek 200 kadar mısraın Trevet'in eserine yakın olarak kaldığını ifade etmiştir (Correale, 1991: 240).

İki metin arasında mukayese yapan Correale, aralarında misliyet olduğunu ifade ettiği şu mısraları sunmuştur, bu noktada geri dönmek manasını veren fiillere dikkat çekilmiştir (Correale, 1991: 241-242):

Kepeth this child, al be it foul or feir,	E meintenaunt rescrit a Elda e Lucius
And eek my wyf, unto myn hoom	en resonaunt a les lettres. . .
comynge. (CT. II, 764-5)	comaunda qe sauntz nul countredist
	feisent sa femme sauvement garder,
	e le moustre de luy, taunque a son
	Retourne. (Trevet, 173-4)

Aşağıdaki mısralarda ise şifa isteyen körün konuşması verilmiştir (Correale, 1991: 242):

"In name of Crist," cride this blinde Britoun,

"Dame Hermengyld, yif me my sighte agayn!" (CT. II, 561-2)

(e) voient encountraunt vn pouere Cristien Britoun enueugles. Cist. . . comensca de crier deuant touz:

"Hermengild, la femme Elda et la deciple Counstaunce, te pri en le noun Jesu en qui tu crois, que tu me facis le signe de la crois sur mes eus enueugles." (Trevet, 169)

Correale (1991) tarafından çok daha sarıh bir şekilde mukayeseli olarak mısralar verilmiş, kelimelerdeki omisyonlara, ses değişikliklerine, yer isimlerine ve kalem hatalarına ve diğer eserlere dikkat çekilmiştir. Chaucer'ın Trevet'in hikâyesinde yaptığı değişikliklerin sebebi olarak ise Trevet'in hikâyesinin bildiği her şeyi yazmak huyu yüzünden verdiği fuzulî malumat ile yersiz uzun oluşu verilmiş ve Chaucer'ın akıcı bir öykü yazmak için romans ve *hagiography* unsurlarını ilave etmeye mecbur olduğu ifade edilmiştir (Duffey, 1947: 183-184).

Yine Schlauch'dan nakledilen bir iddiaya göre Trevet Sultanın Hristiyanlığa girme hikâyesini daha büyük bir planın parçası olarak, popüler bir romantik hikâyeden, rahibeler için ahlakî unsurlara sahip bir hikâye çıkartmak adına almıştır. Bunun için İngiltere'de takriben 1250'de yazılan *Vita Offae Primi (Vitae duorum Offarum*'un ilk kısmı) ve Fransız romans eseri *La belle Hélène de Constantinople* eserlerine işaret edilmiştir. Her iki eserde de ensestçi babalarından kaçan dişi kahramanlar, İngiltere'ye iltica eder ve, ilk eserde Offa ikincisinde ise Henry adındaki, kral ile evlenirler. Sonrasında ise sarhoş elçiler tarafından taşınan yanlış haberler ile haksız yere suçlanırlar. *Vita* eseri, Kuzey İngiltere'de geçmektedir, Trevet'in eserinde kralın annesinin kalesinin bulunduğu yerde yani Knaresburgh'da, ve

kahramanın kocası İskoçlara karşı Northumbria Kralı'nın yardımına gider, aynen Trevet'in Kral Alla karakterinin yaptığı gibi. Eserin Chaucer zamanında çok iyi bilindiğinin şüphesiz olduğu, en az altmış adet Latince ve Norman-öncesi İngiltere'de popülerliğinin bir meraesi olarak birkaç kütüphanede Eski İngilizce nüshalarının bulunduğu ifade edilmiştir (Archibald, 1986: 262). *La belle Hélène* eserinde ise hikâyenin Doğu Roma'da, Tiberius zamanında başlaması fikrinin temelini yer aldığı düşünülmüştür (Correale, 2005:280). Diğer yandan Guillaume de Tyr (hay. 1130-86) tarafından yazılan *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum* (*Historia*) kroniğinde anlatılan bir vaka olan, bir Hristiyan prensesinin bir Sarazin ile evlenmesinin kötü niyetli kaynana tarafından mani olunmasından alındığı da iddia edilmiştir (Correale, 2005:281).

Çalışmanın ilerleyen kısımlarında ele alınacağı üzere Chaucer'ın, Trevet'in ve *King of Tars* eserinin edebî muadilleri olarak "*Eustace-Constance-Florence-Griselda Legends*" olarak tarif edilen bir başka hikâye grubunun olduğuna da dikkat çekilmiştir. Buna göre bu gruptaki hikâyelerden en eskisi Orta İngilizce yazılmış *Emaré* eseri olup, 15. yüzyıldan kalma tek bir manüskript ile günümüze intikal etmiştir, 1400'e kadar tarihlendirilir. Hikâye örgüsü olarak ise Emaré bir imparatorun tek kızıdır, babasının enestçi teklifini reddedip bir kayıkla kaçır. Sonrasında ise Chaucer'ın hikâyesine benzediği ifade edilmiştir: Emaré Galler'e (Wales) çıkar ve oranın kralı ile kaynanasının itirazlarına rağmen evlenir ve hamile kalır, kocası Fransa'ya Sarazinslere karşı savaşa gittiğinde ise doğurur, sarhoş bir elçi tarafından taşınan karışan mektuplar ile kaynanası tarafından iftiraya maruz bırakılan kız kayık ile sürülür ve Roma'ya çıkar. Nihayetinde ise burada önce kocası sonra babası ile tekrar bir araya gelir. *Emaré* eserinin Chaucer'ın Constance (*Custance*) hikâyesine pek benzeyen bu öykü çizgisinin Gower ve Trevet'in Constance hikâyelerinde mevcut olmadığı ifade edilmiştir (Correale: 287).

3.4.2 Tars Kralı (*King of Tars*)

Tars Kralı (İng.: *King of Tars*), tark. 1330 yılında Londra'da yazılmış, manzum bir anonim eserdir, yaklaşık 1240 mısradan oluşur. Eser, Trevet'in Constance hikâyesine kaynaklık etmesi sebebiyle Chaucer'ın "Hukukçunun Hikâyesi" kısmının ele alanlar için ehemmiyet teşkil etmektedir. Eser Trevet'in *Les Cronicles* eserinden daha önce yazılmış ve ona kaynaklık etmiştir.

Eser sahip olduğu sıradışı unsurlar sebebiyle tam olarak bir edebî türe ithaf edilememiştir; bunun sebebi olarak ise eserin romans unsurlarına sahip olmasına rağmen

kahramanın bir kadın olması, azizler ve gördükleri sünühatları anlatan (İng.: *hagiography* ve *dream-vision*) unsurlara sahip iken siyaset gibi dünyevî meselelere yoğunlaşması gösterilmiştir (Chandler, 2015: *Introduction*). Doğu Akdeniz motifleri taşıması sebebiyle eser 14. yüzyıl İngiliz edebiyatında Hristiyan-Müslüman çatışmasını temsiliyeti ile önemlidir. Eser sahip olduğu hususlar ile romansdan ziyade *homiletic* romans eserlerine ait olarak da sınıflandırılmıştır. Sebebi ise bu eserlerin romans eserleri ile üslup ve tarz olarak birçok müşterek tarafı olmasına rağmen hikâyelerini romans eserlerinden farklı kaynaklardan¹¹⁹ almasıdır; *Tars Kralı* (*Tars*) gibi eserler kaynaklarını efsanelerden almışlardır. Bir diğer fark ise *homiletic* romans eserlerinde çifte-öykülü hikâyeler olmasıdır, yani eser içinde beraber gelişen iki ayrı öykü anlatılabilir. Bu eserlerde mucize ve ahlak mefhumları ile ermişlerin hayatları işlenir. *Homiletic* romans eserlerinin ikinci grubunda ise daha ziyade acılara katlanmak zorunda olan masum kadınların kaderleri işlenir, dinî mefhumlar yoktur. Hikâyenin sonunda kadın kahraman dünyevî zenginlik ve mutluluk elde eder (Mehl, 1969: 120-122).

Eserin hikâyesi Trevet'in Constance hikâyesine birçok şekilde benzemektedir. Pagan olarak da tarif edilen Dımaşk ("*Damas*", Şam) Sultanının, Tars Prensesinin güzelliğini duyup, henüz görmeden âşık olarak onu hanımı olarak istemesi ile başlamaktadır. Sultan, Prenses ile evlenmek karşılığında toprak ve barış gibi dünyevî şeyler vaad etmektedir. Nitekim imanlı bir Hristiyan olan Prensesin bir Sarazine gelin olması düşüncesi halkını müteessir etmektedir, çünkü Prenses teklifi hiç düşünmeden reddetmiş, babası Tars Kralı ise Sultana hakaretamiz bir cevap göndermiştir. Bunun üzerine sinirlenen Sultan, Tars ülkesine harp açar ve birçok Hristiyanın öldüğünü gören Prenses evlenmeyi kabul eder. Prenses Sultanın ülkesine doğru yollanırken sarayda herkes hüznün ve gözyaşı içindedir, zira Sultan bir Hristiyan değildir, tam aksine nikah için Prenses Müslüman olmak zorundadır. Nihayetinde doğan çocukları Sultanın imansız olması sebebiyle hasta ve sakat olarak dünyaya gelir. Sultanın iyileşmesi için durmadan yakardığı tanrıları bir işe yaramayıp, Prensesin Hristiyan tanrısı çocuğu düzeltince Sultan dersini alıp Hristiyan olur. Sultan bir zamanlar düşman olduğu Tars Kralı ile beraber, kendilerine karşı birleşen kafir kralları savaşta alt ederek binlerce Müslümanı öldürür ve nihayetinde binlerce kafir Hristiyan olur, hapiste tutulan binlerce Hristiyan ise serbest kalır.

Görüldüğü üzere eserin öykü çizgisinde, Trevet ve Chaucer'ın Custance hikâyesi ile yüksek misliyet vardır. Dikkat edilmesi gereken bir nokta da, henüz kahramanın bir ismi

¹¹⁹ "*Traditional cycles*" tabiri *romance* eserlerinin kaynaklarını kastederek kullanılmıştır.

olmadığı, kendisinden sadece prenses (“*princes*”) olarak bahsedildiğidir, isim vermek tarihi bir isim seçecek olan Trevet’e kalacaktır. Trevet’in Constance hikâyesinde Prenses ve etrafı, evleneceği Sultan, Hristiyan olmayı kabul etmesine rağmen ona gitmek üzere saraydan ayrılırken gözyaşı ve hüznün içindedir. Açıklanması başka türlü mümkün olmayan bu sahnenin sebebi olarak ise Trevet’in bu motifi aslen *Tars* eserinden almış olduğu verilmiştir, zira *Tars* eserinde Sultan, Hristiyan olmayı kabul etmemiştir, bilakis Prenses Müslüman olmak zorundadır ki bu sebeple yurdu hüznün içindedir. Diğer taraftan *Tars* Prensesinin canavar bebeği Aziz John gününde vaftiz edilip John ismini almıştır, Trevet’in hikâyesinde ise Constance Aziz John gününde doğmaktadır. Dikkat çekilen bir diğer nokta ise hikâye anlatımında tutulan dinî taraflılıktır, çünkü *Tars* eserinde mecburiyetten Prenses aslen Hristiyan kalıp Müslüman olduğunu, Trevet’in eserinde ise Valide Sultan hem mecburen hem de tuzak kurmak üzere Müslüman olduğunu, beyan etmektedirler (Hornstein, 1940: 356).

3.4.2.1 *Tars Kralı* ve “Hukukçunun Hikâyesi” Metinlerinin Mukayesesi

Chaucer’ın “Hukukçunun Hikâyesi” kısmını yazarken *Tars* eserinin tesiri altında doğrudan kalıp kalmadığı, elinde bu eserin metninin olup olmadığı bilinmese de, Trevet’in *Les Cronicles* eserindeki Constance hikâyesi kaynak aldığı düşüncesi ve ihtimali kuvvetlidir. Trevet’in ise aynı şekilde *Tars* eserini kaynak aldığı tespit edildiğine göre “Hukukçunun Hikâyesi” ve *Tars* arasındaki mısraların mukayesesi¹²⁰ faydalı olacaktır:

Tablo 4: *Tars Kralı* ve “Hukukçunun Hikâyesi” metinleri arasındaki benzerlikler.

İzahat	<i>King of Tars</i>	<i>“Mannes Tale of Lawe”</i>
<i>Benzer kelimeler ve dinî cümleler ile açılış.</i>	Herkneth to me bothe eld and ying, For Marie’s love, that swete thing, (1-2)	Herkne what is the sentence of the wise: "Bet is to dyen than have indigence" (113-4)
<i>Prensesin güzelliğinin tarifinin bir</i>	A douhter thai hadde hem bituen, Non feirer woman might ben — As white as fether of swan. (10-	A doghter hath that, syn the world bigan, To rekene as wel hir goodnesse as

¹²⁰ *Tars* eserinin okunmasında ve bu çalışmada verilen mısraların tercümesinde, kullanılan metnin editörlüğünü yapan John H. Chandler’ın kritik noktalara koyduğu notlardan faydalanılmıştır (Chandler, 2011; Chandler, 2015).

<i>kısmı.</i>	13)	beautee, Nas nevere swich another as is shee (157-9)
<i>Prensesin güzelliğinin herkes tarafından bilindiğinin anlatılması.</i>	The los of hir gan spring wide In other londes bi ich a side, So the soudan herd it say. (19-21)	And so bifel that th' excellent renoun Of the Emperoures doghter, dame Custance, Reported was, with every circumstance, (150-2)
<i>Kendisine Prensesin güzelliği anlatılan Sultanın, Prensesi görmeden âşık olması.</i>	The los of hir gan spring wide In other londes bi ich a side, So the soudan herd it say. Him thought his hert it brast ofive Bot yif he might have hir to wive That was so feir a may. (19-24)	Thise marchantz han hym toold of dame Custance (184) That this Sowdan hath caught so greet plesance (186) That al his lust and al his bisy cure Was for to love hire while his lyf may dure. (188-9)
<i>Sultanın, Prensesin babası Krala evlilik için bir heyet yollaması.</i>	His messangers he gan calle And bad hem wightly wenden alle them To hir fader the king, (25-7)	This Sowdan for his privee conseil sente, And, shortly of this matiere for to pace, He hath to hem declared his entente, (204-6)
<i>Sultanın Hristiyan olmayı kabul etmesi.</i>	Miselve, ich have Mahoun forsake And Cristendom ich have ytake, (1033-4)	And he answerde, "Rather than I lese Custance, I wol be cristned, doutelees. (225-6)
<i>Prensesin ayrılması üzerine duyulan</i>	Thai maden cri and michel wo For thai schuld her douhter forgo And to the soudan hir sende.	The day is comen of hir departynge; I seye, the woful day fatal is come, (260-1)

<i>hüzünün tasvir edilmesi.</i>	(325-7) The king and the quen were unblithe, Her sorwe couthe thai no man kithe When thai seye hir forth fare. (352-4)	Custance, that was with sorwe al overcome (264)
<i>Sarazinlerin dini hayatının tasviri (Tars eserinde Muhammet Müslümanların ibadet ettiği bir tanrı ve put olarak yer alır, Chaucer'da ise İslâmiyetin peygamberi)</i>	He swore bi Seyn Mahoun. (102) “Help, Mahoun!” he gan crie. (198) And anour Seyn Mahoun! (471) To Mahoun ichil me take (484) Sche kist Mahoun and Apolin, (496) No of his god Mahoun. (657)	That us was taught by Mahoun, oure prophete. (224) The hooly lawes of our Alkaron, Yeven by Goddes message Makomete. (332-3) The lyf shal rather out of my body sterte Or Makometes lawe out of myn herte! (335-6)
<i>Prencsesin bir törenle Suriye’de karşılanması.</i>	He com with mani gret lording Forto welcome that swete thing (373-4)	Greet was the prees, and riche was th' array (393) Receyveth hire with also glad a cheere (396) A softe paas solempnely they ryde. (399)
<i>Prencsesin canavarane bir bebek dünyaya getirmesi bahsi (Chaucer’in hikâyesinde)</i>	And when the child was ybore, Wel sori wimen were therfore, For lim no hadde it non, Bot as a rond of flesche yschoore (574-7) The childe that is here of thee	The tyme is come a knave child she beer; (772) The lettre spak the queene delivered was Of so horrible a feendly creature (750-751)

<i>vaka değil, iftira olarak yer alır).</i>	born Bothe lim and lith it is forlorn (589-590)	
<i>Prencesin babasına kavuşması, sevdikleriyle sonsuza kadar mutlu olması (Tars eserinde kurulan ittifak ve dostluk ile Prences ve babası arasında artık ayrılığa bir engel kalmaz).</i>	Thus the ladi with hire lore Broughte hire frendes out of sore (1087-8) Thus the ladi with hire lore Broughte hire frendes out of sore Thorw Jhesu Cristes grace. Al the while that thei weore thare The joye that was among hem yare Whon thei weore out of world iwent (1230-34, 36)	To Rome is come this hooly creature, And fyndeth hire frendes hoole and sounde; And whan that she hir fader hath yfounde, (1149-50, 52) In vertu and in hooly almus-dede They lyven alle, and nevere asonder wende; Til deeth departeth hem, this lyf they lede. (1156-58)

Tabloda da görüleceği üzere bu mukayeseden varılan fikir şudur ki Chaucer'ın ve *Tars* eserinin hikâye örgüleri, karakterleri ve motifleri arasında bir uyum ve tekbaşlılık vardır, buna göre *Tars* eserinde ortaya koyulan zaman-mekân, şahıslar ve hikâye, Chaucer tarafından ufak tebdilata uğratılmakla beraber takip edilmiştir. Chaucer'ın "Hukukçunun Hikâyesi" kısmını yani Constance hikâyesinin kendi versiyonunu yazarken Trevelyan'ten önceki kaynak olan *Tars Kralı* eserinden çok daha farklı ve isabetli bir şekilde Sultanın, Sarazinlerin yani Müslümanların dinini tasvir ettiği görülür. Öyle ki *Tars* eserinde Sarazin dini şu mısralar ile tasvir edilmiştir:

He swore bi Seyn Mahoun. (102)
 "Help, Mahoun!" he gan crie. (198)
 And anour Seyn Mahoun! (471)
 To Mahoun ichil me take (484)
 Sche kist Mahoun and Apolin, / Astirot and Sir Jovin. (496-497)
 No of his god Mahoun. (657)
 Miselven, ich have Mahoun forsake (1033)
 "A, Mahoun, ful of meistri, / Help ous in this stounde!" (1133-1134)

Görüldüğü üzere, Chaucer'ın Trevet vasıtası veya doğrudan Constance hikâyesini kaynak aldığı *Tars* eserinde, Peygamber Muhammet, Sarazinlerin yani Müslümanların ibadet ettiği, öptüğü, yardım istediği bir put olarak ve yine Sarazinlerin inandığı Apollo, Jupiter/Zeus, Ternagant, ve Astarthe gibi pagan tanrıları ile beraber Sarazinlerin ağzından tasvir edilmiştir. "Astirot" olarak v. 497 ile verilen Astarthe, İncil'in "1 Krallar, 11:5, 33 kısmında yer alan Sidonyalı, Mezopotamya savaşçı bir tanrıça, Ternagant veya Termagant ise Ortaçağda Hristiyanlar tarafından Müslümanların ibadet ettiğine inanılan hayâlî bir tanrı olarak tespit edilmiştir (Chandler, 2015: 124, not 451; 127, not 491-500). Görüldüğü üzere *Tars* eserindeki Müslüman tasviri, eserin halkın yeni bir Haçlı Seferi için artan arzusu ile yazıldığı iddiasını (Hornstein, 1940: 356) destekleyecek şekilde hakikatten uzaktır. Nitekim, devrindeki herkes kadar tutucu bir Hristiyan olan Chaucer'ın bunun aksine isabetli bir tasvir ortaya koymayı tercih ettiği görülür; eserde Sultanın annesi, oğlunun Custance ile evlenmek için Hristiyan olmayı kabul etmesi üzerine mürted olacak oğlunun acısıyla şu şekilde konuşur (II, 330-336):

"Lordes," quod she, "ye knowen	"Efendiler' dedi, 'her biriniz biliyorsunuz,
everichon,	Oğlumun nasıl terk etme noktasında olduğumu
How that my sone in point is for to lete	El-Kuran'ımızın mukaddes kanunlarını,
The hooly lawes of our Alkaron,	Bize Tanrı'nın resulü Muhammet tarafından
Yeven by Goddes message Makomete.	verilen.
But oon avow to grete God I heete,	Fakat ben ulu Tanrı'ya bir yemin ettim, şöyle
The lyf shal rather out of my body sterte	ki
Or Makometes lawe out of myn herte!	Canım bedenimden çıksın
	Muhammet'in kanunu kalbimden çıkacağına!

Bu mukayese ile görülür ki, Chaucer, Peygamber Muhammet'in Sarazinler tarafından ibadet edilen müşrik bir ilahtan ziyade, Samî bir tevhit dininin Kuran adındaki mukaddes kitabını tanrıdan getiren bir peygamberi olarak kabul görüldüğünü isabetli bir şekilde tasvir etmiştir.

3.4.2.2 *Tars Kralı* ve Akdeniz'de Tarihî Vakalar: Gazan Han, Moğollar, Ermeni Prenses, Tarsus Şehri, ve Şam

1300 senesini müteakiben, bir Tatar hanı ile Ermeni prensesinin nikahlandığı bahsi pek meşhur olmuş, birçok İtalyan ve Alman kroniğinde ve Almanya, İngiltere, Fransa ve

İspanya’da bulunan Latince evraklarda tespit edilmiştir. Bu bahsin Orta İngiliz edebiyatındaki hâlinin ise *Tars Kralı* eseri olduğu iddia edilmiştir. Öyle ki eserde yer alan birçok detay sadece Trevet’in hikâyesinde ve muadillerinde (İng.: *analogues*) değil, aynı zamanda Chaucer’in hikâyesi ve muadillerinde de müşterektir. İşaret edildiği üzere hem *Tars* hem de Trevet’in hikâyesinde birçok müşterek nokta bulunmaktadır, bunlar şu şekilde sıralanabilir: Prenses ve Kralın sahip olduğu Hristiyan ahlakı ve bunun ehemmiyeti, Sultanın kızı görmeden başkalarından duyarak âşık olması ve evlilik karşılığında ticaret hürriyeti ve Kudüs ile diğer mukaddes mekânların Hristiyanlara bırakılması gibi dünyevî menfaatler vaad eden haberler yollaması, yine Sultanın Papa’ya mektup yollaması, gönülsüz Prensesin fedakarca evlenmesi ve ayrılırken şövalyeler, din adamları ve diğerleri tarafından uğurlanması, Prensesin canavar gibi bir çocuk doğurması, Hristiyan tanrısının mucizesi ile çocuğun iyileşmesi ve Sarazin Sultanın Hristiyan olması (Hornstein, 1940: 354-355). Hornstein, *Tars* ve benzeri eserlerin yazılmasının sebepleri arasında 14. yüzyılda yeni bir Haçlı Seferi için artan talebin olduğunu ifade etmiş ve bunu tarihî bir vakaya istinaden izah etmiştir. Buna göre, 1299 senesinde Doğudaki Hristiyan kralların ittifakı ile İlhanlı Hükümdarı, Avrupa’da Tatar olarak bilinen Gazan Han, Moğol kuvvetleri ile Dımaşk yani Şam’ı Müslümanlardan almış, hapis tutulan birçok Hristiyanı serbest bırakmış, ve Mısırlıların (Memlükler) Filistin coğrafyasından sözü verilen Hristiyan desteği ile çıkarılması hâlinde Kudüs’ün Hristiyanlara bırakılacağını vaad etmiştir. Kazandığı zaferin Avrupa’da büyük ses getirdiği ifade edilen Gazan Han’ın ise onu mucize ve kerametler ile nihayetinde Hristiyanlığa sevk eden bir Ermeni prensesi ile evlendiği bahsi şamil olmuştur (Hornstein, 1940: 356).

Gazan Han (hüküm 1295-1304) İlhanlı Hükümdarı Argun Han’ın oğludur. Çocukluğunu dedesi Abaka Han’ın yanında geçirdiği ifade edilen Gazan Han’ın, dedesinin eşi Despita Hatun’un tesirinde kalarak Hristiyanlığa temayül ettiği nitekim nihayetinde dedesi ve babasının yolundan giderek gençlik yıllarında Budist olmaya karar verdiği bilinir; Horstein ise Gazan Han’ın Hristiyan tabiri ile ‘Muhammetçiliği’ yani İslâmiyeti seçen ilk Tatar hükümdarı olup, ailesinin aslen Budist yada Şaman olduğunu ifade etmiştir (Hornstein, 1941: 409). 1295 senesinde ise Nevruz Bey’in teşvikiyle Gazan Han, idaresindeki 100.000 Moğol kuvvet ile beraber Müslüman olmuş ve Mahmut adını almış, siyasî rakibi Baydu’yu geride bırakarak İlhanlı tahtına geçmiştir. Bu noktada Gazan Han ve Moğollarının İslâmiyeti kabulünün kimi tarihçiler tarafından iddia edildiği üzere sadece siyasî bir hamle olduğu nazariyesi, hem de Reşîdüddin’den onun samimi bir Müslüman olduğu iddiası nakledilmiştir. Budist heykellerini yıkmış, onları İslâmiyete cebretmiş, Hristiyan ve Yahudilerin sokağa dinlerine mahsus kıyafetleri ile çıkmalarını yasaklamıştır. Kendisi devrinde Moğolların vahşet

ve yıkımdan ziyade nizami bir yerleşik hayat yaşamaya başladığına da yer verilmiştir (Yuvalı, 1996: 429).

Memlüklerden atalarının öcünü almak isteyen Gazan Han, kendisine asi komutanları himaye etmelerini savaş sebebi sayarak Suriye ve Mısır'ı topraklarına katmak üzere büyük bir ordu ile sefere çıkmıştır. Bunu haber alan ve Chaucer'in "Silahtarın Hikâyesi" kısmında kendisinden "*The kyng of Arabe and of Inde,*" (V, 110) şeklinde bahsedilen Memlük Hükümdarı Nâsır Muhammed b. Kalavun 1299 Eylül ayında Mısır'dan hareket etmiştir. Hama-Humus arasındaki vadide 1299 yılında savaşı kazanan Moğol kuvvetleri devam ederek 1300 yılında Dımaşk'a girmiştir. Bahsedilen eserlerde Dımaşk Sultanı olarak geçen Gazan Han zaferinden hemen sonra Suriye'yi elinde tutamamıştır (Yuvalı, 1996: 429-430).

Gazan Han, 12 Nisan 1302 senesinde Papa VIII. Boniface'ye bir mektup yazarak, Memlüklere karşı Hristiyan devletlerin desteğini nafile talep etmiştir. Bundan maada, yabancılarla siyasî münasebet tesis etmeye çalışan Gazan Han, "Bizans İmparatoru II. Andronikos, Fransa Kralı IV. Philip, İngiltere Kralı I. Edward, Aragon Kralı II. James, ve Papa VIII. Boniface'e elçiler göndermiş, mektup teatisinde bulunmuştur" (Yuvalı, 1996: 430-431). Bunun izleri Trevet'in *Les Cronicles* ve *Tars* eserlerinde Sultanın Papa'ya mektup yollaması gibi şekillerde görülür.

Tars eserinin ana hatlarında yer alan bir tema olarak Tatar hükümdarın, Ermeni bir prenses ile evlenerek Hristiyanlığa nail olması bahsinin ise, Gazan Han'ın Ermeniler ile kurduğu ittifaklar menşei olduğu görülebilir. Moğolların Mengü Han tarafından vazifelendirilen İlhanlılar vasıtası ile Suriye coğrafyasına uzun yıllar düzenlediği akınlar, 1301-1303 yıllarında yeni seferlerle tekrar başlamıştır. Haçlı Seferleri neticesinde Çukurova tarafında kurulan Kilikya Ermeni Krallığı (1199-1375), coğrafyadaki Haçlılar ve Moğollar arasında bir ittifak sağlanmış ve birçok defa yardımlaşılmıştır (Sağlam, 2016). Yukarıda bahsedilen, Nâsır'ın mağlup edildiği ve ifade edilen Constance hikâyelerine malzeme olan savaşta ise Ermeni Kralı II. Hetum, 10.000 kişilik bir kuvvetle Gazan Han yanında yer almıştır (Sağlam, 2016: 141). Bu savaşın *Tars* eserinde şu mısralar ile yer aldığı anlaşılabilir, Suriye Sultanı Hristiyan olup Tars Kralının yanında Müslümanlara karşı savaşa girerek onları alt etmektedir (*King of Tars*, v. 1087-1098):

The king of Tars and the soudan,
Day of bateyle thai gun tan
Ogein tho kinges five.
Ac ever ogein a Cristen man,

Tars Kralı ve Sultan,
Savaş günü başladılar almaya
Yine o beş kralı.
Ama her Hristiyan adama karşılık,

Ten hethen houndes wer than
Of Sarrazins stout and stithe.
Now herkneth to me bothe old and ying
Hou the soudan and the king
Amonges hem gun drive,
And hou the Sarrazins that day
Opped hevedles for her pay —
Now listen and ye may lithe.

*On bin köpek vardı
Sarazinlerden gururlu ve kuvvetli.
Şimdi dinleyin beni ey gençler yaşlılar
Nasıl Sultan ve Kralın
Onlar arasına at sürdüğümü,
Ve nasıl Sarazinlerin o gün
Başsız kıvrandığını mükafatları olarak —
Dinleyin şimdi ki yakalayasınız hikâyeyi.*

Müslümanları alt ederek Dımaşk'a giren Gazan Han'ın, Constance hikâyelerinde Hristiyanlığı kabul ederek Doğudaki bir Hristiyan krallığının örneğin *Tars* eserine göre bir ihtimal Tarsus şehrinin, Ermeni prensesi ile evlenerek Hristiyan olma bahsi bu ittifaktan kaynaklanabilir. Bu noktada Tarsus şehrinin 1097 Haçlılar tarafından alındığını, 1360 yılına kadar ise Ermeniler hâkimiyetinde olduğuna yer vermek faydalı olacaktır (Bilgili, 2011a: 112); aslen başkenti Tarsus olan Kilikya Ermeni Krallığı, sonradan Adana coğrafyasındaki Sis kentini seçmiştir.

Hornstein ise 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Tatarların yani Moğolların zalimlikleri ile yarattıkları kötü intibahın, vaftiz edilen Tatar hükümdarların haberleri ile iyiye gittiğini ifade etmiştir; dahası gizlice vaftiz edilen Doğulu hükümdarların öyküleri alelumum bir hâl almıştır. 1248 senesinde ise Tatarların gönderdiği elçiler Papa'ya ulaşmış, hükümdarlarının sır tutulan vaftiz olma arzusunu ifade etmişlerdir. İlerleyen yıllarda ise Doğudan gelen *friar* yani Hristiyan şakirtler Han'ın Hristiyan olma arzusu olduğu haberlerini taşımışlardır. Ermeni tarihçi Hetum ise Mengü Han'ın 1253 senesinde Kral I. Hetum'un isteğiyle Hristiyan olduğunu kaydetmiştir¹ (Hornstein, 1941: 407).

Bu noktada Marco Polo'nun amcası ve babasının Kubilay Han'ın yanından dönerken Papa'ya taşıdıkları ricasına işaret edilmiştir: Han, Papa'dan Kudüs Kandili'nden alınmış yağ (İng.: *Lamp of Jerusalem*) ve *friar* ve alimlerden müteşekkil yüz kişilik bir kabile göndermesini rica etmiştir. Bu hadisenin Hristiyan olan Tatar Hanı iddiasını kuvvetlendirdiği iddia edilmiştir. 1274 senesinde ise Lyons Konsülü'ne yollanan Tatar heyeti vaftiz edilmiştir. Bu asrın devamında Hristiyan olan Tatar hükümdarı veya halkı bahsi devamî olmuştur (Hornstein, 1941: 407).

3.4.2.3 Prenseler Tarsia ve *Tars Kralı*

Ensestçi babadan kaçış motifinin Constance hikâyeleri yani *Constance-saga*'da var olduğunu göstermek adına, Archibald tarafından *Apollonius* hikâyesine işaret edilmiştir (Archibald, 1986: 260). Hikâye şu şekildedir: Karısını yitiren Antakya Kralı Antiochus tek evladı olan kızına âşık olur ve ona tecavüz eder, vaka sır olarak kalır. Elinde tutmak için, kızına talip olanların çözmeleri için bir bilmece hazırlar ve bilemeyenleri öldürür, nitekim günün birinde iyi tedrisat görmüş Apollonius adındaki Sur Prensi bilmeceyi çözer ama yanlış olduğu söylenip kendisine 30 günlük mühlet verilir. Bu esnada Sur şehrine dönen Prens, Kral Antiochus'dan korkarak Tarsus şehrine kaçır ve halkın sevgisini kazanır. Başka bir şehirde bir prensesle evlenen Prens, Antiochus ve kızının yıldırım çarpmasıyla öldüğünü öğrenir ve bir şekilde Antakya tahtını kazanır. Antakya'ya giderken yola öldüğünü zannettiği komadaki hamile karısını tabuta koyup denize bırakır, nitekim Efes'e vuran tabut bulunup Prenseler kurtarılır ve Diana mabedinde rahibe olur. Prens, küçük kızını ise hüznün içinde Tarsia adındaki kızını evlatlık olarak bir arkadaşının yanına Tarsus'ta bırakır, nitekim suinietli anneliğinin oyunları neticesinde bir pezevenğin eline düşüp bir genç prens tarafından kurtarılır. En nihayetinde ise Apollonius kızını bulur, genç prens ile evlenmesine izin verir ve hem pezevenği hem de kızının analık ve babalığını cezalandırır (Archibald, 2017: 160-162).

Apollonius eserinde *Tars* eserine taalluk eden öğeler olduğu, ve hem *Tars* hem de Chaucer'ın "Hukukçunun Hikâyesi" kısmı ile öykü çizgisinde yüksek misliyeteye sahip olduğu görülür. Dahası, bu hikâyeye Chaucer tarafından "Hukukçunun Hikâyesi" kısmında, edebiyatta var olan kardeşine âşık Canace motifini kullanan Gower'ı tenkit ederken şu şekilde atıf yapılmıştır (II, 77-85):

But certainly no word ne writeth he¹²¹
Of thilke wikke ensample of Canacee,
That loved hir owene brother synfully --
Of swiche cursed stories I sey fy! --
Or ellis of Tyro Appollonius,
How that the cursed kyng Antiochus
Birafted his doghter of hir maydenhede,
That is so horrible a tale for to rede,
Whan he hir threw upon the pavement.

*Ama katiyen hiçbir kelime yazmaz
O berbat Canacee emsalinden,
O ki öz kardeşini günahkarca seven, --
Böyle lanet hikâyelere derim vah! --
Yahut Surlu Apollon gibisinden,
Antakya'nın o lanetli kralının nasıl
Öz kızını kızlığından mahrum bıraktığını,
Okunmayacak kadar korkunç bir hikâyedir,
Kızını yere fırlattığında.*

¹²¹ Burada "he" ile Chaucer bizzat kendisini kastetmektedir.

Surlu Apollonius (Historia Apollonii regis Tyri) hikâyesi, Ortaçağ Latin edebiyatına ait bir öykü olup kayıp bir Grek versiyondan geldiği kabul edilir. Lübnan’da yer alan kıyı şehri Sur’dan gelen bir prensin maceraları anlatılır. Avrupa edebiyatına şamil olmuş bu hikâye klasik devrin sonlarında ortaya çıkmıştır, en yaşlı nüshası 5 veya 6. yüzyıldan kalma Latince bir metindir ve Grek edebiyatının bazı izlerini taşır. Helenistik hikâyelerin aksine, Surlu Apollon’un hikâyesinin Ortaçağda çok popüler olmasına dikkat çekilmiştir, dahası hem ruhban sınıfı hem de halk tarafından okunagelmıştır, bu nispetle *Gesta Romanorum* derlemesine ve Gower’ın *Confessio Amantis* eserine de girmiştir (“Apollonius of Tyre,” 2014).

Eserin Tarsus şehri ve Tarsia isimindeki Prenses karakterine dikkat edildiği takdirde bu isimlerin *Tars Kralı* ile bir rabıta içinde olduğu görülecektir. Öyle ki Constance hikâyelerinin Trevet vasıtası ile Chaucer ve Gower için mühim bir kaynağı olan *Tars Kralı*, ilerleyen kısımlarda ele alındığı üzere kuvvetle muhtemel Tarsus şehrinde geçmekte, ve şehrin prensesi yani Tars Prensesi bir Sarazin Sultanı ile mecburen evlenmektedir.

3.4.2.4 Doğu Akdeniz ve Türk Unsurları

Tars Kralı temelde Hristiyanlığın *paganlar* ile mücadelesi üzerine kurulmuştur, pagan ile kastedilen birden fazla tanrıya inanan putperestler, çoktanrıcular yani İslâm literatüründeki adıyla müşriklerdir. Eserin kahramanı olan Tars Prensesinin babası Tars Kralıdır ki Hristiyan bir ülkedir, diğer taraf ise eserde *Sarazinler* olarak adlandırılan Dimaşk Sultanlığı’dır. Eserde ülkelerin coğrafi mevkii tam olarak ifade edilmese de, Tars ve Dimaşk yer-isimlerinin aslında Tarsus ve Damascus şehirlerinin değişmiş hâlleri veya kısaltmaları olduğu düşünebilir.

Tarsus Hristiyanlar için Aziz Paul’un memleketi olması sebebiyle yüksek kıymete sahip bir şehirdir ve 11. yüzyıla kadar defalarca Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında el değiştirmiş, I. Haçlı Seferi’nde ise Tancredus ve Balduinus komutasında iki kola ayrılmış

Haçlı birlikleri tarafından Selçuklulardan alınmıştır (Hagenmeyer, 1890: 216-217; de Tyr, 1879: 111-114¹²²; of Tyre, 1893: 115-116¹²³; *Gesta Francorum*, 4.10.5-6¹²⁴).

Kimi araştırmacılara göre ise ‘*Tars*’ ile kastedilen üç ihtimal vardır: Tarsus (Mersin), Tauris (Tebriz) veya Tatarlardır ki bunlar Ortaçağda daha ziyade Fransızca *Tartares* olarak bilinmişlerdir. Bu iddianın Tatar ihtimalini destekleyecek şekilde, Fransız, Alman ve Latin kroniklerinde Cassanus isminde bir Tatar Kralının mucizevî bir vaka üzerine Hristiyan olduğu da tespit edilmiştir. Aynı şekilde tarihçiler tarafından bir zamanlar ‘Tarsus’ olarak okunan *Tars* kelimesi sonradan ‘Tatarya’ veya ‘Tebriz’ şeklinde okunmaya başlandığı da tespit edilmiştir. Tarihî olarak da bu iddianın isabetli olduğu düşünülür, zira 13. ve 14. asırlarda Tebriz Avrupada Tatarlar olarak bilinen Moğolların, 14. yüzyılda ise Tarsus Memlüklerin hâkimiyetindedir (Hornstein, 1941: 405). Tebriz 1054’den itibaren Tuğrul Bey idaresindeki Selçuklular’da, 1231’den itibaren ise Moğollarda kalmış, nitekim Tarsus 13. ve 14. asırlarda birçok defa Hristiyan-Müslüman çatışmasına sahne olarak el değiştirmiştir (Bilgili, 2011: 112; Bilgili, 2011b: 219). Bunun yanında, Haçlılar tarafından da hedef hâline getirildiğini bildiğimiz Tarsus şehrinin, hem Aziz Paul’un memleketi hem de Hristiyan cihadının hedeflerinden birisi olması sebebiyle, *Tars* gibi dinî tahassüsâtı yüksek bir eserde bir Hristiyan krallığı temsil edilme ihtimali, Tebriz gibi hiç Hristiyan hâkimiyetine girmemiş, uzun zamandır Doğulu *kafirlerin* ellerinde olan bir şehirden çok daha yüksektir.

3.4.2.5 *Tars, Turs, Tartar*: Tars, Türk, Tatar

Hornstein *Tars Kralı* eserinin yazılma sebebi olarak 14. yüzyılda yeni bir Haçlı Seferi için yüksek çıkmaya başlayan sesleri ve artan talebi göstermiştir (Hornstein, 1940: 356); bu fikre mukabil ‘*Tars*’ kelimesinin neyi temsil ettiği üzerine getirilen iddialara ilaveten başka bir iddia da Haçlı şarkıları üzerinden eklemek mümkündür. Düşünülüğünde *Tars* kelimesi

¹²² 13. yüzyıl Fransız edisyonu; kroniğin Latince aslı Ortaçağda neredeyse hiç bilinmediğinden bu edisyon kaide alınmıştır, aslı bulunana kadar defalarca bu edisyondan Latinceye tercüme yapılmıştır, bkz. WT. Fr. *Historia*, livre III, ch. XX-XXI.

¹²³ 1481 yılında Fransızca edisyondan Orta İngilizceye tercüme edilmiş versiyon, tarihen eski olması sebebiyle dikkate alınır, bkz. WT. En. *Historia*, ch. CXX-CXXI.

¹²⁴ 4.10.5: “Illic divisit se ab aliis Tancredus Marchisi filius, et Balduinus comes frater ducis Godefridi, simulque intraverunt vallem de Botrentrot. Divisit quoque se Tancredus, et venit Tharsum cum suis militibus. Exierunt denique Turci de urbe, et venerunt obviam eis, atque in unum congregati properaverunt ad bellum contra Christianos. Appropinquantibus itaque nostris et pugnantibus, dederunt inimici nostri fugam, revertentes in urbem celeri gressu.”

4.10.6: “Tancredus vero miles Christi pervenit laxatis loris, et castrametatus est ante portam urbis. Ex alia igitur parte venit vir inclitus comes Balduinus cum suo exercitu, postulans Tancredum, quatinus eum amicissime in societatem civitatis dignaretur suscipere. Cui ait Tancredus: “Te omnimodo in hac societate denego.” Nocte itaque superveniente, omnes Turci tremefacti fugam una arripuerunt. Exierunt denique habitatores civitatis sub illa noctis obscuritate, clamantes excelsa voce: “Currite invictissimi Franci currite, quia Turci expegefacti vestro timore omnes pariter recedunt.”

ancak zayıf bir ihtimalle Türkleri kastetmek için kullanılmış olabilir. Şöyle ki, 12. yüzyılda Hristiyan Edessa'nın, Selçukluların bir kolu olan Zengid hanedanının kurucusu bir Türk olan İmadeddin Zengi tarafından¹²⁵ düşürülmesi üzerine Avrupa'da bir infial yaşanmış ve yeni bir Haçlı Seferi için çağrılar yapılmıştır. Bu hadisede Fransa'da halkı sefere çağırmak için bestelenen şarkılardan birinde yine 'Türk' kelimesi "*Turs*" şeklinde aşağıdaki dördlüğün üçüncü mısraında kullanılmıştır ("RS 1548a," n.d.: v. 1-4):

Chevalier, mult estes guariz	<i>Şövalyeler pek güvendesiniz</i>
quant Deu a vus fait sa clamur	<i>Tanrı çağrısını size yaptındandır,</i>
des Turs e des Amoraviz	<i>Türkler ve Murabıtlara karşı</i>
ki li unt fait tels deshenors,	<i>ki onlar ona türlü saygısızlık ettiler,</i>

İkinci Haçlı Seferi için bir çağrı mahiyetinde olan bu mısralar dikkate alındığında ve 12. yüzyılda İngilizce üzerindeki Fransız tesiri ve iki dil arasındaki geçişlilik göz önünde bulundurulduğunda 'Tars' ile 'Turs' kelimelerinin aynı unsura yani Edessa'yı düşüren Türklere, ve zımnen de Müslümanlara işaret ettiği düşünülebilir. Bunun haricinde Ortaçağ Fransız kroniklerinde 'Türk' kelimesi 'Tur' ve 'Türkler' ise 'Turs' kelimesi ile sayısız defa kayda geçmiştir (bkz. WT. Fr. *Historia*).

Tatarlar günümüzde Türk kültürüne dahil olsalar da geçmişte asıl kavimleri olan Moğolları kastederek de çağrılmışlardır. Ortaçağda Moğollar ve Türkler arasında keskin bir çizgi olduğunu da iddia etmek doğru değildir, dahası, 'Türk' kelimesi dahi bu devirde 'Müslüman' kelimesi ile, yani Hristiyan noktai nazarı ile '*pagan*' yani 'müşrik' kelimesi ile eş anlamlı hâlde kullanılmıştır. Buna ilaveten Hornstein ise aynı şekilde Ortaçağ metinlerinde 'Tatar', 'Tebriz' ve 'Tarsus' kelimelerinin sık sık birbirlerine karıştırılan ve yanlış yazılan kelimeler olduğunu ifade etmiştir (Hornstein, 1941: 406).

Damas, yahut bilinen adıyla Doğu Akdenizin kıyısı Şam veya Dımaşk, *Tars* eserinde Sarazinlerin, yani paganların sultanlığıdır. Ortaçağda Müslüman Arapları tarif etmek için kullanılmış olan 'Sarazin' kelimesi bilhassa Haçlı Seferleri ile şamil olmaya başlayıp, zamanla şövalye jargonunun bir parçası hâline gelmiştir. Nitekim eserde paganların hangi dinden olduklarını anlamak tam anlamıyla mümkün değildir, çünkü eserde tarif edildiği üzere Hristiyanların küfür saydığı diğer din ve kültlere inanmaktadırlar. Eserden alınan iki mısra kelimenin nasıl kullanıldığını göstermektedir (*King of Tars*, 43-44):

¹²⁵ 1144, Urfa Kuşatması.

Y nold hir give a Sarazin
For alle the lond that is mine

*Burayı bir Sarazine vermem,
Zira tüm bu topraklar benimdir*

Paganlar hakkında kullanılan bir diğer tabir ise ‘*heathen*’ kelimesidir, kelimenin kullanımı aslen toplumun dininin bir parçası olmayan kişileri tarif etmek içindir, Müslüman kültürlerinde cahiliye devrinin halkına cühela denmesine benzer şekilde dinden ve buna mukabil medeniyetten uzak düşmüş anlamı taşır. Damas Sultanlığındaki ‘Müslümanların’, Roma’nın pagan tanrılarına da ibadet ettikleri de eserde bir gerçek kabilinde anlatılır. Aşağıdaki mısraların “Jovin” ile kastedilen aslında Jupiter, yani Grek baş ilahesi Zeus’un Romanize olmuş hâlidir; “Plotoun” ise yeraltı ve ölüm tanrısı Hades, yani Pluto’dur. Bir diğer fikre göre ise burada aynı zamanda Prensesi kaçıran Damas Sultanı ile Grek mitolojisinde Persephone’yi kaçıran Hades, yani Romanize hâliyle Pluto arasında bir misliyet gösterilmiştir (Chandler, 2015: not 474; *King of Tars*, 474-475):

Thi fader Y schal with wer slon
Bi Jovin and Plotoun!

*Bu savaşıyı savaşta katledeceğim
Jüpiter ve Pluto namına!*

Benzer şekilde, Prenses pagan tanrılarının putlarını öperken de Şam halkının ibadet ettikleri putların isimleri aşağıdaki mısralarda sıralanmıştır. “Apolin”, Güneş İlahesi Apollo iken, “Mahoun” ise bir pagan tanrısı olarak İslâmiyetin peygamberi Muhammed’i temsil eden bir put, Astirot ise Sami mitolojisine ait İştar veya Astarte olarak tespit edilmiştir (Chandler, 2015: not491-500, 102). Mısraların şu şekildedir (*King of Tars*, 496-497):

Sche kist Mahoun and Apolin,
Astirot and Sir Jovin.

*Mahoun ve Apolin’i öptü,
Astirot ve Efendi Jovin’i de*

Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise kullanılan “Apolin” kelimesidir. Her ne kadar kelimenin Güneş İlahesi Apollo’yu kastettiği iddiası kuvvetli olsa da, bir başka iddia da Yeni Ahit metni üzerinden getirilebilir. Şöyle ki, Yeni Ahit’in bir kısmında Kıyamet Günü’nün anlatıldığı bölümde, insanlara işkence edecek zebanilerin önderini anlatan şu cümle vardır: “Başlarında bir krala sahiplerdir, o ki Cehennemin Meleği, onun adı İbranicede *Abaddon* ve Grekçede *Apollyon* idir”¹²⁶ (“*Revelations*”/“*Vahiyler*”, IX, 11). Buradan hareketle, eserde Müslümanların cehennemin başzebanisine ibadet edenler olarak gösterilmeye çalışıldığı düşünülebilir. Öyle ki ‘*Ἀπολλύων*’ kelimesi İngilizceye ve Latinceye

¹²⁶ “ἔχουσιν ἐπ’ αὐτῶν βασιλέα τὸν ἄγγελον τῆς ἀβύσσου. ὄνομα αὐτῷ Ἑβραϊστὶ Ἀβαδδὼν καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ὄνομα ἔχει Ἀπολλύων.”

transkript edildiğinde ‘ú’ harfi ‘y’ harfi ile ifade edilir; ‘y’ harfi ise Ortaçağ metinlerinde ‘i’ ve yine aynı sesi verecek ‘j’ harfleri ile değişimli olarak kullanılmıştır. O hâlde eserde geçen “Apolin” ile Yeni Ahit’te geçen “Ἀπολλών” kelimeleri, ‘λ’ (Türkçe ‘L’) harfinin şeddesini¹²⁷ yitirmesi haricinde aynı sese sahip kelimelerdir; linguistik bir ifade ile aralarında analogi olduğu iddia edilebilir.

Son tahlilde *Tars Kralı*, 14. yüzyılda İngiltere’de yazılmış, Anadolu’da Tarsus şehrinde geçen, şehrin Hristiyan hâkimiyetindeki bir krallık olduğunu, Dımaşk Sultanlığı’nı Hristiyan yapıp çevredeki Müslüman unsurları beraber alt ettiklerini, kurtuluşun ancak Hristiyan imanı ile mümkün olduğunu anlatan dinî tahassüsâtı yüksek bir eserdir. Eserde ‘Tars’ ile kastedilenlerin Ortaçağ Fransızcasında ‘Turs’ olarak yazılan Türkler veya daha zayıf bir ihtimalle Tatarlardır.

3.4.2.5.1 “Şövalyenin Hikâyesi” Kısımında Tars: Türkistan

‘Tars’ kelimesi bir ülke ismi olarak “Şövalyenin Hikâyesi” kısmında da geçmektedir, buna göre Hindistan Kralı olarak verilen Emetreus, “*The grete Emetreus, the kyng of Inde,*” (I, 2156) şeklinde verilerek, üzerinde Tars kumaşından yapılma armalı zırh kıyafeti ile at sürerek gelmektedir: “*His cote-armure was of clooth of Tars*” (I, 2160). Dikkat edilmesi gereken nokta ise “clooth of Tars” ibaresinin editörler tarafından yapılan açıklamasında, bunun Türkistan ipeği olduğuna işaret edildiğidir: “*silk from Tarsia in Turkestan*” (I, 2160; Chaucer, 2008: 54). Bununla beraber ‘Tars’ kelimesinin, Chaucer tarafından Türklere işaret etmek için kullanılma ihtimali de kuvvetlenmiş olur.

3.4.3 İskenderiye’den Chaucer’a: *Annales Eutychii*

Trevet’in Constance hikâyesinde kullandığı fakat kaynak aldığı *Tars Kralı* eserinde mevcut olmayan, Sultanın evlenmek için Hristiyan olmayı kabul etmesine istinaden, din değiştirme motifinin kendi fikri olmadığı, çok daha eskiye dayandığı iddiası Phillip Wynn’dan nakledilmiştir. Alexander Krappe’nin tarifine göre, Avrupa’ya ilk Haçlılar tarafından taşınmış, Normanların yeni yerleştikleri Britanya adası hakkındaki meraklarını tatmin etmek üzere şekillenmiş aslen Latince yahut Norman lisanında yazılmış bir öykü Trevet tarafından alınmıştır. Hikâyenin din değiştirme motifinin daha eskiye dayandığını iddia eden Wynn’ın başka bir metinde aradığını bulduğu nakledilmiştir.

Tespite göre, takriben 937 senesinde İskenderiye Grek-Ortodoks Patriği Eutychius tarafından yazılmış *Annales Eutychii* (*Eutychius Yıllıkları*) adındaki bir kronik, bahsedilen

¹²⁷ Şedde: kelimde bir sesin çift vurulması, örneğin ‘*muhakkak*’ kelimesinde içerideki “kk” sesi.

motifin geçtiği bir hikâyeye havîdir ve bununla beraber hem Trevet hem de Eutychius aynı pagan hükümdarın hikâyesini ele almaktadır. Bahsedilen hükümdar, Sasanî Şahı II. Hüsrev idir, ‘Muzaffer Hüsrev’ (خسرو پرويز) olarak da bilinir. Roma İmparatoru’nun kızıyla evlenmek üzere mektup yolladığı, İmparator’un ise Şah’ın Hristiyan olması kaydıyla buna izin verdiği, nihayetinde ise, aynen Constance hikâyelerinde görüldüğü üzere, saray erkanının itirazlarına ve üzülmelerine rağmen İmparator tarafından prensesin büyük bir kabile ile yollandığı ifade edilmiştir (Correale, 2005: 281-282). Bu noktada Chaucer’ın hikâyesinde Sultana yollanan Custance ile beraber yine büyük bir kabile yollandığına işaret etmekte fayda vardır (II, 253-255):

Bisshopes been shapen with hire for to	<i>Piskoposlar seçildi gitmek üzere onunla,</i>
wende,	<i>Namı olan lordlar, leydiler ve şövalyeler,</i>
Lordes, ladies, knyghtes of renoun,	<i>Ve lazım olan diğerleri de; hepsi bu</i>
And oother folk ynowe; this is th' ende;	<i>kadar;</i>

Nitekim Şah, Zerdüşî olarak kalmaya devam etmiştir. Trevet’in hikâyesinde Tiberius’un torunu ve halefi olan Maurice’nin, bu hikâyede ise prensesin babası Roma İmparatoru olarak yer aldığına dikkat çekilmiştir. Nihayetinde ise Trevet hikâyesinde de mevcut olduğu üzere iki devlet arasında evlilik ile kurulan bir barış sağlanmış, Hüsrev’in erkanında İsa’nın uluhiyetinden şüphe edilmiş, prenses ise gözyaşı içinde ülkesinden ayrılmıştır (Correale, 2005: 281-282).

Eutychius Yıllıkları’nın ana hatlarıyla Chaucer’ın “Hukukçunun Hikâyesi”’ne uzanan bir hikâyeler zincirine kaynaklık ettiği görülür. Hülasa, Hristiyan olmayan doğulu bir hükümdar imanlı bir prensesi almak istemiş, bunun için prensesinhükümdar babasına bir mektup yollamış, baba istemeyerek prenses kızını doğuya evlenmek üzere sarayın itiraz ve gözyaşları içinde yollamış, doğulu hükümdar Hristiyanlığa karşı bir tavır sergileyerek dine girmeyi reddetmiştir. Chaucer’ın hikâyesinde bu saydığımız noktaların birebir farklı isimler ile yer aldığı âşikârdır. O halde, Chaucer’ın “Hukukçunun Hikâyesi” kısmı, İskenderiye’de yazılmış *Eutychius Yıllıkları* üzerinden, Roma İmparatorluğu ile İran coğrafyasında vuku bulmuş tarihî değere sahip bir öykünün izlerini taşımaktadır.

3.5 “Keşişin Hikâyesi” Kısımına Ait Bulgular: Palmira Kraliçesi Zeynep

“Keşişin Hikâyesi” kısmının *Prologue*’dan sonra gelen “*De Casibus Virorum Illustrium*” babının “Zeynep” (*Cenobia*) faslında Palmira Kraliçesi Zenobia’nın başından geçenler anlatılmaktadır (VII, 2247-52):

Cenobia, of Palymerie queene,	<i>Zeynep, Palmira Kraliçesi,</i>
As writen Persiens of hir noblesse,	<i>Perslerin onun asaletinden bahsettikleri gibi,</i>
So worthy was in armes and so keene	<i>Öyle kıymetliydi ki savaşta ve çevik,</i>
That no wight passed hire in hardynesse,	<i>Hiç kimse geçemezdi onu sertlikte,</i>
Ne in lynage, ne in oother gentillesse.	<i>Ne de soylulukta ne de diğer zerafetlerde</i>
Of kynges blood of Perce is she descended.	<i>Pers krallarının soyundan gelmekteydi.</i>

Grekçe ismi ‘Palmira’ ile Avrupa’ya malum olan Tedmür (تدمر) şehri, Akdeniz coğrafyasında, Şam’ın 260 km. kuzeydoğusunda yer alır. Etrafta bol miktarda bulunan hurma ağaçları münasebetiyle şehir *hurma ülkesi* manasına gelecek *Palmyra* (Παλμύρα) şeklinde adlandırılmıştır. Bu Samî şehrinin kuruluşu ise Peygamber Süleyman’a atfedilmiştir. İskender’in bakiyesi Selevkiler idaresinden sonra Roma’ya geçmekle şehir mimarî ve ticarî kıymet kazanmıştır. Hadrianus’un 130 senesindeki ziyaretine mukabil imar faaliyetleri neticesinde şehir *Hadriana Palmyra* (*Hadrianapolis*) şeklinde de anılmıştır. Şehrin beynelmilel ticaretinin Çin’e kadar uzandığı bilinmektedir (Ağırakça, 2011). Şehir, Doğulu olmasına rağmen nihayetinde bir Roma eyaletidir. Roma’nın ‘3. Asır Krizi’ olarak bilinen devrinden istifade Tedmür’de Roma vassalı Üzeyne (Üzeyne b. Hayrân b. Vehbüllât, yahut Odaenathus) tarafından bir Arap devleti kurulmuştur. Üzeyne, Roma İmparatoru Gallienus tarafından “Doğu eyaletleri hükümdarı” ünvanı verilmiş, nitekim 267 senesinde bir suikast ile öldürülmüştür. Üzeyne’nin ölümü ardından idareye çocuklarının küçük olması sebebiyle eşi Zeynep almıştır (Ağırakça, 2011).

Zeynep iktidara gelmekle, 3. Asır Krizi’nden (235-285) istifade Roma’nın hâkimiyetine kafa tutmaya başlamıştır. Öyle ki bu kriz devrinde Roma şu şekilde Gallic, Roman ve Palmyrene İmparatorluğu olmak üzere üçe ayrılmıştır. Folklörde Roma’ya karşı bir asi olarak resmedilen Zeynep’in aslında hiçbir isyan başlatmadığı, Roma ile doğrudan ters düşmediği, nitekim hâkimiyetini görmezden geldiği ifade edilmiştir. Yine Zeynep’in Aurelian tarafından zincirler ile zafer alayında götürülmesi de folklör olarak nitelendirilmiştir (Mark, 2014). Bu sahne Chaucer tarafından da resmedilmiştir, iktidara gelen Aurelian, Zeynep’e karşı harekete geçmiştir (VII, 2351-2358):

Aurelian, whan that the governaunce
Of Rome cam into his handes tweye,
He shoop upon this queene to doon
vengeaunce.
And with his legions he took his weye
Toward Cenobie, and shortly for to seye,
He made hire flee, and atte laste hire hente,
And fettred hire, and eek hire children tweye,
And wan the land, and hoom to Rome he
wente.

*Aurelian ki hâkimiyeti
Roma'nın, onun iki eli arasına düştüğünde
Bu kraliçeden intikam almak üzere
hazırlandı.
Ve lejyonları ile yola koyuldu
Zeynep'e doğru, ve lafın kısası
Onu bozguna uğrattı ve nihayetinde
yakaladı,
Onu ve beraberinde iki evladını zincire
vurdu,
Ve toprakları ele geçirdi, ve evi Roma'nın
yolunu tuttu.*

Chaucer tasvirine devam etmektedir, buna göre kaderinin sonunda Zeynep boynunda zincirler ile Aurelian tarafından zafer alayına katılmış, ibret için halka teşhir edilmektedir, Roma geleneğinde fethedilen topraklardan getirilenlerin zafer alayında şehre sokularak halka gösterilmesi eskiye dayanır. Zeynep'in yüksek rütbesini, kraliçe statüsünü göstermek maksadı ile kıyafetleri seçilmiştir (VII, 2359-66):

Amonges othere thynges that he wan,
Hir chaar, that was with gold wroght and
perree,
This grete Romayn, this Aurelian,
Hath with hym lad, for that men sholde it
see.
Biforen his triumphe walketh shee,
With gilte cheynes on hire nekke
hangynge.
Coroned was she, as after hir degree,
And ful of perree charged hire clothynge.

*Ele geçirdiği diğer şeyler arasında
Zeynep'in savaş arabası vardı ki altın ve
kıymetli taşlar ile bezeli,
Bu büyük Romalı, bu Aurelian,
Bunu beraberinde getirdi ki insanlar görsün.
Zafer alayının önünde Zeynep yürüyordu,
Altın kaplama zincirler boynundan sarkarken.
Taçlandırılmıştı Zeynep, mertebesine
mukabilen,
Kıymetli taşlar ile doluydu kıyafeti.*

Tarihî olarak, Zeynep Grekçe ve Latinceye aşina olmakla beraber Kıptî (Egyptian) ve Aramî lisanlarına hakimdir. Vergil'in *Aeneis* (*Aeniad*) eserinde anlatılan Kartaca Kraliçesi Dido, ve Mısır Kraliçesi VII. Kleopatra'nın soyundan geldiğini iddia etmiştir. Arap tarihçi El Tabarî, Zeynep'in ailesinin davarının ve çobanlarının başına küçük yaşta getirildiğini ve bu

sebeple erkekler üzerinde bir hâkimiyet kurarak büyüdüğünü yazmıştır. Yine bu sayede meşhur at binme ve dayanıklılık hünelerini elde etmiştir. Öyle ki kuvvetleri atla giderken kendisi yayan devam etmekte, erkekler kadar iyi avlanmakta ve herkesten çok içmektedir (Mark, 2014). 10. yüzyılda El-Tabarî'nin *Resuller ve Malikler Tarihi* eserinde de Zeynep'in al-Zabba şeklinde daha evvelki Arap kraliçeleri ile harmanlanarak anlatıldığı yer alır. Buna göre al-Zabba, rakibi Amr develer üstünde çuvallarla şehre gizlice adamlarını soktuğunda, yüzüğündeki zehirle Arap atasözleri arasına girecek bir söz ile “Senin elinden olacağına, benim elimden”¹²⁸ diyerek intihar etmiştir (el-Tabarî, *Tarih* IV, 767).

Palmira şehrinde Zenobia'dan önce başka kadınların da heykelleri dikilerek şerefendirildikleri bilinmektedir (Andrade, 2018: 59-60). Arap folklöründe yer aldığı şekilde Chaucer tarafından da savaşçı, avcı, serkeş bir kadın olarak *Canterbury Hikâyeleri* eserinde resmedilmesi dikkat edilecek bir noktadır (VII, 2255-62):

From hire childhede I fynde that she fledde	<i>Çocukluğundan itibaren öğrendim ki kaçmış</i>
Office of wommen, and to wode she wente,	<i>Kadın işlerinden, ve ormanlara gitmiş,</i>
And many a wilde hertes blood she shedde	<i>Birçok vahşi geyiğin kanını dökmüş</i>
With arwes brode that she to hem sente.	<i>Onlara fırlattığı geniş uçlu oklar ile.</i>
She was so swift that she anon hem hente;	<i>Öylesine çevikti ki anında avlardı onları;</i>
And whan that she was elder, she wolde	<i>Büyüdüğünde ise öldürürdü</i>
kille	<i>Aslanlar, leopardlar, ayılar, hepsi</i>
Leouns, leopardes, and beres al torente,	<i>paramparça,</i>
And in hir armes weelde hem at hir wille.	<i>Kolları arasında onlara hükmetmekte</i>
	<i>isteğince.</i>

Batı kaynaklarında ise *Historia Augusta* içinde *Gallieni Duo* metninde Zeynep kocası öldükten sonra iktidarı eline almış, sadece İmparator Gallienus değil, diğer hükümdarlardan da daha güçlü olarak tarif edilmiştir (XIII, 1-5):

Per idem tempus Odaenathus insidiis consobrini sui interemptus est cum filio Herode, quern et ipsum imperatorem appellaverat. tum Zenobia, uxor eius, quod parvuli essent filii eius qui supererant, Herennianus et Timolaus, ipsa suscepit imperium diuque rexit non muliebriter neque more femineo, sed non solum Gallieno, quo quaeque virgo melius imperare potuisset, verum etiam multis imperatoribus fortius atque sollertius. Gallienus sane, ubi ei nuntiatum Odaenathum interemptum, bellum Persis ad

¹²⁸ Kullanılan tercüme ve verilen transkript: “ "By my own hand, not by yours, O 'Amr" -the phrase became a proverb”, “bi-yadi, la bi-yadika ya Amr.” (al-Tabari, 1987: 147).

seram nimis vindictam patris paravit collectisque per Heraclianum ducem militibus sollertis principis rem gerebat. qui tamen Heraclianus, cum contra Persas profectus esset, a Palmyrenis victus omnes quos paraverat milites perdidit, Zenobia Palmyrenis et orientalibus plerisque viriliter imperante.

Yine o zamanda Üzeyne yine imparator olarak çağırdığı oğlu Herodes ile beraber kuzeni tarafından suikast ile öldürüldü. Bunun üzerine karısı Zeynep geriye kalan oğulları Herennianus ve Timolaus henüz küçük olduklarından hâkimiyeti kendisi aldı; ve uzun zaman ne kadınca ne de kadın üslubu ile, sadece Gallienus'dan değil — öyle ki birçok kadın ondan daha hükümdarlık edebilirdi —, aynı zamanda birçok hükümdardan da daha güçlü ve kabiliyetli olarak iktidar sürdü. Gallienus ise, ona Üzeyne'nin ölüm haberi ulaştığında babasının çoktan geç kalınıp alınmamış intikamı için Perslere karşı hareket hazırlıkları yaptı komutan Heraclianus vasıtası ile asker toplayarak kabiliyetli önderlik işleri yürüttü. Bu esnada Perslere karşı yollanmış olan Heraclianus, Palmiralılar tarafından mağlup edilerek hazırlanan tüm askerleri kaybetti, Zeynep ise Palmira ve Doğuda birçok yerde daha rüculet ile hükmetmekteydi.¹²⁹

Bu metinle benzer şekilde Chaucer'da Zeynep'ten bahsetmiştir, Gallienus'un onunla âşık atmaya cüret edemediğini benzer şekilde öykülemiştir (VII, 2335-42):

The Emperour of Rome, Claudius	<i>Ne Roma İmparatoru Claudius</i>
Ne hym bifore, the Romain Galien,	<i>Ne ondan evvel Romalı Gallienus,</i>
Ne dorste nevere been so corageus,	<i>Cüret edebilirdi o kadar ki</i>
Ne noon Ermyn, ne noon Egipcien,	<i>Ne de Ermeniler, ne hiçbir Mısırlı,</i>
Ne Surrien, ne noon Arabyen,	<i>Ne Suriyeli, ne hiçbir Arabyalı,</i>
Withinne the feeld that dorste with hire fighte,	<i>Meydanda onunla savaşımaya,</i>
Lest that she wolde hem with hir handes slen,	<i>Onları elleriyle öldürmesin,</i>
Or with hir meignee putten hem to flighte.	<i>Yahut kuvvetleriyle bozguna uğratmasını</i>
	<i>diye.</i>

İlerleyen mısralarda ise Zeynep'in erkek gibi tavırları resmedilmeye devam etmektedir, dahası Zeynep Doğu Akdeniz Arap folklöründe *Artemis*-varî bir karakter olarak yer almıştır. *Historia Augustia* metninden verilen örnekte Zeynep'e yakıştırılan rüculet, erkeklik hasletleri benzer şekilde Chaucer'ın mısralarında şu şekilde yer almıştır (VII, 2263-70):

¹²⁹ Latinceden Türkçeye tercümede David Magic'nin Loeb serisindeki İngilizce tercümesinden yardım alınmıştır (Magic, 1998: 43, 45).

She dorste wilde beestes dennes seke,
And rennen in the montaignes al the nyght,
And slepen under a bussh, and she koude eke
Wrastlen, by verray force and verray myght,
With any yong man, were he never so wight.
Ther myghte no thyng in hir armes stonde.
She kepte hir maydenhod from every wight;
To no man deigned hire for to be bonde.

*Vahşi hayvanların inlerine cüret etti,
Ve dağlarda koşmaya geceleri,
Ve uyumaya bir çalının altında, ve dahası
Güreşebilirdi surf gücü ve kuvveti ile
Her genç erkekle ki o kadar güçlü olmasın.
Hiç bir şey yoktu ki ona karşı dursun.
Kızlığını korudu her bir kişiden;
Hiç bir erkeğe boyun eğmedi bağlanmaya.*

Zenobia karakterinin Arap mitolojisi ile harmanlanarak tarihî al-Zabba karakterinin meydana getirildiği de iddia edilmiştir (Andrade, 2018: 224-225). Buna göre Müslümanların hâkimiyetine giren Palmira’da geçmişe ait abide ve eserler yok edilerek silinmeye çalışılmış, bu neticede Zenobia karakteri de tahrifata uğramıştır (Andrade, 2018: 228). Nitekim son tahlilde hem Doğu hem de Batı kaynaklarına göre Zeynep’in at bindiği, savaştığı, askerleriyle beraber içtiği ve avlandığı meselesinde mutabakat vardır (Ball, 2016: 85; *Tarih IV, lines 757-775*¹³⁰). Kaynaklarda resmedildiği üzere ruculet sahibi Zeynep, Doğu folklöründen Batıya intikal etmiş ve Chaucer’ın *Canterbury Hikâyeleri* eserinde de aynı şekilde yerini almıştır.

3.6 “Silahtarın Hikâyesi” Kısımına Ait Bulgular

“Silahtarın Hikâyesi”¹³¹ (“*Squieres Tale*”) kısmı Orta Asya’da geçen bir masal mahiyetinde olup, Chaucer tarafından tamamlanmadan bırakılmıştır. Hikâyenin sahnesi (İng.: *setting*) beraber gelişecek iki öykü için hazırlanmış, nitekim bunlardan ancak biri gelişme aşamasına geçtikten sonra bırakılmıştır. Eserin bu kısmı Cengiz Han ve ailesi etrafında dönmektedir. Cengiz Han, karısı Elpheta, oğulları Cambalo ve Algarsif ve kızı Canacee başlıca karakterlerdir.

“Silahtarın Hikâyesi” kısmında, birçok vakit *Canterbury Hikâyeleri* eserinin diğer kısımlarında olmadığı kadar, astrolojik terimler ile ifade edilmeye çalışılmıştır, öye ki eserin bu kısmında astroteolojik bir döngü anlatılmaktadır. Cengiz Han’ın ailesindeki karakterlerin isimlerinin Doğu astronomisi ile taalluk edebileceğini göstermek maksadı ile bu kısımdaki astronomik mısralar da yer yer ele alınmıştır, çalışmanın devamı bahsedilen devirde astroloji ve astronomi arasında kesin bir fark olmadığı göz önünde bulundurularak okunmalıdır.

¹³⁰ (al-Tabari, 1987: 138-150).

¹³¹ Başlık terc. Nazmi Ağıl (Chaucer, 2018).

Verilen mısralar ile karakterlerin isimlerinin sadece ses benzerliği üzerinden bir tesadüf ile astrolojiye temas etmediği daha iyi anlaşılacaktır. Öyle ki “Silahtarın Hikâyesi” kısmı, sadece karakter isimleri ile değil, sahnesi ve üslubu ile de astronomik öğeler taşıyan bir metindir. Misal (V, 671-2):

Appollo whirleth up his chaar so hye *Apollo savaş arabasını öylesine yükseklere*
Til that the god Mercurius hous, the slye -- *çıkardı*

Ta tanrı Merkür'ün hanesine, ki kurnaz.

Yine “Silahtarın Hikâyesi” kısmında geçen Orta Asya halklarına ait olan ve isnad edilen ögeler *Canterbury Hikâyeleri* eserinin diğer kısımlarında geçen Orta Asya ögeleri ile mukayese edilerek bu kısımlar arasında bir rabıta kurulmak üzere sırasıyla verilecektir.

3.6.1 Marco Polo'nun Seyahatnamesinden Alınanlar

Chaucer’ın, bilhassa “Silahtarın Hikâyesi” (“*Squires Tale*”) kısmını yazarken Marco Polo’nun kendisinden yaklaşık bir yüzyıl önce Uzak Asya’ya yaptığı yirmi yılı geçkin seyahatinin mahsulü olan *Seyahatname* eseri tesirinde kaldığı birçok araştırmacı tarafından dile getirilen bir bahis olmuştur. Her ne kadar bu iddia Bushnell gibi bir kısım zat tarafından reddedilse de (Bushnell, 1910), Marco Polo’nun anlattıkları üzerine yazılan bu seyahatnamenin Uzak Asya’yı anlatan bir ilk olması sebebiyle Avrupa’da meşhur olduğu bilinmektedir.

Bushnell, Chaucer'ın "Silahtarın Hikâyesi" kısmında verdiği isimleri İtalya seyahati esnasında Kırım tarafında Kaffa, Sudak ve Balaklava gibi şehirlerde ticaret yapan Cenevizlilerden öğrendiğini iddia etmiş, o devirde çok az nüshası bulunan bu seyahatnameyi okuma ihtimalinin çok düşük olduğunu yazmıştır (Bushnell, 1910: 655-656). Nitekim, seyahatname ve hikâye arasında birçok misliyet olduğu 19. yüzyıldan beri araştırmacılar tarafından iddia edilmiş, iki eserin hikâye örgüsü birebir gitmese bile motiflerdeki benzerlikler kabul edilmiştir (Manly, 1896). Cordier tarafından nakledildiği üzere Walter Skeat, Chaucer'ın "Silahtarın Hikâyesi" kısmını yazarken Marco Polonun seyahatlerini kaynak aldığını yazmış, Keighley ise bunun bariz bir şekilde doğru olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında Manly'den verilen alıntı ile Chaucer'ın Marco Polo'nun anlattıklarını kullanmış olsa bile bunun yalnızca bizim burada ele aldığımız isim ve ses benzerliği ile

münhasır kaldığını ifade etmiştir (Yule ve Cordier, 1993: 128-129)¹³². Hayattayken astroloji, astronomi, tıp, ve simya sahalarına ilgi duyan; İtalyan, Grek, Latini ve Fransız edebiyatına hakim, en hafif tabirle aşına olduğunu bildiğimiz, kraliyette uzun zaman envai vazifeler almış, savaşımlara katılmış, İtalya'ya kadar seyahat etmiş, devrin hükümdarları ile tanışmış Chaucer'in, zayıf bir ihtimalle seyahatnameyi okumamış olduğunu düşünsek bile en azından okuyanların tesiri altında kalacağını kabul etmemiz gerekir.

Marco Polo'nun arkadaşı Ramusio'ya anlattıkları üzerine Ramusio tarafından bir nevi arkadaşına katiplik ederek yazılan *Seyahatname* eseri 14. yüzyıldan beri birçok dilde dolaşa gelmiştir. İlk yazılan nüshanın Venedik dilinde olduğu düşünölmekle beraber, Ramusio tarafından ilk yazılan nüshanın Fransızca olup, sonradan 1309 tarihinde olduğu iddia edilerek İtalyancaya muhtelif editörler tarafından Fransızcanın izlerini taşıyarak geçirildiği, nihayetinde ise İtalyanca olarak kabul görmeye başladığı Pauthier tarafından ifade edilmiştir (Pauthier, 1865: LXXXII). Bu sebeple “Silahtarın Hikâyesi” kısmında geçen ve Marco Polo'nun seyahatnamesinde yer alan motiflerin, seyahatnamenin hem Fransızca hem de İtalyanca edisyonlarındaki hâliyle aşağıdaki tablo ile mukayese etmek isabetli olacaktır.

Tablo 5: Cambyuskan isminin Marco Polo'nun farklı edisyonlardaki Seyahatname eserindeki muadilleri.

Kastedilen ve Temsil Edilen	Chaucer, “Squires Tale”	Marco Polo, <i>Seyahatname</i>, ed. Fransızca	Marco Polo, <i>Seyahatname</i>, ed. İtalyanca
Cengiz Han	Cambyuskan	Chinguis Kaan, Chingui, Cinguins Kaan	Cinghis, Cinghi Kane
Hanbalık (şehir)	Cambalo, Cambalus (karakter)	Cambaluc	Canbalu, Cabalu, Coblau, Canblau
Moğol	Tartre	Le Tatar (tekli)	La Tartaro (tekli)

¹³² Verilen kaynaklar: Walter Skeat için “*The Complete Works of Geoffrey Chaucer*, Oxford, 1864, vol 3.: *Account of the Sources of the Canterbury Tales* (pp. 372 seqq.)”; Keighley için: “*Tales and Popular Fictions*, published in 1834, at p. 76 (Skeat, l.c., p. 463, not.)”; John Matthews Manly için: “vol. Xi of *Publications of the Modern Language Association of America*, 1896, pp. 349-362, (p.360).”

		Les Tatars (çoklu)	Li Tartari (çoklu)
Han, kağan	-kan	Kaan	Kane

Chaucer tarafından kullanılan Cambyuskan isminin ise Cengiz Han'ı temsil etmediğini iddia eden görüşlere istinaden yukarıdaki tabloda yer alan Cengiz Han ve Han kelimelerine bakmak faydalı olacaktır. Görüleceği üzere *han* kelimesi *kaan*, *kane* şeklinde Chaucer'ın Cambyuskan karakterinin ismine benzer şekilde kullanılmıştır. Cambyuskan karakterinin isminde Cengiz Han'da bulunan 'n' harfinin olmaması ise Hanbalık şehrinin isminin yazılış şekillerine bakıldığında anlaşılır, zira Fransızca *Cambaluc* olan şehir, İtalyanca 'm' harfi 'n' olarak *Canbalu* olmuştur. Yani Cambyuskan ismine baktığımızda Cenbiuz Han ismini görmek zor değildir. Marco Polo'nun seyahatnamesinde Moğolların astroloji, astronomiyi dikkate alıp ritüellerinde ve işlerinde yıldızların yerlerine dikkat ettikleri anlatılır, yani insan ve gökcisimleri arasında bir rabıta vardır (*M. Polo*, ed. Fr. ve Ita., *ch.* 57, 74, 88). Misal, bir kişi öldüğünde astronomlar çağırılıp cenazenin defni onun buyruklarına istinaden yapılır (*ch.* 57), zira kişi gökteki yıldızına bağlıdır. Chaucer'ın karakterlerinin de astronomi ile bir rabıta içinde hareket ettikleri, burçları ile beraber uyanıp, yükselip, hareketlendikleri görülmektedir.

Bundan başka, Moğolları kastetmek için Chaucer'ın yaptığı gibi Tatar isminin kullanıldığı da görülür. Nitekim bu verdiklerimiz Chaucer'ın hikâyesindeki isimleri Marco Polo'dan aldığını ispat etmekten çok uzaktır; nitekim Orta Asya kültürüne ait isimlerin Avrupa literatürüne ne şekilde geçtiğine dair bir örnektir.

3.6.2 “*Sarray*”: Saray-Batu, Saray-Berke, Saray-ı Cedid

Silahtar, hikâyesini anlatmaya başladıkça meselenin Orta Asya'da geçtiği anlaşılır. Ağırlıklı olarak Avrupa kültüründe görüldüğü şekliyle Moğollar öykülenmektedir, tarihî bir insicam bulunmamaktadır. Aynı zamanda Marco Polo'nun seyahatnamesinde de Kubilay Han'ın farklı yerlerde sahip olduğu, başkentlerde bulunan ihtişamlı, mermerden ve kıymetli taşlarla bezeli (*M. Polo*, *ch.* 74) veya Moğol İmparatorluğu topraklarındaki şehirlerde yer alan saraylardan sıklıkla bahsedilir (*M. Polo*, *ch.* 14, 40, 41, 73, 83 ve dahası). Silahtar şu şekilde anlatmaya başlar (V, 9-13):

At Saray, in the land of Tartarye,
Ther dwelte a kyng that werreyed Russye,
Thurgh which ther dyde many a doughty man.
This noble kyng was cleped Cambyuskan,
Which in his tyme was of so greet renoun

*Saray'da, Tatarya ülkesinde,
Bir kral vardı Rusya'ya savaş açan,
Bu sebeple birçok yiğit adam öldü
orada.
Bu soylu kralın adı Cembivskan,
Ki zamanında pek meşhurdu*

“Silahtarın Hikâyesi” v. 9 ile “*Saray*” olarak verilen Saray, tarihte birbirine yakın coğrafyalarda yer alan üç ayrı şehrin ismi olmuştur. Chaucer tarafından şehrin adının şeddeli ‘r’ ile verilmesi de dikkat edilmesi gereken bir husustur, zira Türkçe-Moğolca *sprachbund* dahilindeki dillerde ‘r’ harfi daha ziyade sert bir ton olan ‘r’ sesini vermektedir. Bahsi geçen üç Saray şehrinde ilki Eski Saray, yahut Saray-Batu olarak tabir edilir. İdil Irmağı’nın (Volga Nehri) kollarından birisi olan Aktuba (Rusça, Ахтыба; Türk ağzıyla Aktöbe¹³³) Irmağı’nın Doğu tarafındadır. 13. yüzyılda Moğol hükümdarı, Altın Orda devletinin kurucusu, Cengiz Han’ın oğlu Batu Han tarafından 1241 yılında II. Kıpçak seferi dönüşünde, 1240 yılındaki Polonya, Macaristan, Avusturya ve Dalmaçya coğrafyasında yaptığı yağmadan döndükten sonra kurulmuştur (Saray, 1989). Şehir, Batu ve halefi Berke’nin başkenti olmuş, siyasî ve ticarî mevkii sebebiyle kısa zamanda İdil Bulgarlarının başkenti Bulgar’ın yerini almış, dahası Orta Asya, Anadolu, Rus coğrafyası ve Ceneviz’den gelen tüccarların uğrak noktası olarak yükselmiştir. Neticede Doğu Avrupa ve Batı Sibiry arasında bir ticaret merkezi olmuştur. Şehrin zamanla adının Saray-ı Batu iken Saray-ı Berke olarak değişmiş olma ihtimali vardır, çünkü şehir esas inkişafı Berke zamanında görmüştür (Kemaloğlu, 2009: 121; Saray, 1989: 539). Şehrin adının burada bulunan bir saraydan geldiği de 1254 senesinde ziyarete gelen Fransisken rahip William Rubruck’tan nakledilmiştir (Kemaloğlu, 2009: 122). Saray şehrinin kurulması ile beraber Türkistan ile artan münasebetler neticesinde bölgede İslâmiyetin teşmilinin ivme kazandığı da ifade edilmiştir (Saray, 1989: 540).

Diğer Saray şehri ise Yeni Saray, yahut Saray Berke olarak adlandırılıp, yine Aktöbe boyunca bir noktada, muhtemelen Saqsin şehrinin yerine kurulmuş ve Altın Orda’nın başkenti olarak Saray-ı Batu’nun yerini almıştır. Zaman içinde kaynaklarda Saray-ı Batu ile Saray-ı Berke ve Saray-ı Batu’nun 125 km Kuzeyinde kalan Saray-ı Cedid şehirlerinin kaynaşmış olabileceği de düşünülür. İbni Batuta’dan Saray-ı Berke şehrinde viraneler olmadığı, on üç tane büyük cami, türlü milletler, çarşılar, pazarlar ve imalathaneler olduğu, Batuta’nın devasa büyüklükteki şehri ancak sabahtan akşama katedebildiği nakledilmiştir. Saray şehirleri

¹³³ Kazakistan, Aktöbe ile karıştırılmamalıdır.

hususundaki karışıklığa rağmen, Saray-ı: Batu, Berke, ve Cedit'in katiyen Altın Orda devletinin başkenti olduğu ifade edilmiştir. Timur'un seferlerinden sonra Saray-ı Cedit harabeye dönmüş, nitekim Saray-ı Batu 1578'e kadar varlığını devam ettirmiştir (Saray, 1989: 539-540; Kemaloğlu, 2009: 122).

3.6.3 “*Tartarye*”: Moğol Ülkesi Tatarya

“Silahtarın Hikâyesi” v. 9 ile “*Tartarye*” şeklinde verilen Tatarya, yahut Tataristan birden fazla manaya havi bir çarşaf-terim hâline gelmiş Tatar halkının isminden gelir. Öyle ki Chaucer'in bahsettiği tarihî ve coğrafi rabita dahilinde, yani 13. yüzyıl Orta Asyasında, Tatarya diye bir devlet resmiyetle var olmamıştır.

‘Tatar’ kelimesi günümüzde Türkî dillerden birini konuşan Batı Rusya ile Ural Dağları'nın Doğu tarafı arasında, İdil Irmağı (Volga Nehri) boyuna yerleşik beş milyon nüfuslu halkın adıdır. Tarihte ise ‘Tatar’ kelimesi ilk defa, aslen Kuzeydoğu Moğolistan tarafında Baykal Gölü civarında yaşayan, Türkî dillerden birini konuşan, Kuman ve Kıpçaklar ile akraba olduğu düşünülen halkı tarif etmek için kullanılmıştır. Zaman içinde muhtelif Türk boylarının bilhassa 13. yüzyılda Cengiz Han hâkimiyetindeki Moğol ordusuna dahil olmaları ile bu terkinin neticesi, Moğollar Avrupalılar ve Ruslar tarafından ‘Tatarlar’ olarak çağrılmaya başlamıştır (“Tatar,” 2014).

Başka bir çalışmada ise Tatarların bir Moğol halkı olup, adlarına Orhon kitabelerinde rastlandığı yazmaktadır. Buna göre Çinliler Cengiz Han'dan evvel Moğolca konuşan kabileleri bilatefrik Tatar olarak adlandırmışlardır. Moğol hâkimiyetinden sonra ise Türkçe konuşan bir kısım halklara hatta zaman zaman Orta Asya'daki Türkçe konuşan hepsine, Tatar denilmiştir (Sümer, 2011: 168). Günümüzdeki Tatarlar olarak adlandırılan halkın ise Türk olduğu meselesinde bir ihtilaf yoktur, kaldı ki Tatarların konuştuğu Türkçe, Anadolu köylerinde konuşulan Türkçeden pek farklı değildir.

Öyle ki Ortaçağ sonrasında dahi, Avrupa literatüründe Moğollar hatalı bir şekilde Tatarlar olarak çağrılmışlardır, buna örnek olarak Montesquieu, 1758 tarihli *De l'esprit des lois* eserinde Moğolları şu şekilde ele almaktadır (XVIII. XX):

Les Tartares paraissent entre eux doux et humains, et ils font des conquérants très cruels: ils passent au fil de l'épée les habitants des villes qu'ils prennent; ils croient leur faire grâce lorsqu'ils les vendent ou les distribuent à leurs soldats. Ils ont détruit l'Asie depuis les Indes jusqu'à la Méditerranée; tout le pays qui forme l'orient de la Perse en est resté désert.

Tatarlar kendi aralarında yumuşak ve insanî olmakla beraber hayli zalimane fetihler yaparlar: ele geçirdikleri yerlerin sakinlerini kılıçtan geçirirler, onları sattıkları yada askerlerine dağıttıkları zaman ise onlara iyilik ettiklerine inanırlar. Asya'yı Hindistan'dan Akdeniz'e kadar yok etmişlerdir; İran'ın Doğu tarafındaki tüm kentlerden geriye sadece çöl kalmıştır.

Burada tarif edilen halkın ise asıl Tatarlardan ziyade Moğollar olduğu âşikardır. O hâlde Chaucer, Tatarya ile aslen 13. yüzyıldan itibaren Cengiz Han liderliğinde Avrupa ve Anadolu'ya kadar seferler yapan, Moğolları kastetmektedir. Tatarların esas kökenini ise ispat etmek gibi bir iş bu çalışmanın maksadını aşacağından, Tatarların tarihte Moğollar ve Türkler arasında bir halk olduğunu ifadesiyle iktifa etmek icab edecektir. “Silahtarın Hikâyesi” kısmının müteakip mısralarında ise eserde geçen Tatarların aslen Moğollar olduğu yine anlaşılmaktadır.

3.6.4 “*Cambyuskan*”: Cengiz Han

“Silahtarın Hikâyesi” v. 12 ile “*Cambyuskan*” olarak verilip, ‘Cembivskan’ şeklinde transkript edeceğimiz isim aslen Türkçede ‘Cengizhan’ olarak telaffuz ettiğimiz isim olup Cengiz Han’a işaret eder. Silahtar karakterinin anlattığı üzere Cengiz Han, kendisine Arabya (Arabistan) ve Hindistan hükümdarı tarafından bir elçi mahiyetinde bir şövalye (“*knyght*”) ile beraber büyülu hediyeler yollanan, Tatar Kralıdır.

Cengiz Han (hay. 1162-1127), Moğolistan’ın Onun Nehri’nin yanında Deli-ün Boldok’ta Baykal Gölü civarında doğmuş, asıl ismi Timuçin olan hükümdardır. Moğolları bir araya getirerek Adriyatik Denizi’ne kadar uzanan bir imparatorluk kurmuştur. Avrupalılar tarafından olduğu kadar, Doğulular tarafından da kıyımlar ile tarif edildiği ifade edilmiştir. İmparatorluğun hukuk temellerini attığı “Cengiz Han Yasası” olarak bilinen kanunları ile devlet idaresi için mühim adımlar atmıştır (“Genghis Khan,” 2014; Kafalı, 1993). Kısım boyunca Cengiz Han’ın zenginlik ve şanından bahsedilip fetihleri methedilmektedir (V, 661-2):

First wol I telle yow of Cambyuskan,	Önce anlatacağım nasıl Cengiz Han,
That in his tyme many a citee wan;	Zamanında birçok şehri ele geçirdi;

Nitekim, Chaucer tarafından “*Cambyuskan*” şeklinde verilen Moğol hükümdarın isminin Cengiz Han olduğuna muhalif iddialar da vardır. Bushnell tarafından ortaya atılan bir iddiaya göre Avrupalılara malum Marco Polo’nun seyahatlerinde “*Cambuscan*” şeklinde geçen Cengiz Han ismi Chaucer tarafından verilen isimle aynı kişiyi kastetmemektedir. Öyle

ki Cengiz/Çingiz ile Cambyns kelimelerinin sesleri birbirlerine yakın değildir. İddiaya göre Cambyns aslen Moğolca “Hanların hanı” manasına gelen “Kannusikan” kelimesini kastetmektedir (Bushnell, 1910: 654). Aşağıdaki mısralarda Cengiz Han, hükümdarlığının yirminci senesi şerefine doğum gününde büyük bir şölen vermektedir. Hane, burç ve tanrı isimleri gibi astronomik ve astrolojik terimler dikkate çarparken, v. 47 ile verilen Mart *idus*’u da tarihte astrolojik bir tarih olarak bilinir. Mart’ın 15’i kastedilen bu tarihte Julius Cæsar’a başına kötülük geleceği kahinler tarafından haber verilmiş, ve yine bu tarihte suikaste kurban gitmiştir ki Avrupa literatüründe umumiyetle uğursuz bir gün olarak kabul edilir. Cengiz Han’ın bu günde kutlu bir şekilde doğması (“*nativitee*”) ve hükümdarlığını kutlaması göze çarpar (V, 45-51):

He leet the feeste of his nativitee	<i>Kutlu doğumuna bir ziyafet veriyordu</i>
Doon cryen thurghout Sarray his citee,	<i>Duyurarak şehri Saray boyunca,</i>
The laste Idus of March, after the yeer.	<i>Yıla göle, Mart’ın idus vaktinde</i>
Phebus the sonne ful joly was and cleer,	<i>Güneş Phoebus ııl ııl parlıyordu,</i>
For he was neigh his exaltacioun	<i>Zira arşın zirvesine çıkmıştı</i>
In Martes face and in his mansioun	<i>Mars’ın tam da ömünde ve hanesinde¹³⁴,</i>
In Aries, the colerik hoote signe.	<i>O huysuz ve sıcak burç Koç’un içinde.</i>

Bu mısralarda Mars ise Koç burcunun hanesine girmektedir ve koç burcu savaşçı tanrı Mars’ın tesirinin en yüksek olduğu noktadır, bunlardan her ikisi de benzer karakteristiklere sahiptir. Doğum tarihine göre pozisyonları belirlenen bu haneler meselesinde, falına bakılan kişi için Mars’ın Koç burcuna girdiği vakitler kişinin faal, enerjik, güçlü ve özgüvenli olacağı şeklinde yorumlanır.

3.6.4.1 “*Aldiran*”: Aslan Burcu ve El-Diran Yıldızları

Aşağıdaki mısralarda güneşin hareketleri astral tabirler ile anlatılırken, Cengiz Han ile arasında rabıta bulunan Aslan burcunun, yıldızı Aldiran ile yükseldiği yer almaktadır (V, 263-7):

Phebus hath laft the angle meridional,	<i>Phoebus öğle vaktindeki açısını terk etti</i>
And yet ascendynge was the beest roial,	<i>Ama yükseliyordu kralî hayvan</i>

¹³⁴ Astrolojik bir ifade olarak kullanılan “*mansioun*” yahut günümüzde Batı dillerinde ifade edildiği şekliyle astrolojik haneler, göğü ve günü on iki burca bölen bir konsepttir; 12 burçtan her birinin gökte gün içinde çark eden kendi hanesi vardır.

The gentil Leon, with his Aldiran, *Asil Aslan, yıldızı Aldiran ile,*
Whan that this Tartre kyng, Cambyuskan, *Bu esnada bu Tatar Kral, Cengiz Han*
Roos fro his bord, ther as he sat ful hye. *En yüksekçe oturduğu masasından kalktı.*

Bu verilen mısralarda Aslan ile Cengiz Han'ın hareketleri arasında bir rabıta olduğu görülür, dikkat edilmelidir ki Aslan yükselirken Cengiz Han da aynı zamanda masadan kalkarak bu vesile ile mecazen yükselmektedir. Aslan'ın yıldızı olarak tabir edilen Aldiran, aslen Doğu astronomisine ait Arapça bir astral terimdir. Bahsedilen yıldızın ismi tesniye (İng.: *dual form*) ile kullanılmış bir kelime olup, Arapça “bir çift pati/pençe/ön ayak” manasına gelecek ‘*al dhira'an*’ (الذراعين) kelimesine işaret edilmiştir (de Weever, 1996a, “Alderamin,” 2002).

Yıldızın ismi Doğu astronomisinde ‘aslanın pençeleri’ manasını taşımaktadır. Mekbuda yıldızı sayesinde Castor ve Pollux yıldızlarının bu iki parlak yıldızı birleşerek, VII. *Lunar mansion* yani Ay hanesini meydana getirir (Smyth, 1844: 169). *Al Dhiran* olarak tabir edilen bu yıldız çiftinin tarihte çöldeki Araplar taraftan eskiden beri farklı isimlerde kullanıldığı ve başka yıldız çiftlerine de bu ismin verildiği yazılmıştır, Canis Minoris kümesinin α ve β yıldızları (yani *Procyon* ve *Gomeisa*) olarak da tarif edilir (Allen, 1899: 233-234).

Chaucer'ın bu yıldızın dahil olduğu Canis Minoris kümesinin diğer yıldızlarını bir diğer eseri olan *Tractatus de Conclusionibus Astrolabii* veya *A Treatise on the Astrolabe* (*Usturlap Üzerine bir Risale*) dahilinde de kullandığı görülür. Unutulmamalıdır ki Chaucer bu eserinin üç kısmından ilkinin, Meşşala İbn Etharî'ye ait *Compositio et operatio astrolabii* eserinin Arapçadan Latinceye yapılmış tercümesinden almış, ufak değişiklikler ile İngilizceye geçirerek kendi risalesine dahil etmiştir. Eserinin yaklaşık beşte ikisinin Meşşala'dan alındığı tespit edilmiştir¹³⁵ (Lipson, 1983: 192-193, 200). Chaucer bu risalesinde “*witnesse on Aldeberan and Algomeyse*” (*Astrolabii* I. 21) şeklinde Canis Minor kümesinin en parlak yıldızı Algomeyse'den bahsetmiştir. Bu yıldız ise yine Arapça *al-Ghumaisa* olarak verilen “kırk gözlü” manasına gelen bir kelimedenden gelmektedir (de Weever, 1996b).

¹³⁵ Bu nokta daha etraflı şekilde bu çalışmamın “‘Keşişin Hikâyesi” Kısımına Ait Bulgular” bölümünde ele alınmıştır.

3.6.5 “Cambalo/Cambalus”: Cengizhan’ın Oğlu, Balaklava Şehri ve Qalb el-Esad Yıldızı

Eserde Cengiz Han’ın oğlu olarak Cambalo karakteri şu şekilde üç ayrı noktada geçmektedir: Cengiz Han’ın oğullarından diğeri Cambalo (v. 31), Canacee ve şahininin aşkını bulmasına vesile olan Cengiz Han’ın oğlu Cambalus (v. 656), Canacee’yi elde eden Cambalo (v. 667). Karakterin ismi Cambalo ve Cambalus şeklinde iki ayrı şekilde yazılmasına rağmen kastedilenin Cengiz Han’ın oğlu olduğu önce ve sonra gelen mısralar ile kesindir.

Chaucer’in tesiri altında kaldığı düşünülen Marco Polo’nun seyahatlerinde, Kubilay Han’ın başkenti olan Hanbalık şehrinden sık bir şekilde bahsedilmektedir. Şehrin adı seyahatnamenin İtalyancasından daha eski olduğu düşünülen Fransızca edisyonda (Pauthier, 1865: LXXXII) “*Cambaluc*” şeklinde geçerken, İtalyancasında ise “*Canbahui Cabalu, Coblau, Canblau*” şekillerinde geçmektedir (M. Polo ed.: Fr, İta).

Pauthier, *Cambaluc* kelimesinin aslen Türkçe bir kelime olan خان بالسغ kelimesinin birebir romanize edilmiş hâli olduğunu ifade etmiştir; buna göre aslen ‘*Khan Baligh*’ olarak okunan kelime “Han’ın Kenti” manasına gelir, zamanla Pekin adını almıştır (Pauthier, 1865: 265). Günümüzde Beijing diye bilinen şehir, günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti’nin başkenti Pekin’dir. Cengiz Han tarafından 1215 yılında yıkılan şehir, Kubilay Han tarafından 1264-72 arasında baştan inşa edilmiştir (Polo, 2018: 142, tercüman Leyla Basmacı’nın notu). Şehir Kubilay tarafından kışlak olarak kullanılmıştır. Cambalo karakterinin isminin, ses benzerliği yüksek olan Hanbalık şehrinin isminden gelme ihtimali yüksektir; bilhassa “*Cambaluc*” versiyonuna dikkat edilmelidir.

Cambalo karakterinin ismini üzerine getirilen başka iddialar da vardır. Cengiz Han’ın torunu olan Kubilay Han’ın başkenti Balaklava (Balıkyuva) kentinin Ortaçağda bilinen şekli *Cembalo* kelimesinden geldiğine işaret edilmiştir; ikinci ihtimal ise Kubilay’ın Kambala/Kammala adındaki torunudur (de Weever, 1996e; DiMarco, 2002: 174; Baker, 1990: 134). Bir zamanlar Cengiz Han’ın torunu Kubilay Han’ın başkenti olan Kırım civarında yer alan Cambalo şehri Venedikliler ile ticarî anlaşmalar imzalayan Özbek Han (Kafalı, 2007: 108) tarafından Venediklilere bırakılmış Kırım yarımadasında yer alan ticareti güçlü noktadır (DiMarco, 2002: 174; Bushnell, 1910: 656). Günümüzde kentin adı Cembalo olup, Tatarca Balıklava, Türkçe Balaklava olarak bilinir. Kent aslen Antik Grek şehri Σύμβολον (Symbalon) üzerine kurulmuştur, ismini buradan alması muhtemeldir.

Cambalo karakterinin ismi üzerine getirilip nakledilen bir diğer iddia ise, aslen Arapça “Aslan’ın kalbi” manasına gelen, Araplar tarafından bilindiği üzere ‘qalb el-esad’ (قلب الأسد)

adındaki bir yıldızdan geldiğidir (Baker, 1990: 134). Bu iddianın kuvvetli olması muhtemeldir, zira Cambalo'nun babası Cambyuskan yukarıda verildiği üzere Aslan burcu ile bir rabita içindedir, yani onu temsil etmektedir. Oğlu ise o hâlde aslanın kalbi manasına gelen bu yıldızı temsil edebilir.

Bahsedilen yıldız, Aslan Burcunun α yıldızıdır. İsmi Batı astronomisinde karşılığı Grekçe Batlamyus tarafından verildiği üzere βασιλίσκος, Latince ise aynı şekilde *Regulus* olup, manası ise “küçük kral” veya “prens, şehzade” olarak anlaşılabilir; yine Grekçe ‘قلب الأسد’ ile aynı manaya gelecek ve Arapça ismin kaynağı sayılan καρδία λεόντος veya Roma’ya intikal ettiği şekliyle Latince *Cor Leonis* isimleri de mevcuttur (Allen, 1899: 255-256; Evans ve Berggren, 2006: 144). Yıldız bu yönüyle de Cambalo’ya taalluk eder, çünkü Cambalo henüz bir prenstir, babası ise kral. Son tahlilde Cambalo’nun ismi üzerine getirilmiş en kuvvetli iddialardan biridir. Eski İngiliz astrologları tarafından bu yıldızın şan, zenginlik, güç ile beraber özleştirildiği, altında doğanları ise bunların beklediği de ifade edilmiştir. 16. yüzyılda İngiltere’de astronomi ile uğraşan Wyllyam Salysbury’den 1552 tarihli şu cümle nakledilmiştir: “*The lyon’s herte is called of some men, the Royall Starre, for they that are borne under it, are thought to have a royall nativitie.*”, terc.: “Aslan’ın Kalbi bazıları tarafından onun altında doğanları doğanları kastederek Kraliyet Yıldızı olarak da adlandırılır, zira onların kralî tevellüte sahip oldukları düşünülür.” (Allen, 1899: 256). O hâlde, İngiltere’de de, bu yıldız, Arapça manası “Aslan’ın kalbi” ile yer almakta ve bilinmektedir. Chaucer’ın Doğu’da geçen hikâyesi için, Aslan burcunun timsali hükümdarın oğluna aslanın kalbi ve prens yakıştırmasını yapması pek mümkündür.

3.6.6 “Algarsyf”: Saif ül-Cabbar Yıldızı

“Silahtarın Hikâyesi” kısmında Chaucer Cengiz Han’ın oğlu Algarsif karakterinden bahsetmektedir (V, 29-30):

Hadde two sones on Elpheta his wyf,	<i>İki oğlu vardı karısı Elfeta’dan,</i>
Of whiche the eldeste highte Algarsyf;	<i>Büyüğünün adı Algarsyf;</i>

Cengiz Han’ın oğlu Algarsif’in isminin Arap astrolojisine dayandığına işaret edilmiştir. Buna göre “*Algarsyf/Algarsif*” şeklinde eserde geçen kelime aslen “Cabbarın/Cebredenin kılıcı” manasına gelen Saif ül-Cabbar (سيف الجبار) olup, Orion Takımyıldızında yer alır. Orion’un Kılıcı kümesini oluşturan üç yıldızdan birisidir (de Weever, 1996f). Saif (سيف) yani Arapça ‘kılıç’ olarak bilinen bu yıldız Avrupa literatüründe

κ Orionis (*Kappa Orionis*) olup, hatalı bir şekilde Orion'un Kılıcı ismi verildiği ifade edilmiştir; bu yıldız aslen Orion'un sağ bacağındadır ("Saiph," 2002). Bushnell'in iddiasına göre ise Algarsif isminin aslen Arapça 'El-Kassif' yani 'Kıran' (yani İng.: *the breaker* anlamıyla) kelimesinden gelmektedir (Bushnell, 1910: 654). Buradan hareketle Algarsif karakterinin de aslen mitolojik bir temsil olarak Chaucer tarafından bu hikâyedeki diğer karakterler gibi kullanıldığı, köklerinin ise Arap astrolojisine dayandığı anlaşılr.

3.6.7 Theodora Hatun: Orhan Gazi'nin Hanımı

Devam eden mısralarda, Algarsif'in karısı Theodora'yı nasıl kazandığını bahsi geçmektedir (V, 663-4):

And after wol I speke of Algarsif, *Ve sonrasında Algarsif'den bahsedeceğim,*
How that he wan Theodora to his wif, *Karısı Theodora'yı nasıl kazandığından,*

Theodora isminin burada yer alması, Chaucer'ın Müslüman/Moğol ve Ortodoks Hristiyan ittifakından haberdar olduğu şeklinde ifade edilmiştir. Bu noktada 1257 senesinde Rostov Prensi Gleb ile Mengü Han'ın vaftiz olduktan sonra Theodora ismini alan kızının birlikteliği yahut 1346 senesinde Osmanlı Beyi Orhan Gazi'ye (Orhan Bey'e) gelin olan Doğu Roma İmparatoru John VI Kantakouzene'nin (Θεοδώρα Καντακουζηνή) kızı Theodora, Chaucer tarafından atıf yapılma ihtimali yüksek olan tarihî vakalar olarak verilmiştir (DiMarco, 2002: 174). Bu iki ihtimal arasında Chaucer'ın muasırı olması sebebiyle Kantakouzene'nin kızının kastedilmiş olma ihtimali daha yüksektir, bilindiği üzere Chaucer kendi asrının tarihte yer tutacak vakalarına *Canterbury Hikâyeleri* eserinde *Prologue* kısmından itibaren yer vermiştir.

Prenses Theodora, Orhan Gazi'nin beşinci karısı olmuş ve Theodora Hatun olarak bilinmiştir; Osmanlılar ile siyasî ittifakı kuvvetlendirmek namına Orhan Gazi'ye gelin verilmiştir. Dikkate şayan nokta, babasının hatırasındaki iddiasına göre Theodora Hatun'un ödenen fidye sayesinde Müslüman olmayıp, dindaşlarını savunan bir Hristiyan olarak hayatına devam ettiğidir. Yaptığı tehlikeli ittifak ile Türklere Avrupa kapılarını açtığı için Kantakouzene tenkitlerin hedefi olmuştur (Ostrogorsky, 1956: 463). 1347 senesinde ise Theodora, Orhan'ı babası ile görüştürmek üzere o zaman Osmanlı elinde bulunan Üsküdar'a getirmiştir. Çocukları Şehzade Halil korsanlar tarafından kaçırılıp Eski Foça'ya götürüldüğünde, artık ihtiyar bir bey olan Orhan Gazi, Roma İmparatoru'ndan rica etmek

zorunda kalmıştır. Bunun ise Orhan Gazi’yi barışa zorlamak namına bir diplomatik bir oyun olduğu ifade edilmiştir (İnalçık, 2007: 378, 382).

3.6.8 Cengiz Han’ın Eşi Elfeta: Feka (فكة) Yıldızı ve *Atazir*

“Silahtarın Hikâyesi” v. 29 ile, Tatar Kralı Cengiz Han’ın hanımı olarak Elfeta (“*Elpheta*”) isimli bir kadından söz edilmektedir: “*Hadde two sones on Elpheta his wyf*,”, terc.: “İki oğlu vardı karısı Elfeta’dan,”.

“*Elpheta*” olarak verilen Elfeta kelimesinin ne manaya geldiği üzerinde muhtelif fikirler ortaya atılmıştır. Bunlardan en kuvvetli olanı bu ismin Alphacca/Alphecca yıldızına işaret ettiğidir (de Weever, 1996d). Alphecca yıldızı *Coronae Borealis* takımının α yıldızıdır. Yıldızın astronomideki yeri ise aslen Arap astronomlara dayanır. Elpheta yani Alphecca aslen Akrep burcunun yıldızlarından birisi olan aslen Arapça *al-fakka* okunuşlu, Feka (فكة) yıldız çiftine işaret etmektedir, manası ise “sikkeler” (*coins*) şeklinde verilmiştir. Feka yıldızının Avrupalılardan çok daha önce *Coronae Borealis* takımını bilen Araplar tarafından malum olduğu da ifade edilmiştir (“Alphecca,” 2002). Bushnell Elpheta karakterinin isminin aslen Arapça “fetheden kraliçe” manasına gelen *El-Fatitah* kelimesinden geldiğini iddia etmiştir (Bushnell, 1910: 654-655).

“Hukukçunun Hikâyesi” kısmında, Custance evlenmek üzere Suriye Sultanı’nın ülkesine yollanırken hüznünden bu evliliğin lanetli olduğunu söyleyerek gezegenler tarafından tayin edilen kaderinin talihsiz olduğundan yakınmaktadır, bu noktada şu Arapça bir kelime dikkati çeker (II, 305-306):

O Mars, o atazir, as in this cas!

Ey Mars, sen ki müessirsin bu hâlde!

O fieble moone, unhappy been thy paas!

Ey acizane ay, pek talihsiz oldu geçişin!

‘Atazir’ kelimesi “astrolojide kişiyi tesiri altında bırakan gezegen” olarak verilmiş ise de, bu kelimenin neyi kastettiği üzerine muhtelif fikirler ortaya atılmıştır (Wood, 1970: 224). Kelime aslen “tesir” manasına gelen Arapça *et-taşir* (التأثير) kelimesinden gelmektedir, Türkçeye ‘müessir’ (مؤثر) şeklinde tercüme edilmelidir. Görüldüğü üzere Custance, kör talihinden Mars’ı mesul tutmaktadır. O hâlde “Hukukçunun Hikâyesi” kısmındaki karakterlerin, “Silahtarın Hikâyesi” kısmındaki karakterler gibi kaderlerinin gökteki hareketlerden fariğ olmadığı düşünülebilir.

Nakledilen iddialara göre ‘atazir’, Skeat tarafından “tesir” olarak anlaşılmış, Curry kelimenin ‘*hyleg*’ ve ‘*alchochoden*’ mefhumlarına atıf yapılmadan anlaşılamayacağını

düşünmüş, Manly ise Alchabitus'tan alıntı yaparak kelimenin semavî mesafenin artması hâlini (“*process of obtaining a celestial distance*”) temsil ettiğini ileri sürmüştü¹³⁶, Ali Mecusî (Haly) ise kelime üzerine verilen mütalaaları 300 satırlık bir metinle sıralamış ve “*significator nativitatis*” manasına geldiğini iddia etmiştir. Haly yani Ali Mecusî'den ilgili şu kısım nakledilmiştir (Wood, 1970: 224):

Athazir est significator natiuitatis , deferens significationem nati ad quodlibet signum, eundo per signa & domus. Discordes sunt similiter in cognoscendo significatorem: quia Ptolemaeus dicit quod significator est planeta habens maiorem potentiam in gradu ascendentis, qui es nominatus almutes ...¹³⁷

Curry tarafından işaret edilen ‘*Alchochoden*’ kelimesi “ömür yılı veren” (“*the giver of the years*”) olarak tercüme edilmiş ve astrolojide doğum çemberine (“*natal chart*”) göre kişinin kaç yıl yaşayacağını gösteren gezegen olarak tarif edilmiştir. ‘*Hyleg*’ kelimesi ise buna benzer şekilde “hayat veren” (“*the giver of life*”) yer veya gezegen olarak tarif edilmiştir. Buna göre güneş ve ay birer *hyleg* idir ki bu kelimenin ise aynı zamanda ‘*alpheta*’ olarak da bilindiği ifade edilmiştir (“*alchochoden*,” n.d.; “*hyleg*,” n.d.; Zoltán, 2011a; “*Astrology*,” 1810: 315).

‘*Alpheta*’ olarak da tarif edilen ‘*hyleg*’ kelimesinin bu şekli “Silahtarın Hikâyesi” kısmında Cengiz Han yani Cambyuskan karakterinin hanımı olarak verilen Elpheta karakterinin (V, 29) ismi ile hem ses hem de karakterin astrolojik bir temsiliyeti oluşuyla taalluk eder. Öyle ki kelime *Londoniensis* ansiklopedisinde hayatı temsil eden, kişinin ömrünün hesaplanmasında kaide alınacak gezegen veya yıldızlar olarak tarif edilmiştir (“*Astrology*,” 1810: 315):

The first thing to be done is to find out the place of the *apheta*, *hyleg*, *prorogator*, or *significator of life*; and the *anareta*, *promittor*, or *significator of death*.

“The aphetic, hylegiacal, or prorogatory, places, are those particular situations in the figure, or in the heavens, from whence the alhpeta, hyleg, prorogator, or significator of life, is to be taken. These appellations have all the same meaning, and signify that planet or star which is *lord of life*. The first is derived from the Greek, the second from the Hebrew, the third from the Latin.

Görüldüğü üzere, “Hukukçunun Hikâyesi” kısmında geçen ‘*Atazir*’ kelimesinin yukarıda Ali Mecusî'den nakledilen tarifi ile *Londoniensis* ansiklopedisinde verilen ‘*Hyleg/Apheta*’ yani ‘*Alpheta*’ tarifi büyük benzerliğe sahiptir. Her iki mefhum da astroloji

¹³⁶ Verilen kaynaklar: “Skeat, *Works*, III, 150-51. Curry, *Mediaeval Sciences*, 182-87. *The Canterbury Tales*, ed. John Matthews Manly (New York, 1928), p. 587.”

¹³⁷ “Albohazen Haly, *De judiciis astrorum* [Basle, 1511], sig. B3r”

uğraşında “hayat veren semavî cisim” manasına gelmektedir. Mecusî tarafından Latince tercümede “*significator natiuitatis*” olarak verilen ‘atazir’ ile *Londoniensis*’de “*significator of life*” olarak verilen ‘Apheta’ veya ‘Alpheta’ kelimeleri, astrolojik terimler olarak aynı şekilde tarif edilmişlerdir.

Böylece, “Hukukçunun Hikâyesi” kısmında “atazir” (II, 305) şeklinde geçen kelimenin anlaşılması için Curry tarafından ‘Hyleg’ terimine işaret edilmiştir; bu noktadan ilerlendiğinde ise ‘Hyleg’ teriminin ‘Apheta’ veya ‘Alpheta’ şeklinde de bilindiği ve Wood tarafından yukarıda Mecusî’den nakledilen ‘atazir’ tarifi ile aynı manaya geldiği anlaşılmıştır. En nihayetinde ise *Canterbury Hikâyeleri* eserinin astroloji ve astronomi ile girifte şekilde anlatılan “Silahtarın Hikâyesi” kısmında Cengiz Han’ı temsil eden Cambyuskan karakterinin karısı Elpheta (V, 29) karakterinin ismi ve astrolojik temsiliyeti ile büyük benzerlik taşıdığı kanaatine varılmıştır. Mecusî’ye Chaucer tarafından *Canterbury Hikâyeleri, Prologue* kısmında v. 431 ile “Haly” şeklinde atıf yapıldığını, Chaucer’in bu isme aşina olduğunu hatırlamakta fayda vardır. Buna ilaveten, “Hukukçunun Hikâyesi” kısmındaki karakterlerin, “Silahtarın Hikâyesi” kısmındaki karakterler gibi gök cisimlerinin hareketleri ile astrolojik bir rabıta içinde olmaları da Elfeta’nın bu iki ayrı kısımda bir başka benzerliktir (II, 190-196):

Paraventure in thilke large book	<i>Bir ihtimal ki o büyük kitapta,</i>
Which that men clepe the hevene ywriten was	<i>İnsanların gökler dediği o yerde, yazılmıştı</i>
With sterres, whan that he his birthe took,	<i>Yıldızlar ile, doğduğunda şöyle:</i>
That he for love sholde han his deeth, allas!	<i>Aşkı sebebinden varmalı ölümüne, yazık!</i>
For in the sterres, clerer than is glas,	<i>Zira camdan daha âşıkâr yıldızlara</i>
Is writen, God woot, whoso koude it rede,	<i>Yazılmıştır, Tanrı biliyor ya, okumasını</i>
The deeth of every man, withouten drede.	<i>bilene</i>
	<i>Her kişinin ölümü ki bunda yok şüphe.</i>

3.6.9 “Canacee”: Cengiz Han’ın Kızı, Burçlar, Orta Asya’da Ensest

Canacee karakterinin ismi üzerine muhtelif iddialar ortaya atılmıştır. Bunlardan bir taraf Avrupa edebiyatına işaret ederken, diğer taraf Moğolcaya işaret etmektedir (Baker, 1990: 134). Canacee karakterinin Doğu kültürüne taalluk edebilecek noktalarını görmek adına, hem Batı hem de Doğu kültürüne temayül eden taraflarını ele almak lazımdır.

Canacee karakteri Avrupa kültüründe Grek mitolojisi vasıtasıyla aslen Canace adıyla girmiştir. Rüzgarlara hükmeden Aeolus’un kızı Canace mitolojide iki şekilde mevcuttur. Bunlardan ilkinde Canace, Poseidon’dan beş çocuğa anne olmuştur (Apollodorus 1.7.3-4.;

March, 2001b). Ovid ise bu birlikteliği Poseidon'un boğa şekline girerek kendisini baştan çıkarması olarak resmetmiştir (Ov. *Met.* VI.115-6). Ovidius'un *Heroides* eserindeki ikinci tasvirine göre ise Canace ve erkek kardeşi Macareus birbirlerine âşık olmuştur, bu aşkın mahsulü ise doğduktan sonra alınıp vahşi hayvanlara parçalattırılmıştır. Canace, sevgilisi olan kardeşine yazdığı mektupta babası Aeolus'un kendisine intihar emri verdiğini, son istediğinin evladiyla aynı mezara gömülmek olduğu anlatmaktadır (Ov. *Her.* XI / "*Canace Macareo*"). 14. yüzyıla gelindiğinde ise devrin meşhur şairi John Gower *Confessio Amantis* eserinde Canace ve Macareus'u yine enest birliktelik içinde tasvir etmiştir (*liber terciā*, 143-7, 165-170):

Ther was a king which Eolus
Was hote, and it befell him thus,
That he tuo children hadde faire,
The Sone cleped was Machaire,
The dowhter ek Canace hihte.
(III. 143-7)

His love upon his Soster caste:
And so it fell hem ate laste,
That this Machaire with Canace
Whan thei were in a prive place,
Cupide bad hem ferst to kesse,
And after sche which is Maistresse
(III. 165-170)

Chaucer ise "Avukatın Hikâyesi" *Prologue* kısmında Chaucer'ı böyle şeyler yazmadığı için öven bir karakterin ağzından, Canace ve enest temasını yazanları, yani muhtemelen muasır Gower'ı zımnen tenkit etmiştir (II, 77-80):

"But certeinly no word ne writeth he
Of thilke wikke ensample of Canacee,
That loved hir owene brother synfully --
Of swiche cursed stories I sey fy! --

"Ama katiyen hiçbir kelime yazmaz
O berbat Canacee emsalinden,
O ki öz kardeşini günahkarca seven, --
Böyle lanet hikâyelere derim vah! --

Ovid tarafından Grek mitolojisinden alınan Grekçe Κανάκη yani Canacee/Canace isminin, Moğolca 'prenses' ve 'kraliyet sahibi' manaları taşıyan 'Kanaki' kelimesinden geldiği Bushnell tarafından yapılan araştırma ile ele alınmış ve muhtelif çalışmalarda nakledilmiştir (Bushnell, 1910: 655; Baker, 1990: 134; Lawton, 2017: 156).

Canacee yani okunuşu ile 'Kanaki' isminin Bushnell'in işaret ettiği üzere Moğolca manasına bakmak adına lügate başvurulduğunda Türkçede de yer alan 'han' kelimesi ile benzerlik taşıdığı görülür. Lügatte 'kraliyet sahibi' (İng.: *royal*) kelimesi modern Moğolcada хааны (khaany) kelimesi ile karşılanırken benzer şekilde 'kral' (İng.: *king*) ise хаан (khan) ile

karşılanmaktadır. Canacee ve *khany* kelimelerinin ses benzerliğini görmek adına *IPA* fonetik alfabesi ile yazılışlarını mukayese etmek faydalı olacaktır: Canacee kelimesi ‘kʌnʌki:’ şeklinde yazılırken, *khany* ise ‘kʰʌni:’ şeklinde yazılacaktır. Neticede ortadaki ‘ʌk’ sesi dışında iki form geçişli seslere sahiptir.

Canacee’nin de Cambyuskan gibi yıldızlar ile bir rabıta, bir benzerlik içinde hareket ettiği görülür. Misal aşağıda verilen tasvirde Canacee elçi şövalye ile beraber dansa kalktığı kalkmaktadır. Nitekim dikkat edilmesi gereken nokta, danstan önce Venüs’ün Balık hanesine girdiğidir, bu noktada devrin astrolojisine istinaden Venüs tesiri altında olanlara neşe ve enerji vermelidir, Balık burcundaki Venüs ise ise kişinin bir an gelen heves içinde, çok düşünmeden kendine şıpsevdi bir eş arayacak olmasıdır (V, 272-7):

Now dauncen lusty Venus children deere,	<i>Şimdi raks eder şehvetli Venüs’ün sevgili</i>
For in the Fyssh hir lady sat ful hye,	<i>çocukları</i>
And looketh on hem with a freendly ye.	<i>Zira Balık’ın en tepesine çıkmış oturmuştu</i>
This noble kyng is set upon his trone.	<i>hanımefendileri,</i>
This strange knyght is fet to hym ful soone,	<i>Ve izliyordu onları dostane bir gözle.</i>
And on the daunce he gooth with Canacee.	<i>O soylu kral oturdu tahtına.</i>
	<i>Çok geçmeden getirildi o şövalye ona,</i>
	<i>Ve o ki Canacee ile kalktı dansa.</i>

İlerleyen mısralarda ise kendisine gelen hediyelerden sonra uyku tutmayan Canacee’nin hizmetindeki kızlar ile beraber verilen uyanma sahnesi yine astral bir tasvirdir. Buna göre Canacee güneş ile beraber uyanmakta veya *yükselmekte*, hanımağasına (“*maistresse*”) uyanmak istediğini bildirdikten sonra hizmetindeki kızlar çağırılmakta, nihayetinde güneş ile beraber hazır olmaktadır: (V, 382-8):

Hire maistresse clepeth wommen a greet route,	<i>Hanımağası birçok kadını çağırdı,</i>
And up they rysen, wel a ten or twelve;	<i>Ve onlar da kalktı, sayıları on yahut on iki;</i>
Up riseth fresshe Canacee hireselve,	<i>Canacee de uyandı tazecik aynı zamanda</i>
As rody and bright as dooth the yonge sonne,	<i>Parlak ve ıslıl ıslıldı o esnada güneş</i>
That in the Ram is foure degrees up ronne --	<i>Oğlak hanesine dördüncü dereceye</i>
Noon hyer was he whan she redy was --	<i>gidiyordu --</i>
And forth she walketh esily a pas,	<i>Canacee hazır olduğunda ise bundan daha</i>
	<i>yüksek değildi güneş --</i>

Ve ileri doğru yavaşça yürümeye başladı,

Görüldüğü üzere Canacee karakteri de astrolojik kaderinden fariğ değildir, güneş ile astral bir münasebet içinde hareket etmektedir. Kendisi ile beraber diğer kızları uyandırarak yahut çağırarak hep beraber sayıları on yahut on iki olmak üzere ayaklanmaktadır; unutulmamalıdır ki buna mukabil toplam on iki burç vardır.

Dikkat edilmesi gereken diğer nokta bir kaç mısra sonra Canacee'nin odasından çıkışıdır: “*Nat but with fyve or sixe of hir meynee;*” terc.: “Kızlardan beş yahut altısıyla beraber” şeklinde verilen mısrada Canacee'nin burçların yarısı sayısındaki hizmetçisiyle ayrıldığı görülür. Unutulmamalıdır ki gün içinde astronomik konseptte göre gökte koca bir çark on ikiye pay edilmiş, her bir pay ise bir burca karşılık gelmektedir, bu şekilde yıldız takımları haritalanmıştır. Gün içinde dünya döndükçe, gökteki bu çark yani yıldız takımları bizim nazarımızdan hareket ediyor görünmektedir. Bahsedilen bu astronomik harita yükselen falında da kullanılır. Gün içinde haritanın yarısı ufuk çizgisinin üstünde, yarısı ise altında kalacak şekilde bir çark misali dönmektedir. Bu ise Canacee'nin yanına alarak çıktığı altı kızı temsil etmektedir, diğer altısını arkasında bırakmıştır.

Bir göre Canacee isminin de astronomik bir anlam taşıyarak, Chaucer zamanında Balık burcunda bulunan *Cauda Cati* yıldızından gelmiş olması da muhtemeldir (de Weever, 1996c).

Chaucer, “Silahtarın Hikâyesi” kısmında Canacee gibi suinamlı bir motife eserinde yer verdiği için tenkit ettiği Gower ile aynı şekilde Cengiz Han'ın kızı Canacee karakterini, Cengiz Han'ın oğlu Cambalo karakteri ile bir enest birliktelik içinde resmetmiştir, nitekim bu defa Canace motifi Doğuya aittir (V, 667-9):

And after wol I speke of Cambalo,	<i>Buna müteakip, Cambalo'dan bahsedeyeğim,</i>
That faught in lystes with the bretheren	<i>O ki dövüş meydanlarında iki biraderine</i>
two	<i>karşı</i>
For Canacee er that he myghte hire	<i>Canacee için savaştı ki onu kazanabilsin.</i>
wynne.	

Bu mısralarda anlatılanın enest birliktelik olduğuna muhalif iddialar da vardır, zira Chaucer hikâyenin bu faslının devamını getirmemiştir; nitekim görüleceği üzere temayülün çok yüksek olduğu kabul edilir (Lawton, 2017: 156); neticede Chaucer, *Grimm Kardeşler* gibi

derlemelerde yer alan masallara benzer şekilde bir hükümdarın kızının müsabakada kazanılışı emsalinden, Cambalo'nun kız kardeşini bir müsabakada kazandığını (“wynne”) yazmıştır. Buna mukabil aynı şekilde Cengiz Han'ın büyük oğlu Algarsif karakterinin de, karısı Theodora'yı aynı kazanmak (wynne/wan) kelimesi ile elde ettiği bundan birkaç mısra önce şu şekilde geçmektedir (V, 663-4):

And after wol I speke of Algarsif,
How that he wan Theodora to his wif,

*Ve sonrasında Algarsif'den bahsedeceğim,
Karısı Theodora'yı nasıl kazandığından,*

Nitekim bu fasıl daha fazla ilerlememiş ve “Silahtarın Hikâyesi” kısmı bundan alakasız birkaç mısra sonra tamamlanmak üzere Chaucer tarafından kesilmiş ama geri dönülmemiştir.

3.6.9.1 “Afnamecinin Hikâyesi”: Hun Atilla ve Orta Asya'da Ensest

Chaucer'ın böyle yapmasındaki sebep, Avrupalıların nazarında Orta Asyalı Türkler, Moğollar, Hunlar, ve İskitler gibi *Mongoloid* ırka mensup halkların ensest birlikteliğe izin verdikleri gibi bir anlayış olabilir. Öyle ki Chaucer da aslen bir Grek miti olan Canace motifini, eserinde bu şekilde Moğol veya Tatar kültürüne isnad etmiştir. Bunu daha iyi anlamak adına, Chaucer'ın zımnen veya doğrudan tesiri altında kalmış olabileceği, 5. yüzyılda yaşamış Romalı devlet adamı Banıdzlu Priscos'un (Priscos de Panion; Grek. Πάνιον: Banıdz, günümüz Barbaros, Tekirdağ) metinlerine bakılabilir.

Priscos Roma tarafından yollanarak Atilla'nın seferlerine şahitlik etmiş ve gördüklerini kaleme almış bir devlet adamıdır. Günümüze sadece fragmentler hâlinde ulaşan bu kaynakta, Priscos tarafından birçok karısı olmasına rağmen Atilla'nın öz kızı Eska (?) ile evlendiği ve buna İskitlerin kanununda izin verildiğini yazılmıştır¹³⁸. Priscus *fragment 8* kısmında bir köyde konaklayan Atilla'dan bahsederek şu şekilde yazmıştır (Mullerus, 1851: 83):

¹³⁸ Bahsedilen kaynak Priscus'un aslen sekiz cilt yazdığı nitekim sadece fragmentler hâlinde günümüze intikal eden *Ἱστορία Βυζαντινική* (Latin: *Historia Byzantina*) eseri, “*fragmenta 8 (448. Theodos. an. 41.)*, Exc. De leg. Rom. 47—71.” künyeli metnidir (Mullerus, 1851: 83). Mezkûr kaynaktaki Grekçe ifadenin gerçekten saptırıldığı, aidiyet ekine sahip olmadığı hâlde varmışçasına okunarak “*kızını, Eskam'ı karı aldı*” yerine “*kızını Eskam'ın karı aldı*” şeklinde bir ifade ile tercüme edilerek bilhassa Macar tarihçilerin çabasıyla hatalı bir şekilde literatüre sokulduğuna işaret edilmiştir (Herbert, 1838: 380-382). Bu kaynağın Gibbon tarafından yanlış şekilde okunduğu, ve artikel eksikliği sebebiyle kastedilenin *kızı Eskam* mı yoksa *Eskam* adında birisinin *kızı* mı olduğunun muallak olduğu da editör Milman tarafından ifade edilmiştir (Gibbon, 1839: 71). Diğer taraftan Pers hükümdarı II. Cambyzes'in de kız kardeşi ile evlenerek bunu hükümdarlar için kanunen mümkün hâle getirdiği Herodot tarafından iddia edilmiştir, zira bu yasak olmasına rağmen hükümdar herşeyi yapmaya salihdir (Hdt. *Hist.* III.31; Herbert, 1838: 381).

Priscus, *frag.* 8: “... ἐν ᾗ γαμεῖν θυγατέρα Ἑσκάμῃ ἐδοῦλετο, πλ εἰστας μὲν ἔχων γαμετάς, ἀγόμενος οὐ καὶ ταύτην κατὰ νόμον τὸν Σκαθιόν.”

Terc. Mullerus/Müller: ... in quo filiam Escam uxorem, etsi plures haberet, Scyharum legibus id permittentibus, ducere voluit.

Mullerus tercümesinden: ... *orada kızı Eskam'ı karı olarak, bir çoğuna sahip olmasına rağmen, buna mücade eden İskit kanunlarıyla, almak istedi.*

Devam eden cümlede ise bu isteğinin gerçekleşip yola koyuldukları anlaşılır. Nitekim kişinin kendi kızıyla evlenmesi adına bu müsadenin tüm Hunlar (Priscus tarafından Hunlardan İskitler olarak bahsedilmektedir) için değil sadece Atilla'ya sarî olduğu da ifade edilmiştir (Herbert, 1838: 381). Chaucer eserinde Priscus'un İskitler veya Hunlar hakkında anlattıklarından sadece enest meselesine yer vermekle kalmamıştır. Öyle ki Priscus tarafından anlatılan Hun Atilla'nın ölümü de *Canterbury Hikâyeleri* eserinde yer bulmuştur. Priscus'un Hunlardan İskitler olarak bahsetmesi de dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Öyle ki Chaucer, “Şövalyenin Hikâyesi” kısmının açılışında Şövalye karakterini Doğuda yaşayan barbar halk İskitler ile mücadeleden dönerken tasvir etmiştir (I, *a.v.* 859).

Atilla, 432-453 yılları arasında Hunların hükümdarlığını yapmış, Roma İmparatorluğu'na seferler düzenlemiş, Balkanlar, Grek kontinanı, Gaul ve İtalya'yı işgal etmiş bir isimdir. *Nibelungenlied* destanında Etzel, *Icelandic saga* eserlerinde ise Atli ismiyle yer almıştır. “Tanrının kırbacı” manasına gelecek *Flagellum Dei* lakabıyla da bilinir. 445 yılına kadar ağabeyi Bleda ile hüküm süren Atilla'nın, Batıda Alpler'den Baltık Denizi'ne; Doğuda ise Hazar Denizi civarına kadar bir coğrafyaya hükmettiği tahmin edilir. Vergiye bağlanan Doğu Roma'dan tahsil yapamaması üzerine, 441 senesinde İmparatorluğun Tuna hududu boyunca akınlar düzenlemiş, Belgrade gibi mühim şehirleri ele geçirmiştir. 443 senesinde ise saldırılarına devam ederek Tuna boyunca şehirleri yok etmiş, İmparatorluğun iç taraflarına girerek Naissus ve Serdica (Sofya) şehirlerini yok, Philippopolis şehrini de aldıktan sonra Konstantiniyye'e dahi taarruza teşebbüs etmiştir. Nihayetinde ise İmparatorluk yeni vergilerle Atilla'ya tabi olmuştur (Thompson, 2020). Atilla'nın Priscus tarafından anlatıldığı üzere tüm İskitya (*Scythia*) coğrafyasına hükmettiğine de dikkat çekilmiştir (Thompson, 2004: 84).

Priscus'tan (hay. 410-472) sonra gelen bir başka tarihçi olan Iordanes, 551 senesinde Konstantiniyye'de kaleme aldığı eserinde, Atilla'nın ölümünü Priscus'un 453 yılı kaydından

nakletmiştir¹³⁹. Bahsedilen bu eser *De origine actibusque Getarum* veya hülâsa, *Getica* olup, Atilla'nın yeni bir eş aldıktan sonra düğünün ardından gerdeğe gidişi ile olanlar şu şekilde anlatılır (*Getica* XLIX):

Qui, ut Priscus [h]istoricus refert, exitus sui tempore puellam Ildico nomine decoram valde sibi in matrimonio post innumerabiles uxores, ut mos erat gentis illius, socians eiusque in nuptiis hilaritate nimia resolutus, vino somnoque gravatus resupinus iaceret, redundans sanguis, qui ei solite de naribus effluebat, dum consuetis meatibus impeditur, itinere ferali faucibus illapsus extinxit. Ita glorioso per bella regi temulentia pudendos exitos dedit.

Atilla, tarihçi Priscus'un naklettiği üzere, zamanını doldururken (öldüğü gün), onların kavminde adet olduğu üzere sayısız karısından sonra, İldiko isminde pek güzel bir kızla nikâhta birleşip düğünlerinde aşırı eğlenerek gevşemiş, şarap ve uykuyla uyuşup sırt-üstü uzanmaktaydı; böylece aslında burnunda dolaşan şiddetli kan akış yollarıyla engellenenince, vahşi bir seyirle boğazlardan aşağı yol bulup boşalarak onu öldürdü. Sarhoşluk, böylece, savaş ile şanlanmış krala rezil bir ölüm verdi.

Iordanes tarafından Priscus'tan nakledilerek tasvir edilen Atilla'nın 'rezil' şeklinde tarif edilen ölümünün, aynı şekilde Chaucer'ın eserinde de yer aldığı görülür. *Canterbury Hikâyeleri* "Afnamecinin Hikâyesi" ("*Pardoners Tale*") kısmında Atilla şu şekilde geçmektedir (VI, 579-582):

Looke, Atilla, the grete conquerour,	Gör ki büyük fatih Atilla,
Deyde in his sleep, with shame and dishonour,	Uykusunda nasıl öldü, rüsva ve yüz karası ile,
Bledynge ay at his nose in dronkenesse.	Kanlar akar hâlde burmundan, sarhoşluk içinde.
A capitayn sholde lyve in sobrenesse.	Bir reis bîdarlık içinde yaşamalıdır.

Görüldüğü üzere Atilla uykusunda, sarhoşluk içinde bir hükümdara yakışmayacak şekilde, burnundan kanlar akarak ölmüştür, Chaucer bariz bir şekilde Iordanes'in tasviri üzerinden Atilla'yı resmetmektedir. Iordanes'in yukarıda verilen "*Ita glorioso per bella regi temulentia pudendos exitos dedit.*"¹⁴⁰, terc.: "Sarhoşluk, şavaşıla şanlanmış krala böylece rezil bir ölüm verdi." ifadesinin ise yine aynı şekilde Chaucer tarafından kullanıldığı görülür: "*A capitayn sholde lyve in sobrenesse.*" (VI, 582), terc.: "Bir reis bîdarlık içinde yaşamalıdır."

¹³⁹ Priscus'un Atilla'nın ölümünü yazdığı anlaşılan 453 tarihli kaydı kayıptır. Müller *Fragmenta historicorum graecorum* (vol IV) eserinde Priscus fragmentlerini derlediği kısımda bunu fragment "23" olarak Iordanes'in anlattıklarından bir hülâsa şeklinde vermiştir (Mullerus, 1851: 101).

¹⁴⁰ (*Getica* XLIX).

Priscos ve Iordanes'in metinlerinden verilenler ile Chaucer'in metnlerinin mukayese edilmesi ile gösterilen eserler arasındaki bu misliyet ile ifade edilmek istenen, Chaucer'in zamanında bulması çok zor olabilecek bu kaynakları bizzat okuyarak doğrudan tesiri altında kaldığı değil; fakat Avrupa literatürüne yıllar süren savaşlar neticesinde, verilen kaynaklar ile sirayet etmiş bir anlayışı takip ettiğidir. Öyle ki Avrupa'da Orta Asya halkları hakkında yazılanlar verilen bu iki kaynakla münhasır değildir, bunların verilmesinde maksat Atilla'ya tarih ve yer olarak en yakın olanları sunmaktır. Son tahlilde, Chaucer antik kaynaklara sahip olmasa dahi, bunların başlattığı geleneğin bir parçası olarak zımnen de olsa tesirati altında kalmıştır.

3.6.10 İki Hükümdar ve Mucizevî Hediyeler

Cengiz Han'dan eserde “*This noble kyng, this Tartre Cambyuskan,*” (V, 28), terc.: “Bu soylu kral, bu Tatar Cengiz Han,” şeklinde bahsedilmektedir. Hikâyeye göre, kendisine Doğulu bir hükümdar tarafından sihirli yahut zamanın teknolojisinden ileride hediyeler yollanmıştır. Hediyeleri yollayan hükümdar ise, elçisi şövalye tarafından “*He seyde, "The kyng of Arabe and of Inde,*” (V, 100), terc.: “Dedi ki “Arabya ve Hindistan Kralı” şeklinde bildirilmektedir. Arap coğrafyası olarak verilen Arabya'nın, Güney Hindistan'dan, İndus Deltası'ndan, Arap topraklarına kadar uzanan bir bölge olduğu ifade edilmiştir. Chaucer'in yaşadığı 14. yüzyılda ise bu bölgelerin Memlûkler hâkimiyetinde olduğu ve Arabistan ile Hindistan hükümdarı tabirinin Memlûkler ile eş anlamlı olduğu ifade edilmiştir (DiMarco, 2002: 173; Baker, 1990: 110).

Chaucer'in birbirlerine hediyeler yollayan bu 14. yüzyıl hükümdarları ile kastetmiş olabileceği iddia edilen iki isim ise Memlûk hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır yani Sultan Muhammed b. Kalavun (hüküm 1391-2, 1298-1308, 1309-40)¹⁴¹ ve Altın Orda hükümdarı Özbek Han (hüküm 1313-41) idir (DiMarco, 2002: 173; Kâsım, 2005). DiMarco, Memlûk Sultanı olarak tarif ettiği Nâsır'ın İran ile yakınlaşması üzerine Özbek Han'ın kendisine hediyeler yolladığını, bundan iki sene sonra ise Nâsır'ın Saray'da bulunan Özbek Han'a hediyeler yollayıp ondan iki idare arasındaki siyasî ittifakı sağlamlaştırmak adına kız istediğini ifade etmiştir (DiMarco, 2002: 173).

Özbek Han, Nüveyrî ve Mufaddal'dan nakledildiğine göre 1314 tarihinde emsali görülmemiş mutantan bir elçilik heyetini Kahire'ye Memlûklere iyi ilişkiler kurmak için Altın Orda devleti adına yollamıştır. 174 kişiden müteşekkil heyet götürdüğü kıymetli hediyelerle

¹⁴¹ Künyesi: Ebü'l-Meâlî el-Melikü'n-Nâsır Nâsırüddîn Muhammed b. Kalâvûn.

yüksek itibara layık görülmüştür. Cevaben Memlûk Sultanı Nâsır ise bir heyeti Özbek Han'a yollayıp evlenmek üzere bir prensese talip olmuştur. Mütakip bir sıra heyet teatisinin nihayetinde Özbek Han, hanedandan Tolun-Bige Hatun ve beraberinde bir kadın kafilesini Sultan Nâsır'a yollamıştır (Kafalı, 2007: 107-108).

“Silahların Hikâyesi” kısmında Arabya ve Hindistan hükümdarı tarafından, Cambyuskan'a elçi mahiyetinde bir şövalye (“*knyght*”) gönderilmiş¹⁴², bu elçi ise beraberinde birçok hediye getirmiştir (V, 81-8):

Ther cam a knyght upon a steede of bras,	<i>Pirinçten bir at üzerinde bir şövalye geldi,</i>
And in his hand a brood mirour of glas.	<i>Elinde camdan koca bir ayna ile,</i>
Upon his thombe he hadde of gold a ryng,	<i>Başparmağında altıntan yüzük vardı,</i>
And by his syde a naked swerd hangyng;	<i>Ve belinde bir kınsız kılıç sallanmakta;</i>
And up he rideth to the heighe bord.	<i>Ve kralın masasına doğru sürdü.</i>
In al the halle ne was ther spoken a word	<i>Tüm mekânda tek bir kelime duyulmadı</i>
For merveille of this knyght; hym to biholde	<i>Bu şövalyenin getirdiği şaşkınlıktan; onu</i>
Ful bisily they wayten, yonge and olde.	<i>Pürdikkat genç yaşlı herkes izledi.</i>

Bunun ardından efendisinin haberlerini krala sunan elçi şövalye, hediyeleri tanıtarak hanedan mensuplarına paylaştırır. Eserde geçen bu hediyelerin nispeten hakikati temsil ettiği de ifade edilmiştir, dahası Kahire'den Saray'a yollanan altın dinarlar, atlar, kılıçlar, altın lambalar, kıymetli taşlar, ve iki sihirli eşya hakkında elde birçok kayıt olduğu Lowes'dan nakledilmiştir (Baker, 1990: 110).

3.6.10.1 Sihirli Yüzük ve Mühr-i Süleyman

Elçi şövalye elindeki yüzüğün kralın kızı Canacee için efendisi tarafından yollandığını söyler (V, 143-4). Sonrasında ise yüzüğü şu şekilde tanıtmaya başlar (V, 146-155):

The vertu of the ryng, if ye wol heere,	<i>Eğer öğrenmek istersen, yüzüğün hikmeti</i>
Is this: that if hire lust it for to were	<i>Şudur ki, o bunu takmak istediğinde</i>
Upon hir thombe or in hir purs it bere,	<i>Başparmağına veya çantasında taşımak,</i>
Ther is no fowel that fleeth under the	<i>O zaman göklerde hiçbir kuş kalmaz</i>
hevene	<i>Konuşmalarını tamamen anlayamayacağı,</i>
That she ne shal wel understonde his	<i>Anlamlarını açık ve etraflıca bilerek,</i>

¹⁴² Eserde hâlihazırda “Şövalyenin Hikâyesi” kısmında bir başka şövalye karakteri olduğundan, tefrikat namına buradaki şövalyenin ‘elçi’ olarak ele alınmasını uygun gördüm.

stevene, *Ve onları kendi dillerinde cevaplayarak;*
And knowe his menyng openly and pleyn, *Ve kökü üzere büyüyen her otu da*
And answeere hym in his langage ageyn; *Bilecek, kime şifa olacağını da,*
And every gras that groweth upon roote *Yarası ne kadar derin ve geniş olursa*
She shal eek knowe, and whom it wol do *olsun.*
boote,
Al be his woundes never so depe and wyde.

Bu mısralarda tarif edildiğine göre bu yüzük, kişiye kuşların lisanını anlama kabiliyeti vermekle beraber her hububatın neye şifalı olacağı bilgisine de nail kılar. Bu vasıfları ile yüzüğün İsrailiyat literatüründe yeri olan Peygamber Süleyman'ın yüzüğünü temsil ettiğine yine aynı mısralar ile (V, 146-155) işaret edilmiştir (DiMarco, 2002: 195). Hikâyede, Peygamber Musa ve Süleyman, Chaucer tarafından hayretler içindeki insanların ağzından şu şekilde atfedilmiştir (V, 247-251):

Tho speeke they of Canacees ryng, *Sonrasında ise Canacee'nin yüzüğünden*
And seyden alle that swich a wonder *konuştular,*
thyng *Ve topluca böylesine harikulade bir şeyi*
Of craft of rynges herde they nevere *Yüzük zanaatından hiç duymadıklarını*
noon, *söylediler;*
Save that he Moyses and kyng Salomon *Ama Musa ve Süleyman hariç*
Hadde a name of konnyng in swich art. *Ki onlar böyle işlerde hünerleriyle meşhurdur.*

Canacee ağaçtan düşmek üzere olan, kaybettiği eşinin ızdırabı yüzünden kendisini galamaktan çok fazla kan kaybetmiş yaralı bir şahin bulup onunla konuşmaktadır, şahinin ağlayışlarını duymuş ve yardımına koşmuştur. Yüzüğü sayesinde şahin ile konuşabildiği anlatılan Canacee (V, 409-94), şahini çabucak iyi edecek otları bulup getireceğini de söylemektedir (V, 470-1): “*And herbes shal I right ynowe yfynde / To heel with youre hurtes hastily.*”

Verilen bu mısralar ile yüzüğün İsrailiyat mitolojisine ait vasıfları olduğu görülmektedir. DiMarco ise Peygamber Süleyman'ın hayvanlar ve tabiatla olan dostluğuna, kuş dilini anlamasına İncil (1 Kings 4.33) ve Kuran'dan; Peygamber Musa'nın ise sihirli yüzüğüne İncil'den (Numbers 12.1) işaret etmiştir¹⁴³ (DiMarco, 2002: 195-196). Süleyman'ın

¹⁴³ İşaret ettiği kaynaklar: “*Aggadiah*, Song R. 1:1, no. 9; Tanh; B, Intro, 157; *Koran*, ch. 27.”

DiMarco tarafından işaret edilen noktada yüzüğü şu şekilde geçmektedir (*Nova Vulgata*, 1 Reg., 5.12-13):

Locutus est quoque Salomon tria milia parabolas, et fuerunt carmina eius quinque et mille. / Et disputavit super lignis, a cedro, quae est in Libano, usque ad hyssopum, quae egreditur de pariete; et disseruit de iumentis et volucris et reptilibus et piscibus.

Süleyman üç bin laf bilirdi, şarkıları şiirleri ise bin beş adet idi. / Hem ağaçlar hakkında konuşurdu, Lübnanda yetişen sedirden duvarda yetişen çödükotuna kadar; hem de yük hayvanlarından, uçanlardan, sürünenlerden ve balıklardan bahsedirdi.

Kuran'da ise "Neml Suresi" içinde Peygamber Süleyman'ın hayvanlarla konuşma hünerinden şu ayetlerle bahsedilir (Neml, 16-22):

وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُودَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَأَوْتَيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ
وَخَشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ
حَتَّىٰ إِذَا أَتَوْا عَلَىٰ وَادِ النَّعْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّعْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ
فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ
وَتَقَفَّ الطَّيْرُ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهَدْمَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ
لَأَعَذِّبَنَّ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ
فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبَأٍ يَقِينٍ

Terc. Abdülbaki Gölpınarlı: Süleyman Davud'a vâris oldu ve dedi ki: Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi ve bize her şeyden (nasip) verildi. Doğrusu bu apaçık bir lütuftur (Neml, 16). Ve Süleyman'ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen orduları toplandı ve her takım, yerli yerince karar etti (17). Sonunda bir karınca vadisine geldikleri zaman bir karınca, ey karıncalar dedi, yuvalarınıza girin de Süleyman ve orduları, bilmeden çiğnemesinler sizi (18). Süleyman, onun sözünü duyunca hafifçe güldü de Rabbim dedi, bana ve anamla babama verdiğin nimetlere şükretmemi ve razı olacağın iyi işlerde bulunmamı ilham et bana ve rahmetinle, beni temiz kullarının arasına kat (19). Kuşları araştırdı da ne oldu dedi, hüthüdü görmüyorum, yoksa bir yere mi gidip gizlendi (20)? Ona şiddetli bir surette azap edeceğim yahut onu kestireceğim yahut da bana, neden bulunmadığının sebebini açıklayan bir delil gösterir (21). Derken hüthüt, çok geçmeden geldi de dedi ki: Senin henüz bilmediğin birşeyi öğrendim ve sana doğru bir haberle Sebe'den geliyorum (22).

Kuran'dan verilen bu ayetlerde ise Süleyman'ın kuşlar ve karıncalarla konuşabildiği barizdir, bundan başka, Süleyman'ın yüzüğü motifi ise yine Doğu literatürüne Mühr-i Süleyman adıyla girmiştir. Bundan önce ibtidaî şekilde Yahudî literatüründedir. Yahudî

literatüründe, Süleyman'ın Mührü mefhumu mevcuttur, bunun geçtiği *Talmud, Gittin 68a,b* metnine işaret edilmiştir. Buna göre Süleyman'a içinde Tanrı'nın ismi hakkedilmiş bir yüzük verilmiştir, bununla şeytanlara hükmedebilmektedir. Daha ziyade Araplar tarafından meydana getirildiği ifade edilen bu mite göre, Süleyman'ın yüzüğü cennetten kendisine indirilmiş ve yarı pirinç (*maden*) yarı demirdendir. Üzerinde ise imzalamakta kullandığı bir mühür vardır.¹⁴⁴ Pirinçten olan kısmı ile iyi cinlerle yaptığı, demirden kısmı ile ise kötü cinlerle yani şeytanlara yaptığı anlaşmaları mühürleyerek imzalamaktadır (Jacobs ve Seligsohn, 1906).

İslâm literatüründe ise bu yüzük Mühr-i Süleyman olarak geçmektedir. Süleyman'ın yüzüğünde iç içe geçmiş iki üçgen bulunduğunu, bundan meydana gelen altı köşeli yıldızın köşelerinden her birinin farklı bir elementi temsil ettiği gibi muhtelif fikir ve inanışlar tarikatlarda mevcut olmuştur. Süleyman'ın Mührü, Yahudi ve Hristiyanlar tarafından ise "Dâvûd Yıldızı" olarak bilinmektedir. Sembolün Doğu mitolojisinde çok daha eskiye Hint mitolojisine dayandığı da tespit edilmiştir. Ortadoğu'da ise Tunç devrinden itibaren kullanıldığı anlaşılmaktadır: Helen, Roma, İbrânî, Asur, Sümer ve Bizans seceresi ile günümüze ulaşan yıldızın Türklerin on iki hayvanlı Türk takviminde de yer aldığı ifade edilmektedir. Yüzüğün altılı oluşunun insan suratını, matematikte ilk mükemmel sayıyı, dünyanın altı günde yaratılmasını vesaireyi temsil eden koruyucu bir tılsım olarak görüldüğüne de yer verilmiştir. Mührün Yahudiler tarafından olduğu kadar İslâm sanatında da işlemeler, kakmalar, tezhip gibi süslemecilikte de sıklıkla kullanıldığı ifade edilmiştir (Pala, 2006: 524-525).

Süleyman'ın Mührü imgesinin Doğu ve Anadolu edebiyatına girdiği de İskender Pala tarafından ifade edilmiştir. Buna göre divan şiirinde sevgilinin dudağı, âşıkları, insanları ve cinleri büyüleyip kendine râmetmesi, ve güzelliklerin onun ağzına bakması ile mühr-i Süleyman'a benzetilir. Şeyhî'den şu mısralar nakledilmiştir: "Güzellik içre hatm eder ol la'l hâtemi / Ger nakş olursa mühr-i Süleymân'a leblerin". Buna göre dudak altı yıldızlı mühür iken, etrafındaki muylar da yazıları temsil etmektedir, sevgili ise Süleyman-ı zaman idir, Hayâlî'den şu mısralar nakledilmiştir: "La'lin üzre hattına benler perîşân olmasın / Yüz bulıcak mûrlar mühr-i Süleymân'ı öper". Sevgilinin rakipler (diğer âşıklar) içinde kalması ise ifritlerin Süleyman'ın yüzüğünü çalması hikâyesine benzetilmiştir, Bâkî'den: "Mest olup uyurken öpmüş la'l-i cânânı rakîb / Ehremenler hâtemi almış Süleyman bîhaber" (Pala, 2006: 526). Bundan maada, bu mühür halk içinde iktidar ve güç timsali olarak da bilinmiştir, bu itibarla şu atasözü de akla gelir "Mühür kimdeyse Süleyman odur" .

¹⁴⁴ Signet rings.

Verilen örnekler göz önüne alındığında, Chaucer tarafından resmedilen ve kişiye kuşlarla konuşma kabiliyeti ile şifalı otların bilgisini bahşeden hediye olarak gönderilen mucizevî yüzüğün, yine kendisinin de mısralarında yer verdiği Peygamber Süleyman'ın mühürlü yüzüğünü temsil ettiği anlaşılr. Öyle ki Süleyman da kuşlarla konuşabilmekte, insanın aklının ermediği hünerler gösterebilmektedir, yüzüğü ise yine kültürde büyük yer tutmuştur. Neticede Süleyman'ın yüzüğü, Chaucer'ın hikâyesinde yer alan diğer bir Akdenizli hikâyedir.

3.6.10.2 Mucizevî Ayna: Sultan Nâsır'ın Topraklarında İskenderiye Feneri ve Heysem

Elçi olarak yollanan şövalye tarafından getirilen hediyeler arasında bir de mucizevî vasıflara sahip bir ayna bulunur. Ayna, yüzük ile beraber hükümdarın kızı Canacee için yollanmıştır. Ayna şu şekilde tasvir edilir (V, 132-145):

This mirour eek, that I have in myn hond,	<i>Şu elimde gördüğünüz ayna da</i>
Hath swich a myght that men may in it see	<i>Öylesine bir kudrete sahip onda görebilirsiniz</i>
Whan ther shal fallen any adversitee	<i>Bir düşmanlık olacağı zaman</i>
Unto youre regne or to youreself also,	<i>Sizin hükümdarlığınıza veya şahsınıza,</i>
And openly who is youre freend or foo.	<i>Ve açıkça anlarsınız kim dost yada düşman.</i>
And over al this, if any lady bright	<i>Ve tüm bunların üstüne, eğer güzel bir hanım</i>
Hath set hire herte on any maner wight,	<i>Kalbini verecek olursa herhangi bir kişiye,</i>
If he be fals, she shal his tresoun see,	<i>Eğer hilekarlık ederse ihanetini görecektir</i>
His newe love, and al his subtiltee,	<i>Yeni sevgilisinin ve oyunlarını,</i>
So openly that ther shal no thyng hyde.	<i>Öylesine açık bir şekilde ki hiçbir şey gizli</i>
Wherfore, ageyn this lusty someres tyde,	<i>kalmaz.</i>
This mirour and this ryng, that ye may see,	<i>Hâl böyleyken, bu aşka davetkar yaz zamanına</i>
He hath sent to my lady Canacee,	<i>karşı</i>
Youre excellent doghter that is heere.	<i>Gördüğünüz bu aynayı ve bu yüzüğü</i>
	<i>Efendim Canacee Hanımefendiye gönderdi,</i>
	<i>Sizin şu güzide kızınıza.</i>

Görüldüğü üzere aynanın insanların iç yüzünü gösterme, muhatap olduğu kişilerin hislerinin doğru yada yalan olduğunu sahibine belli etme hünerleri vardır. Hem hanlığı hem de

prensesi korumak üzere Arabya ve Hindistan Sultanı tarafından Canacee'e yollanmıştır. Hikâyede v. ile “*mirour*” şeklinde verilen kelimenin, bu devirde “ayna” anlamından başka, “mercek” anlamına da sahip olduğuna dikkat çekilmiştir (Baker, 1990: 174). Batı literatüründe sihirli aynanın kaynağı olarak antik devrin harikalarından biri olan, I. ve II. Batlamyus idaresinde (MÖ. 300-280) yaptırılan İskenderiye Deniz Feneri'ne (ὁ Φάρος τῆς Ἀλεξανδρείας) DiMarco tarafından işaret edilmiştir (Cartwright, 2018; DiMarco, 2002: 186). Fener, İskenderiye limanlarının dışında kalan Pharos Adası'nda yaklaşık yüz metre olacak şekilde inşa edilmiştir. MÖ. 300 civarında I. Batlamyus emriyle kudretinin bir timsali olarak başlatılan inşaat, ancak yirmi sene sonra oğlu ve halefi II. Batlamyus zamanında tamamlanabilmiştir (Cartwright, 2018).

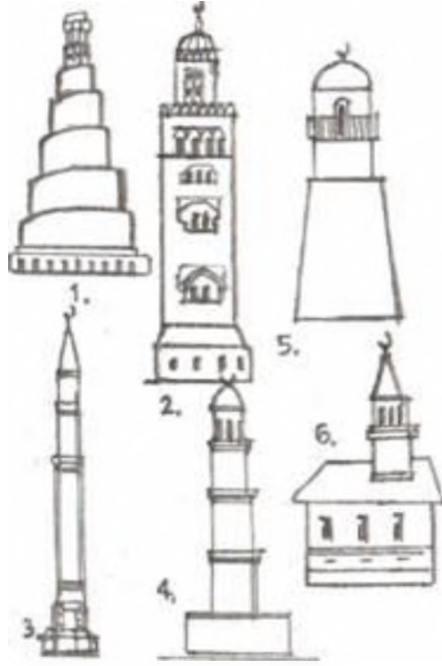
Resim 4: İskenderiye Feneri'ni resmeden iki adet 2. yüzyıl sikkesi.

Kaynak: (<https://www.ancient.eu/image/5419/alexandrian-coins-depicting-the-lighthouse-of-alex/>)

Arap kaynaklara göre ise fenerde yanan ateşi yahut güneş ışığını çok uzak mesafelere yansıtmaya yarayan bir ayna yahut yansıtıcı mahiyetinde cilalı tunçtan bir plaka bulunmaktaydı. Fener'in İslâm mimarisi üzerinde minarelerde tesirli olduğu iddiası nakledilmiştir, zira Arapça ‘minare/minaret’ kelimesi aslen “denizfeneri” manasına gelmektedir. İskenderiye Feneri'nin sahip olduğu şöhret ve ihtişamın bu sayede İslâmiyetin mukaddes mekânlarında temsil edildiği ifade edilmeye çalışılmıştır (Cartwright, 2018; Salem, 1991). Nihayetinde farklı coğrafyalara ait minarelerin mukayese edildiği aşağıdaki çizimde de, deniz fenerleri ile bir misliyet görmek mümkündür (1. Irak, 2. Fas, 3. Türkiye, 4. Hindistan, 5. Mısır, 6. Asya):

Resim 5: Minare örnekleri.

Kaynak: (<https://en.wikipedia.org/wiki/Minaret>)

Bahsedilen fener, eski kayıtlara istinaden, zamanında sahip olduğu yüksek mühendislik eseri mercek ve mekanizma ile ta denizin dış taraflarındaki gemileri dahi gösterebilmektedir, bu nispetle 9. yüzyıldan itibaren onlarca Arap tarihçi, kâşif, seyyah, tüccar ve ziyaretçi tarafından efsanevî şekillerde anlatılarak bir masal enstrümanı hâline gelmiştir. Buna ilaveten Venedik'te bulunan St. Mark'ın kabrinde, İskenderiye Feneri'nin (*Pharos*) mozaikleri bulunduğu Avrupalı ziyaretçiler tarafından kayda geçirilmiştir (DiMarco, 2002: 186).

Hikâyede Chaucer aynanın sihirli olduğunu yazmamıştır. Hikâyede, ayna kuleye çıkarılmış, meraklı millet ise aynanın nasıl çalıştığı üzerine fikirler ortaya atmaktadır. Aynanın bu şekilde kuleye çıkarılmasının ise *Epistola Presbyteri Johannis* de yer aldığı, Prester John'a yollanan aynanın aynen bu şekilde muvazzaflar refakatinde kuleye çıkarıldığı yazılmıştır (Baker, 1990: 160). En nihayetinde uzunca şu fikir aynanın nasıl işlediği üzerine Chaucer tarafından verilir (V, 228-235):

Another answerde and seyde it myghte wel be	<i>Bir diğeri cevapladı ve dedi ki muhtemelen Madden, ayarlamalar ile</i>
Naturelly, by composiciouns	<i>Açılar ve zekice yansıtımlar ile,</i>
Of anglis and of slye reflexiouns,	<i>Ve dedi ki, Roma'da buna benzer bir tanesi vardı.</i>
And seyde that in Rome was swich oon.	<i>Heysem ve Vitulon'dan bahsettiler,</i>
They speken of Alocen, and Vitulon,	<i>Ve Aristo'dan bahsettiler hayattayken</i>
And Aristotle, that writen in hir lyves	<i>Meşakatlı aynalar ve mercekler hakkında yazan,</i>
Of queynte mirours and of perspectives,	<i>Kitaplarını duymuş olanların bildikleri üzere.</i>
As knowen they that han hir bookes herd.	

Görüldüğü üzere eserde Chaucer sadece zamanının ötesinde bir teknikle işleyen efsanevî bir cismi, Avrupa literatüründe yer yer efsanevî bir kişiliğe bürünen Aristo'ya kadar dayandırarak hikâye içinde basit bir izaha, bir köke dayandırmıştır. Bunu yaparken ise Vitulon ile beraber Heysem'e de atıf yapmıştır.

3.6.10.2.1 “Alocen”: Mercek Alimi İbnü'l-Heysem

Burada v. 232 ile “Alocen” şeklinde verilen isim aslen İbnü'l-Heysem¹⁴⁵ olup, Avrupa literatüründe Alhazen, Alhacen, Avenetan veya Avennathan isimleri ile de bilinir. 965 yılı civarında doğduğu düşünülen Heysem, aslen Basralı olup, Bağdat, Dımaşk ve Kahire gibi İslâm biliminin inkişaf gösterdiği şehirlerde bulunmuş; felsefe, mantık, matematik, astronomi, tıp, vesaire aklî ilimlere temayül etmiştir. Hayatının büyük kısmını Mısır'da geçirmiştir ve burada takriben 1039 senesinden biraz sonra vefat etmiştir. Hayatının bir kısmında felsefî ilimlerin fûruu ile meşgul olduğu, diğerinde ise matematik, geometri ve optik ile meşgul olmuştur. İbnü'l Kıfî'den nakledildiğine göre ölene dek her sene Öklid'in *Uşûlü'l-hendese*, Batlamyus'un *el-Mecisî* ve Câlînûs'un *el-Mütevassıât* eserlerini istinsah edip satmakla geçimini sağlamıştır. Chaucer'ın v. 233 ile ismini verdiği mercek ugraşan alimler arasındaki Aristo'nun da, Heysem'in çalışmaları üzerinde tesirli olduğu, kitaplarını okuyarak ilmî usûl kesbettiği ifade edilmiştir (Topdemir, 2000: 82-83).

Heysem'in *Kitâbü'l-Menâzır* eserinde ışığın doğru boyunca (İng.: *rectilinear*) nasıl yayıldığını, gölgenin vasıflarını, karanlık oda, gökkuşağı ve ışık harelerinin meydana gelmesi, yansıma ve kırılma gibi birçok optik mefhumu ele alarak bu ilimde temelden değişiklikler

¹⁴⁵ Künyesi: Ebû Âlî Muhammed b. el-Hasen b. el-Hasen b. el-Heysem el-Basrî el-Mısrî.

yaptığı ifade edilmiştir. Gazi Topdemir tarafından Heysem'in çalışmaları, eserlerine binaen şu şekilde hülâsa izah edilmiştir (Topdemir, 2000: 84):

Işığın mahiyetini felsefeden çok matematiksel ve deneysel metotlarla araştırmış, yaptığı optiğe ilişkin araç ve gereçlere dayanarak düzenlediği deneyleri birer apaçık kanıtlama vasıtası olarak kullanmıştır. ... Açıkça modern bilimsel tavır sergilediği bu anlatımıyla hem yanlışlıklarına rağmen kullanılagelen önceden ileri sürülmüş tezlerin çürütülmesini sağlamış, hem de kendi tezlerinin doğruluğunu kanıtlayarak optik disiplininin, adeta doğru önermeler topluluğundan meydana gelen bir temel bilim hâlini almasına yol açmıştır. ... Aynı zamanda ışığın doğru boyunca yayıldığını düşünerek bunun kanıtlanması için -bugünkü fotoğraf makinesinin esasını teşkil eden- karanlık oda deneyini ve gölgelerin niteliklerini dikkate alan daha başka deneyleri düzenlemiştir. İster kendisi ışık kaynağı olsun, isterse ışığını diğer bir ışıklı nesneden alsın her kaynaktan çıkan bütün ışıkların doğrusal çizgilerde yayıldığını belirlemiştir.

Kitâbü'l-Menâzır (*Kitâb fî'l-menâzır*) eserinin Eskiçağdan kendi zamanına kadar elde mevcut tüm optik bilgi birikimini, problemleri ve doğru ve de yanlış çözümlerine havî, yedi ciltlik bir eser olduğu ifade edilmiştir. Tesirâtı yüksek bu eserin Batı'ya ne zaman intikal ettiği bilinmemekle beraber, 12 yada 13. yüzyılda yapılan Latince tercümenin sahibi ise muammadır.

Dikkate şayan nokta, Heysen'in eserinin Latince tercümesinin, Chaucer tarafından Heysen ile birlikte aynı mısra da "*They speken of Alocen, and Vitulon,*" (v. 232) şeklinde adı verilen Polonyalı alim Vitellion'un eseri ile beraber neşredildiğidir. İfade edildiğine göre, Heysen ve Vitellion'un eseri *Opticae thesaurus Alhazeni Arabis libri septem, nunc primum editi, eiusdem liber de crepusculis et nubium ascensionibus, item Vitellionis Thuringo-Poloni libri X, omnes instaurati, figuris illustrati et aucti, adjectis etiam in Alhazenum commentariis* adıyla bir araya gelmiştir (Topdemir, 2000: 85).

Bu mısralar göz önüne alındığında eserde geçen aynanın sihirden ziyade aslen bir mühendislik eseri olduğu düşünülebilir. Öyle ki İskenderiye Deniz Feneri efsanesi, bu aynayı yollayan ve de Arabya ve Hindistan Sultanı sıfatını taşıyan hükümdarın ikamet ettiği coğrafyada, Mısır'da yer almaktadır. Unutulmamalıdır ki Chaucer'ın eserde Sultan karakteri ile yer verdiğini düşündüğümüz, tarihte vakıa Moğollara duyulmamış hediyeler yollayan Memlük Sultanı el-Melikü'n-Nâsır, veya Muhammed bin Kalavun, İskenderiye'ye hakim olup hemen güneyinde kalan Kahire'de hüküm sürmektedir. O hâlde Chaucer'ın ileri teknoloji mercekler ve aynalar ile meşhur bir coğrafyada yaşayan Memlük Sultanı'nı, Moğol diyarına yolladığı hediyeleri arasında ileri mühendislik eseri bir ayna yollarken resmetmesi de kuvvetle muhtemeldir, çünkü bu iki hükümdar arasında yollanan hediyeler 14. yüzyılda pek

meşhur olmuştur. Neticede Sultan hem İskenderiye Deniz Feneri gibi bir mercek harikasının hem de Heysen gibi bir optik dehasının geçtiği bir ülkeye hükmetmektedir (Kafalı, 2007: 107-108).

3.6.10.3 “*Steede of Bras*”: Mekanik At

Elçi şövalyenin getirdiği hediyeler arasında robot at olarak da anlayabileceğimiz pirinçten, mekanik bir at da bulunmaktadır. Mekanik at şu şekilde tavzih edilmektedir (V, 115-131):

This steede of bras, that esily and weel	<i>Bu pirinçten at kolayca ve pekala</i>
Kan in the space of o day natureel --	<i>Bu maddeler aleminin bir gününde</i>
This is to seyn, in foure and twenty houres -	<i>Yani yirmi dört saat içinde –</i>
-	<i>Her nereye istersen, kurak yahut yağışlı,</i>
Wher-so yow lyst, in droghte or elles	<i>Bedenini her yere taşıyabilir</i>
shoures,	<i>Kalbinin görmek isteyeceği her yere,</i>
Beren youre body into every place	<i>Hem zararsız hem de tersi düzü olmadan;¹⁴⁶</i>
To which youre herte wilneth for to pace,	<i>Yada havada yüksekte uçmak istediğinde</i>
Withouten wem of yow, thurgh foul or fair;	<i>Kartalların yükselmek isteyince yaptığı</i>
Or, if yow lyst to fleen as hye in the air	<i>kadar.</i>
As dooth an egle whan hym list to soore,	<i>Yine bu at seni başka yerlere de götürecektir</i>
This same steede shal bere yow evere	<i>Zararsızca, olmak istediğin yere kadar</i>
moore,	<i>Sen onun sırtında uyusan yada dinlensen</i>
Withouten harm, til ye be ther yow leste,	<i>bile,</i>
Though that ye slepen on his bak or reste,	<i>Ve geri dönecektir iğneyi¹⁴⁷ çevirmenle.</i>
And turne ayeyn with writhyng of a pyn.	<i>Bunu yapan birçok ince işin erbabıydı.</i>
He that it wroghte koude ful many a gyn.	<i>Birçok yıldızı, burcu bekleyip gözledi,</i>
He wayted many a constellacion	<i>Bu eserini bitirmeden evvel,</i>
Er he had doon this operacion,	<i>Ve birçok mühür ve düğümü¹⁴⁸ iyi bilirdi.</i>
And knew ful many a seel and many a bond.	

¹⁴⁶ Bununla gidilmesi mümkün olmayan yer olmadığı ifade edilir, “foul or fair” aslen sahanın yasaklı ve izinli taraflarını kastedilen bir oyun terimidir.

¹⁴⁷ Kastedilen bir kontrol çubuğu, mekanizma iğnesi.

¹⁴⁸ Ortaçağda günümüzde de kullanıldığı üzere mühür ve düğümler sihir terimleridir, misal cadılıkta “*seal of the witch*”.

Mekanik at fikrinin aslen Arapların kimya malumatı ve madenler üzerinde yaptıkları tedkikatın bir mahsülü olduğuna işaret edilmiştir. Buna göre 8. asrın meşhur Arap kimyagerlerinden Câbir ibn Hayyân'ın *Lapis philosophorum* yani *Feylozoflar Taşı* adlı risalesinde madenlerin tabiatını saflaştırma, kaynaştırma, veyahut diğer cihetlerle değiştirmekle ilgili birçok merakı cazbeden ve faydalı işlemler yer almaktadır. Arap şiirinde ise Truva Atı, Chaucer'ın hediye atı gibi aslen pirinçten olmakla tasvir edilmiştir. Yine Arap şairleri tarafından bazı mısralarda madenî maddelere hayat ve konuşma kabiliyeti vermek gibi ifadelerin olduğu da nakledilmiştir. Son olarak hediye atın, astronomik hesaplara nispetle, astronomi ilmiyle de bir rabıta içinde olduğuna dikkat çekilmiştir (Baker, 1990: 146).

Câbir ibn Hayyân, Müslüman kimyacıların en meşhuru olarak ifade edilmiştir, Horasan'ın Tûs şehrinde 815 senesinde vefat etmiştir. Kendisinin *Tabakâtü'l-ümem* kaynağından nakledildiği üzere “bâtın ilmi diye bilinen bir ilme intisap” ettiği, yani simyaya benzeyen kimyaya temayül ettiği bilinmektedir. Tıp, astronomi, matematik ve felsefe ilimleriyle de meşgul olan Câbir'in, birinci sınıf kimyacı olarak görüldüğü şu cümlesinden örnekle ifade edilmiştir: “Bu kitapta duyduklarımızı, bize söylenenleri yahut okuduklarımızı değil ancak tecrübe ettikten sonra gözlediğimiz şeylerin özelliklerini zikrettik”. Bu ifade tecrubî şekilde ilmini ika ettiğinin bir emaresidir. Kendisinin Chaucer tarafından *Prologue v. 432* ile “*Avyzen*” şeklinde Hekim karakterinin iyi bildiği ifadesi ile verilen İbn-i Sina tarafından ise üstad olarak adlandırıldığı da nakledilmiştir (Kaya, 1992: 533-534).

Chaucer'ın madenî atına taalluk edecek görüşleri ise doğadaki maddelerin bir araya gelerek yeni şekiller aldığı, simyacıların ise bu süreci hızlandırdığı, bunun yapılmasının fizikî alemde mümkün olacağı kadar kimyevî şekilde cansızlara hayat vermek bahsinde de mümkün olduğunu düşünmüştür, zira canlılar da cansız maddelerin bir teşekkülüdür. Avrupa'da Ortaçağda tercüme faaliyetleri neticesinde şamil olmuş *humours* yani mahilerin insan bedenini meydana getirdiğine de inanmıştır, nitekim kendisi beşinci bir madde olarak hebâ denileni de bir tabiat olarak dahil etmiştir. Câbir'in hayat verme hususundaki fikirlerine Mahmut Kaya tarafından şu şekilde mütalaa getirilmiştir (Kaya, 1992: 535):

Câbir, havassın ve onların illetlerinin doğru olarak bilinmesi hâlinde tabiatın taklit edilebileceğini ileri sürüyordu. P. Kraus bu iddianın temelinde sanatı “tabiatı taklit”, felsefeyi de “Tanrı'nın işine benzer işler yaparak O'na yaklaşmak” şeklinde açıklayan Platonist felsefenin bulunduğunu söyler. Ancak Câbir tabiatı iyileştirmenin, hatta tabiatı bulunmayan canlılar türetmenin mümkün olduğundan söz ederek Eflâtun'dan daha ileri gitmiştir.

Câbir'in şöhreti ve tabiatındaki cansız maddelere belli hesaplar neticesinde can verme fikirleri ile Chaucer'ın belli hesaplar neticesinde uçmaya kabil madenî at motifi ile şüphesiz

taalluk etmektedir. Bunun yanısıra Câbir'in *Geber* ismi ile 13. ve 15. asırlarda Avrupa'ya tercüme ile külliyyatının geçtiğine de yer verilmiştir; bu külliyyat *Summa Perfectionis magisterii*, *Liber de investigatione perfectionis*, *Liber de inventione veritatis*, *Liber fornacum* ve *Testamentum Geberi* şeklinde verilmiştir. İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist* eserinden nakledildiğine göre Câbir'in kimya eserlerinin yanında 1300 savaş araçları üzerine risale, 300 felsefe, 500 tıp kitabı, ve Chaucer'in mekanik atına taalluk edebilecek 300 mekanik ve 112 simya kitabı kaleme almıştır (Kaya, 1992: 536-537).

Son tahlilde Chaucer'in hesaplar neticesinde uçmaya kabil atının, Ortaçağda Chaucer'in kaynak aldığı isimler tarafından da pek bilinen simya, matematik ve astronomi ile de meşgul olmuş Câbir'in cansız maddelere hesaplar ile can verme fikri ile taalluk etmesi mümkündür.

3.6.10.4 *Binbir Gece Masalları* ve Mucizevî Hediyeler: Mekanik At, Süleyman'ın Yüzüğü, Süleyman ile Musa'nın Hünerleri

Binbir Gece Masalları olarak bilinen derlemeye yer alan “Belkiya'nın Macerası” olarak bilinen hikâyede, Chaucer'in “Silahtarın Hikâyesi” kısmına benzer motifler bulunduğu bilinegelmiştir, zira bu eseri okuyanlar Peygamberler Süleyman ve Musa'nın becerilerine rastlarlar (Baker, 1990: 177). Bilhassa, elçi şövalye tarafından getirilen mucizevî hediyeler faslı *Binbir Gece*'de yer almaktadır.

Binbir Gece Masalları asıl adı “Elf leyle we leyle” (أَلْفُ لَيْلَةٍ وَلَيْلَةٍ) olan, *Canterbury Hikâyeleri*'nin esinlediği bir çerçeve-anlatım (İng.: *frame-narrative*) örneği olup, 264 masala havî bir eserdir. Unutulmamalıdır ki Chaucer tarafından kullanılan çerçeve-anlatım tekniği aslen Araplardan ve Sanskritçe eserlerden yapılan tercümelerle Avrupa edebiyatına girmiştir (Fidan, 2012, 77). Eser tüm hususları ile ele alındığında araştırmacılar tarafından dört kısma ayrılmıştır: Hint kaynaklı, İran kaynaklı, Hârûnürreşîd devrinden Bağdat menşeli, ve Fâtımîler ile Memlûkler devrinde Mısır'da külliyyata ilave edilen masallar (Ulutürk, 2020). Masallar Pehlevice *Hezâr Efsân Yüz Masal* niya aslen Hint kaynaklarına mebnî esere dayanır. Chaucer'in mekanik atına nispeten, Hindistan menşeli öykülerde mekanik uçan atların olduğu ifade edilmiştir, misal yeri gelince falanca prens pirinç ve tahtadan yapılma atına atlar, ona hareket ve sözler ile hem de kulakları arasındaki gümüş kontrol kolunu kullanarak hükmetmeyi öğrenir, ve bununla prensesi bulur (DiMarco, 2002: 182).

Binbir Gece Masalları eserinin “Gece 221” kısmı içinde “Şahmeran'ın Macerası” ile Belkiya'nın macerası anlatılmaya başlanır. Belkiya, Peygamber Muhammet'ten çok önceki

zamanlarda yaşayan ve onun hakkında bulduğu bir yazı üzerine henüz doğmamış Muhammet'i aramaya çıkan bir hükümdar evladıdır, bu uğurda tacı ve tahtını geride bırakarak seyahatine başlar. İlkeryen fasılda yolu Kudüs'e düşen Belkiya, Peygamber Süleyman'ın mührünü yani yüzüğünü elde etmek isteyen Affan adında bir alimle tanışır (gece 522). Anlatıldığına göre Hazreti Süleyman'ın mührü kişi kişi tüm hayvanlara, kuşlara ve perilere hakim olurdu. Affan'ın okuduğu bir kitaba göre ise öldüğünde yedi deniz arkasında bir adaya görülmüş, sanki hayattaymış gibi altın bir taht üzerinde parmağında yüzüğü ile dururmuş. Yüzüğü bulduklarında ise Affan, onun sayesinde ab-ı hayatı bulup ebedî hayata nail olabileceklerini de ekler. Bu yedi denizi aşmak için ise ayakların altına sürüldüğü taktirde kişinin su üstünde yürüebilmesine yarayan bir ot varmış. Öyle ki bu otun bilgisi Şahmeran'da saklıymış ve Şahmeran geçtiği yolalrda her otun ne işe yaradığını bilir ve söylemiş (Gece 523). Bu noktada Chaucer'ın sihirli yüzüğünün onu taşıyan kişiye verdiği hüneri hatırlamakta fayda vardır: yüzüğü takan kişi “*And every gras that groweth upon roote*” (V, 153) mısraında yazdığı üzere kökü üzerinde büyüyen her otu bilecektir, bunu ise yaraları tedavi etmekte kullanabilir. Buna mukabil, yüzüğü alan Canacee yaralı şahini iyileştirmek için lazım olan otları bulacağını “*And herbes shal I right ynowe yfynde*” (V, 470) mısraı ile söylemektedir. Hikâyenin ilerleyen kısımlarında ise Canacee yine otlar üzerine bilgisine başvurur (V, 638, 640).

Nihayetinde Şahmeran'ı bir tuzak ile yakalayıp ondan bu otun yerini öğrenen ikili, Süleyman'ın kabri olan mağaraya girmiş. Süleyman'ın sol elinin serçe parmağındaki kızıl yakuttan yüzük tüm mağarayı aydınlatıyormuş. Yüzüğü almaya çalışan Affan, tahtın altından çıkan Ejderha tarafından kömür edilince Belkiya kaçıp devlerin askerleri tarafından tutuklanarak, devlerin hükümdarının huzuruna getirilmiş (Gece 527-528). Bu noktada ise sahneye Chaucer'ın mekanik atına benzer bir bir at girmektedir. Hükümdar, misafir ettiği Belkiya'yı kendi atıyla istediği yere bıraktıracaktır (Yurdatap, 2007: 548-556). Tarif edildiği üzere bu atın iki kanadı olup, insan başına sahiptir. Devamında ise “Çok geçmeden kanadını geren at havalanmış. Altı aylık yolu bir saatte kat ederek Vezir Ömer'in ülkesine varmış” (Yurdatap, 2007: 556; Gece 529).

Belkiya'nın macerasında uçabildiği tarif edilen iki kanatlı bu atın, Chaucer'ın mekanik atıyla olan benzerliği “*The hors that hadde wynges for to flee;*” (V, 208) mısraında görülür, çünkü pegasusa benzetilen (V, 207) mekanik at uçabilmek için kanatlara sahiptir. Diğer taraftan, Belkiya'nın bindiği at altı aylık yolu bir saatte kat etmekte iken, benzer mübalağa ile Chaucer'ın atı “*This is to seyn, in foure and twenty houres --*” (V, 117) mısraında görüldüğü

üzere kişiyi istediği yere taşıyabilmektedir. Tüm bunlar ele alındığında, Chaucer'ın mekanik at fikrini *Binbir Gece Masalları* vasıtasıyla Doğu'dan aldığı kuvvetle muhtemeldir.

SONUÇ

Bu çalışmada İngiliz edebiyatının klasikleri arasında yer alan *Canterbury Hikâyeleri*'nin muhtevasında bulunan sözler, söz öbekleri ve tamlamalar ile kişi, yer ve olay adları metin taraması, etimolojik araştırma ve kaynak incelemesi yoluyla irdelenmiştir. Aslen Britanya kökenli olmayan ancak Doğu Akdeniz, İslâm ve Asya sahalarından kaynaklanan ibarelerin çıkış noktaları yazılı kaynaklarla sabitlenmiştir. Çalışmanın sonunda aslen bir Arap öyküleme tekniği olan çerçeve-anlatım tekniği ile birbirine bağlanmış hikâyelerin ele aldığı mekânların Britanya adası ile sınırlı olmadığı görülmüştür. Öyle ki, eserde hikâyeler Güney Anadolu, Suriye ve İskenderiye'nin de yer aldığı Doğu Akdeniz coğrafyasına ve daha doğuda kalan Tatar, Moğol, İskit ve diğer Türk kültürlerinin bulunduğu Asya coğrafyasına da taşınmıştır.

Canterbury Hikâyeleri'ni meydana getiren kısımlar dikkatle incelendiğinde eserin Doğu Akdeniz ve Asya medeniyetlerine temas eden birçok noktaya sahip olduğu, Antalya, İskenderiye, Suriye ve Anadolu'da vuku bulan tarihî meseleleri kaynak olarak ele aldığı ve eserin muassırları olan 14. yüzyıl Avrupa ve İngiliz edebiyatının da aynı şekilde bu coğrafyalardan gelen motifleri taşıdığı görülür.

Bu çalışmanın hedefi evvela *Canterbury Hikâyeleri*'nin saniyen ise 14. yüzyıl Avrupa ve bilhassa İngiliz edebiyatının Doğu Akdeniz ve Asya medeniyetlerinin ne şekilde tesiri altında kaldığını göstermektir. Yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden biri olan metin taraması, etimolojik araştırma ve kaynak incelemesine dayanan bu çalışmada kuramsal olarak da yoruma dayalı hermenötik bir yol takip edilmiştir. Avrupa ve bilhassa İngiliz edebiyatından başlayarak *Canterbury Hikâyeleri*'nde yer alan Doğu Akdeniz motiflerinin tespit edilerek kaynakları ile beraber ortaya konulması çalışmanın özgün değerleri arasındadır.

Çalışmanın bu noktasına kadar, 14. yüzyıla kadar olan Avrupa ve sonrasında İngiliz edebiyatının, Doğu Akdeniz ve Asya kültürlerine temas eden noktaları bu kültürlerle ait kavramlarla beraber ortaya konulmuş, sonrasında ise *Canterbury Hikâyeleri*'ne odaklanarak eserin Akdeniz ve İslâm dünyasının ne şekilde tesiri altında kaldığı ele alınmıştır. *Canterbury Hikâyeleri*'nin taşıdığı yukarıda bahsedilen kültürlerle ait kavramlar, tarihî vakalar, kişiler ve tasvirler önce gösterilmiş, sonrasında ise kaynaklar ve Chaucer'ın tesiri altında kaldığı eserler takip edilerek meselenin zeminine inilmiştir. Eserde yer alan unsurlar ele alınırken kimi zaman karakterler arasında yer alan Zenobia örneği Suriye'de Zeynep'e, kimi zaman ise Hristiyanlığa geçen Sultan zamanında Anadolu'da vuku bulan, hatta Suriye ve İskenderiye'ye kadar inen Doğu Akdeniz ve Asya medeniyetlerine işaret etmiştir. Bunu yapmakla, bu

Çalışmanın da hedefi olduğu üzere Doğu Akdeniz veya Asya'dan çıkan bir motifin 14. yüzyıl İngiliz edebiyatına ne şekilde intikal ve tesir ettiği etraflıca ile gösterilmiştir. Nihayetinde, hem 14. yüzyıla kadar İngiliz ve Avrupa edebiyatının, hem de *Canterbury Hikyeleri*'nin İskenderiye, Suriye, Antalya, Adana, Güney Anadolu, Aydın, Kıbrıs, Girit, İran, Asya coğrafyalarının ve de Müslüman, Hristiyan, Yahud, Türk, Ermen, Arap, Tatar, Hun, ve bir zamanlar İskit olarak adlandırılan kültür ve medeniyetlerin ne şekilde tesiri altında kaldığı, ve hikyelerin yazımında bunların nasıl kaynak teşkil ettiği gösterilmiştir.

Bundan sonraki çalışmaların Chaucer ve muasırlarının Ortaçağ Avrupa edebiyatlarına kattığı eserlerin ele aldığı coğrafyalara ve büyük bir ticaret sahası olan bilhassa Akdeniz ile olan temaslarına odaklanması, tarihte Doğu ve Batı arasında süregelmiş bilgi ve fikir teatisine ılık tutacaktır.

KAYNAKÇA

Kaynakça Kısaltmaları

- Alexiad* Komnene, A. (2009). *The Alexiad* (E. R. A. Sewter, trans.). London: Penguin Classics.
- Astrolabii* Chaucer, G. (1872). *A Treatise on The Astrolabe / Tractatus de Conclusionibus Astrolabii: addressed to his son Lewys A.D. 1391* (W. W. Skeat, ed.). London: N. Trübner & Co. for the Chaucer Society.
- Bocc. Tratta.* Boccaccio, G. (1918). *Comento alla Divina Commedia, e gli altri scritti intorno a Dante / Trattatello in laude di Dante* (D. Guerri, ed.). Erişim adresi: <https://warburg.sas.ac.uk/pdf/enh225b2447349A.pdf> (erişim tarihi: 02.08.2020).
- Caes. BGall.* Caesar, G. I. (2006). *De Bello Gallico / Der Gallische Krieg* (M. Deißmann, trans.). Stuttgart: Philipp Reclam.
- CT.* *Canterbury Tales*: Benson, L. D. (Ed.). (2006). *The Riverside Chaucer* (3rd ed.). Erişim adresi: <https://sites.fas.harvard.edu/~chaucer/teachslf/kt-par0.htm> (erişim tarihi: 22.07.2020).
- De aere.* Hippocrates, *De aere aquis et locis*: Hippocrates. (1868). *Hippocrates collected Works I.* (W. H. S. Jones, Ed. & trans.). Erişim adresi: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:greekLit:tlg0627.tlg002.perseus-eng2:1> (erişim tarihi: 24.08.2020).
- De l'esprit des lois* de Montesquieu, C. de S. (1995). *De l'esprit des lois* (L. Versini, ed.). Erişim adresi: http://archives.ecole-alsacienne.org/CDI/pdf/1400/14055_MONT.pdf (erişim tarihi: 06.04.2020).
- el-Tabarî, Tarih* el-Tabari, *Resuller ve Krallar Tarihi* (تاريخ الرسل والملوك) al-Tabari. (1987). *The History of al-Tabari, Vol IV: The Ancient Kingdoms* (M. Perlmann, trans.). Erişim adresi: <https://www.muslim-library.com/tag/the-history-of-al-tabari-pdf/> (erişim tarihi: 06.04.2020).

- 07.10.2020).
- Fulg., *Mito.* Fulgentius, F. P. (n.d.). *Mitologiarum Libri Tres*. Erişim adresi: <https://www.thelatinlibrary.com/fulgentius.html> (erişim tarihi: 14.07.2020).
- G.Rom.* *Gesta Romanorum*: Oesterley, H. (Ed.). (1872). *Gesta Romanorum*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/gestaromanorum00oestgoog/page/n7/mode/2up> (erişim tarihi: 14.11.2020).
- Geo.* Strabo, *Geographica*: Strabo. (1917). *Geography* (J. R. Sitlington, trans.). Erişim adresi: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:greekLit:tlg0099.tlg001.perseus-eng1:6.1.1> (Erişim tarihi: 15.09.2020).
- Gesta Francorum* Hagenmeyer, H. (Ed.). (1890). *Gesta Francorum*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/anonymigestafra00hagegoog> (erişim tarihi: 03.04.2020).
- Hdt. Hist.* Herodotus *Histories*: Herodotus. (2008). *The histories* (R. Waterfield, trans.). Great Britain: Oxford University Press.
- Historia Augusta,* Magie, D. (Trans.). (1998). *Historia Augusta Iu: Vol 3 Scriptores Historiae Augustae* (Vol. 3). Erişim adresi: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0510%3Awork%3D22> (erişim tarihi: 15.03.2020).
- Iordanes, Getica* Iordanes. (n.d.). *De origine actibusque Getarum*. Erişim adresi: <https://www.thelatinlibrary.com/iordanes1.html> (erişim tarihi: 11.08.2020).
- Life-Record* Selby, W. D., Furnivall, F. J., Bond, E. A., & Kirk, R. E. G. (Eds.). (1900). *Life-Records of Chaucer*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/LifeRecordsOfChaucer/page/n5/mode/2up> (erişim tarihi: 01.05.2020).
- M. Polo ed. Fr.* Pauthier, M. G. (Ed.). (1865). *Le livre de Marco Polo, citoyen de Venise, conseiller privé et commissaire impériale de Khoubilâi-Khaân; Rédigé en Français sous sa Dictée en 1298 Par Rusticien de Pise. Première partie* (Vol. 1). Erişim adresi: <https://archive.org/details/lelivredemarcopo01polo/> (erişim tarihi:

- 08.08.2020).
- M. Polo* ed. Ita. Polo, M. (1975). *Il Milione* (V. B. Pizzorusso, ed.). Erişim adresi: http://www.letteraturaitaliana.net/pdf/Volume_1/t24.pdf (erişim tarihi: 08.08.2020).
- M. Polo* Tr. Polo, M. (2018). *Seyahatname* (L. T. Basmacı, *Terc.*). İstanbul: Alfa.
- Machaut, *d'Alex* Machaut, G. de. (1877). *La prise d'Alexandrie, ou chronique du roi Pierre Ier de Lusignan*. Erişim adresi: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k112103d/f7.image> (erişim tarihi: 22.03.2020).
- Mone., *Britanniae* Monemutensis, G. (1967). *Historia regum Britanniae*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/galfredimonumete00geof/page/n27/mode/2up/search/arthur> (erişim tarihi: 04.06.2020).
- Nova Vulgata* Paulus PP. II, I. (Ed.). (1986). *Nova Vulgata* (Bibliorum Sacrorum Editio). (Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II ratione habita iussu Pauli PP. VI recognita auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgata.) Erişim adresi: http://www.vatican.va/archive/bible/nova_vulgata/documents/nova-vulgata_index_lt.html (erişim tarihi: 15.12.2020).
- Parisiensis, *Maiora* Parisiensis, M. (1857). *Chronica Majora*. Rolls House, "Published under the authority of Her Majesty's Treasury."
- Rotuli Scotiae* Macpherson, D., Caley, J., & Illingsworth, W. (Eds.). (1814). *Rotuli Scotiae in Turri Londensi Et in Domo Capitulari Westmonasteriensi Asservati: Edwardi I. Edwardi II. Edwardi III. v.2. Ric. II. Hen. IV. V. VI. Ed. IV. Ric. III. Hen. VII. VIII* (Vol. 1). Erişim adresi: <https://archive.org/details/RotuliScotiaeVolume1> (erişim tarihi: 13.06.2020).
- The Brus:* Barbour, J. (1856). *The Brus: Or, The book of the most excellent and noble prince Robert de Broyss, King of Scots*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/brusorbookmoste00barbgoog/page/n7/mode/2up> (Preface by C. Innes.) (erişim tarihi: 19.06.2020).
- Sch. *Ecc. Historia* Scholasticus, S. (1853). *Ecclesiastica Historia / Σωκράτης ὁ*

- Σχολαστικός - Tome I/III* (R. Hussey, Ed.). Erişim adresi: [http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/0380-0440_Socrates_Scholasticus_Ecclesiastica_Historia_1_\(Hussey_Editore\)_GR.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/0380-0440_Socrates_Scholasticus_Ecclesiastica_Historia_1_(Hussey_Editore)_GR.pdf) (erişim tarihi: 14.08.2020).
- Thegani Vita Hludowici* Theganus. (n.d.). *Thegani vita Hludowici Imperatoris*. Erişim adresi: <https://www.thelatinlibrary.com/theganus.html> (erişim tarihi: 23.05.2020).
- King of Tars* Chandler, J. H. (Ed.). (2015). *The King Of Tars*. (Based on the Auchinleck manuscript.) Erişim adresi: <https://d.lib.rochester.edu/teams/text/chandler-the-king-of-tars> (erişim tarihi: 29.11.2020).
- Thuc. Thucydides, *The Peloponnesian War*: Thucydides. (2009). *The Peloponnesian war* (M. Hammond, trans.). Oxford: Oxford University Press.
- WT. En. *Historia* of Tyre, W. (1893). *Godeffroy of Boloyne: or, The siege and conquete of Jerusalems* (M. N. Colvin, Ed.; W. Caxton, Trans.). Erişim adresi: <https://archive.org/details/39020004691971-godeffroyofbolo> (erişim tarihi: 24.11.2020).
- WT. Fr. *Historia* de Tyr, G. (1879). *Guillaume de Tyr et ses continuateurs, texte français du XIIIe siècle* (P. Paris, ed.). Erişim adresi: <https://archive.org/details/guillaumedetyre01guilgoog> (erişim tarihi: 24.11.2020).

Kaynaklar

- Abbé. (1968). *Nouveau petit Larousse: En couleurs dictionnaire encyclopédique pour tous. 70500 articles, 5150 illustrations, 245 cartes et un atlas à la fin de l'ouvrage*. Paris: Librairie Larousse.
- Ağrakça, A. (2011). Tedmür. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (40), 264–265.
- Alchochoden. (n.d.). *A Glossary of Astrological Terms*. Erişim adresi: <https://www.astrologycom.com/glossary.html> (erişim tarihi: 08.11.2020).
- Alderamin. (2002). L. J. Robinson & P. Moore (Eds.), *Philip's Astronomy Encyclopedia* (p. 8). Erişim adresi: <https://archive.org/details/philipsastronomyencyclopedia2/page/n19/mode/2up?q=alphacca> (erişim tarihi: 01.11.2020).
- Allegory. (1985). *The Concise Oxford Dictionary Of English Literature revised by Eagle Dorothy* (p. 10). Erişim adresi: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.240971/page/n19/mode/2up>
- Allen, R. H. (1899). *Star-names and their meanings*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/starnamesandthe00allegoog/> (erişim tarihi: 01.12.2020).
- Alper, Ö. M. (1999). İbn Sînâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (20), 319–322.
- Alphekka. (2002). L. J. Robinson & P. Moore (Eds.), *Philip's Astronomy Encyclopedia* (p. 11). Erişim adresi: <https://archive.org/details/philipsastronomyencyclopedia2/page/n19/mode/2up?q=alphacca> (erişim tarihi: 01.10.2020).
- al-Tabari. (1987). *The History of al-Tabari, Vol IV: The Ancient Kingdoms* (M. Perlmann, Trans.). Erişim adresi: <https://www.muslim-library.com/tag/the-history-of-al-tabari-pdf/> (erişim tarihi: 07.10.2020).
- Amar, Z., Lev, E., & Serri, Y. (2014). On Ibn Juljul and the meaning and importance of the list of medicinal substances not mentioned by Dioscorides. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 24(4), 529–555.
- Amr, Samir S, & Tbakhi, A. (2007). Ibn Sina (Avicenna): the prince of physicians. *Annals of Saudi Medicine*, 27(2), 134–135. Erişim adresi: <https://doi.org/10.5144/0256-4947.2007.134> (erişim tarihi: 18.05.2020).
- Andrade, N. (2018). *Zenobia: Shooting star of Palmyra*. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=erhwDwAAQBAJ&dq=al-Mas%27udi+zenobia> (erişim tarihi: 07.05.2020).

- Anglo-Norman. (1985). *The Concise Oxford Dictionary Of English Literature revised by Eagle Dorothy* (p. 15). Erişim adresi: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.240971> (erişim tarihi: 24.06.2020).
- Apollonius of Tyre. (2014). The Editors of Encyclopaedia Britannica (Ed.), *Encyclopædia Britannica*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/topic/Apollonius-of-Tyre> (erişim tarihi: 24.08.2020).
- Archibald, E. (1986). The Flight from Incest: Two Late Classical Precursors of the Constance Theme. *The Chaucer Review*, 20(4), 259–272.
- Archibald, E. (2017). Apollonius of Tyre. S. Echard & R. Rouse (Eds.), *The Encyclopedia of Medieval Literature in Britain, 4 Volume Set* (pp. 160–164). Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=UXoqDwAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 07.07.2020).
- Astrology. (1810). *Encyclopaedia Londinensis, Or, Universal Dictionary of Arts, Sciences, and Literature* (Vol. 2, pp. 309–457). Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?id=noxeBG__Gw4C&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false (erişim tarihi: 01.04.2020).
- Baker, D. C. (Ed.). (1990). *The Squire's Tale, Part 12*. Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?id=_Vos-G17FaEC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false (erişim tarihi: 07.04.2020).
- Bale, A., & Lapina, E. (2019). Crusader Chronicles. *The Cambridge Companion to the Literature of the Crusades* (p. 1124). Erişim adresi: <https://doi.org/DOI:10.1017/9781108672832.002> (erişim tarihi: 07.04.2020).
- Ball, W. (2016). *Rome in the East: The Transformation of an Empire* (2nd ed.). Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=hblTDAAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 11.04.2020).
- Banniard, M. (2003). Latinophones, romanophones, germanophones : interactions identitaires et construction langagière (VIIIe -Xe siècle). *Médiévales*, (45), 25–42.
- Barbour, J. (1856). *The Brus: Or, The book of the most excellent and noble prince Robert de Broyss, King of Scots*. Preface by C. Innes. Erişim adresi: <https://archive.org/details/brusorbookmoste00barbgoog/page/n7/mode/2up> (erişim tarihi: 19.06.2020).
- Baugh, A. C. (1963). *History of the English language* (2nd ed.). New York: Appleton-Century -Crofts.

- Beddie, J. S. (1930). The Ancient Classics in the Mediaeval Libraries. *Speculum*, 5(1), 3–20.
Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/2846353> (erişim tarihi: 03.12.2020).
- Bede, S. (1962). *Ecclesiastical History of the English Nation, Books I-III: Opera Historica: In Two Volumes, Volume I* (J. E. King, Trans.). Loeb Classical Library: Harvard University Press.
- Bennett, H. S. (1947). *Chaucer and the fifteenth century* (Vol. 1). Erişim adresi: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.531552> (erişim tarihi: 28.09.2020).
- Bennett, J. A. W. (1953). Chaucer, Dante, and Boccaccio. *Medium Aevum*, 22(2), 114–115.
Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/43626513> (erişim tarihi: 01.12.2020).
- Benson, L. D. (Ed.). (2006). *The Riverside Chaucer* (3rd ed.). Erişim adresi: <https://sites.fas.harvard.edu/~chaucer/teachslf/kt-par0.htm> (erişim tarihi: 22.07.2020).
- Bilgili, A. S. (2011a). Tarsus. *TDV İşlâm Ansiklopedisi* (40), 111–114.
- Bilgili, A. S. (2011b). Tebriz. *TDV İşlâm Ansiklopedisi* (40), 219–222.
- Boccaccio, G. (1918). *Comento alla Divina Commedia, e gli altri scritti intorno a Dante / Trattatello in laude di Dante* (D. Guerri, Ed.). Erişim adresi: <https://warburg.sas.ac.uk/pdf/enh225b2447349A.pdf> (erişim tarihi: 02.08.2020).
- Boffey, J., Gray, D., Kermode, F., & Trapp, J. B. (2002). *Medieval English literature* (2nd ed.). New York, Ny U.A.: Oxford Univ. Press.
- Boitani, P. (1976). The “Monk’s Tale”: Dante and Boccaccio. *Medium Aevum*, 45(1), 50–69.
Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/43628171> (erişim tarihi: 22.09.2020).
- Boli, T. (1988). Boccaccio’s Trattatello in laude di Dante, Or Dante Resartus. *Renaissance Quarterly*, 41(3), 389–412. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/2861754> (erişim tarihi: 05.06.2020).
- Bourne, E. (1925). The Mediæval Wanderings of a Greek Myth. *The Journal of English and Germanic Philology*, 24(2), 184–194.
- Brett-James, N. G. (1949). *Introducing Chaucer*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.285618/page/n3/mode/2up> (erişim tarihi: 25.05.2020).
- Brooke, S. A. (1900). *English literature*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/englishliteratur00brooiala/> (erişim tarihi: 25.05.2020).
- Bryan, E. J. (2016). Astronomy Translated: “Caput Draconis” and the Pendragon Star in Geoffrey of Monmouth, Wace, and Lazamon. *Arthuriana*, 26(1), 141–163.
- Burckhardt, J. (1957). *İtalya’da Rönesans Kültürü* (Vol. 1/2) (B. S. Baykal, Terc.). İstanbul: Maarif Basımevi.

- Burrow, J. A. (1971). *Ricardian poetry: Chaucer, Gower, Langland, and the Gawain poet*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/ricardianpoetryc00burr> (erişim tarihi: 05.05.2020).
- Bushnell, A. J. de H. (1910). The names and source of Chaucer's "Squires Tale." *Blackwood's Edinburgh*, 187(archive.org), 654–657. Erişim adresi: <https://doi.org/https://archive.org/details/blackwoodsmagazi187edinuoft/page/n3/mode/2up> (erişim tarihi: 05.07.2020).
- Caesar, G. I. (2006). *De Bello Gallico / Der Gallische Krieg* (M. Deißmann, Trans.). Stuttgart: Philipp Reclam.
- Caffaro. (1925). *Annales Iamenses 1088-1294 in Annales MGH, Tomus XVIII, 0001 0264 usque ad AD 1265*. Erişim adresi: http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_1080-1164_Caffaro_di_Rustico_di_Caschifellone_Annales_MGH_SS_18_0001_0264_usque_ad_AD_1265_LT.pdf.html (erişim tarihi: 01.10.2020).
- Calvet, A. (2007). La tradition alchimique Latine (XIIIe - XVe siècle) et le corpus alchimique du pseudo-Arnaud de Villeneuve. *Médiévales*, (52), 39–53.
- Calvet, A. (2015). Alchimie et philosophie dans la section alchimique du manuscrit français 2872 de la bibliothèque de l'arsenal (xv^e siècle). *Romania*, 133(531/532 (3/4)), 383–428.
- Carruthers, M. (1990). *Book of Memory*. Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?id=dntrAnqfIasC&vq=medieval+cultures+valued+memory&source=gbs_navlinks_s (erişim tarihi: 25.07.2020).
- Cartwright, M. (2018). Lighthouse of Alexandria. *Ancient History Encyclopedia*. Erişim adresi: https://www.ancient.eu/Lighthouse_of_Alexandria/ (erişim tarihi: 01.07.2020).
- Chandler, J. H. (Ed.). (2011). *The King Of Tars*. Based on the Auchinleck manuscript. Erişim adresi: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiGhdSej5ztAhVGQBoKHaUHAeYQFjABegQIAhAC&url=http%3A%2F%2Furresearch.rochester.edu%2FfileDownloadForInstitutionalItem.action%3FitemId%3D19157%26itemFileId%3D64358&usg=AOvVaw0D86QzsulGUZ7GCXe3NTru> (erişim tarihi: 29.11.2020).
- Chandler, J. H. (Ed.). (2015). *The King of Tars*. Erişim adresi: <https://d.lib.rochester.edu/teams/publication/chandler-the-king-of-tars> (erişim tarihi: 29.11.2020).

- Chaucer, G. (1872). *A Treatise on The Astrolabe / Tractatus de Conclusionibus Astrolabii: addressed to his son Lewys A.D. 1391* (W. W. Skeat, Ed.). London: N. Trübner & Co. for the Chaucer Society.
- Chaucer, G. (2008). *The Riverside Chaucer* (3rd ed.; L. D. Benson, Ed.). Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=E4DXD7Sk7WcC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 28.08.2020).
- Chaucer, G. (2018). *Canterbury Hikâyeleri* (N. Ağıl, *Terc.*). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: Kazım Taşkent Klasikleri.
- Coghill, N. (1965). *Geoffrey Chaucer*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/geoffreychaucer0000cogh/page/n3/mode/2up> (erişim tarihi: 01.07.2020).
- comte. (1968). *Nouveau petit Larousse: En couleurs dictionnaire encyclopédique pour tous. 70500 articles, 5150 illustrations, 245 cartes et un atlas à la fin de l'ouvrage*. Paris: Librairie Larousse.
- Cook, A. S. (1966). *The historical background of Chaucer's Knight*. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=mJPYQNDQlpAC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 01.05.2020).
- Coote, S. (1988). *English literature of the middle ages*. Erişim adresi: https://archive.org/details/isbn_9780140227901 (erişim tarihi: 06.05.2020).
- Correale, R. M. (1991). Chaucer's Manuscript of Nicholas Trevet's "Les Cronicles." *The Chaucer Review*, 25(3), 238–265.
- Correale, R. M. (2005). The Man of Law's Prologue and Tale. R. M. Correale & M. Hamel (Eds.), *Sources and Analogues of the Canterbury Tales, Volume 2* (pp. 277–350). Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=0jpF6lQTOe8C&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=true> (erişim tarihi: 06.05.2020).
- Crépin, A. (1993). Poétique Latine Et Poétique Vieilanglaise : Poèmes Mêlant Les Deux Langues. *Médiévales*, (25), 33–44.
- Croizy-Naquet, C. (2000). Écrire l'histoire: le choix du vers ou de la prose aux XIIe et XIIIe siècles. *Médiévales*, (38), 71–85.
- Crouch, P. (2017). *Medieval Britain*. Erişim adresi: <https://www.cambridge.org/highereducation/books/medieval-britain-c10001500/2B4E5617548B0D628CB260C0C72AAC5D> (erişim tarihi: 14.07.2020).

- Cuddon, J. A. (1999). *Scripture. Dictionary of Literary Terms & Literary Theory* (p. 802). England: Penguin Reference.
- Cursor Mundi. (1985). *The Concise Oxford Dictionary Of English Literature revised by Eagle Dorothy* (pp. 128, 129). Erişim adresi: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.240971/page/n19/mode/2up> (erişim tarihi: 01.11.2020).
- Damiangrint, P. (1997). “Estoire” as word and genre: meaning and literary usage in the Twelfth century. *Medium Ævum*, 66(2), 189–206. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/43630062> (erişim tarihi: 27.11.2020).
- Darembert, M. Ch., & Ruelle, Ch. E. (1879). *Oeuvres de Rufus d'Ephèse : texte collationné sur les manuscrits, traduit pour la première fois en français, avec une introduction*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/b21948902/page/n7/mode/2up> (erişim tarihi: 01.07.2020).
- Davids, A., & Valkenberg, P. (2005). John of Damascus: the Heresy of the Ishmaelites. B. Roggema, M. Poorthuis, & P. Valkenberg (Eds.), *The Three Rings : Textual Studies in the Historical Dialogue of Judaism, Christianity, and Islam* (Vol. 1, pp. 71–90). Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/254866698_John_of_Damascus_the_Heresy_of_the_Ishmaelites (erişim tarihi: 24.03.2020).
- Davidson, W. (Ed.). (n.d.). *Talmud*. Erişim adresi: <https://www.sefaria.org/texts/Talmud> (Erişim tarihi: 12, 08. 2020)
- de Colonna, G. (1869). *The “Gest hystoriale” of the destruction of Troy: an alliterative romance tr. from Guido de Colonna’s “Hystoria troiana.”* (Geo. A. Panton & D. Donaldson, Eds.). Erişim adresi: <https://archive.org/details/gesthystorialed00donagoog/page/n445/mode/2up> (erişim tarihi: 01.03.2020).
- de Laborde, L. (1849). Influence de l’Orient sur l’architecture du moyen âge. *Revue Archéologique*, 6(2), 543–548.
- De Mas Latrie, M. L. (1855). *Ile de Chypres et la Dynastie Guy de Lusignan et Famille Roux de Lusignan* (Vol. 3). Erişim adresi: <https://archive.org/details/IleDeCypresEtLaDynastieGuyDeLusignanEtFamilleRouxDeLusignan/page/n1/mode/2up> (erişim tarihi: 24.11.2020).

- de Montesquieu, C. de S. (1995). *De l'esprit des lois* (L. Versini, Ed.). Erişim adresi: http://archives.ecole-alsacienne.org/CDI/pdf/1400/14055_MONT.pdf (erişim tarihi: 06.04.2020).
- de Tyr, G. (1879). *Guillaume de Tyr et ses continuateurs, texte français du XIIIe siècle* (P. Paris, Ed.). Erişim adresi: <https://archive.org/details/guillaumedetyre01guilgoog> (erişim tarihi: 24.11.2020).
- de Villanova, A. (1985). *Arnaldi de Villanova Opera medica omnia* (Vol. 3; M. R. McVaugh, Ed.). Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=9ZWhgZslQksC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 01.10.2020).
- de Weever, J. (1996a). Algomeyse. *Chaucer Name Dictionary: A Guide to Astrological, Biblical, Historical and Mythological Names in the Works of Geoffrey Chaucer*. Erişim adresi: <http://www.columbia.edu/dlc/garland/deweever/A/algomeys.htm> (erişim tarihi: 29.11.2020).
- de Weever, J. (1996b). Aldiran. *Chaucer Name Dictionary: A Guide to Astrological, Biblical, Historical and Mythological Names in the Works of Geoffrey Chaucer*. Erişim adresi: <http://www.columbia.edu/dlc/garland/deweever/A/aldiran.htm> (erişim tarihi: 01.10.2020).
- de Weever, J. (1996c). Canacee. *Chaucer Name Dictionary: A Guide to Astrological, Biblical, Historical and Mythological Names in the Works of Geoffrey Chaucer*. Erişim adresi: <http://www.columbia.edu/dlc/garland/deweever/C/canacee.htm> (erişim tarihi: 04.04.2020).
- de Weever, J. (1996d). Elpheta. *Chaucer Name Dictionary: A Guide to Astrological, Biblical, Historical and Mythological Names in the Works of Geoffrey Chaucer*. Erişim adresi: <http://www.columbia.edu/dlc/garland/deweever/E/elpheta.htm> (erişim tarihi: 28.04.2020).
- de Weever, J. (1996e). Cambalo, Cambalus. *Chaucer Name Dictionary: A Guide to Astrological, Biblical, Historical and Mythological Names in the Works of Geoffrey Chaucer*. Erişim adresi: <http://www.columbia.edu/dlc/garland/deweever/C/cambalo.htm> (erişim tarihi: 11.07.2020).
- de Weever, J. (1996f). Algarsif. *Chaucer Name Dictionary: A Guide to Astrological, Biblical, Historical and Mythological Names in the Works of Geoffrey Chaucer*. Erişim adresi:

- <http://www.columbia.edu/dlc/garland/deweever/A/algarsif.htm> (erişim tarihi: 14.10.2020).
- de Weever, J. (2013a). Hali: [Haly]. *Chaucer Name Dictionary: A Guide to Astrological, Biblical, Historical and Mythological Names in the Works of Geoffrey Chaucer* (pp. 167–168). Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=hdxQAwAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 11.25.2020).
- de Weever, J. (2013b). Rufus. *Chaucer Name Dictionary: A Guide to Astrological, Biblical, Historical and Mythological Names in the Works of Geoffrey Chaucer*. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=hdxQAwAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 01.12.2020).
- de Weever, J. (2013c). Serapion. *Chaucer Name Dictionary: A Guide to Astrological, Biblical, Historical and Mythological Names in the Works of Geoffrey Chaucer* (pp. 167–168). Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=hdxQAwAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 08.10.2020).
- de Weever, J. (2013d). Razis. *Chaucer Name Dictionary: A Guide to Astrological, Biblical, Historical and Mythological Names in the Works of Geoffrey Chaucer* (p. 311). Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=hdxQAwAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 08.12.2020).
- Della Porta, G. (1619). *Magia Naturalis*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/B-001-003-706/page/n12/mode/2up> (erişim tarihi: 12.12.2020).
- Demaitre, L. (2005). Bernard de Gordon. T. F. Glick, S. Livesey, & F. Wallis (Eds.), *Medieval Science, Technology, and Medicine: An Encyclopedia*. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=77y2AgAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 11.05.2020).
- Demaitre, L. (2005). Bernard de Gordon. T. F. Glick, S. Livesey, & F. Wallis (Eds.), *Medieval Science, Technology, and Medicine: An Encyclopedia* (pp. 84–85). Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=77y2AgAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 11.04.2020).
- Dero, A. C. (1988). L'Alchimie Arabe Dans Le Fihrist. *Civilisations*, 38(1), 26–52.

- Derrien, V., & Hunt, T. (2009). L'Alchimie Anglonormande. *Romania*, 127(507/508 (3/4)), 370–415.
- DiMarco, V. (2002). The Squire's tale. R. M. Correale (Ed.), *Sources and Analogues of the Canterbury Tales* (Vol. 1, pp. 169–210). Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=sqYqt8qJl7wC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 11.11.2020).
- Doğan, S. (2003). Ortaçağ manastır sistemi: Doğu ve Batı manastırları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2), 73–89.
- Dubuisson, M. (1981). Vtraqve lingua. *L'Antiquité Classique*, 50(1/2), 274–286.
- Dubuisson, M. (1992). Le grec à Rome à l'époque de Cicéron extension et qualité du bilinguisme. *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 47(1), 187–206.
- Duffey, B. I. (1947). The Intention and Art of the Man of Law's Tale. *ELH*, 14(3), 181–193. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/2871503> (erişim tarihi: 12.10.2020).
- Dumas, G. (2015). *Santé et société à Montpellier à la fin du Moyen Âge*. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=hXajBQAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 03.04.2020).
- Echard, S. (2014, February). Sian Echard's John Gower Page. Retrieved March 31, 2020, from Arts.ubc.ca website: <https://faculty.arts.ubc.ca/sechard/gower.htm> (erişim tarihi: 06.05.2020).
- Edbury, P. W. (1994). *The Kingdom of Cyprus and the Crusades, 1191-1374*. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=DmYeAuWUPK8C&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 13.06.2020).
- Ellis, S. (1988). Chaucer, Dante, and Damnation. *The Chaucer Review*, 22(4), 282–294.
- Evans, J., & Berggren, J. L. (2006). *Geminus's Introduction to the Phenomena: A Translation and Study of a Hellenistic Survey of Astronomy*. Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?id=HPBE3RbeceQC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (erişim tarihi: 10.10.2020).
- Explicit. (n.d.). Retrieved April 10, 2020, from Encyclopedia Britannica website: <https://www.britannica.com/topic/explicit>
- Farnham, W. E. (1918). Chaucer's Clerkes Tale. *Modern Language Notes*, 33(4), 193–203. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/2915705> (erişim tarihi: 07.07.2020).
- Farnham, W. E. (1924). England's Discovery of the Decameron. *PMLA*, 39(1), 123–139. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/457284> (erişim tarihi: 01.12.2020).

- Federico, S. (2010). Queer Times: Richard II In The Poems And Chronicles Of Late Fourteenthcentury England. *Medium Aevum*, 79(1), 25–46. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/43632382> (erişim tarihi: 01.12.2020).
- Fidan, G. G. (2012). Sindbâdnâmelerden Hareketle Çerçeve Hikâye Geleneğinde Metinlerarasılık: Tûfî Hikâyesi Örneği. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8, 67-88.
- Figuier, L. (1854). *L'alchimie et les alchimistes ou essai historique et critique sur la philosophie hermétique*. Paris: Simon Raçon Et Compagnie.
- Fletcher, R. H. (1916). *A history of English literature for students*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/historyofenglish00flet> (erişim tarihi: 11.11.2020).
- Fohlen, J. (1985). Les manuscrits classiques dans le fonds Vatican latin d'Eugène IV (1443) a Jules III (1550). *Humanistica Lovaniensia*, 34A, 1–51.
- Francis. (n.d.). *The Anglo-Norman Dictionary*. Erişim adresi: <http://www.anglo-norman.net/dict/AND-201-09800022-3CA5430C-95AA359A-DD1CBA5F?session=FFMA21155T1585404329> (erişim tarihi: 15.10.2020).
- French, R. (1996). Foretelling the Future: Arabic Astrology and English Medicine in the Late Twelfth Century. *Isis*, 87(3), 453–480.
- frère. (1968). *Nouveau petit Larousse: En couleurs dictionnaire encyclopédique pour tous. 70500 articles, 5150 illustrations, 245 cartes et un atlas à la fin de l'ouvrage*. Paris: Librairie Larousse.
- Fulgentius, F. P. (n.d.). *Mitologiarum Libri Tres*. Erişim adresi: <https://www.thelatinlibrary.com/fulgentius.html> (erişim tarihi: 14.07.2020).
- Gaddesden, J. (1929). *Rosa anglica sev Rosa medicinæ Johannis Anglici : an early modern Irish translation of a section of the mediaeval medical text-book of John of Gaddesden* (W. Wulff, Ed.). Erişim adresi: <https://archive.org/details/rosaanglicasevro00johnuoft/page/n27/mode/2up> (erişim tarihi: 01.10.2020).
- Ganim, J. M. (1990). Chaucer, Boccaccio London, Florence. *Chaucerian Theatricality* (pp. 56–78). Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/j.ctt7ztv7g.7> (erişim tarihi: 19.10.2020).
- Gardner, E. G. (1928). Dante and the Arthurian Legend. *Arthuriana* (1928/1930), 1, 37–48. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/43860046> (erişim tarihi: 18.11.2020).
- Genghis Khan. (2014). The Editors of Encyclopaedia Britannica (Ed.), *Encyclopædia Britannica*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/biography/Genghis-Khan> (erişim tarihi: 17.05.2020).

- Gibbon, E. (1839). *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire, Volume 6* (H. Milman, Ed.). Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=lgBAAQAAMAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 17.05.2020).
- Gonnard, R. (1949). Les grandes invasions et le commerce Européen. *Revue d'  conomie Politique*, 59(4), 401–413.
- Goold, G. P. (Ed.), Jones, W. H. S. (Trans.). (1984). *Hippocrates* (Vol. 1). Erişim adresi: <https://archive.org/details/hippocrates0000hipp/page/n5/mode/2up> (erişim tarihi: 28.10.2020).
- Gower, J. (2017). *Speculum Meditantis (Mirour de l'Omme)*. Erişim adresi: <http://www.gowerproject.com/Speculum%20Meditantis/> (erişim tarihi: 04.09.2020).
- Gölpınarlı, A. (Terc.). (n.d.). *Kur'an-ı Kerim*. Erişim Adresi: <https://www.kuranayetleri.net/abdulbaki-golpinarli-meali> (Erişim tarihi: 12. 08. 2020)
- Greenblatt, S. (Ed.). (2012). *The Norton anthology of English literature. vol. 1* (9th ed.). New York ; London: W.W. Norton & Co.
- Greenblatt, S. (Ed.). (2013). *Norton anthology of English literature major authors edition* (9th ed.). W W Norton.
- Gross, K. E. (2012). Chaucer's Silent Italy. *Studies in Philology*, 109(1), 19–44.
- G  ler, K., ve Yaşar, K. (2015). Divan şiirinde caize (şair-patron-hami ilişkisi)   zerine değerlendirmeler - 1. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24–25. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4760/65402> (erişim tarihi: 15.06.2020).
- Gutkind, C. S. (1939). Dante Alighieri Alchymicus Amoris. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 3(1/2), 153–155. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/750203> (erişim tarihi: 06.06.2020).
- Hagenmeyer, H. (Ed.). (1890). *Gesta Francorum*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/anonymigestaфра00hagegoog> (erişim tarihi: 03.04.2020).
- hagiographie. (1968). *Nouveau petit Larousse: En couleurs dictionnaire encyclopédique pour tous. 70500 articles, 5150 illustrations, 245 cartes et un atlas à la fin de l'ouvrage*. Paris: Librairie Larousse.
- Halpérin, J. (1950). Les transformations économiques aux XIIe et XIIIe siècles. *Revue d'histoire économique et Sociale*, 28(1), 21–34.
- Halsey, C. (2002). Reforming England's 'harde covetouse hert': William Worcester and the diagnosis of defeat. *York Medieval Yearbook*, (1). Erişim adresi:

- <https://www.york.ac.uk/teaching/history/pjpg/Worcester.pdf> (erişim tarihi: 17.05.2020).
- Hardman, P. (1986). Chaucer's Muses and His "Art Poetical." *The Review of English Studies*, 37(148), 478–494.
- Harman, Ö. F. (2013). Yuhannâ Ed-Dımaşkî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (43), 580–582.
- Harvey, S. P. (1970). Alliteration. D. Eagle (Ed.), *The concise Oxford dictionary of English literature*. (2nd ed.). Erişim adresi: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.240971/mode/2up/search/allitera> (erişim tarihi: 16.10.2020).
- Haskins, C. H. (1925). Arabic Science in Western Europe. *Isis*, 7(3), 478–485.
- Heath, H. F. (1894). *Social England* (Vol. 1; H. D. Traill, Ed.). Erişim adresi: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.173313> (erişim tarihi: 10.06.2020).
- Heffernan, C. F. (2004). Chaucer's "Miller's Tale" and "Reeve's Tale," Boccaccio's "Decameron," and the French Fabliaux. *Italica*, 81(3), 311–324. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/27668925> (erişim tarihi: 01.04.2020).
- Herbert, W. (1838). *Attila, King of the Huns*. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=H2JMAAAAcAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 04.04.2020).
- Herodotus. (2008). *The histories* (R. Waterfield, Trans.). Great Britain: Oxford University Press.
- Hippocrates. (1868). *Hippocrates collected Works I*. (W. H. S. Jones, Ed. & Trans.). Erişim adresi: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:greekLit:tlg0627.tlg002.perseus-eng2:1> (erişim tarihi: 05.04.2020).
- Hodges, L. F. (2005). *Chaucer and clothing: Clerical and academic costume in the general Prologue to the Canterbury Tales*. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=YHKku6nMHOoC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 05.03.2020).
- Hodgson, P. (1967). *Three 14th century English mystics*. Erişim adresi: https://archive.org/details/trent_0116300602475/ (erişim tarihi: 19.09.2020).
- Hollar, S. (Ed.). (2013). *Pioneers in medicine : from the classical world to today*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/pioneersinmedici0000unse/page/n5/mode/2up>

- Hornstein, L. H. (1940). Trivet's Constance and the King of Tars. *Modern Language Notes*, 55(5), 354–357. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/2910989> (erişim tarihi: 11.07.2020).
- Hornstein, L. H. (1941). The Historical Background of the King of Tars. *Speculum*, 16(4), 404–414. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/2852840> (erişim tarihi: 05.04.2020).
- Howard, D. R. (1987). *Chaucer: his life, his works, his world*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/chaucerhislifehi00howa/page/n7/mode/2up> (erişim tarihi: 14.10.2020).
- Howatson, M. C., & Chilver, I. (1993). *The Concise Oxford Companion to Classical Literature*. Oxford England ; New York: Oxford University Press.
- hyleg. (n.d.). *A Glossary of Astrological Terms*. Erişim adresi: <https://www.astrologycom.com/glossh.html> (erişim tarihi: 10.10.2020).
- Hyman, A., Walsh, J. J., & Williams, T. (2010). *Philosophy in the middle ages: The christian, İslâmîc, and jewish traditions* (2nd ed.). Indianapolis: Hackett Pub.
- İnalçık, H. (2007). Orhan. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (33), 375–386.
- İnalçık, H. (2020). ipek. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (22), 362–365.
- Inge, W. R. (1969). *Studies of English mystics*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/studiesenglishm01ingegoog/page/n8/mode/2up> (erişim tarihi: 08.08.2020).
- Iordanes. (n.d.). *De origine actibusque Getarum*. Erişim adresi: <https://www.thelatinlibrary.com/iordanes1.html> (erişim tarihi: 11.08.2020).
- Jacobs, J., & Seligsohn, M. (1906). Solomon, Seal Of: *Jewish Encyclopedia*. Erişim adresi: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/13843-solomon-seal-of> (erişim tarihi: 16.07.2020).
- Janssens, J. (2011). Ibn Sînâ (Avicenna), Latin Translations of. H. Lagerlund (Ed.), *Encyclopedia of Medieval Philosophy: Philosophy Between 500 and 1500* (pp. 522–528). Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?id=x5FiMR3kd_8C&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false (erişim tarihi: 18.10.2020).
- John Barbour. (1999, March 21). Retrieved March 14, 2020, from Encyclopedia Britannica website: <https://www.britannica.com/biography/John-Barbour> (erişim tarihi: 04.04.2020).

- Jouanna, J. (1999). *Hippocrates* (M. B. DeBevoise, Trans.). Erişim adresi: <https://archive.org/details/hippocrates0000joua/page/n7/mode/2up> (erişim tarihi: 01.04.2020).
- Julian of Norwich | English mystic. (1999, March 21). Retrieved March 14, 2020, from Encyclopedia Britannica website: <https://www.britannica.com/biography/Julian-of-Norwich>
- Jusserand, J. J. (1893). *Les Anglais au moyen âge : l'épopée mystique de William Langland*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/lesanglaisaumoy00juss/page/60/mode/2up> (erişim tarihi: 08.08.2020).
- Kafalı, M. (1993). Cengiz Han. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (7), 367–369.
- Kafalı, M. (2007). Özbek Han. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (34), 107–109.
- Kanar, M. (2016). Tâftân. *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük* (p. 419). İstanbul: Say Yayınları.
- Kane, G. (1989). *Chaucer and Langland : historical and textual approaches*. (p. 113). Erişim adresi: https://archive.org/details/chaucerlanglandh0000kane_i5y9/ (erişim tarihi: 22.05.2020).
- Kâsim, K. A. (2005). Muhammed B. Kalavun. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (33), 547–548.
- Kaya, M. (1992). Câbir B. Hayyân. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (6), 533–537.
- Kaya, M. (2007). Râzî, Ebû Bekir. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (34), 479–485.
- Kemaloğlu, İ. (2009). Saray. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (36), 121–122.
- Ker, W P. (1908). *Epic and romance : Essays on medieval literature*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/epicromanceessay00kerwuoft> (erişim tarihi: 13.10.2020).
- Ker, W. Paton. (1969). *Medieval english literature*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.68420> (erişim tarihi: 13.10.2020).
- Kibre, P. (1945). Hippocratic writings in the Middle Ages. *Bulletin of the History of Medicine*, 18(4), 371–412.
- Kibre, P. (1946). The Intellectual Interests Reflected in Libraries of the Fourteenth and Fifteenth Centuries. *Journal of the History of Ideas*, 7(3), 257–297. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/2707402> (erişim tarihi: 14.04.2020).
- Kibre, P. (1981). Hippocrates Latinus Repertorium Of Hippocratic Writings In The Latin Middle Ages (VII). *Traditio*, 37, 267–289.
- Kinoshita, S. (2003). Brave New Worlds: Robert de Clari's La Conquête de Constantinople. K. I. Semaan (Ed.), *The Crusades: Other Experiences, Alternate Perspectives* (pp. 161–178). Erişim adresi:

- <https://books.google.com.tr/books?id=8u8b3RbcJQUC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=true> (erişim tarihi: 17.08.2020).
- Knowlton, M. A. (1973). *The influence of Richard Rolle and of Julian of Norwich on the Middle English lyrics*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/influenceofricha0000know/mode/2up> (erişim tarihi: 12.12.2020).
- Komnene, A. (2009). *The Alexiad* (E. R. A. Sewter, Trans.). London: Penguin Classics.
- Krantz, M. D. F. (1997). *The life and text of Julian of Norwich : the poetics of enclosure*. Erişim adresi: https://archive.org/details/trent_0116404332979/page/n5/mode/2up (erişim tarihi: 05.04.2020).
- Kukkonen, T. (2011). Ibn Rushd, Muhammad ibn Ahmad al-Hafid (Averroes). H. Lagerlund (Ed.), *Encyclopedia of Medieval Philosophy: Philosophy Between 500 and 1500* (pp. 494–501). Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?id=x5FiMR3kd_8C&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false (erişim tarihi: 16.06.2020).
- Ladvocat, J. B. (1752). Charlemagne. *Dictionnaire historique portatif*. Erişim adresi: https://archive.org/details/bub_gb_u8OScurw2DQC (erişim tarihi: 14.10.2020).
- Laird, E. (2007). Chaucer and Friends: The Audience for the “Treatise on the Astrolabe.” *The Chaucer Review*, 41(4), 439–444.
- Lapidge, M. (1975). The hermeneutic style in tenth-century Anglo-Latin literature. *AngloSaxon England*, 4, 67–111.
- Larousse, P. (1980). Chanson de Roland. *Petit Larousse Illustré 1985* (p. 1222). Paris: Larousse.
- Lawrance-Mathers, A. (2012). The Curious Career of Merlin the Astrologer. *The True History of Merlin the Magician* (pp. 95–116).
- Lawton, D. (2017). *Voice in Later Medieval English Literature: Public Interiorities*. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=Kfu4DQAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 14.11.2020).
- Le Goff, J. (2019). *Ortaçağda Entellektüeller - Les intellectuels au moyen âge* (M. A. Kılıçbay, Terc.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Leach, E. E. (2005). Learning French by Singing in 14th Century England. *Early Music*, 33(2), 253–270.

- Leclerc, L. (1876a). *Histoire de la médecine arabe* (Vol. 2; E. Leroux, Ed.). Erişim adresi: <https://archive.org/details/histoiredelamdec02unse/page/n7/mode/2up> (erişim tarihi: 14.04.2020).
- Leclerc, L. (1876b). *Histoire de la médecine arabe* (Vol. 1; E. Leroux, Ed.). Erişim adresi: <https://archive.org/details/histoiredelamdec02unse/page/n7/mode/2up> (erişim tarihi: 08.07.2020).
- Lévi, E. (1861a). Chansons. *Dictionnaire De Littérature Chrétienne*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/dictionnairedel00lvgoog> (erişim tarihi: 07.05.2020).
- Lévi, E. (1861b). Charlemagne. *Dictionnaire De Littérature Chrétienne* (p. 317). Erişim adresi: <https://archive.org/details/dictionnairedel00lvgoog> (erişim tarihi: 01.12.2020).
- Levy, R. (1942). The Authorship of a Latin Treatise on the Astrolabe. *Speculum*, 17(4), 566–569. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/2856449> (erişim tarihi: 14.11.2020).
- Lieberg, G. (2002). Amor et Roma apud Propertium, Tibullum, Ovidium. *Hermes*, 130(4), 433–448.
- Linden, S. J. (2003). Avicenna (c. 980-1037) De Congelatione et Conglutinatione Lapidum. *The Alchemy Reader: From Hermes Trismegistus to Isaac Newton* (p. 9598). Erişim adresi: <https://doi.org/DOI:10.1017/CBO9781107050846.013> (erişim tarihi: 08.07.2020).
- Lingua franca. (1964). H. W. Fowler (Ed.), *The Concise Oxford Dictionary of Current English* (p. 891). Oxford: Oxford University Press.
- Lipson, C. (1983). “I N’ am But A Lewd Compilatore”: Chaucer’s “Treatise on the Astrolabe” as Translation. *Neuphilologische Mitteilungen*, 84(2), 192–200.
- Loomis, L. H. (1963). *Mediæval romance in England a study of the sources and analogues of the noncyclic metrical romances*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/medievalromancein00loom> (erişim tarihi: 04.04.2020).
- Lucken, C. (2015). Le beau français d’Angleterre: Altérité de l’anglonormand et invention du bon usage. *Médiévales*, (68), 35–56.
- Luke, S. H. (1975). The Kingdom of Cyprus, 1291-1369. K. M. Setton & H. W. Hazard (Eds.), *A History Of the Crusades: Vol. 3, the Fourteenth and Fifteenth Centuries* (pp. 340–361). Erişim adresi: <https://archive.org/details/AHistoryOfTheCrusades14th15thC> (erişim tarihi: 02.11.2020).

- Lydie. (1968). *Nouveau petit Larousse: En couleurs dictionnaire encyclopédique pour tous. 70500 articles, 5150 illustrations, 245 cartes et un atlas à la fin de l'ouvrage* (p. 1379). Paris: Librairie Larousse.
- Machaut, G. de. (1877). *La prise d'Alexandrie, ou chronique du roi Pierre Ier de Lusignan*. Erişim adresi: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k112103d/f7.image> (erişim tarihi: 22.03.2020).
- Macpherson, D., Caley, J., & Illingsworth, W. (Eds.). (1814). *Rotuli Scotiae in Turri Londensi Et in Domo Capitulari Westmonasteriensi Asservati: Edwardi I. Edwardi II. Edwardi III.-v.2.Ric. II. Hen. IV. V. VI. Ed. IV. Ric. III. Hen. VII. VIII* (Vol. 1). Erişim adresi: <https://archive.org/details/RotuliScotiaeVolume1> (erişim tarihi: 13.06.2020).
- Magie, D. (Trans.). (1998). *Historia Augusta Iii: Scriptores Historiae Augustae* (Vol. 3). Erişim adresi: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0510%3Awork%3D22> (erişim tarihi: 15.03.2020).
- Mairey, A. (2015). John Gower ou le multilinguisme en action. *Médiévales*, (68), 57–72.
- Manion, L. (2010). The Loss of the Holy Land and “Sir Isumbras”: Literary Contributions to Fourteenth Century Crusade Discourse. *Speculum*, 85(1), 65–90.
- Manly, J. M. (1896). Marco Polo and the Squire’s Tale. *PMLA*, 11(3), 349–362. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/456232> (erişim tarihi: 01.08.2020).
- March, J. (2001a). Croesus. *Classical mythology* (p. 227). Cassell & Co.
- March, J. (2001b). Canace (1), (2). *Classical Mythology* (p. 184). Cassell & Co.
- Marenbon, J. (Ed.). (2004). *Medieval philosophy* (Vol. 3). London: Routledge.
- Mark, J. J. (2014). Zenobia. *Ancient History Encyclopedia*. Erişim adresi: <https://www.ancient.eu/zenobia/> (erişim tarihi: 27.10.2020).
- Maşuk. (n.d.). *Luggat Osmanlıca Türkçe Sözlük*. Erişim adresi: <https://www.luggat.com/ma%C5%9Fuk/1/1> (erişim tarihi: 27.04.2020).
- Matula, J. (2011). Philosophical Psychology, Byzantine. H. Lagerlund (Ed.), *Encyclopedia of Medieval Philosophy: Philosophy Between 500 and 1500* (pp. 978–982). Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?id=x5FiMR3kd_8C&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false (erişim tarihi: 09.13.2020).
- McAleer, G. J. (2005). Majusi, Al-. T. F. Glick, S. Livesey, & F. Wallis (Eds.), *Medieval Science, Technology, and Medicine: An Encyclopedia* (pp. 325–326). Erişim adresi:

- <https://books.google.com.tr/books?id=77y2AgAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 25.09.2020).
- McKinstry, J. (2015). *Middle English romance and the craft of memory* (p. 16). Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=oePwCgAAQBAJ&lpg=PA15&ots=byeprxykrs&dq=as%20i%20in%20toun%20herde%20nglish&pg=PA16#v=onepage&q=as%20i%20in%20toun%20herde%20nglish&f=false> (erişim tarihi: 21.04.2020).
- Mehl, D. (1969). *The Middle English romances of the thirteenth and fourteenth centuries*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/middleenglishrom0000mehl/mode/2up>
- Merçil, E. (2004). Mentешеoğulları. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (29), 152–153.
- Mevlevî, T.-ül. (1973a). Câize. *Edebiyat Lügatı* (28). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Mevlevî, T.-ül. (1973b). İntak. *Edebiyat Lügatı* (28). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Miller, G. (1962). “Airs, Waters, and Places” in History. *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, 17(1), 129–140.
- Monemutensis, G. (1967). *Historia regum Britanniae*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/galfredimonumete00geof/page/n27/mode/2up/search/arthur> (erişim tarihi: 04.06.2020).
- Moorman, F. W. (1905). *The interpretation of nature in English poetry from Beowulf to Shakespeare*. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=Y4xdDwAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
- Moŭcã. (2019). *Wiktionary the Free Dictionary*. Erişim adresi: <https://end.translatum.gr/wiki/%CE%9C%CE%BF%E1%BF%A6%CF%83%CE%B1> (erişim tarihi: 04.08.2020).
- Mullerus, C. (1851). *Fragmenta historicorum graecorum* (Vol. 4). Erişim adresi: <https://archive.org/details/fragmentahistori04mueluoft/page/n5/mode/2up> (erişim tarihi: 14.08.2020).
- Murphy, J. J. (1965). Rhetoric in Fourteenth-century Oxford. *Medium Aevum*, 34(1), 1–20. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/43627137> (erişim tarihi: 15.08.2020).
- Murray, J. (1824). The adventures of Haiji Baba, of Ispahan. 12mo. 3 vols. *The Literary Gazette: A Weekly Journal of Literature, Science, and the Fine Arts*, 8, 2–3. Erişim adresi: https://play.google.com/books/reader?id=4j6Euu_0YcAC&hl=en&pg=GBS.PP7
- Nall, C., Wakelin, D., & Gautier, A. (2015). Le déclin du multilinguisme dans “The Boke of Noblesse” et son Codicille de William Worcestre. *Médiévales*, (68), 73–91.

- Navone, J. (1974). The Italian Devils of AngloSaxon Literature. *New Blackfriars*, 55(645), 68–77.
- Newbolt, H. J. (1922). *An English anthology of prose and poetry (14th century - 19th century)*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/englishanthology00newbiala> (erişim tarihi: 21.12.2020).
- Nicholson, P. (1991). The “Man of Law’s Tale:” What Chaucer Really Owed to Gower. *The Chaucer Review*, 26(2), 153–174.
- Nicolaou-Konnari, A. (2011). “A poor island and an orphaned realm ... , built upon a rock in the midst of the sea ... , surrounded by the infidel Turks and Saracens”: the Crusader ideology in Leontios Makhairas’s Greek Chronicle of cyprus. B. Z. Kedar, J. Phillips, & J. Riley-Smith (Eds.), *Crusades* (Vol. 10, pp. 119–147). Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=NjdyDwAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 14.05.2020).
- Nitchie, E. (1919). *Vergil and the English poets, by Elizabeth Nitchie ...* Erişim adresi: <https://archive.org/details/vergilenglishpoe00nitch/> (erişim tarihi: 11.11.2020).
- Obrist, B. (1996). Art et nature dans l’alchimie médiévale. *Revue d’histoire Des Sciences*, 49(2/3), 215–286.
- Oesterley, H. (Ed.). (1872). *Gesta Romanorum*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/gestaromanorum00oestgoog/page/n7/mode/2up> (erişim tarihi: 14.11.2020).
- of Tyre, W. (1893). *Godeffroy of Boloyne: or, The siege and conqueste of Jerusalems* (M. N. Colvin, Ed.; W. Caxton, Trans.). Erişim adresi: <https://archive.org/details/39020004691971-godeffroyofbolo> (erişim tarihi: 24.11.2020).
- Olivetti, E. (n.d.). explıco. *Online Latin Dictionary*. Erişim adresi: <https://www.online-latin-dictionary.com/latin-english-dictionary.php?lemma=EXPLICO100>
- Ostrogorsky, G. (1956). *History of the Byzantine state* (2nd ed.; J. M. Hussey, Trans.). Oxford: Basil Blackwell.
- Pala, İ. (2004). Câize. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (81). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pala, İ. (2006). Mühr-i Süleyman. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (31), 524–526.
- Parisiensis, M. (1857). *Chronica Majora*. Rolls House, “Published under the authority of Her Majesty’s Treasury.”
- Patron. (1964). H. W. Fowler (Ed.), *The Concise Oxford Dictionary of Current English* (p. 891). Oxford: Oxford University Press.

- Pattee, F. L. (1899). *The foundations of English literature ; a study of the development of English thought ad expression from Beowulf to Milton*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/foundationsofeng00patt> (erişim tarihi: 14.04.2020).
- Paull, M. R. (1971). The Influence of the Saint's Legend Genre in the "Man of Law's Tale." *The Chaucer Review*, 5(3), 179–194.
- Paulus PP. II, I. (Ed.). (1986). *Nova Vulgata* (Bibliorum Sacrorum Editio). Erişim adresi: http://www.vatican.va/archive/bible/nova_vulgata/documents/nova-vulgata_index_lt.html (erişim tarihi: 15.12.2020).
- Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II ratione habita iussu Pauli PP. VI recognita auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgata.
- Pauthier, M. G. (Ed.). (1865). *Le livre de Marco Polo, citoyen de Venise, conseiller privé et commissaire impériale de Khoubilaï-Khaân; Rédigé en Français sous sa Dictée en 1298 Par Rusticien de Pise. Première partie* (Vol. 1). Erişim adresi: <https://archive.org/details/lelivredemarcopo01polo/> (erişim tarihi: 08.08.2020).
- Pedanius Dioscorides. (2013). *Encyclopædia Britannica*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/biography/Pedanius-Dioscorides> (erişim tarihi: 28.08.2020).
- personify. (1964). H. W. Fowler (Ed.), *The Concise Oxford Dictionary of Current English* (p. 907). Oxford: Oxford University Press.
- Polo, M. (1975). *Il Milione* (V. B. Pizzorusso, Ed.). Erişim adresi: http://www.letteraturaitaliana.net/pdf/Volume_1/t24.pdf (erişim tarihi: 08.08.2020).
- Polo, M. (2018). *Seyahatname* (L. T. Basmacı, *Terc.*). İstanbul: Alfa.
- Poole, R. L. (1894). *Social England* (Vol. 1; H. D. Traill, Ed.). Erişim adresi: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.173313> (erişim tarihi: 13.09.2020).
- Powell, F. Y. (1894). *Social England* (Vol. 1; H. D. Traill, Ed.). Erişim adresi: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.173313> (erişim tarihi: 01.07.2020).
- Pratt, J. H. (1987). Was Chaucer's Knight Really a Mercenary? *The Chaucer Review*, 22(1), 8–27.
- Pratt, R. A. (1947). Chaucer's Use of the Teseida. *PMLA*, 62(3), 598–621. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/459300> (erişim tarihi: 08.10.2020).
- Pratt, R. A. (1949). Geoffrey Chaucer, Esq., and Sir John Hawkwood. *ELH*, 16(3), 188–193. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/2871730> (erişim tarihi: 19.07.2020).

- Price, I. M. (1923). *The ancestry of our English Bible : an account of manuscripts, texts, and versions of the Bible* .. (8th ed.). Erişim adresi: <https://archive.org/details/ancestryofoureng00pric/page/n5/mode/2up/search/wycliffe>
- Prioreschi, P. (1998). *A history of medicine: Roman medicine* (Vol. 3). Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=H3ZaIYAaOSQC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 17.08.2020).
- Prioreschi, P. (2003). *A history of medicine: Roman medicine* (Vol. 5). Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=H3ZaIYAaOSQC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 17.10.2020).
- prologue. (1968). *Nouveau petit Larousse: En couleurs dictionnaire encyclopédique pour tous. 70500 articles, 5150 illustrations, 245 cartes et un atlas à la fin de l'ouvrage*. Paris: Librairie Larousse.
- Redhouse, J. W. (1856). Salvation. *An English and Turkish dictionary : in two parts, English and Turkish and Turkish and English ; in which the Turkish words are represented in the oriental character, as well as their correct pronounciation and accentuation shewn in English letters, on the plan adopted by the author in his "vade-mecum of Ottoman colloquial language* (p. 301). Erişim adresi: https://archive.org/details/bub_gb_LZyToMWwptwC/page/n335/mode/2up (erişim tarihi: 14.07.2020).
- Rose, C. M. (1998). Synagoga and the Man of Laws. M. B. McInerney (Ed.), *Hildegard of Bingen: A Book of Essays* (pp. 191–227). Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?id=SeJ_AAAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=true (erişim tarihi: 11.10.2020).
- RS 1548a. (n.d.). Retrieved March 20, 2020, from warwick.ac.uk website: <https://warwick.ac.uk/fac/arts/modernlanguages/research/french/crusades/texts/of/rs1548a/#page1> (erişim tarihi: 28.10.2020).
- Sağlam, A. (2016). İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'ın Suriye Seferlerinde Ermeniler. *History Studies*, 8(1), 137–152. Erişim adresi: <https://doi.org/10.9737/hist.2016118187> (erişim tarihi: 01.10.2020).
- Sahas, D. J. (1972). *John of Damascus on Islam: The "heresy of the Ishmaelites."* Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?id=pYSl_cyYHssC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false (erişim tarihi: 15.10.2020).

- Saiph. (2002). L. J. Robinson & P. Moore (Eds.), *Philip's Astronomy Encyclopedia* (p. 352).
Erişim adresi:
<https://archive.org/details/philipsastronomyencyclopedia2/page/n19/mode/2up?q=alphacca> (erişim tarihi: 15.07.2020).
- Salem, E. S. A. A. (1991). The Influence Of The Lighthouse Of Alexandria On The Minarets Of North Africa And Spain. *Islamic Studies*, 30(1/2), 149–156.
- Salvation. (n.d.). *Lexico's Dictionary & Thesaurus*. Erişim adresi:
<https://www.lexico.com/definition/salvation> (erişim tarihi: 01.10.2020).
- Saray, M. (1989). Altın Orda Hanlığı. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (2), 538–540.
- Savage-Smith, E. (1997). Europe and Islam. I. Loudon (Ed.), *Western Medicine: An Illustrated History* (pp. 40–53). Erişim adresi:
<https://books.google.com.tr/books?id=dJEWZq0bq8kC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 16.08.2020).
- Schildgen, B. D. (1998). Dante and the Crusades. *Dante Studies, with the Annual Report of the Dante Society*, (116), 95–125.
- Schildgen, B. D. (2009). Poetry and theology in the fourteenth century. *Religion & Literature*, 41(2), 136–142.
- Scholasticus, S. (1853). *Ecclesiastica Historia / Σωκράτης ὁ Σχολαστικός - Tome I/III* (R. Hussey, Ed.). Erişim adresi: [http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/0380-0440,_Socrates_Scholasticus,_Ecclesiastica_Hstoria_1_\(Hussey_Editore\),_GR.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/0380-0440,_Socrates_Scholasticus,_Ecclesiastica_Hstoria_1_(Hussey_Editore),_GR.pdf) (erişim tarihi: 14.08.2020).
- Scottish literature. (1999, March 21). Retrieved March 14, 2020, from Encyclopedia Britannica website: <https://www.britannica.com/art/Scottish-literature#ref285208> (erişim tarihi: 14.09.2020).
- scriptorium. (1968). *Nouveau petit Larousse: En couleurs dictionnaire encyclopédique pour tous. 70500 articles, 5150 illustrations, 245 cartes et un atlas à la fin de l'ouvrage*. Paris: Librairie Larousse.
- Scythes. (1968). *Nouveau petit Larousse: En couleurs dictionnaire encyclopédique pour tous. 70500 articles, 5150 illustrations, 245 cartes et un atlas à la fin de l'ouvrage* (p. 1554). Paris: Librairie Larousse.
- Selby, W. D., Furnivall, F. J., Bond, E. A., & Kirk, R. E. G. (Eds.). (1900). *Life-Records of Chaucer*. Erişim adresi:
<https://archive.org/details/LifeRecordsOfChaucer/page/n5/mode/2up> (erişim tarihi: 01.05.2020).

- Singerman, R. (2002). *Jewish Translation History: A Bibliography of Bibliographies and Studies*. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=Tn3lGgkiP6oC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 28.11.2020).
- Smith, R. D. (1980). Avicenna and the Canon of Medicine: a millennial tribute. *The Western Journal of Medicine*, 133(4), 367–370. Erişim adresi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1272342/> (erişim tarihi: 27.10.2020).
- Smyth, W. H. (1844). *A cycle of celestial objects, for the use of naval, military, and private astronomers* (Vol. 2). Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=HnHvAAAAMAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 14.11.2020).
- Spearing, A. C. (1970). *The Gawain-poet: A critical study*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/gawainpoetcritic0000spe> (erişim tarihi: 14.05.2020).
- Stadolnik, J. (2016). Naming The Unnamed “Philosofre” Chaucer’s Prologue To The ‘Treatise On The Astrolabe.’ *Medium Ævum*, 85(2), 314–318.
- Stanley, A. P. (1887). *Historical memorials of Canterbury*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/HistoricalMemorialsOfCanterbury> (erişim tarihi: 17.07.2020).
- Strabo. (1917). *Geography* (J. R. Sitlington, Trans.). Erişim adresi: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:greekLit:tlg0099.tlg001.perseus-eng1:6.1.1> (erişim tarihi: 11.07.2020).
- Sümer, F. (2011). Tatarlar. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (40), 168–170.
- Tannerus, T. (1748). Trivetus [Nicolaus]. *Bibliotheca Britannico-Hibernica: Sive, De Scriptoribus, Qui in Anglia, Scotia, et Hibernia ad saeculi XVII initium floruerunt, literarum ordine juxta familiarum nomia dispositis* (pp. 722–723). Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=jKNLAAAACAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 05.12.2020).
- Taşpınar, İ. (2001). “Peri Aireseos ya da De Haeresibus’un 100. Bölümü (sayfa 50-54, Çev. Dr. İsmail Taşpınar)”, şu makalesi içinde "Doğu’nun Son Kilise Babası Yuhanna ed-Dimaşkî (649-749) ve İslâm ". *M.Ü. İlåhiyat Fakóltesi Dergisi*, 0(21), 23–54. Erişim adresi: http://ktp.isam.org.tr/pdfdrğ/D00072%5C2001_21/2001_21_TASPINARI.pdf (erişim tarihi: 11.10.2020).
- Tatar. (2014). The Editors of Encyclopaedia Britannica (Ed.), *Encyclopædia Britannica*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/topic/Tatar> (erişim tarihi: 11.10.2020).

- Tchekhoff, C. (1971). Les formations savantes grécolatines en français, anglais, italien, espagnol allemand et russe. Norme et déviations récentes. *La Linguistique*, 7(2), 35–53.
- The Way to the Stars: Build Your Own Astrolabe | StJohns. (n.d.). Retrieved May 6, 2020, from www.joh.cam.ac.uk website: https://www.joh.cam.ac.uk/library/library_exhibitions/schoolresources/astrolabe/chaucer (erişim tarihi: 18.07.2020).
- Theganus. (n.d.). *Thegani vita Hludowici Imperatoris*. Erişim adresi: <https://www.thelatinlibrary.com/theganus.html> (erişim tarihi: 23.05.2020).
- Theunissen, H. P. A. (1998). Venice and the Turkoman Begliks of Menteşe and Aydın. *EJOS (Electronic Journal of Oriental Studies)*, 1(2), 68–75. Erişim adresi: <https://web.archive.org/web/20050429162918/http://www2.let.uu.nl/Solis/anpt/ejos/pdf/VG07.pdf> (erişim tarihi: 01.14.2020).
- Thomas, J. (1983). Astrologie, Alchimie Et Structures Ontologiques Dans Les Mysteres De Mithra. *Pallas*, (30), 75–94.
- Thompson, E. A. (2004). *The Huns*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/hunspeoplesofeur00eath/page/n3/mode/2up> (erişim tarihi: 21.11.2020).
- Thompson, E. A. (2020). Attila. *Encyclopædia Britannica*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/biography/Attila-king-of-the-Huns> (erişim tarihi: 01.04.2020).
- Thompson, W. (1906). *Southwark Cathedral: the history and antiquities of the Cathedral Church of St. Saviour (St. Marie Overie)* (2nd ed.). Erişim adresi: <https://archive.org/details/southwarkcathedr00thomrich/> (erişim tarihi: 15.06.2020).
- Thucydides. (2009). *The Peloponnesian war* (M. Hammond, Trans.). Oxford: Oxford University Press.
- Topakkaya, A. (2007). Felsefi Hermeneutik. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 75–92.
- Topdemir, H. G. (2000). İbnü'l-Heysem. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (21), 82–87.
- Touwaide, A. (2005). Galen. T. F. Glick, S. Livesey, & F. Wallis (Eds.), *Medieval Science, Technology, and Medicine: An Encyclopedia*. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=77y2AgAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 27.07.2020).

- Turhan, V. (1952). *İngiliz edebiyatına toplu bir bakış - kısım I: Başlangıçtan XVII asrın sonuna kadar* (Vol. 1). İstanbul: İst. Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları - Doğan Kardeş Yayınları.
- Turner, D. (2011). *Julian of Norwich, theologian*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/julianofnorwicht0000turn/page/n5/mode/2up> (erişim tarihi: 06.07.2020).
- Ulutürk, V. (2020). Binbir Gece. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (6), 180–181.
- Uludağ, S. (1989). Alem, Tasavvuf. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (2), 360–361.
- Umur, Z. (1975a). Ingenuus. *Roma Hukuku Lügatı* (86). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, no 2096.
- Umur, Z. (1975b). Libertinus. *Roma Hukuku Lügatı* (124–125). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, no 2096.
- Urgan, M. (1991). *İngiliz edebiyatı tarihi (I)*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Uzun, M. İ. (1992). Bedahşan, edebiyat. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (5), 292–293.
- Van Steenberg, J. (2003). The Alexandrian Crusade (1365) and the Mamluk Sources: Reassessment of the kitab al-ilmam of an-Nuwayri al-Iskandarani. *East and West in the Crusader States: Context, Contacts, Confrontations*, 3. Erişim adresi: <https://deremilitari.org/2014/08/the-alexandrian-crusade-1365-and-the-mamluk-sources-reassessment-of-the-kitab-al-ilmam-of-an-nuwayri-al-iskandarani/> (erişim tarihi: 14.09.2020).
- Vergilius, P. (1784). *Les Georgiques* (M. l' A. de Lille, Trans.). Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=wBo-AAAAcAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 11.06.2020).
- Voilquin, J. (1964). *Les penseurs Grecs avant Socrate, de Thalès de Milet a Prodicos*. Paris: Garnier-Flammarion / Garnier Frères.
- von Sybel, H. (1861). *History and Literature of the Crusades* (L. D. Gordon, Ed.). Erişim adresi: <https://archive.org/details/HistoryAndLiteratureOfCrusades/> (erişim tarihi: 17.10.2020).
- Vuillemin, A. (2005). La pénétration de la langue française dans les pays de l'Europe centrale et orientale et du sudest européen. *Nouvelles Études Francophones*, 20(1), 83–98.
- Ward, A. W. (1879). *Chaucer: English men of letters* (J. Morley, Ed.). Erişim adresi: <https://archive.org/details/dli.bengal.10689.8779/page/n5/mode/2up> (erişim tarihi: 13.04.2020).

- Warton, T. (1774). *The history of English poetry: From the close of the eleventh to the commencement of the eighteenth century. to which are prefixed, two dissertations pt. 1*. Erişim adresi: <http://name.umdl.umich.edu/004896806.0001.001> (erişim tarihi: 01.12.2020).
- Warton, T. (1840). *The history of English poetry, from the close of the eleventh century to the commencement of the eighteenth century. To which are prefixed, three dissertations: 1. Of the origin of romantic fiction in Europe. 2. On the introduction of learning into England. 3. On the Gesta Romanorum. I/III* (Vol. 1). Erişim adresi: <https://archive.org/details/historyofenglish01wartuoft/page/n11/mode/2up> (erişim tarihi: 01.02.2020).
- Watts, V. E. (1963). Pearl as a consolatio. *Medium Ævum*, 32(1), 34–36. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/43627014> (erişim tarihi: 01.10.2020).
- Weckwerth, A. (2014). Graeca non cantantur? Lingua Graeca quomodo in liturgiis Occidentalibus sit adhibita (*). *Latomus*, 73(3), 775–787.
- Wood, C. (1970). *Chaucer and the Country of the stars: Poetic uses of astrological imagery*. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=tAF-BgAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 28.09.2020).
- Work, E. W. (1917). *The Bible in English literature*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/bibleinenglishl00workgoog/page/n6/mode/2up> (erişim tarihi: 24.04.2020).
- Wright, R., & Lucken, C. (2003). La période de transition du Latin, de la “lingua romana” et du Français. *Médiévales*, (45), 11–23.
- Wright, T. (1875). *Anglo-Norman period*. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=62ULAAAAYAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 11.08.2020).
- Wyatt, A. J., & Collins, A. S. (1949). *Intermediate textbook of English literature* (4th ed.). London: University Tutorial Press.
- Yule, S. H., & Cordier, H. (1993). Introduction. S. H. Yule & H. Cordier (Eds.), *The Travels of Marco Polo: the Complete Yule-Cordier Edition, Volume I*. Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?id=RhE5ZUcZ_Q4C&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false (erişim tarihi: 02.12.2020).
- Yurdatap, S. M. (Terc.). (2007). *Binbir Gece Masalları*. Ankara: Elips Kitap.
- Yuvalı, A. (1996). Gāzân Han. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (13), 429–431.

- Zacher, C. (1976). *Curiosity and pilgrimage: the literature of discovery in fourteenth-century England*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/curiositypilgrim00zach/page/n7/mode/2up> (erişim tarihi: 19.10.2020).
- Zoltán, V. (2011). Hyleg. *Find Your Way Through the Stars*. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=QKlpNkhQ0zEC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (erişim tarihi: 03.09.2020).
- ابوالخير ابوسعید (n.d.). رباعی شماره ۵۲۳. Erişim adresi: <https://ganjoor.net/abusaeed/robaee-aa/sh523/> (erişim tarihi: 28.08.2020).
- تافته (n.d.). واژه‌یاب. Erişim adresi: <http://www.vajehyab.com/?q=%D8%AA%D8%A7%D9%81%D8%AA%D9%87> (erişim tarihi: 05.07.2020).
- سعدی (n.d.). دیوان اشعار « غزلیات - غزل شماره ۳۷۴. Erişim adresi: <https://ganjoor.net/saadi/divan/ghazals/sh374/> (erişim tarihi: 05.07.2020).
- عطار (n.d.). دیوان اشعار « غزلیات - غزل شماره ۴۲. Erişim adresi: <https://ganjoor.net/attar/divana/ghazal-attar/sh42/> (erişim tarihi: 05.07.2020).
- مولوی (n.d.). دیوان شمس « غزلیات - غزل شماره ۲۴۳۰. Erişim adresi: <https://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh2430/> (erişim tarihi: 05.07.2020).